

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФАКУЛТЕТ ЗАШТИТЕ НА РАДУ У НИШУ

Ивана Љ. Илић Крстић

**СОЦИЈАЛНО–ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ,
ОДРЖИВИ РАЗВОЈ И КВАЛИТЕТ ЖИВОТА**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ниш, 2016.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF OCCUPATIONAL SAFETY

Ivana Lj. Ilić Krstić

**SOCIO–ECOLOGICAL SAFETY, SUSTAINABLE
DEVELOPMENT AND QUALITY OF LIFE**

DOCTORAL DISSERTATION

Niš, 2016.

Подаци о докторској дисертацији

Ментор:

др Весна Милтојевић, редовни професор.
Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду у Нишу

Наслов:

Социјално-еколошка безбедност, одрживи развој и квалитет живота

Резиме:

Људско друштво у XXI веку је изложено многобројним проблемима, као што су сиромаштво, експлоатација и загађење природне средине, економски и политички сукоби, религијска нетрпељивост, што доводи до смањења сваке врсте безбедности људи на планети Земљи. Због тога је савремени свет суочен са потребом глобалне, заједничке одговорности за развој у складу са потребама људи, природе и схватањем да се планета Земља мора очувати како за садашње, тако и за будуће генерације на прихватљив начин.

Социјално-еколошка безбедност и квалитет живота сваког појединца представљају кључни сегмент у остваривању новог правца у друштвеном развоју, који се огледа у прихватању идеје одрживости у сегменту заштите животне средине, економији и социјалној сфери друштва. Зато је неопходно унапређивати социјално-еколошку безбедност сваког појединца, како би се остварио виши квалитет живота и на тај начин омогућила имплементација одрживог развоја у свим друштвеним сегментима.

Теоријски део докторске дисертације, указује на повезаност социјално-еколошке безбедности, одрживог развоја и квалитета живота. Док емпиријски део докторске дисертације представља идентификовање ставова испитаника пограничних општина Бабушница и Мајданпек, о њивој социјано-еколошкој безбедности, квалитету живота и могућностима остваривања одрживог развоја у њиховим општинама становања.

Научна
област:

Друштвено – хуманистичке науке у заштити животне средине

Научна
дисциплина:

Социјална екологија

Кључне речи:

еколошка криза, еколошка безбедност, социјална безбедност, одрживи
развој, квалитет живота.

УДК:

502/504:316.33/34

CERIF
класификација:

C 210 Социологија

Тип лиценце
креативне
заједнице:

Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)

Датум одбране докторске дисертације: _____

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral Supervisor:	PhD Vesna Miltojević, full professor. University of Niš, Faculty of Occupational Safety in Niš
Title:	Socio-ecological Safety, Sustainable Development and Quality of Life
Resume:	<p>Human society in the 21st century has exposed many problems, such as poverty, exploitation and pollution of the environment, economic and political conflicts, religious intolerance, which leads to a reduction of each type of safety of all people on the planet Earth. Therefore, the modern world is faced with the need for a global, shared responsibility for development in accordance with the needs of people, nature and the understanding that the planet Earth must be preserved for present and for future generations of people in an acceptable manner.</p> <p>Socio-ecological safety and quality of life of every individual is a key element in achieving a new direction in social development, which is reflected in the acceptance of the idea of sustainability in the field of environmental protection, economic and social spheres. Therefore, it is necessary to improve the socio-ecological safety of each individual, in order to achieve a higher quality of life and thus enable the implementation of sustainable development in all segments of society.</p> <p>The theoretical part of the Doctoral Dissertaion, suggesting a connection between the socio-ecological safety, sustainable development and quality of life. The empirical part of the Doctoral Dissertaion is to identify the attitudes of respondents border municipalities Babušnica and Majdanpek, about their socio-ecological safety, quality of life and the possibilities of achieving sustainable development in their municipalities of residence.</p>

Scientific field: Social – humanities sciences in environmental protection

Scientific discipline: Social Ecology

Key words: ecological crisis, ecological safety, social safety, sustainable development, quality of life.

UDC: 502/504:316.33/34

CERIF classification: S 210 Sociology

Creative Commons License type: Attribution - NonCommercial - without processing (CC BY-NC-ND)

Doctoral dissertation defence date: _____

САДРЖАЈ

УВОД	1
І ДЕО	
ТЕОРИЈСКО - МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	4
1. ПРОБЛЕМ И ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА	5
2. ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА	7
2.1. БЕЗБЕДНОСТ КАО ДРУШТВЕНА ПОЈАВА	7
2.1.1. Различити приступи у дефинисању појма безбедности	9
2.1.2. Угроженост, сигурност и безбедност	16
2.1.3. Елементи и класификација безбедности	19
2.2. БЕЗБЕДНОСТ И СОЦИЈАЛНА БЕЗБЕДНОСТ	23
2.2.1. Историјски преглед зачетака социјалне безбедности	23
2.2.2. Социјална безбедност, социјална сигурност, социјална заштита и социјално обезбеђење	26
2.2.3. Индикатори социјалне безбедности	30
2.2.4. Социјална политика, социјална безбедност и социјална заштита у Србији	34
2.3. ЕКОЛОШКА КРИЗА И ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ	40
2.3.1. Појам еколошке безбедности	41
2.3.2. Друштвени развој, еколошка криза и нарушавање еколошке безбедности	44
2.3.3. Еколошка свест и решавање еколошких проблема	48
2.3.4. Индикатори еколошке безбедности	50

2.4. КВАЛИТЕТ ЖИВОТА И КВАЛИТЕТ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	56
2.4.1. Различита схватања квалитета живота	56
2.4.2. Квалитет животне средине као елемент квалитета живота	63
2.4.3. Индикатори квалитета живота	67
2.5. ОДРЖИВИ РАЗВОЈ - НОВА ПАРАДИГМА ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА	73
2.5.1. Настанак и генеалологија идеје одрживог развоја	73
2.5.2. Водећи приступи, принципи и циљеви одрживог развоја	79
2.5.3. Индикатори одрживог развоја	88
2.6. СОЦИЈАЛНО-ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	96
2.6.1. Сиромаштво и социјална безбедност у постсоцијалистичким друштвима	96
2.6.2. Еколошка криза и еколошка безбедност у Републици Србији	105
2.6.3. Еколошка и социјална безбедност у стратешким документима Републике Србије	110
2.6.3.1. Националне стратегије	110
2.6.3.2. Локалне стратегије развоја општине Бабушница	117
2.6.3.3. Локалне стратегије развоја општине Мајданпек	120
3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА	126
4. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА	127
5. О МЕТОДУ, УЗОРКУ И ПРОСТОРНО-ВРЕМЕНСКОМ ОКВИРУ ИСТРАЖИВАЊА	130
5.1. Инструмент истраживања	130
5.2. Просторно-временски оквир истраживања	131
5.3. Карактеристике узорка	131
5.3. Теренска фаза истраживања	135
5.4. Обрада прикупљених података	135

II ДЕО

СОЦИЈАЛНО-ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ И КВАЛИТЕТ ЖИВОТА СТАНОВНИКА У ПОГРАНИЧНИМ ОПШТИНАМА БАБУШНИЦА И МАЈДАНПЕК	136
1. КВАЛИТЕТ ЖИВОТА У ПОГРАНИЧНИМ ОПШТИНАМА БАБУШНИЦА И МАЈДАНПЕК	137
1.1. Услови становања и процена квалитета живота	137
1.2. Начин исхране и процена квалитета живота	141
1.3. Начин провођења ванрадног времена и процена квалитета живота	144
1.4. Здравствено стање и процена квалитета живота	148
1.5. Начин живота и процена квалитета живота	149
2. ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА И ПРОЦЕНА КВАЛИТЕТА ЖИВОТА	152
2.1. Полна припадност и процена квалитета живота	152
2.2. Године живота и процена квалитета живота	159
2.3. Степен образовања и процена квалитета живота	165
2.4. Запосленост испитаника и процена квалитета живота	171
2.5. Национална припадност и процена квалитета живота	176
3. СОЦИЈАЛНА БЕЗБЕДНОСТ И КВАЛИТЕТ ЖИВОТА	180
3.1. Социјална безбедност и радни статус	180
3.2. Социјална безбедност и укљученост у здравствени и пензиони фонд	182
3.3. Висина просечне плате и социјална безбедност	184
3.4. Приходи по члану домаћинства и социјална безбедност	186
3.5. Социјална безбедност и процена финансијске ситуације	188
3.6. Социјална безбедност и квалитет живота	190

4. ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА И ПРОЦЕНА СОЦИЈАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ	194
4.1. Полна припадност и процена социјалне безбедности	194
4.2. Године живота и процена социјалне безбедности	199
4.3. Степен образовања и процена социјалне безбедности	204
4.4. Национална припадност и процена социјалне безбедности	209
5. ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ И КВАЛИТЕТ ЖИВОТА	212
5.1. Квалитет воде и перцепција еколошке безбедности	214
5.2. Квалитет ваздуха и еколошка безбедност	215
5.3. Квалитет земљишта и еколошка безбедност	217
5.4. Угроженост биљног и животињског света и еколошка безбедност	218
5.5. Информисаност испитаника и еколошка безбедност	220
5.6. Еколошка безбедност и квалитет живота	224
6. ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА И ПРОЦЕНА ЕКОЛОШКЕ БЕЗБЕДНОСТИ	228
6.1. Пол и процена еколошке безбедности	228
6.2. Године живота и процена еколошке безбедности	231
6.3. Степен образовања и процена еколошке безбедности	235
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	241
ЛИТЕРАТУРА	251
ПРИЛОГ 1	268
ПРИЛОГ 2	276
БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ	295

УВОД

Остваривање безбедности на локалном и глобалном нивоу постаје један од приоритетних задатака савремене цивилизације која се сусреће са многобројним проблемима међу којима значајно место заузимају еколошки и социјални проблеми (посебно сиромаштво). У том смислу је суочена са потребом глобалне, заједничке одговорности за развој у складу са потребама људи, природе и схватањем да се планета Земља мора очувати како за садашње, тако и за будуће генерације.

Проблеми на релацији природа-друштво, еколошка криза почела је да се испољава средином прошлог века. Нажалост све више се шири, продубљује и утиче на смањење безбедности људи и могућности друштвеног развоја како на локалном, тако и на глобалном нивоу. Зато, заштита животне средине и трагање за моделом развоја постају императив опстанка наше врсте, али и живота на Земљи и представљају приоритетну активност савремене цивилизације.

У трагању за новом парадигмом друштвеног развоја, на глобалном нивоу је прихваћен модел будућег развоја - одрживи развој, чији је циљ побољшање квалитета живота за садашње генерације и стварање услова да будуће генерације имају бар исте услове живота. Тумачење одрживог развоја одвија се у виду „троугла одрживог развоја“. Одрживи развој је немогућ без усвајања идеје одрживости у економском, социјално - културном и сегменту заштите животне средине. Истовремено, увидело се да квалитет живота појединаца не зависи само од материјалних услова живота, већ од могућности и начина задовољавања разноврсних, људских потреба, те се може рећи да осим социјалне безбедности и еколошка безбедност одређују квалитет живота људи. Самим тим и могућност остваривања одрживог развоја зависи од степена квалитета живота сваког појединца, односно социјалне и еколошке безбедности.

Остваривање одрживог развоја је циљ коме теже појединачна друштва, међутим, поједина од њих наилазе на препреке. Тако транзициони процеси у Србији доводе до повећане незапослености и сиромаштва, као и неравномерног регионалног развоја што представља лимитирајући фактор у остваривању социјалне безбедности, а економска ситуација уз низак ниво еколошке свести успорава и улагања у заштиту животне средине, што утиче на остваривање еколошке безбедности, и у крајњој инстанци на квалитет живота становника. Имајући у виду стратешку опредељеност Србије за усклађивањем развоја са основним принципима одрживог развоја, одређен је предмет истраживања: *испитивање међусобне повезаности и условљености социјално-*

еколошке безбедности и квалитета живота као елемената неопходних за остваривање концепта одрживог развоја.

У дисертацији се полази од хипотезе да *сложена друштвено-економска и политичка ситуација у Србији и на локалном нивоу отежава остваривање концепта одрживог развоја и утиче на ставове грађана о њиховој социјално-еколошкој безбедности и квалитету живота.*

За проверу полазне претпоставке од општенаучних метода коришћене су индукција и дедукција, анализа и синтеза које су омогућиле закључивање од општег ка посебном и супротно. Као посебна метода коришћена је анализа садржаја, пре свега у теоријском делу истраживања.

Полазна претпоставка тестирана је испитивањем ставова о социјално-еколошкој безбедности, квалитету живота и одрживом развоју становника Бабушнице и Мајданпека. За тумачење података добијених емпиријским истраживањем коришћена је дескриптивна статистика.

Истраживање је интердисциплинарног карактера, укључујући теоријске перспективе развојне социологије, социјалне екологије, политике заштите животне средине и одрживог развоја.

Докторска дисертација се састоји из два дела. Први део, *Теоријско-методолошки оквир истраживања*, подељен је у пет тематских целина, у оквиру којих су дефинисани проблем и предмет истраживања, циљеви, хипотезе и приказан методолошки оквир истраживања. Теоријско одређење предмета истраживања садржи теоријску елаборацију и дефинисање појмова: социјална безбедност, еколошка безбедност, квалитет живота, одрживи развој. Полази се од дефинисања и одређења појма безбедности, и указује на вишедимензионалност и комплексност појма у делу под насловом *Безбедност као друштвена појава*. Имајући у виду различите приступе у одређивању социјалне безбедности, у делу *Безбедност и социјална безбедност*, дефинише се социјална безбедност, указује на индикаторе социјалне безбедности, на значај вођења социјалне политике, као и на систем социјалне безбедности у Србији. Сегмент дисертације *Еколошка криза и еколошка безбедност*, посвећен је појмовном одређењу еколошке кризе, еколошкој безбедности и индикаторима еколошке безбедности. Указано је на везу између друштвеног развоја и еколошке кризе, на последице еколошке кризе и начине остваривања еколошке безбедности. У делу под насловом *Квалитет живота и квалитет животне средине*, разматрају се различити приступи у дефинисању квалитета живота, при чему се квалитет живота доводи у везу

са квалитетом животне средине и дају индикатори квалитета живота. *Одрживи развој – нова парадигма друштвеног развоја*, посвећен је дефинисању одрживог развоја као нове друштвене парадигме, истакнути су циљеви овог модела развоја и дати индикатори одрживог развоја. У последњем делу, *Социјално-еколошка безбедност у Републици Србији*, учињен је осврт на Националну стратегију одрживог развоја и Локалне стратегије развоја Бабушнице и Мајданпека.

Други део, *Социјално-еколошка безбедност и квалитет живота становника у пограничним општинама Бабушница и Мајданпек*, садржи интерпретацију резултата емпиријског истраживања. Овај део докторске дисертације је подељен у шест целина: *Квалитет живота у пограничним општинама Бабушница и Мајданпек*, *Демографска обележја и процена квалитета живота*, *Социјална безбедност испитаника Бабушнице и Мајданпека и квалитет живота*, *Демографска обележја и процена социјане безбедности*, *Еколошка безбедност и квалитет живота и Демографска обележја и процена еколошке безбедности*. У свакој од њих приказани су и анализирани подаци који се односе на социјално-еколошку безбедност и квалитет живота становника Бабушнице и Мајданпека, добијених емпиријским истраживањем, са циљем да се потврде или оповргну постављене полазне хипотезе.

І ДЕО
ТЕОРИЈСКО - МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1. ПРОБЛЕМ И ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Безбедност савремене цивилизације изложена је многобројним претњама. Међу њима се издвајају сиромаштво, загађење животне средине, природне катастрофе (земљотреси, поплаве, пожари, суше), експлоатација природних ресурса и пораст броја становника на планети Земљи, економски и политички сукоби, религијска нетрпељивост и ратови.

Сиромаштво и еколошка криза због своје распрострањености представљају према нашем мишљењу најзначајније претње угрожавању безбедности, јер како многи теоретичари указују постоји повезаност између сиромаштва и еколошке кризе.¹ Еколошка криза настаје услед прекомерне експлоатације природних ресурса и загађења животне средине, а највеће негативне последице оставља управо у сиромашним областима, које се теже опорављају од еколошких катастрофа због недостатка материјалних средстава.

У XX веку, човечанство суочено са једне стране све израженијим последицама угрожене еколошке равнотеже, а са друге проблемима у социјалној сфери, трага се за бољим моделом будућег развоја и опстанка човечанства. Имајући у виду да еколошка криза има глобална обележја и да је један од њених узрока профитабилно оријентисана стратегија друштвеног развоја, која је била основ деценијског модела друштвеног развоја, 1992. године је усвојен нови модел развоја – одрживи развој. Идеја одрживости се темељи на „троуглу одрживог развоја“, који уз заштиту животне средине, обухвата и економску сигурност и социјалну правду.

Земље Балкана, па у том смислу и Србија захваћене процесима структуралног прилагођавања, у остваривању модела одрживог развоја сусрећу се са многобројним проблемима. Ови проблеми су последица како стања у друштву пре транзиционих процеса, тако и реформи чији је циљ укључивање у ЕУ и процеса глобализације. Неолиберални тип економије прихваћен у овим земљама показује позитивне и негативне ефекте. У позитивне ефекте убрајају се: глобализација финансија, трговине, инвестиција, бржи проток капитала и неслућене могућности развоја појединаца.²

¹ Zehar Abbass, *Climate Change, Poverty and Environmental Crisis in the Disaster Prone Areas of Pakistan*. Pakistan: Oxfam GB, November 2009.

² Видети: Danilo Ž. Marković, Globalna ekonomija, virtualizacija regionalni razvoj. U: *Regionalni razvoj i demografski tokovi balkanskih zemalja*. str. 45-53. Niš: Univerzitet u Nišu – Ekonomski fakultet, 2007.

Основу негативних ефеката чини смањен број грађана који могу да уживају у благодетима економске глобализације, владавина тржишта, смањење јавних издатака за социјалну помоћ, образовање и здравствену заштиту, приватизација и елиминисање концепта „јавног добра“³, чиме се продубљују неједнакости између држава,⁴ унутар држава, повећава сиромаштво, онемогућава остваривање економских и социјалних права већине становништва и смањује степен социјалне безбедности. Све скупа отежава остваривање концепта одрживог развоја.

Регионални развој Србије је веома неуједначен, а према подацима *Републичког завода за статистику*⁵, пограничне општине у источној и југоисточној Србији спадају у ред најнеразвијенијих подручја. Идентификовање проблема социјално-еколошке безбедности и квалитета живота грађана у овим пограничним општинама је неопходно, како би се донеле адекватне стратегије будућег локалног развоја. Имајући у виду стратешка опредељења Србије, податке о неравномерном регионалном развоју, као и чињеницу да је докторат припремљен у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), испитивани су ставови грађана о појединим индикаторима социјалне безбедности, еколошке безбедности и квалитету живота у две пограничне општине, Бабушници и Мајданпеку. Од укупно 16 пограничних општина у источној и југоисточној Србији (Црна Трава, Босилеград, Бујановац, Прешево, Сурдулица, Трговиште, Велико Градиште, Голубац, Мајданпек, Неготин, Кладово, Зајечар, Књажевац, Бабушница, Димитровград и Пирот), према подацима *Републичког завода за статистику*, Бабушница спада у ред најсиромашнијих према индикатору просечне зараде по запосленом према статистичким територијалним јединицама за месец мај 2012, са просечном платом од 25 847 динара, док Мајданпек спада у ред пограничних општина овог подручја са највећом просечном зарадом од 42 557 динара.⁶

³ Dražen Šimleša, *Snaga utopije*. Zagreb: ZAP, 2000, str. 110.

⁴ Према подацима UNDP (United Nations Development Programme), распон у приходима између 20% популације на врху по примањима и 20% становништва које се налази на дну табеле убрзано расте: у 1990. години распон је 60:1, а у 1997. години 74:1, 2,5 милијарде људи (40%) светске популације живи са мање од 2 долара на дан, 10% најбогатијих људи контролише 54% светског богатства, 110 милиона деце не иде у школу, а 1 милијарда људи нема приступ пијаћој води. www.undp.org (Приступљено: 10.02.2015.).

⁵ <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=24> (Приступљено: 10.03.2015.).

⁶ Видети: „Саопштење“, Републичког завода за статистику Републике Србије, *Статистика запослености и зарада*, Број 175-год. LXII. 25. 06. 2012.

2. ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА

2.1. БЕЗБЕДНОСТ КАО ДРУШТВЕНА ПОЈАВА

Безбедност је основни предуслов личног и друштвеног опстанка и развоја, зато налази своје место у разним историјским епохама. Појам настаје релативно касно, али о безбедности као услову личног и друштвеног развоја се тежило од давнина. Сама безбедност је у различитим епохама имала различито значење, те се различито поима у зависности од степена развијености људских заједница и вредносних система. Свака историјска епоха је имала своје приступе, стратегије, тактике у стварању безбедносних система који су, сходно рационалном схватању света, морали обезбедити постојање, опстанак човечанства.

Полазећи од сазнања да је човек биће потреба, може се рећи да је потреба за безбедношћу, као одсуство опасности од нечега или некога, један од разлога који је приморао људе да се уједињују у организоване заједнице. Најпре се безбедност сводила на опстанак у условима супротстављања природним силама и другим друштвеним групама у време првобитне људске заједнице, да би са развојем друштва попримила другачије значење које се кретало од схватања безбедности као стање заштите тренутних вредности и институција једне државе, преко изједначавања безбедности са војном безбедношћу, тачније на систем који се супротставља војним опасностима и чији је циљ очување друштвеног поретка и заштита власти, до савременог схватања, које је много шире.

Аутори, попут Викторова, сматрају да постоји хронологија схватања безбедности која укључује шест основних етапа: првобитна заједница, време староисточних цивилизација, антички свет, средњи век, нови век и савремено доба.⁷ Према његовом мишљењу у првобитној заједници безбедност се сводила искључиво на заштиту физичког опстанка појединаца. У најопштијем облику у древним цивилизацијама безбедност је подразумевала пре свега, заштиту од спољних непријатеља али и вредности унутар њих, а држава је имала улогу обезбеђивања безбедности на оба нивоа (спољашњем и унутрашњем). На основу филозофских списа и законодавста из овог периода, могу се уочити и извесне разлике у схватању безбедносног развоја.

⁷ Александар Ш. Викоторов, *В ведение в социологию безопасности*. Москва: Канон, 2008.

За староиндијско филозофско поимање безбедности главни елемент је индивидуална (духовна) безбедност, која је остваривана ограничавањем земаљских жеља и постизањем посебног духовног стања (у контексту одређене касте), а по старокинеској филозофској мисли приоритет је државна безбедност, чије остваривање је повезано, са једне стране, са владавином поштених и неустрашивих људи, а са друге увођењем строгих закона који омогућују очување снажне власти. Насупрот овоме нешто другачије схватање налазимо на тлу Старе Грчке и Староримског царства. У Старој Грчкој, у условима формирања нових облика друштвеног живота, тј. стварања полиса у којима долази до уједињавања слободних људи ради праведног живота, суштину безбедности чини успостављање хармоније, реда на нивоу човека, на нивоу друштва, природе, Космоса, односно проблем безбедности се разматра у контексту „правилног и неправилног“ државног уређења које је повезано како са карактером узајамних односа у полисима, тако и са деловањем одређених норми и правила која подржавају социјални поредак.⁸

У периоду Средњег века, према Викторову, развила су се три схватања безбедности на основу старогрчког, староисточног и римског уз доминантан утицај религије. Тако нпр. на основу хришћанских вредности у схватању света и процеса настанка националних држава на основу стабилног централизованог државног апарата и новог типа узајамних односа - феудалних, јачањем улоге и значаја цркве и владара тежња ка остваривању националне безбедности, постаје доминантна.⁹

Нови век обележило је формирање грађанског друштва које је негирало сталешку организацију и подразумевало грађанску једнакост и ослобођеност од традиционалних државних, феудалних, религиозних ограничења, као и снажан развој науке. У складу са тим променило се и схватање безбедности, чију основу у овом периоду чине:

- право на индивидуалну и личну безбедност као могућност развоја човека на основу једнакости људи (правни аспект);
- појава новог научног знања о безбедности на основу идеје о природном развоју и новом државном уређењу;
- истицање благостања и добробити појединаца као највише вредности.

⁸ Исто, стр. 98-114.

⁹ Исто, стр. 127-155.

2.1.1. Различити приступи у дефинисању појма безбедности

Осим различитог поимања безбедности у различитим временским епохама, треба имати у виду да не постоји сагласност око дефинисања безбедности. Не улазећи у дубљу анализу схватања и дефиниција безбедност, напомињемо да се појам дуго дефинисао само са становишта војне доктрине, а безбедност посматрала као заштита територијалног суверенитета и интегритета, те се сматрало да ју је могуће остварити само увећањем властите војне моћи или приступањем одговарајућим савезима чиме се искључује или смањује могућност пораза у оружаним сукобима. Односно, схватање безбедности се своди на успостављање равнотеже између војне претње и властите војне способности да се на њу одговори и своди на стратегију националне и државне безбедности.

Најстарији и можда најразвијенији правац у развоју мисли о безбедности, је *реалистички приступ*. У оквиру њега издиференцирало се неколико струја, те се разликују: традиционални реалисти, неореалисти, структуралисти, неоструктуралисти и контингентни реалисти. За све „струје унутар главног тока“¹⁰ је заједничко да је референтни објекат безбедности држава.

Традиционални реалисти попут Ханса Моргентауа (Morgenthau), Џорџа Кенана (Kennan)¹¹ и других, сматрају да се питања безбедности налазе у надлежности државе и да се безбедност државе налази у „пресеку претњи и способности“.¹² Држава властиту моћ и безбедност налази у сопственој војној снази и слабости противника. *Неореалисти, структуралисти и неоструктуралисти* попут Кенета Волца (Waltz)¹³ и Џона Миаршајмера (Mearsheimer)¹⁴ такође сматрају да у догледној будућности нема праве замене улоге државе у остваривању безбедности, али да је систем државне безбедности делимично угрожен променама које су настале појачањем „сложене

¹⁰ Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti - savremeni pristupi bezbednosti*. Beograd: Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, 2002, str. 65. Види и: Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction*. London: Taylor & Francis Ltd, 2012.

¹¹ Hans Morgenthau and Kenneth Thompson, *Politics Among Nations*. New York: McGraw-Hill, 1985.

¹² Види и: Daniel N. Nelson, *Great Powers and Global Insecurity*. In: Gartner Heinz, Hide-Price Adrian, Riter Erich, *Europe's New Security Challenges*, pp. 353-379.. London: Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2001.

¹³ Kenneth N. Waltz, International Structure, National Force, and the Balance of World Power. *Journal of International Affairs*, Vol. 21, No. 2, (1967), pp. 215-231

¹⁴ John J. Mearsheimer, Back to the Future, *International Security*, Vol. 15, No. 1 (1990), pp. 5-56.

међузависности“ и глобализације па је неопходно да се дати систем прилагођава стварности.¹⁵ Оно што *контингентне реалисте* издваја из ове школе мишљења јесте њихова приврженост сарадњи као нужном облику односа између држава. Они сматрају да није у бити држава да се само међусобно надмећу и да између њих влада стално неповерење, него да се одређени национални циљеви и безбедност могу остварити, очувати и унапредити сарадњом. У постојећем анархичном систему могу се достићи квалитетнији односи и систем „зреле анархије“¹⁶ коме неће бити сукоба који се претежно решавају крајњим одмеравањем снага – ратом.¹⁷

Теоретичари *либерално-институционалистичког приступа* прихватају многобројне темељне поставке реалиста. Прихватају државу као средишњи објекат разматрања безбедности и верују да је преовлађујуће стање у међународном систему, *стање анархије*, а суштинска одлика у односима између држава - *политика силе*. Роберт Киохејн (Keohane), Џозеф Нај (Nye)¹⁸ и други припадници ове школе упућују да је *међународна сарадња* важна, како би државе достигле одређени степен *поверења*, и касније унапредиле своје односе. Они сматрају да се сарадња може остварити кроз *мултилатералне облике* и *институционално удруживање*, као најпогоднијих начина успостављања заједничких начела, вредности и норми, те говоре о колективној безбедности. Оно што уводе као новину у промишљању безбедности јесте уважавање нових актера у остваривању међународне безбедности, пре свега *појединце* и разноврсне *међународне организације*, који увелико учествују у светској политици и постају све релевантнији чиниоци у решавању међународних сукоба.

Алтернативно-критички приступ учења о безбедности обухвата најшири спектар разматрања безбедности. Представља најновија тумачења односа између субјеката безбедности и под своје окриље присваја: *социјалне конструктивисте*, *постмарксисте*, *феминисте*, *мировне студије* и *постмодернисте*. Присталице ове школе сматрају да су у центру пажње разматрања безбедности: *појединци* и *друштвене групе* (код постмарксиста су то и *друштвене класе*). Нарочиту пажњу они усмеравају

¹⁵ Види и: Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction*, цит. изд.

¹⁶ О „зрелој анархији“ види: Barry Buzan, *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-cold War Era*, 2nd edition. London: Pearson Education Limited, 1991, p. 176.

¹⁷ Charles L. Glaser, *Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation*. New Yersey: Princenton University Press, 2010.

¹⁸ Robert Owen Keohane, Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston, MA: Addison Wesley Longman, 2001.

на невојне видове безбедности и недржавне субјекте.¹⁹ Најпознатија струја међу њима јесу *социјални конструктивисти*. Прихватају многа гледишта неореалиста, као што је тумачење државе као референтни објекат безбедности. Припадници ове школе, чији је представник Александар Венд (Wendt)²⁰ сматрају да променом идеја, представа и значења о међусобним односима држава може довести до измене конструкције система међународне безбедности.²¹ Другу струју у оквиру алтернативно-критичких приступа представљају *теоретичари „безбедносне критике“* (критичка теорија) и присталице *феминизма*. Теоретичари безбедносне критике тврде да је превелика важност дата државама у међународним односима у остваривању безбедности. Главни референтни објекат безбедности по њима треба да буде појединац, па стога предлажу *еманципацију* као кључ за већу националну и међународну безбедност. Присталице *феминизма* прихватају почетне претпоставке критичке теорије, истичући да се истраживање међународне политике врши са гледишта мушког дела популације, упркос чињеници да процеси који се дешавају утичу колико на мушкарце толико и на жене (ако не и снажније), при чему је глас жена занемарен и недовољно артикулисан.²² Трећа струја, *постмодернисти* наглашавају важност идеја и дискурса у промишљању безбедности. Желе да замене „беседу реализма“ са „комунитарним вредностима“, као и да преобликују дебату о глобалној безбедности постављајући нова питања која су била игнорисана традиционалним приступом.²³

Глобалистички приступ безбедности, неки аутори сврставају у алтернативно-критичко промишљање безбедности; али због својих оригиналних поставки и решења, издвојени су из претходног корпуса размишљања. Суштину овог приступа чини схватање да је систем суверених држава уступио место глобалном друштву, да је

¹⁹ Dragan R. Simić, *Savremene teorije bezbednosti*. U: *Antologija tekstova sa Škola reforme sektora bezbednosti*. Beograd: ISAC fond : Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, 2007, str. 180.

²⁰ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999; James Fearon, Alexander Wendt, Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View. In: W. Carlsnaes, T. Risse and B. Simmons (eds), *Handbook of International Relations*, pp. 52-72. London: Sage, 2002.

²¹ Види и: Dragan R. Simić, *Savremene teorije bezbednosti*, цит. изд., стр. 182-184; Dale C. Copeland, The Constructivist Challenge to Structural Realism. *International Security*, Vol. 25, No. 2 (Autumn, 2000), pp. 187-212.

²² Види шире: Dragan R. Simić, *Savremene teorije bezbednosti*, цит. изд., стр. 184-186.

²³ Види нпр.: Johan Galtung, *There are Alternatives! Four Roads to Peace and Security*. Nottingham: Spokesman, 1984; Jim George, *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*. Boulder: Lynne Rienner, 1994.

размишљање о безбедности које је усредсређено на државу застарело и да не одражава стварне промене које се догађају на међународној сцени, јер густе мреже глобалног економског система, транснационалних компанија, невладиних и владиних међународних организација, комуникација, информација и много чега другог, повезују људе мимо државних граница. Све присталице ове школе деле мишљење да је од кључног значаја разматрати безбедност појединца. Разлике унутар ове школе се јављају по питању ко, на који начин и којим средствима се може осигурати безбедност друштвених група и појединаца као главних референтних објеката безбедности.²⁴

Као полазно становиште савременог приступа безбедности можемо узети *концепт свеобухватне безбедности*, који се појавио након *хладног рата* са тенденцијом превазилажења традиционалног сагледавања безбедности. У измењеним геополитичким условима безбедносни изазови се не односе више само на одбрану територије државе, већ су постављени захтеви за посвећивањем веће пажње на: људска права, политичку стабилност и демократију, културни и верски идентитет, социјална питања, загађење животне средине, миграцију становништва. Концепт свеобухватне безбедност је понуђен од стране теоретичара безбедности, како би се решили многобројни безбедносни проблеми. У оквиру овог концепта сем војних, налазе се и социјетална, еколошки и економски аспекти безбедности.

Замисао *социјеталне безбедности* означава схватање важности политичког идентитета за безбедност, посебно етнонационалног идентитета. Уопште, подразумева „одрживост у оквиру прихватљивих прилика за еволуцију традиционалних језичких, културних, друштвених, и религијских образаца, али и националне самобитности и обичаја.“²⁵ Подразумева стање у коме је заштићен национални идентитет од претњи културног империјализма које могу довести и до сукоба цивилизација. Нажалост, такође подразумева могућност ксенофобичног, политичког груписања са екстремистичким захтевима. У неким случајевима спречавања тзв. социјетално-безбедносних претњи, може бити означено као насиље над грађанским и људским правима самим тим и над људском безбедношћу.²⁶ Једноставније речено, од чега друштво треба да буде обезбеђено су они утицаји који изазивају осећања људи о

²⁴ Види нпр.: Martin Shaw, *Global Society and International Relation: Sociological Concepts and Political Perspectives*. Cambridge: Polity Press, 1994; Ričard Folk, *Veliki teroristički rat*. Beograd: Filip Višnjić, 2003.

²⁵ Terry Terriff, Stuart Croft, James Lucy and Patrick M. Morgan, *Security Studies Today*. London: Polity Press, 2001, p. 19.

²⁶ О људској безбедности видети у оквиру објашњења концепта сарадње у безбедности професора Коена.

њиховој самобитности.

Уочавање еколошких изазова безбедности довело је и до појаве појма *еколошке безбедности*. Тако по мишљењу заговорника проширене замисли безбедности - било који проблем у вези са животном средином је уједно безбедносни проблем. Норман Мајерс (Myers), пак, сматра да сваки еколошки проблем не мора водити насилном сукобу, али гледајући дугорочно може се наћи узрочна веза између еколошких питања и промена у политици.²⁷ Томас Хомер-Диксон (Homer-Dixon) издваја три групе еколошко-безбедносних претњи и изазова: *прву групу* представљају сукоби између држава које истовремено сматрају да имају права на искоришћење истих природних богатстава; *друга група* јесу разне миграције становништва, последично се јављају услед разних еколошких несрећа и катастрофа, када се на нове просторе насељавају различите етно-верске групе па долази до подела и сукоба између њих, јер не деле исте норме и вредности; *трећа група* претњи се односе на одумирање јавних установа и на унутардржавну „социјеталну нестабилност“,²⁸ која може довести до сукоба неслућених размера, а при томе су изазвани угрожавањем становништва услед нестајања природних извора, енергетских и сировинских система, загађења животне средине, промене климе, природних катастрофа изазваних непажњом људи итд.²⁹ Међутим, Марк Леви (Levy) и Данијел Дедни (Deudney) тврде да овакав чин „милитаризовања“ повезаности националне и међународне безбедности са еколошким питањима може довести до појмовне и политичко-делатне забуне разумевања безбедности.³⁰

Као последња новина у разматрању свеобухватне безбедности наводи се *економска безбедност*. Последице по безбедност, које се могу јавити услед изазова и претњи на пољу економије можемо видети у оквиру Велике кризе из 1929. године, као и кризе из 1997. године, када је у једној малој држави каква је Тајланд, настала, за остатак света у том тренутку, безначајна економска криза, која је довела до економских

²⁷ Norman Myers, *Environmental Security: What's New and Different?*

<http://www.envirosecurity.org/conference/working/newanddifferent.pdf> (Приступљено: 15.1.2016)

²⁸ Синтагма социјетална нестабилност се односи на појаву унутар једног друштва или државе урушавање свих институција, економске и правне несигурности појединаца и других облика угрожавања безбедности.

²⁹ Thomas F. Homer-Dixon, *Environmental Scarcity and Global Security*. New York: Foreign Policy, Association, 1993.

³⁰ Наведено према: Dalibor Kekić, *Kultura bezbednosti u savremenim shvatanjima bezbednosti. Međunarodni problemi*, Vol. LVI, br. 2-3 (2004), pp. 221-248.

потреса, који су изазвали сукобе међу становништвом. Касније, последице те кризе осетиле су се на целој Планети.

Савремена разматрања безбедности све више су под утицајем унутардржавних, а не међудржавних сукоба. Главне претње стабилности и миру једне државе више не долазе од стране њеног суседа, већ се јављају због „унутрашње (државне) анархије“.³¹ Појаву сукоба на основу културне и верске самобитности унутар једне државе Сигмунд Фројд назива „нарцизмом малих разлика“. Главна последица која се јавља из једног таквог унутардржавног сукоба је ширење сукоба на оближње, суседне државе, регионе, па и шире.

Следећи концепт савременог приступа безбедности је *концепт сарадње у безбедности*. Настао на основу студије случаја професора Ричарда Коена (Cohen) и Михаела Михалке (Mihalka) о „Сарадњи у безбедности“ (*cooperative security*), открива неке још увек неостварене облике замисли безбедности. То је у основи идеалистички концепт безбедности, чије је утопијске одреднице професор Коен успео да прилагоди и убаци у оквире врло сложене стварности. Замисао професора Коена је била да овакав концепт буде практично употребљив. Оно што је он покушао да објасни је да се сада актери међународне безбедности све више окрећу стабилности и миру. Концепт сарадње у безбедности коју нам Коен нуди, представљена је у облику четири прстена: 1. појединачна безбедност; 2. колективна безбедност; 3. колективна одбрана; 4. унапређење и ширење стабилности.³²

Појединачна безбедност је основа овакве замисли безбедности и њу обавијају остала три прстена. Ово је прва новина коју је Коен увео у свој концепт. Мада многи стручњаци који се баве политиком тврде да су људска права темељ либералних демократија и да она за њих представљају основ свих размишљања, политике и људског постојања, професор Коен истиче да „људска безбедност“ (како ју је именовао некадашњи канадски министар иностраних послова Лојд Ексворти) односно безбедност појединца, треба да буде *nervus rerum* целог система безбедности, одакле све безбедности потичу и где се наново уливају, јер је систем сарадње у безбедности у

³¹ Наведено према: Dirk Messner, *World Society - Structures and Trends*. In: Paul Kennedy, Dirk Messner and Franz Nuscheler (eds.), *Global Trends and Global Governance*. London: Pluto, p. 84.

³² Ричард Коен и Мајкл Михалка, *Сарадња у безбедности: нови хоризонти за међународни поредак*. Београд: Досије, 2005. Види и: Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti - savremenipristupi bezbednosti*, cit.izd., str. 86-98 и Драгана Дулић (ур.), *Људска безбедност*. Београд: Фонд за отворено друштво, 2006.

основи „човекоцентричан“.³³

Прстенови *колективна безбедност* и *колективна одбрана* су усмерени ка систему безбедности држава и имају за циљ дугорочне формалне обавезе групе држава како би заштитиле своје чланове по питању безбедности. Ова два облика остварења безбедности подсећају на усавршен *концепт равнотеже снага*; с тим што систем колективне безбедности има сврху неутралисања од опасности рата и других врста обезвређивања сигурности једне чланице система од стране друге чланице система. У систему колективне одбране државе су уговорно обавезне да се организују и ступе у рат уколико било која од чланица буде нападнута од стране једне државе или коалиције, које не припадају поменутом систему безбедности.

Прстен који обухвата све остале прстенове (четврти прстен), јесте *очување, унапређење и ширење стабилности*. Подразумева такав облик сарадње у безбедности у оквиру којег државе које су њим обухваћене *се активно старају* о безбедности и стабилности у њиховом даљем и ближем окружењу. Сарадња у безбедности подразумева и превентивно и предострожно деловање у циљу спречавања сукоба или његовог умањења у најранијим фазама, као и успостављање и изградња мира. Овај прстен на неки начин представља исходиште претходна три облика сарадње.

Најзад, кованицом *сарадња у безбедности*, у основи се жели нагласити нови квалитет заједничког рада субјеката безбедности на достизању, очувању и унапређењу безбедности. Наравно, и раније су постојали различити облици сарадње, али њихов квалитет је био на много нижем степену него данас.³⁴

На основу проучавања различитих приступа у дефинисању безбедности, закључујемо да је Бери Базан у делу „Људи, државе и страх“³⁵ у праву када тврди да нема целовите и непротивуречне замисли о безбедности. И сама појава је унутар себе противуречна, при чему су живи субјекти као појединачни примерци и групе најугроженији у планетарном смислу.

За нас је важно питање, на које аутор (као ни други аутори) није одговорио: Да ли је универзална, општа дефиниција, по правилима дефинисања, уопште могућа - а да притом заиста истинито, тачно и прецизно изражава, рефлектује појаву? Већина приказаних и анализираних дефиниција ту могућност не потврђују. Оне су

³³ Ричард Коен и Мајкл Михалка, цит. дело, стр. 93.

³⁴ Исто. Види и: Dalibor Kekić, цит. рад.

³⁵ Barry Buzan, *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-cold War Era*. 2nd edition. London: Pearson Education Limited, 1991.

једностране, јер се искључиво баве безбедношћу, са акцентом на државне политике, запостављају, а неке чак и превиђају следеће моменте: *прво*, потребе за безбедношћу су настале и постојале пре државе, а држава је настала на основу тих потреба;³⁶ *друго*, потреба је и безбедност државе од државе, принудних и присилних механизма; *треће*, запоставља се потреба за изворним самообезбеђењем у разним областима организованог и личног живота. Према Арежини „дефинисање ... појма је могуће ако се: безбедност дефинише *негацијом*, тј. као *одсуство угрожавања*, али се јавља питање - шта је угрожавање?, и ако се одреди садржај појма безбедност“.³⁷

2.1.2. Угроженост, сигурност и безбедност

Мијалковић одређујући безбедност као однос између угрожавања и активности и делања како би се оно спречило и разликује: а) угроженост, б) безбедност и в) сигурности.³⁸ Под појмом *угрожавања* подразумева се скуп опасности по људе, друштво, државу, али и саму природу. Угроженост се може схватити као ситуација у којој постоји могућност или вероватноћа да ће доћи до наношења одређене штете некоме или нечему. Између угрожености и безбедности постоји обрнуто сразмерни реципроцитет, те се може рећи да што је степен безбедности већи, то је угроженост мања и обрнуто. Према Стајићу „угрожавања је разноврсно и разнородно, како по времену и простору, тако и по интензитету, облицима и носиоцима. ...под угрожавањем се подразумевају и разне природне непогоде (поплаве, земљотреси....) и разне болести. ...Безбедност и угрожавања (небезбедност) су обрнуто сразмерне. Када јача безбедност слаби небезбедност и обрнуто, при чему идеална или максимална стања безбедности и небезбедности практично не постоје.“³⁹

Безбедност може бити угрожена природним и друштвеним активностима.⁴⁰ Штрбац и

³⁶ „Држава, која се уздиже над појединцем као једна виша власт, има могућности да га принуди да уради и оно што не би хтео“ (Слободан Јовановић, *О држави - основи једне правне теорије*. Београд: Геца Кон, 1922, стр. 29).

³⁷ Вера Арежина, *Проблеми мерења еколошке безбедности*. Београд: МСТ Гајић, 2010, стр. 142.

³⁸ Саша В. Мијалковић, *Национална безбедност*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2009, стр. 109-111.

³⁹ Љубомир Стајић, *Основи безбедности*. Београд: Драганић, 2006, стр. 21-23.

⁴⁰ Угроженост је облик конкретизоване опасности по одређене делове и субјекте друштва од, у основи

Ристић у природне убрајају „сеизмолошке-литосферске (земљотрес, клизишта, одрони), атмосферско-метеоролошке (обилне падавине, екстремне температуре, јаки ветрови) и биосферске (епидемије, эпизоотипије и епифитоције)“, а у друштвене „опасности које настају деловањем људског фактора, ... и то су: техничко-технолошке, ратне, односно сложене опасности, еколошке и комплексне опасности“.⁴¹ Испољавања друштвених опасности, угрожавања нечег или неког може бити ненамерно - несвесно или намерно - свесно. У том смислу Мијалковић под *несвесним* подразумева активности - радње, појединаца или група чија намера није да угрозе било кога, односно било шта. Рецимо, технолошки развој имао је за циљ да побољша квалитет живота, али неприкладном применом, довео је до угрожавања природне основе егзистенције људи на планети Земљи. *Свесно* - намерно, циљно угрожавање је последица коришћења силе и принуде како би појединци или групе прихватили „за по њих неповољну промену или промену супротну њиховој вољи“.⁴²

Савић и Стајић одређују угрожавање као „сваку врсту друштвене, природне и техничке опасности којом се угрожавају интегритет, слобода, имовина или здравље људи, као и територијални интегритет и суверенитет и уставни поредак и право државе, народа, организација или друштвених група и појединаца.“⁴³ Према овим ауторима, постоје три главна извора угрожавања: *природни*: клима, територија и географски положај; *друштвени* извори: „демографски развој, међународне односе, политику, културу и религију,“ и техничко-технолошки извори угрожавања – „постојање и развијеност техничко-технолошких постројења –носилаца угрожавања људи, њиховог здравља, као и животне средине.“⁴⁴

Бери Базан сматра да постоје: *војне, политичке, друштвене, економске и еколошке претње* које могу да угрозе безбедност државе. Значајно је да он сматра да

предвидивих, сила против којих се могу предузимати активне и пасивне мере обезбеђивања превентиве, актуелне заштите, као и мере пратеће (пост) заштите. Види: Љубо Пејановић, Војо Лаковић, Стеван Стојановић, *Угрожавање и физичко-техничка заштита*. Београд: Институт за политичке студије, 2007, стр. 125-130 и Небојша Теофиловић, Јавни поредак и полиција у функцији заштите слобода и *права* човека и грађанина. *Политичка ревија*, вол. 2, бр. 2 (2003), стр. 281-290.

⁴¹ Катарина Штрбац и Тања Ристић, Појам опасности. У: *Зборник радова Међународни научни скуп: Ванредне ситуације*. Београд: Војно издавачки завод, 2009, стр. 351-355.

⁴² Саша В. Мијалковић, *Национална безбедност*, цит. изд., стр. 111.

⁴³ Andreja Savić, Ljubomir Stajić, *Osnovi civilne bezbednosti*. Novi Sad: Fakultet za poslovne i pravne studije, 2006, стр. 68.

⁴⁴ Исто, стр. 68- 70.

националну безбедност осим војних претњи које почивају на употреби и (или) претњи употребе силе, могу да угрозе и *еколошке претње* односно *претње по животну средину*, услед земљотреса, олуја, поплава, суша и слично.⁴⁵ Дуготрајне еколошке претње могу угрозити безбедност држава на више начина. На пример, уколико се обистине процене Уједињених нација о глобалном загревању и порасту нивоа мора (за 8-13 метара), биле би потопљене многе приобалне низије у неким државама,⁴⁶ као на пример, у Холандији, делови Флориде, Калифорније у САД-у, Мексику, Египту, итд. Са друге стране, неке државе би могле имати користи од глобалног загревања, као на пример, Канада и неки делови Русије, али за њих еколошку претњу би представљало захлађење.

Безбедност је друштвена појава која подразумева довољан степен друштвене заштићености и довољну способност људи и друштва да се заштите од разних опасности чије порекло може да буде: а) природно - природне катаклизме; и б) друштвено, настало случајно или намерно изазвано људском акцијом. У том смислу људи, њихове заједнице, организације и институције, свесне опасности предузимају разне, сада и првенствено организоване и систематске мере заштите од тих опасности. Предмет заштите и остваривања ситуације (стања) безбедности може бити човек и људско друштво, кроз непосредну заштиту и самозаштиту, природно окружење и модификовано (вештачко) окружење људи.

У *најопштијем смислу*, појам безбедности *подразумева одсуство невоље/угрожености било да је она изазвана ратом, насиљем, сиромаштвом, природним непогодама (поплаве, земљотреси, пожари,...), затим болестима људи или животиња, па све до најновијих „невоља“ урбаног човека (незапоследност, наркоманија, криминал, трговина људима, пролиферација оружја, еколошке катастрофе, и др.).*⁴⁷

Мада се појмови безбедност и сигурност често употребљавају синонимно у нашем језику треба их разликовати. Како се наводи у *Појмовнику безбедносне културе*, порекло прве речи везује се за „префикс *без* (непостојање, одсуство) и речи *беда* (велико сиромаштво, положај који изазива презир, невоља, несрећа, зло) и представља

⁴⁵ Barry Buzan, *People, States & Fear: An Agenda for International Securities Studies in the Post-cold War Era*, цит. изд., стр. 116-118.

⁴⁶ Исто, стр. 131-134.

⁴⁷ Вера Арежина, *Проблеми мерења еколошке безбедности*, цит. изд., стр. 147.

стање онога који је заштићен од опасности, осигуран, сигуран, безопасан“.⁴⁸ Реч сигурност везује за латинску именицу „*sēcūrītas, ātis* ф. (мир духа, безбрижност, сигурност, безопасност)“ и придев „*sēcūrus* (без бриге, безбрижан, без бојазни, који се не боји никакве опасности)“.⁴⁹ Јаворовић, *сигурност* одређује „као стање пуне равнотеже између човека и природе и њихове интеракције која не доводи до деградирања природе и квалитета људске заједнице [...], човјека и његових тековина и вредности или они не прелазе опсег њиховог развоја.“⁵⁰ Слично Јаворовићу, сигурност одређује Маслеша и сматра да се може дефинисати као категорија, „којом се обезбеђују сигурносне и слободне просторне и егзистенцијалне претпоставке потребне за одвијање природних и фундаменталних свеукупних људских потреба и интереса, уз досљедно признање и заштиту основних права и слобода човјека, одржавањем потребне равнотеже између слободе и сигурности, човјека и природе, те потребну и ефикасну препоћ позитивних конструктивних над деструктивним тенденцијама у развоју цивилизације у циљу унапређења и заштите свеукупних вриједности друштва“.⁵¹

На основу изложеног, можемо се сложити са ауторима *Појмовника* који сматрају да „сигурност представља шири појам од појма безбедности, јер поред одсуства опасности обухвата и извесност“⁵², односно подразумева и одређене мере заштите.

2.1.3. Елементи и класификација безбедности

Безбедности обухвата безбедност у свим областима постојања, али је ипак, увек релативна за разне субјекте и објекте, за разне творевине природе и друштва, у разним временским периодима и на разним просторима.

Постоји више приступа у класификацији безбедности:

У *Политичкој енциклопедији* и *Малој политичкој енциклопедији*, према објекту заштите, разликују се: државна; општа (јавна) колективна, лична; и имовинска

⁴⁸ Светлана Станарчевић и Филип Ејдус (ур.), *Појмовник безбедносне културе*. Београд: Центар за цивилно војне односе, 2009, стр. 14.

⁴⁹ Исто, стр. 15. *Сигурност* се одређује као „заштита људских живота и поретка политичке заједнице од насилног угрожавања“ (*Лексикон темељних појмова политике*. Сарајево: Школска књига, 1994, стр. 78).

⁵⁰ Јаворовић Божидар, Тероризам. *Полиција и сигурност*, бр. 1-2 (1997), стр. 3-4.

⁵¹ Рамо Маслеша, *Теорије и системи сигурности*. Сарајево: Магистрат, 2001, стр. 12.

⁵² Исто.

безбедност. Појам *државна безбедност*, односи се на „превенцију против кривичних дела којима се угрожава државна безбедност, тзв. политичких кривичних дела, откривање припремања ових дела и предупређивања њихова извршења, затим откривање извршених дела ове врсте и хватање и гоњење њихових извршилаца, укључујући све врсте делатности и мера да се наведени циљеви остваре.“⁵³ *Општа (јавна) безбедност* односи се на „заштиту личних, имовинских, политичких,... и других права и слобода... човека и грађанина од криминалног ускраћивања њихова коришћења. Личне слободе и права обухватају заштиту живота, интегритета и неприкосновености личности, затим неповредивост стана, тајност писма и других средстава везе, слободу кретања и настањивања, других личних и политичких права.“⁵⁴

На основу одређења безбедности по коме она представља стање у коме нису угрожене усвојене вредности (државне, националне, политичке, моралне, економске, личне, итд), наши аутори (А. Савић, Љ. Стајић, Р. Гаћиновић, и др.) класификују безбедност према критеријуму: појава угрожавања и према нивоима безбедности.

Према критеријуму *појава угрожавања* разликује се: *спољна* - „која је заснована на држави као чланици међународне заједнице, и као креатору међународних односа. [...]“ Чији садржај чини заштита суверенитета и територијалног интегритета, као и равноправност чланства у међународној заједници⁵⁵ и *унутрашња* која „штити унутрашњи суверенитет државе од свих антидруштвених појава, односно свих појава које угрожавају друштвено уређење“.⁵⁶

На основу другог критеријума, *одређених нивоа безбедности*, разликују се: „национална и/или државна безбедност, појединачна, друштвена, регионална, међународна и глобална безбедност.“⁵⁷

Према Савићу и Стајићу, „национална безбедност бави (се) обезбеђењем државе, подразумевајући при том безбедност друштвених група и појединаца, регионална динамиком безбедности у региону док се глобална безбедност бави најширим

⁵³ *Политичка енциклопедија*. Београд: Савремена администрација, 1975, стр. 79.

⁵⁴ Исто, стр. 79.

⁵⁵ Andreja Savić, Ljubomir Stajić, *Osnovi civilne bezbednosti*, цит. изд., стр. 64.

⁵⁶ Исто, стр. 64.

⁵⁷ Исто, стр. 28. О овим видовима безбедности видети и: Paris Roland, Human Security - Paradigm Shift or Hot Air. *Internatiore Security*, Vol. 26, No. 2 (2001), pp. 614-634; Barry Buzan, *People, States & Fear: An Agenda for International Securities Studies in the Post-cold War Era*, цит.изд., pp. 186-229; Саша В. Мијалковић, *Национална безбедност*, цит. издд., стр. 53-59 и стр. 60-65.

питањима у којима је фокус на интернационалном, светском нивоу.⁵⁸

Имајући у виду да савремено схватање безбедности не подразумева само националну, већ и глобалну, светску безбедности, која подразумева заштиту и остваривње светских интереса чије је тежиште на потребама човечанства „јер просторно обухвата интересе свих људи и народа на Земљи.“⁵⁹ Сијом Браун (Brown) разликује седам светских интереса: (1) опстанак људске врсте; (2) смањивање убијања и елиминсања других; (3) непостојање услова за здрав живот свих људи; (4) заштита грађанских права; (5) поштовање права народа и многобројних етничких група на културну различитост; (6) заштита животне средине - „неодговоран однос према природној средини... производи последице у ширем простору и кроз време; често на први поглед није могуће уочити како необзирање на дугорочне последице [...],у крајњем исходу угрожава интересе свих људи и народа[...] и (7) 'ширење урачунљивости/одговорности“.⁶⁰

Безбедност је основна вредност и закономерност у развоју човека, друштва, државе, човечанства и обухвата безбедност природних и друштвених услова живота. Састоји се од: слободе од хроничних претњи безбедности, као што су глад, болести и угњетавање, и заштите од изненадних и болних промена у свакодневном животу, на радном месту, у кући или суседству. Листа ризика који могу да угрозе безбедност појединца је дугачка: незапосленост, несигурност задржавања радног места, лоши услови на раду, неједнакост прихода, инфлација, слабо развијене мреже социјалног осигурања, бескућништво; проблеми који се односе на физички и економски приступ здравствено исправној храни; инфективне и паразитске болести, ХИВ и други вируси, болести изазване загађеним ваздухом или водом, као и неадекватан приступ

⁵⁸ Andreja Savić, Ljubomir Stajić, цит. рад, стр. 28. Видети и: Саша В. Мијалковић, *Национална безбедност*, цит. изд., стр. 78-85; Бранко Крга, Стратегија националне безбедности Републике Србије: кључни проблем. У: Радослав Гађиновић (прир.), *Зборник радова: Србија - безбедносни институционални изазови*, стр. 111-128. Београд: Институт за политичке студије, 2009.; Barry Buzan, *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-cold War Era*, цит. изд., стр. 226.

⁵⁹ Драган Р. Симић, *Наука о безбедности*. Београд: ЈП Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, 2002, стр. 49-50.

⁶⁰ Seyom Brown, World Interests and the Changing Dimensions of Security. In: M. Klare and Y. Chandrani (eds.), *World Security: Challenges for a New Century*, pp. 1-17. New York: St. Martin's Press. Видети и: Драган Р. Симић, *Наука о безбедности*, цит. изд., стр. 50-53; Љубомир Стајић, Саша Мијалковић, Светлана Станаревић, *Безбедносна култура*. Београд: Драганић, 2005, стр. 56-72.

здравственим службама, деградација земљишта, несташица воде, поплаве и друге природне катастрофе, нерационално крчење шума, загађење воде, ваздуха и земљишта; физичко насиље које могу вршити држава и криминалне организације, насиље унутар породица и на радном месту, као и индустријски и саобраћајни удеси; етничке напетости и насилни сукоби; државна репресија и угрожавање људских права.

Другим речима, у контексту савременог схватања безбедности и ризика којима су појединци изложени, може се говорити не само о државној, националној безбедности, већ и о економској, еколошкој, социјалној, здравственој, политичкој и другим врстама безбедности.

2.2. БЕЗБЕДНОСТ И СОЦИЈАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

Временом се увидело да схватање безбедности као заштите територијалног интегритета и суверенитета државе, не може да одговори изазовима савремености, јер су радикално измењени безбедносни услови у којима се нашло глобално друштво, те безбедност појединца, државе и друштва нарушавају и ризици у самој националној држави. Постојање безбедности по мери развоја у савременим условима поставља се на виши ниво и разноликији је. Основним објектом безбедности јављају се: интереси личности - остваривање основних права и слобода, лична безбедност, повећање нивоа квалитета живота, физички, духовни и интелектуални развој; интереси друштва - јачање демократије, досезање мира, одржавање друштвене сагласности, повећање стваралачких активности и духовни препород; интереси државе, уставни поредак, сувереност и територијална целовитост. Остваривање безбедности је повезано са друштвеним односима и законодавним и правним актима.⁶¹ Сходно томе безбедност се може схватити као стање у коме нису угрожени животно важни интереси личности, друштва и државе, односно стање коме не постоје унутрашње и спољашње претње политичког, економског, социјалног, војног, техногеног, еколошког, информативног и др. карактера. Она претпоставља политичку, економску и социјалну стабилност у држави, безусловно остваривање закона и одржавања правног поретка, развој међународне сарадње на основу партнерства.⁶² У савременим условима говори се о социјалној, еколошкој, економској, здравственој и другим многобројним модалитетима и врстама безбедности.

2.2.1. Историјски преглед зачетака социјалне безбедности

У дефинисању социјалне безбедности треба поћи од савременог схватања безбедности и човекове тежње ка сигурности као универзалног људског усмерења и изградње друштвене праксе која ће у оквиру постојећих културно-етичких вредности

⁶¹ *Социологическая энциклопедия*. Москва: Мысль, 2003, стр. 83.

⁶² Драган Р. Симић, *Наука о безбедности - савремени приступи безбедности*. Београд: Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, 2002.

створити услове за превазилажење човекове несигурности и ризика у његовом животу. У том смислу, *социјална безбедност може се одредити као стање у коме нису угрожени животни важни интереси пре свега појединаца и права која то омогућавају*, а дефинисана су у *Универзалној декларацији о правима човека Уједињених нација* из 1948. године. У члану 22 *Декларације* наводи се да свако „као припадник друштва, има право на социјалну безбедност и право да остварује привредна, друштвена и културна права неопходна за своје достојанство и за слободан развој своје личности, уз помоћ државе и међународне сарадње, а у складу с организацијом и средствима сваке државе“.⁶³ Остваривање овог права директно је повезано и зависи од остваривања права на рад и слободан избор занимања – запослења, на правичне и задовољавајуће услове рада и на заштиту од незапослености; права на праведну и задовољавајућу накнаду која човеку и његовој породици обезбеђује егзистенцију на нивоу људског достојанства; права човека на разоноду, укључујући ту и право на разумно радно време и плаћени годишњи одмор; права сваког члана људске заједнице на такав стандард живота који обезбеђује његово здравље и благостање његове породице, укључујући храну, одећу и лекарску негу и потребе социјалних служби; права на осигурање у случају останка без посла; права на осигурање за случај болести, инвалидности, удовиштва, старости и других случајева губитка сталних извора прихода услед разлога који су ван човекове воље.⁶⁴

Пре увођења права на социјалну безбедност, чињени су напори да се оствари неки степен социјалне безбедности, путем законских мера које се односе углавном на сузбијање сиромаштва. На пример, увођењем сиротињског пореза 1601. год. у Енглеској, држава је прикупљала средства за сузбијање сиромаштва, а захваљујући доношењу *Сиротињског закона* 1834. године почело је оснивање институција за смештај бескућника, болесних и сиромашних. Роберт Овен (Owen) је на Конгресу Свете алијансе 1818. године тражио да се радници ослободе од прекомерне експлоатације. Данијел Ленгранд (Legrand) је 1832. године као задатак европског парламента, одредио доношење закона о смањењу радног времена на 12 сати, забрану ноћног рада за децу и жене, као и увођење старосне границе за децу (10- 12 година старости). Године 1890. на Конгресу у Берлину у присуству представника тринаест

⁶³ *Универзална декларација о правима човека.*

http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/04serbian/SChri/SCUniversal_Declaration_of_Human_Rights.pdf (Приступљено: 10.11.2014.)

⁶⁴ Исто, чл. 23-28.

земаља, донети су међународни закони у области регулисања области рада и права радника која се по том основу остварују. После Првог светског рата 1919. године, основана је међународна организација *Друштво народа*, која је имала улогу у отклањању катастрофалних последица рата и социјалном збрињавању бројних ратних инвалида, ратне сирочади, као и очување светског мира, развијање међународног социјалног и радног законодавства, забрану дискриминације, трговину женама и децом, као и опијумом, сузбијање болести и очување здравља. *Друштво народа* је испољило и бројне недостатке и укинута је 1939. године. Версајским уговором је установљена Међународна организација рада, чије се чланице обавезују да ће обезбедити и развијати правичне услове рада и социјалне безбедности. Године 1827. потписан је први споразум који се односи на старосну пензију, а 1912. године и први споразум о пензијском осигурању. Почетком XX века потписан је и споразум који се односи на права за случај повреде на раду. Касније су донешени прописи о социјалном осигурању, као што су: здравствена заштита, давања за случај болести, материнства, несреће на раду и професионалних обољења, незапослености, старости, породична потпора, инвалидности и осигурања у случају губитка храниоца породице.⁶⁵ Поменимо да се 1966. године у *Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима човека*, поред аспеката социјалне сигурности наводе и безбедност и хигијенски услови рада, подједнаке могућности сваког човека да напредује у свом послу, стално побољшање услова живота, право сваког на социјално обезбеђење укључујући и социјално осигурање.⁶⁶

Безбедност у социјалној сфери осим поштовања поменутих права зависи и од стабилности породице, становања, медија и комуникација, локалне заједнице, синдиката, културног идентитета и скупа вредности.⁶⁷ Социјална безбедност, односно небезбедност обележје је карактеристично за савремени тренутак друштвеног развоја, без обзира на разлике у степену развијености појединачних друштава, те се предузимају одређене делатности усмерене према људским потребама, потребама опстанка и остварењу социјалне безбедности. Првобитно се социјална делатност усмеравала само на обезбеђење потреба опстанка (исхрана, одевање, становање) према члановима заједнице који нису били у могућности да сами себи обезбеде елементарне

⁶⁵ <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm> (Приступљено: 15.11.2014.)

⁶⁶ Резолуција ОУН, бр. 2200 А(XXI) од 16.12.1966.

⁶⁷ *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Београд, октобра 2009. године. <http://www.kombeg.org.rs> (Приступљено: 10.11.2014.)

услове за живот.

За постојање социјалне безбедности од посебног значаја је социјални рад који представља основу социјалне политике једне државе. Усмерен је ка социјално рањивим групама и појединцима у циљу превазилажења социјалних недаћа, „очувања достојанства појединца, развијања његових способности, унапређења интерперсоналних односа, као и решавање социјалних проблема“.⁶⁸ Социјални рад се бави практичном делатношћу, радом са појединцима, групама, као и радом у друштвеној заједници и како је још пре скоро пола века написао Вернер Бем (Bohem) „тежи да побољша социјално функционисање индивидуално, појединачно и у групама“.⁶⁹

2.2.2. Социјална безбедност, социјална сигурност, социјална заштита и социјално обезбеђење

Социјална безбедност подразумева стабилност друштвеног положаја, материјалних и културних услова живота, могућност продукције и репродукције живота, услове за оспособљавање за обављање радних и других друштвених улога, стабилност радних услова и радног положаја, спречавање услова који воде ризику погоршања или смањења могућности и услова за живот и рад. Социјалном безбедношћу се може сматрати такво друштвено стање у коме успешно делује један склоп друштвених и законских мера, чији је основни циљ да створе, у корист грађана и његове читаве заједнице, неку врсту гаранције против одређених ризика као што су: болест, материнство, инвалидност, старост, незапосленост, елементарне несреће, повреде на раду и сл.

Степен социјалне безбедности условљен је облицима социјалног осигурања и видовима социјалне заштите у оквиру националне државе. Директно је повезана са класичним облицима социјалног осигурања, социјалне заштите и социјалног обезбеђења читавог становништва у случају болести, инвалидности, старости, смрти и незапослености, везује се за остварење сигурних материјалних услова живота и рада,

⁶⁸ *Речник социјалне сигурности*. Београд: Council of Europe, децембар, 2006, стр. 44. <http://www.coe.int/sisp> (Приступљено: 12. 05.2016.)

<http://www.coe.int/t/dg3/sscsr/%5CSource/%5CGlossSERBcyrillic.pdf> (Приступљено: 10. 04. 2016)

⁶⁹ Werner W. Bohem, The Nature of Social Work. *Social Work*, Vol. 3, No. 2 (1958), pp. 10-18.

као и са целовитим, повезаним системом друштвених мера које гарантују одговарајући стандард живота и благостања људи, чији је саставни део и подручје социјалног осигурања. Односно, социјална безбедност зависи од скупа друштвених мера и акција које гарантују животне услове људи без ризика.⁷⁰ Држава игра значајну улогу у остваривању социјалне безбедности, јер је институција, како тврди Ричард Титмус (Titmuss), која омогућава испуњавање дубоко укоренење жеље у људској природи за помагањем другима. Социјална сигурност и друга социјална давања која омогућава држава, по њему, нису ништа друго до колективни изрази алтруизма друштва и бриге за његове чланове.⁷¹

Социјална сигурност може се одредити у ужем и ширем смислу. У *ужем* обухвата класичне облике социјалног осигурања и социјалне заштите читавог становништва у случају болести, инвалидности, старости, смрти и незапослености. Чак, још уже везује се само за остварење сигурних материјалних услова живота и рада, или пак само за она стања која се обично називају социјалним ризицима. У *ширем* смислу подразумева целовит, повезан систем друштвених мера који гарантује одговарајући стандард живота и благостања људи, чији је саставни део и подручје социјалног осигурања, тј. уже схватање социјалне сигурности. У том смислу Душан Лакићевић социјалну сигурност одређује као „скуп друштвених акција и мера ради гарантовања животних услова људи поводом социјалних ризика, као што су: материнство, болест, инвалидност, незапосленост, старост и сл.“⁷² У том смислу схваћене основне сфере социјалне сигурности: заштита здравља, запосленост и зарада који обезбеђују бар минимум егзистенције, заштита на раду, право на образовање, право на стан и минималне услове становања, осигурање за случај болести, материнства, инвалидности, старости, незапослености, смрти храниоца и социјална заштита породице, деце, остарелих, инвалидних, материјално необезбеђених и за рад неспособних лица. У *ужем* смислу по овом аутору социјална сигурност обухвата социјално осигурање које у савременим условима има тенденцију да прерасте у социјално обезбеђење становништва једне земље.

⁷⁰ Шире видети: Драган Р. Симић, *Наука о безбедности - савремени приступи безбедности*, цит. изд., стр. 25-45.

⁷¹ Став Титмуса наведен према: Ана Bilanović, Pregled dominantnih stanovišta o odnosu socijalne sigurnosti i ekonomskog razvoja. U: Z. Kuburić, M. Zotović, M. Škorić i A. Kišjuhas (prir.), *Istraživanja u oblasti socijalnog rada, socijalne zaštite i socijalne politike*. Novi Sad : Univerzitet : Filozofski fakultet, 2015, str. 59.

⁷² Dušan Lakićević, *Socijalna politika*. Beograd: Savremena administracija, 1991.

Милосав Милосављевић социјалну сигурност схвата као систем осмишљених и организованих економских, социјалних, идеолошких, политичких, правно-институционализованих и других мера и активности којима се обезбеђују стабилни и повољни услови живота и рада појединаца, породица и других друштвених група; могућности напредовања у животу и раду и предупређење различитих узрока и услова човекове отуђености и експлоатације, осујећености и угрожености. Она обухвата стабилност друштвеног положаја, материјалних и културних услова живота, могућности продукције и репродукције живота; услове оспособљавања за обављање радних и других друштвених улога; стабилност радних услова и радног положаја, подразумевајући и могућности напредовања у раду; услове и могућности развоја и испољавања стваралачких способности и суштине човека, укључујући и спречавање услова који води ризику погоршања или смањења могућности и услова рада.⁷³

Појам социјалне безбедности треба разликовати и од појма социјалне заштите. Не постоји сагласност о одређивању појма *социјалне заштите* и могу се разликовати пет гледишта:

- прво, социјалну заштиту посматра као специфичну државну, односно друштвену делатност која се бави задовољавањем основних животних потреба појединаца и друштвених група које су стално или повремено без своје кривице у немогућности да сами обезбеде услове за живот и напредовање у животу;

- друго, социјалну заштиту своди на социјално старање;

- треће, социјалну заштиту схвата као систем мера путем којих друштвена заједница обезбеђује и пружа одговарајуће облике заштите и помоћи грађанима/појединцу, породици или групи када се нађу у положају да без те помоћи не могу да ублаже или отклоне неповољну ситуацију у којој су се нашли;

- четврто гледиште истиче обавезу друштвене заједнице да преко социјално-заштитне функције, са позиција солидарности и хуманизма, штити своје чланове и пружа материјалну и друштвену помоћ, да их стимулише и оспособљава да предупређују и савлађују тешкоће; и

- пето, социјалну заштиту одређује као интегрални део социјалне политике.⁷⁴

Социјална заштита може да се одреди као вид социјалне политике преко које се

⁷³ Милосав Милосављевић, *Социјална истраживања*. Београд: Фондација „Солидарност Србије“, 2013, стр. 253-270.

⁷⁴ Видети више: Drenka Vuković, *Socijalna sigurnost i socijalna prava*. Београд: Čigoja štampa, 2005, стр. 1-24.

спречавају узроци и отклањају последице оних друштвених ситуација појединаца, породица и друштвених група које имају обележја социјалне угрожености, постоје озбиљне сметње у социјалном, физичком и психичком развоју појединаца, у функцијама, односима и структури породице и јављају се социјални проблеми. Основни принципи социјалне заштите су: *хуманизам, солидарност и узајамност*.

Хуманизам значи начинити човечним, уљуђивати, дати облик и природу какви људима доликују, почовечити. У друштвеним наукама појам се везује за све што је људско у позитивном смислу, што повољно утиче на развијање и поштовање људских особина. Појам се везује и за етички став који полази од потребе да сви друштвени односи треба да буду засновани на уважавању људске природе као највише вредности у друштву. *Солидарност* подразумева међузависност и повезаност људи, која намеће колективне ставове, вредности и одговарајуће облике сарадње. *Узајамност* је у вези са солидарношћу и односима међу људима и подразумева реципроцитет у правима и дужностима. Солидарност и узајамност се заснивају на међусобним интересима и међусобној повезаности.⁷⁵

Социјално обезбеђење такође треба разликовати од социјалне безбедности, али и од социјалне сигурности и социјалне заштите. Схвата се на више начина:

- прво, као развијен систем социјалног осигурања преко кога се у случајевима социјалних ризика и стања социјалне потребе обезбеђује социјална сигурност читавог становништва;

- друго, као скуп мера државе и других институција у друштву са тежњом да се обезбеди минимални услови живота за све грађане без обзира на то да ли раде или не и

- треће, као систем социјално-политичких мера у циљу гарантовања одређених извора сигурности у приходима, социјалном положају и помоћи за стања посебних животних тешкоћа.⁷⁶

Социјално обезбеђење се може одредити као систем социјалних јавно-правних мера којима се гарантује и обезбеђује задовољавање основних потреба, чији је циљ остварење социјалне сигурности грађана у оним животним ситуацијама када они сами или уз помоћ своје породице нису у могућности да то учине, па им је зато потребна помоћ друштва.

⁷⁵ Исто

⁷⁶ Исто

2.2.3. Индикатори социјалне безбедности

У савременим условима при утврђивању индикатора⁷⁷ социјалне безбедности треба имати у виду схватања квалитета живота, као и општеприхваћени модел развоја, одрживи развој. У том смислу полазећи од друштвених циљева развоја, индикатори социјалне безбедности треба да пружају податке о тренутном стању у области запослености, зарада, безбедности на раду, заштити здравља, образовању, становању, осигурању за случај болести, материнства, инвалидности, старости, незапослености, смрти храниоца и социјалној заштити породице, деце, остарелих, инвалидних, материјално необезбеђених и за рад неспособних лица, и од значаја су за креирање политике друштвеног развоја. Међутим, осим ових објективних показатеља из сфере остваривања основних људских права, мора се уважавати и субјективни осећај појединаца о степену социјалне безбедности. У том смислу чине се напори за дефинисањем индикатора који ће континуирано пратити степен остваривања социјалне безбедности.

Полазећи од добробити појединца и друштва, Ханс Херберт Нол (Noll) сматра да при одређивању индикатора социјалне безбедности треба поћи од савременог схватања квалитета живота, социјалне кохезије и одрживог развоја, при чему „квалитет живота треба да покрије димензије индивидуалног благостања“, а социјална кохезија и одрживост димензију „друштвеног или колективног благостања“. Индивидуално благостање обухвата квалитет живота, услове живота и субјективно благостање, а друштвено/колективно благостање социјалну кохезију (неједнакости, диспаритете, искљученост; друштвене односе, везе, укљученост (друштвени капитал) и одрживост (природни и друштвени капитал).⁷⁸

⁷⁷ Индикатори представљају скуп статистичких датости, одабраних и организованих тако да описују услове и тенденције неке појаве. Представљају посебно својство, карактеристику или особину система“ и представљају мерљиви део система. Омогућавају свеобухватну али истовремено и селективну процену. Селективност се огледа у томе што се од великог броја података, врши избор само оних који ће најрелевантније показати стање. (Према: Mario Bunge, What is a quality of life indicators. *Social indicators research*, Vol. 2, No. 1 (1975), p. 65 и Gilbert C. Gallopin, Indicators and their Use: Information for Decision-making. In: B. Moldan and S. Billharz (eds.), *Sustainability Indicators: Report of the Projecton Indicators of Sustainable Development*. Chichester and New York: John Wiley & Sons, 1997).

⁷⁸ Heinz-Herbert Noll, Towards a European System of Social Indicators: Theoretical Framework and System Architecture. *Social Indicators Research*, Vol. 58, No1 (2002), pp. 47–87.

Захваљујући његовом раду и Центру за истраживање социјалних показатеља ГЕСИС, Института за друштвене науке из Лајбница, израђен је Европски сет социјалних индикатора који се користи за континуирано праћење и анализу појединачне и друштвене добробити европских грађана у погледу квалитета живота, социјалне кохезије и одрживости, као и промене у друштвеној структури европских друштава. Систем индикатора покрива 13 области и 8 димензија (Табела бр.1) које се у свакој од области мере различитим индикаторима.⁷⁹

Табела бр.1 Области и димензије социјалне безбедности

Област	Димензија
Становништво, домаћинства и породице	објективни услови живота субјективно благостање разлике, неједнакости и социјална искљученост друштвени односи и везе људски капитал природни капитал демографска и друштвено-економска структуре вредности и ставови
Приходи, животни стандард и ниво потрошње	
Тржишта рада и услови рада	
Образовање и стручно усавршавање	
Здравље	
Стамбени услови	
Социјално сигурање	
Друштвена безбедност и криминал	
Друштвено и политичко учешће и интеграција	
Мобилност и транспорт	
Слободно време, медији и култура	
Животна средина	
Укупни животни услови	

Европски систем социјалних индикатора узимајући у обзир индивидуалну и друштвену добробити омогућује избор једног или више индикатора за сваку од њих. За сада дато 650 индикатора за 9 од 13 области. У Табели бр. 2 приказане су области и индикатори уз напомену да за све димензије нису одређени посебни индикатори.

⁷⁹ Европски систем социјалних индикатора заснива се на изворима података који ће осигурати најбољи могући ниво упоредивости по земљама и времену. Извори података који се користе укључују међународне званичне статистике које обезбеђује ЕУРОСТАТ или ОЕЦД, као и микроподатаке из разних званичних извора, као и податке научно заснованих кроснационалних истраживања. (Исто).

Табела бр.2 Области, димензије и индикатори Европског система социјалне безбедности

Област	Димензија	Мерљива димензија	Индикатори		
Приходи, животни стандард и ниво потрошње	Субјективно благостање	Субјективна процена финансијске ситуације и нивоа животног стандарда	Комфоран живот са садашњим примањима Потешкоће са садашњим примањима Способност да се састави крај са крајем Субјективно добра примања Субјективно добар животни стандард Задовољство финансијском ситуацијом Субјективна оцена ризика од сиромаштва		
Здравље	Субјективна процена стања	Субјективна процена здравственог стања	Добро здравствено стање: Целе популације Мушкараца Жена Популације старости 15-39 година Популације старости 40-59 година Популације старости 60-69 година 70 и више година		
				Субјективна процена здравственог система	Оцена здравствених услуга на локалном нивоу
					Оцена здравствених услуга на државном нивоу
Животна средина	Субјективна процена стања	Перцепција животне средине	Забринутост због загађења ваздуха		
			Забринутост због нивоа буке		
			Забринутост због загађења воде		
		Задовољство животног средином	Незадовољство стањем животне средине		
			Незадовољство квалитетом воде		
			Незадовољство нивоом буке		
			Незадовољство квалитетом ваздуха		
Незадовољство обимом зелених површина					

Извор: http://gesis-simon.de/simon_eusi/index.php#

У Табели бр.2 дати су индикатори социјалне безбедности које је формирао Институт за социјалне науке из Лајбница (GESIS) и који су прихваћени на нивоу ЕУ. Треба напоменути да табела приказује само оне индикаторе који су у потпуности или делимично обрађени у оквиру емпиријског дела доктората.⁸⁰

⁸⁰ http://gesis-simon.de/simon_eusi/index.php# (Приступљено: 14. 05. 2016).

Остваривање социјалне безбедности у тесној је вези с остваривањем људске безбедности и одрживим развојем.⁸¹

Као области социјалне безбедности у оквиру истраживања људске безбедности се наводе: стабилност породице, становање, медији и комуникације, локална заједница, синдикати, културни идентитет и скуп вредности.⁸² За сваку од наведених области конструисан је сет индикатора. Као показатељ стабилности породице, узима се насиље у породици, које се мери: распрострањеношћу насиља према типовима (психичко, физичко, сексуално), полном и старосном структуром насилника и жртава; нормативним оквиром заштите од насиља, имплементацијом позитивно правних прописа, стопом пријављивања полицији, бројем евидентираних случајева у центрима за социјални рад и НВО, учесталосту обраћања жртва центрима и НВО сектору, постојањем техничких, материјалних, институционалних и стручних претпоставки за ефикасну и квалитетну превенцију и заштиту од насиља у породици.⁸³

⁸¹ О индикаторима социјалне безбедности у оквиру одрживог развоја биће речи у наредном делу.

⁸² *Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji: izveštaj za 2004.* Београд: Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду, стр. 21-22.

⁸³ Исто, 320 - 323.

2.2.4. Социјална политика, социјална безбедност и социјална заштита у Србији

Социјална политика има за циљ да обезбеди услове за живот и напредовање у животу оним члановима друштвене заједнице, који без своје кривице, стално или привремено нису у могућности да сопственим средствима и својим радом сами себи остваре те услове,⁸⁴ те су изложени ризицима сваке врсте, од немогућности задовољавања егзистенцијалних потреба до укључивања у друштвени и културни живот заједнице. Односно циљ јој је „ да изједначи њихове могућности да побољшају свој и живот своје деце и да помогне онима који не могу сами да брину о себи“,⁸⁵ да преусмери ресурсе ка угроженим категоријама становништва. Део је глобалне политике једног друштва, те је битно опредељена владајућим вредносним системом, као и економским и политичким факторима датог друштва. С обзиром на глобалну кризу, чак и у најразвијенијим земљама, социјална политика добија све већи значај,⁸⁶ а систем социјалне безбедности се примењује на све већем броју људи и друштвених група.

Срж социјалне политике чине различити облици социјалне заштите, социјално осигурања, социјалне помоћи, здравствене заштите и социјалне услуге. Активности социјалне заштите у Србији сежу у далеку прошлост. Током векова заснивале су се на народним обичајима, моралним нормама и неписаним правилима. Различити облици помоћи и сарадње у решавању различитих животних тешкоћа појединаца и група

⁸⁴ О социјалној политици видети више: Paul Spicker, *Social Policy-Theory and Practice*. University of Bristol: Policy Press, 2014; Snežana Pejanović, *Socijalna politika*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 2008; Dragoslav Kočović, *Socijalna politika*. Beograd: Fakultet političkih nauka, 2007; Ана Гавриловић, *Социјална политика*, Бања Лука: Филозофски факултет, 2005; Harold L. Wilensky, *The Nation-State, Social Policy, and Economic Performance*. In: M. Ferrara (Ed.) *Globalizzazione e sistemi di welfare*. Torino: Edizioni della Fondazione G. Agnelli, 1991; Mihailo S. Stupar, *Socijalna politika*. Beograd: Savremena administracija, 1960.

⁸⁵ *Речник социјалне сигурности*, цит. изд., стр. 41.

⁸⁶ Види: Ана Љекчевић, *Uporedna i međunarodna socijalna politika*. Beograd: Savez društava socijalnih radnika Republike Srbije, 1999.

развијале су се под окриљем Православне цркве. Током средњег века верски објекти су коришћени као прва склоништа за сиромашне, инпровизоване здравствене институције и места за збрињавање различитих категорија угрожених лица. У XVIII и XIX веку држава постаје носилац социјално-заштитних функција. Разлог томе били су чести ратни сукоби, након којих је велики број инвалида и ратне сирочади захтевао одговарајуће облике заштите. Након Првог светског рата, изграђен је велики број домова за угрожену децу. Први пут се и међународне хуманитарне организације укључују у пружање помоћи угроженим лицима. Социјална заштита је постала монопол државе након Другог светског рата, јер је држава била одговорна за сваки људски проблем.⁸⁷

Систем социјалне заштите какав данас постоји у Србији почео је да се развија средином XX века. Тада је почело оснивање центара за социјални рад и до краја шездесетих година прошлог века готово све општине у Србији имале су ове центре. 1957. године у Београду је основан Завод за социјална питања. То је била прва званична институција коју је основала држава. У истом периоду почело је и школовање социјалних радника, а упоредо су се развијале и установе за смештај корисника. Међутим, у задњим деценијама XX века, уништени су први знаци опоравка у овој области.⁸⁸

Данас, сиромаштво уз високу незапосленост представља један од највећих проблема. Заштита посебно угрожених особа регулисана је у оквиру Закона о социјалној заштити⁸⁹, чијим доношењем је престао да важи Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана. Међутим, транзициони процеси, посебно у области економског реструктуирања намећу потребу укључивања шире друштвене заједнице како би се овим лицима обезбедили минимални услови за живот

⁸⁷ <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/master-radovi/jovana-radovanovic.pdf> (Приступљено. 22.02.2015.).

⁸⁸ О историјату социјалне заштите: Дренка Вуковић, *Системи социјалне сигурности*. Београд: Службени гласник, 2002. Видети и: Drenka Vuković i Ana Čekerevac, *Socijalna politika i socijalne reforme*. Београд: Факултет политичких наука, Ћигоја, 2007.

⁸⁹ Рајко Косановић, *Социјално право*. Београд: Friedrich Ebert Stiftung, 2011; Закон о социјалној заштити, „Службени гласник РС“, бр. 24/2011.

достојани човека и како би се омогућило да сви појединци и друштвене групе у потпуности учествују у економским, друштвеним и културним токовима.

Тешкоће и препреке са којима се суочавају особе у ризику од сиромаштва су кумулативне. Нови друштвени изазови везани за транзицију, глобализацију, демографске промене и општедруштвене трендове.

Систем социјалне безбедности у Србији делимично је пренет из периода СФР Југославије, где је постојао широк спектар социјалног и стамбеног обезбеђења. Састоји се из:

- система социјалног осигурања
- система друштвене бриге о деци
- система друштвене заштите бораца, војних инвалида и цивилних инвалида рата и социјалне заштите.

Систем обавезног социјалног осигурања обухвата:

1. пензијско - инвалидско осигурање
2. здравствено осигурање
3. осигурање за случај незапослености.

На овај начин су покривени сви ризици за случај старости, повреда, болести или незапослености и гарантује се социјална безбедност осигураника и њихових чланова породице.

Пензијско-инвалидско осигурање може бити обавезно и добровољно. Ово осигурање се базира на начелима узајамности и солидарности. Осигураницима се обезбеђују права у случају старости и инвалидности, а у случају смрти осигураника односно корисника пензије право се обезбеђује члановима њихових породица. По Закону о пензијском и инвалидском осигурању предвиђене су следеће врсте права: право на старосну пензију; право на инвалидску пензију; за случај смрти право на породичну пензију; право на новчану надокнаду за случај телесног оштећења проузрокованог повредом на раду или професионалном болешћу; право на новчану накнаду за помоћ и негу другог лица.⁹⁰

Здравствено осигурање подразумева право на здравствену заштиту које имају сви становници. Систем здравственог осигурања подразумева пружање медицинских услуга, које обухвата лекарске прегледе, медикаментно и болничко лечење, специјалистичке, стоматолошке, хирушке и друге интервенције, као и право на

⁹⁰ Закон о пензијском и инвалидском осигурању, „Службени гласник РС“, бр. 75/2014.

бесплатне лекове и лекове за које се сноси одређена партиципација. Право на здравствену заштиту имају сви становници, а право на обавезну и бесплатну здравствену заштиту имају: 1. деца до 15. године живота, ученици и студенти, а најкасније до 26. године живота, 2. жене у вези са планирањем породице (трудноћа, порођај), 3. лица старија од 65године живота, 4. хендикепирана и инвалидна лица, 5. незапослени и корисници социјалне помоћи и 6. друга лица у циљу сузбијања заразних болисти и других тешких болести. Здравствена заштита обухвата и новчану накнаду запосленим лицима, која су због болести спречена за рад и одређена је процентуално у зависности од врсте болести и дужине боловања. Обухвата и накнаду за време трудничког и породилског одсуства, као и накнаду за одсуствовање с рада у циљу неговања болесног детета.⁹¹

Незапослена лица остварују одређена права у вези са запошљавањем, која имају за крајњи циљ запошљавање таквог лица у складу са Законом о запошљавању и осигурању за случај незапослености.⁹² Поред осталих, остварују и право на слободан избор занимања и запослења, да се обавештавају код Националне службе и агенције о могућностима и условима за запошљавање и да бесплатно користе услуге Националне службе и агенције. Ова права се остварују код Националне службе за запошљавање (НСЗ) која је носилац осигурања по том основу у Републици Србији, и у агенцијама за запошљавање.

Поред наведених права, лице може обавезним осигурањем за случај незапослености, обезбедити следећа права: новчану накнаду; здравствено осигурање и пензијско и инвалидско осигурање и друга права у складу са законом. Средства за остваривање ових права обезбеђују се из доприноса за обавезно осигурање за случај незапослености.

Друштвена брига о деци подразумева помоћ породицама у остварењу репродуктивне, заштитне, васпитне и економске функције. Право на предшколско васпитање, образовање, одмор и рекреацију деце, културне, спортске и стваралачке активности деце, рад са децом без родитељског старања, рад са децом са сметњама у развоју, посебан новчани додатак за децу, а нарочито за треће дете, смештај деце без родитељског старања, смештај и васпитни рад са децом криминалног и деликвентног

⁹¹ Закон о здравственој заштити, "Sl. glasnik RS", br. 107/2005, 72/2009 - dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013 - dr. zakon, 93/2014, 96/2015 i 106/2015.

⁹² Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, "Службени гласник РС", бр. 36/2009 и 88/2010.

понашања, заштита и збрињавање деце код изложености деце насиљу и неприродним и тешким условима живота.

Систем друштвене заштите бораца, војних инвалида и цивилних инвалида рата заснован је на закону о социјалној заштити. Овим законом уређују се услови за остваривање права бораца народноослободилачког рата, учесника ранијих ратова за ослобођење земље, чланова њихових породица, војних инвалида и корисника породичне инвалиднине.⁹³

Системи социјалне безбедности свих држављана установљена је Уставом Републике Србје који је донела и усвојила Влада Републике. Средства којима се спроводе социјална давања одвајају се из буџета Републике. Системе социјалне безбедности се спроводе преко министарстава, Министарства рада, запошљавања и социјалне политике и Министарства здравља. Належне установе, центри за социјални рад су задужене за директне контакте са социјално угроженом популацијом и осталим лицима, која могу остварити права из области социјалне заштите.⁹⁴ Корисници социјалне заштите су потенцијално сви грађани, који под одређеним околностима, нису способна да задовољавају своје основне животне и егзистенцијалне потребе.

Република Србија погођена је дугогодишњом транзицијом, приватизацијом, економском кризом, услед којих је дошло до великог броја незапослених и зависних од социјалне помоћи. Такође, смањена су средства којима се финансирају социјалне потребе услед пада производње и стагнација у привредном развоју. Мада постоји развијен систем социјалне заштите и обезбеђења, средстава којим се подмирују потребе социјално угроженог становништва су веома мала, па су и накнаде у случају социјалног обезбеђења веома ниске и не подмирују основне потребе појединца и породице.

Социјална помоћ у новембру 2015. год. у Србији на месечном нивоу по особи износила је 7898,00 динара, што дневно износи 263,26 динара. Социјалну помоћ добијају особе које немају никакве друге приходе, а од ових симболичних средстава треба да задовоље све егзистенцијалне потребе: храна, средства за хигијену, одећа, обућа, измирење комуналних трошкова. Породице које остварују право на додатак за децу, добијају од 2659,11 дин. до 3456,86 дин. по детету на месечном нивоу, па се може

⁹³ Закон о правима бораца, војних инвалида и чланова њихових породица, "Службени гласник РС", бр. 54/89 и 137/04.

⁹⁴ Rajko Kosanović i Sanja Paunović, *Radna i socijalna prava u Republici Srbiji*. Beograd: NIP Radnička štampa, 2012.

рећи да је улога државе у стимулисању наталитета симболична.⁹⁵

У Републици Србији око 650.000 становника је сиромашно, око 100.000 становника живи испод доње линије сиромаштва. За 32000 социјално угрожених корисника, постоје 72 народне кухиње, које сиромашнима обезбеђују један оброк дневно, што је далеко од европских стандарда.⁹⁶

⁹⁵ <http://www.minrzs.gov.rs/lat/visine-socijalnih-davanja> (Пристапљено: 22. 10. 2015.)

⁹⁶ Исто

2.3. ЕКОЛОШКА КРИЗА И ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ

Проблеми настали у животној средини као последица антропогеног деловања, условили су у другој половини XX века другачије промишљање безбедности и повезивање еколошких проблема и безбедности. Указивало се на повезаност животне средине и ратних сукоба кроз „истраживања еколошких и безбедносних тема повезаних с глобалним променама животне средине, еколошком оскудицом, деградацијом и стресом, као и њиховим могућим друштвено-политичким последицама“.⁹⁷ У том смислу указује се да очување животне средине представља незаобилазан фактор унутрашње стабилности и безбедности једне земље, али и да проблематика угрожавања животне средине није само проблем унутрашње, већ и безбедности на глобалном нивоу. Заправо, све израженије испољавање еколошких проблема доприноси да се безбедност не одређује само као заштита територијалног интегритета и суверенитета државе, већ, савремене расправе о безбедности укључују истраживања вишеструких и сложених односа и процеса између држава и унутар државе⁹⁸ и између друштва и природе.⁹⁹

Мада се средином прошлог (XX) века указује на неопходност и отпочиње с истраживањима повезаности промена у животној средини и безбедности, појам еколошке безбедности настаје тридесет година касније. Међутим, као и код употребе нпр. појмова еколошка етика и етика животне средине, еколошка политика и политика заштите животне средине, постоје различити ставови везани и за употребу појмова еколошка безбедност (*ecological security*) и безбедност животне средине (*environmental security*). Са једне стране присутна је синонимна употреба поменутих појмова, док се са друге прави јасна дистинкција међу њима.¹⁰⁰

⁹⁷ Дејана Јовановић Поповић, Еколошка безбедност и безбедност животне средине. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 142 (2013), стр. 106.

⁹⁸ Младен Бајагић, Појединачна и социјетална безбедност. *Безбедност*, год. 48, бр. 2 (2006), стр. 222.

⁹⁹ Ivana Ilić Krstić i Vesna Miltojević, Ekološka bezbednost i održivi razvoj u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije – studija slučaja. U: M. Petrović (ur.), *Izazovi održivog razvoja*. Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2013, str. 197.

¹⁰⁰ „Безбедност животне средине користи се да опише претњу политичкој стабилности услед деградације животне средине док еколошка безбедност означава стварање услова у којем физичко окружење

2.3.1. Појам еколошке безбедности

Термин еколошка безбедност (*ecological security*) увела је Генерална скупштина УН, када је на предлог Михаила Горбачова усвојила „Резолуцију о међународној еколошкој безбедности“ 1987. године као реакције на чернобилску еколошку и људску трагедију.¹⁰¹ Светска комисија за животну средину и развој (тзв. Брундтландова комисије) у свом извештају „Наша заједничка будућност“ предлаже да се „појам безбедности, који се традиционално схвата у смислу политичких и националних претњи суверенитету, прошири како би укључио све веће утицаје еколошког притиска – локално, национално, регионално и глобално.“¹⁰²

Чери (Cherry) сматра да у дефинисању еколошке безбедности постоје три приступа. Први, природно-центрични (*nature-centric*) полази од схватања природе као посебног ентитета и екологије као науке која се бави односима између организама и њиховог окружења, па еколошка безбедност треба да се бави одржавањем оптималног односа међу организмима, односно питањима права животиња, правним положајем природе, и односом између људи и природе. Други приступ је оријентисан ка људима (*human-centric*), а тумачење еколошке безбедности заснива се на човеку као кориснику и контролору природе. Основу тумачења еколошке безбедности овог приступа чине проблеми везани за природне ресурсе, тзв. „еколошке избеглице“ и сукобе народа у вези са животном средином, као и улога међународних владиних и не владиних организација у креирању међународне безбедности кроз креирање политика и међународног права. Трећи приступ најбоље може да се опише као еклектичан. Он настоји да допринесе општем увиду у феномен еколошке безбедности,¹⁰³ узимајући у обзир међузависност између животних форми, екосистема, социјалог система,

заједнице омогућава задовољење потреба становништва без смањења природних резерви“ (Дејана Јовановић Поповић, цит. рад, стр. 109 – 114). О појмовима безбедност животне средине и еколошка безбедност видети и: Katrina S. Rogers, Pre-empting Violent Conflict: Learning from Environmental Cooperation. In: N. P. Gleditsch (Ed.), *Conflict and the Environment*. Netherlands, pp. 503 – 509. Dordrecht: Kluwer Academic Press, 1997.

¹⁰¹ <http://www.eko.minpolj.gov.rs/strategija-ekoloske-bezbednosti-mehanizmi-realizacije> (Приступљено: 10. 05. 2014). Види и: U.N. Doc. A/C.2/42/L.34 (1987).

http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/151491/A_C.2_42_L.34-EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁰² <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (Приступљено: 25.11.2014.).

¹⁰³ W. A. Cherry, What is Ecological Security? *Peace Research*, Vol. 27, No. 2 (May 1995), pp. 87 - 89.

индивидуа и техничког система.

Катрин Роџерс (Rogers) указује на неопходност јасног дефинисања еколошке безбедности, правећи разлику између еколошке безбедности и безбедности животне средине. Предлаже да се безбедност животне средине употребљава када се говори о заштити ресурса, а еколошка безбедност за означавање и стварање услова у којима физичко окружење заједнице омогућава задовољавање потреба становништва без смањења природних резерви.¹⁰⁴

У дефинисању еколошке безбедности аутори полазе од схватања општег појма безбедности. Сматрају да је еколошка безбедност један од сегмената опште безбедности, повезана са степеном деградације локалних и глобалних екосистема, несташице воде, поплава и других природних катастрофа, масовног и нерационалног крчења шума, као и загађивања свих елемената животне средине, укључујући и нарушавање биодиверзитета. Бакрач, Вуруна и Милановић, осим што повезују услове животне средине са условима укупне безбедности, истичу да овај вид безбедности захтева решавање проблема који могу настати, између осталог, због недостатка ресурса, деградације животне средине, биолошке опасности, климатских промена.¹⁰⁵

Према Базану, еколошка безбедност настоји да „очува локалну и планетарну биосферу као основног, носећег система од кога зависе сви други подухвати”, све друге људске активности.¹⁰⁶ Џон Барнет (Barnett) под еколошком безбедношћу подразумева способност нације или друштва да одоли оскудицама животне средине, ризицима и нежељеним променама у животној средини или напетостима и евентуалним сукобима.¹⁰⁷

У *Појмовнику безбедносне културе* одређује се као „стање у којем постоји одржива интеракција друштвених система и система животне средине, у ком сви

¹⁰⁴ Katrina S. Rogers, цит рад. Видети и: Katrina S. Rogers, *Ecological Security and Multinational Corporations*, pp. 29 – 36. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 1997.

¹⁰⁵ Саша Бакрач, Младен Вуруна и Мишко Милановић, *Деградација животне средине - утицај на еколошку безбедност*. *Војно дело*, Вол. 62, Но. 3 (2010), стр. 314 – 328.

¹⁰⁶ Barry Buzan, *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 2nd edition. London: Pearson Education Limited, 1991, pp. 115 - 130. Види и: Barry Buzan, Kelstrup Morten, Pierre Lemaitre, Elzbieta Tomer & Ole Wæver, *The European Security Order Recast – Scenarios for the Post-Cold War Era*. London: Pinter, 1990.

¹⁰⁷ John Barnett, *The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security ERA*. London and New York: Zed Books, 2001, pp. 15-25.

појединци имају равноправан и разуман приступ добрима која проистичу из природне средине¹⁰⁸, а Матијевић сматра да еколошка безбедност „подразумева квантитативну и квалитативну оцену могућих измена природних компоненти животне средине и екосистема при којима се не нарушавају њихове основне структуре и функционалне карактеристике и односи“.¹⁰⁹

Вера Арежина бавећи се проблемима мерења еколошке безбедности, уважавајући чињеницу да је људско друштво специфично, као и да делује на природно окружење, модификујући га, даје радно-функционалну дефиницију. По њој „еколошка безбедност је веома сложен процес супротстављања угрожавању из било ког извора, било које врсте и било које компоненте природне целине укључујући и људско друштво, при чему се остварује неки степен заштићености од опасности по егзистенцију, потребе и интересе“.¹¹⁰

Облици и узроци угрожавања еколошке безбедности су бројни и обично се групишу у две групе. *Прву* чине облици и узроци угрожавања на које човек не може да утиче, а *другу* облици угрожавања на које човек утиче. Полазећи од друге групе, односно сазнања да еколошка безбедност може бити нарушена људским деловањем услед: незнања, инцидента, лошег управљања, лошег пројектовања, због узрока који се налазе унутар или изван државних граница, Жана Хајди Хекер (Hecker) је одређује као минимизирање антропогених претњи функционалном интегритету биосфере, а самим тим и претњи човечанству које од ње зависе.¹¹¹

Артур Вестинг (Westing) полази од односа између људи и природе и сматра да су природни ресурси предуслов благостања и опстанка људи. Према његовом мишљењу раст становништва и тежња да целокупна популација достигне животни стандард развијених земаља доприноси негативном утицају на животну средину, а борба за природне ресурсе може довести до сукоба. Повезујући животну средину и

¹⁰⁸ Светлана Станаревић и Филип Ејдус, *Појмовник безбедносне културе*. Београд: Центар за цивилно војне односе, 2009, стр. 39.

¹⁰⁹ Mile Matijević, *Specificnosti suzbijanja ekološkog kriminaliteta*, 1st International Conference „Ecological Safety in post-modern Environment“, 26-27. Juny, Plenary Lecures, Panevropski Univerzitet „Apeiron“ Banja Luka, RS, BiH, 2009. <http://apeironsrbija.edu.rs/icama2009/011-Mile%20Matijevic%20Knjiga.pdf> (Приступљено: 15. 01. 2016).

¹¹⁰ Вера Арежина, цит. дело, стр. 172.

¹¹¹ Jeanna Hyde Hecker, *Peace and Sustainable Development through Environmental Security: A Methodology for Environmental Security Assessment*. Hague: Institute for Environmental Security, 2011.

безбедност, у контексту дефинисања људске безбедности, говори о преплитању политичке безбедности која укључује војне, економске и друштвене/хуманитарне поткомпоненте и безбедности која се односи на заштиту животне средине.¹¹²

Дакле, из приказаних ставова који се односе на појам еколошке безбедности, закључује се да је *еколошка безбедност нови, савремени облик безбедности настао као потреба спречавања угрожавања животне средине*, којом се штите основне компоненте животне средине без којих нема опстанка живих бића, подстиче и захтева укључивање већег броја актера који треба да омогуће вођење политике ради опстанка и побољшања квалитета живота становништва.

2.3.2. Друштвени развој, еколошка криза и нарушавање еколошке безбедности

Индустријски начин производње, технички прогрес, нове технологије постиндустријског развоја, довели су до неслућеног просперитета на плану општег развоја човечанства, али су у исто време проузроковали низ сложених процеса и негативних промена у природној средини, које угрожавају живот на Планети Земљи, те се говори о еколошкој кризи као једном од обележја савремене цивилизације.

Еколошка криза се испољавала у својим разноликим облицима и модалитетима. Појављује се паралелно са настанком и развојем људске цивилизације – у једном облику: загађењу природне средине. Загађење природне средине је било сразмерно степену укупног развоја људске цивилизације. Овај облик еколошке кризе је по свом карактеру такав да омогућује природној средини моћ саморепродукције и њену самодовољност.

Тежи облик еколошке кризе испољава се у модалитету угрожености природне средине. У овом облику исказује се немоћ природе и немогућност несметаног одвијања процеса саморегулације те је неопходна интервенција човека да се успостави равнотежа.

Најизраженији облик еколошке кризе је деструкција. Овај облик еколошке кризе изражава стање пропадања природне средине, у којем су неки њени делови потпуно уништени и не могу се обновити, док се неки делови уз квалификовану помоћ

¹¹² Arthur H. Westing, The Environmental Component of Comprehensive Security. *Bulletin of Peace Proposals* Vol. 20, No. 2 (June 1989), pp. 129–134.

и напор човека и саме природе, могу обновити. Овај стадијум еколошке кризе забрињава нашу цивилизацију и израз је (не)моћи човека да руши дело и рад природе који је омогућио да се он појави на овој планети.¹¹³

Последица човековог живота у изобиљу је загађена и уништена средина у којој живи и он сам. „Евидентно је да се данас цела планета налази у опасности од потпуног уништења. Највећи проблеми данашњице на глобалном нивоу изазвани су човековим деловањем. То су:

- драстичне промене климе (велика оштећења озонског слоја и нагомилавање загађујућих материја у атмосфери које стварају ефекат „стаклене баште”);
- деградирање великих површина рударским и другим делатностима;
- угрожавање биодиверзитета са већ неповратно изгубљеним многим врстама,
- исцрпљивање ресурса и велика загађеност животне средине због њиховог трошења;
- непрекидно уништавање читавих шумских и других екосистема;
- немогућност да се савладају све веће количине опасног, отровног и осталих отпадних материја;
- оштећење људског здравља и појава нових болести;
- нагомилане количине нуклеарног и другог разорног оружја које би могло више пута да потпуно униште живот на планети;
- недостатак воде за пиће за 2/3 људи;
- проблем пренасељености, уз то недостатак хигијенског становања и недовољно хране за већи број људи на Земљи.¹¹⁴

Нарушавање природне хомеостазе почело је још у праисторији, када је човек почео да се издваја од осталог живог света и прилагођава животну средину својим потребама. Развојем индустрије, присвајање и прерада природе постаје обимнија, при чему се није водило рачуна о законитостима који постоје у биосфери. Не увиђа се да је екосфера (као јединство биосфере и екосистема) ненадокнадива, и ако би била уништена, да се не би могла обновити ни природним процесима ни људском

¹¹³ О одређењу еколошке кризе шире видети: Edvard Gardner, *Arbeiterklasse und Okologie*, Marxistische, Blotter, Frankfurt/Main, 1979; Ljubiša Despotović, *Ekologija kao kritika modernosti*. У: *Zbornik radova Ekologija i kriza*. Novi Sad, 1989; Данило Ж. Марковић, *Социјална екологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2015; Весна Милтојевић, *Еколошка култура*. Ниш: Факултет заштите на раду, 2005.

¹¹⁴ Мара Ђукановић, *Етика и животна средина*. У: В. Павловић (прир.). *Екологија, религија, етика*, стр. 43-57. Београд: Еко центар и Завод за уџбенике, 2013.

делатношћу. Еколошка криза која се испољава у нарушавању уравнотежености услова у природи, „друштвено је проузрокована“¹¹⁵, настала је човековим неконтролисаним експлоатисањем природе, наглим растом технологије, ширењем индустријализације и порастом броја становништва. Криза почиње кад повећане економске активности надилазе одређене могућности једног система.¹¹⁶ Због интензивне експлоатације природних ресурса, доводи се у питање њихово коришћења у будућности. „Општепланетарна еколошка криза представља нарушавање уравнотежености услова и утицаја у човековој животној средини, у јединству њене природне и друштвене компоненте и изражава се у угрожености стабилног функционисања како биосфере, тако и друштва, доводећи у питање човекову егзистенцију као природно -друштвеног бића“.¹¹⁷ Она је израз историјског стања у индустријском друштву, слика техничко - економског развоја који утиче на понашање социјалних група и човека у целини.

Постиндустријска друштва се суочавају са глобалним еколошким проблемима, чији је извор у механицистичком погледу на свет, на заблуди о победи човека над природом, те се може рећи, да друштвени развој који је почивао на схватању да је човек господар природе, а природа „дивља сила коју треба укротити, оковати, натерати је да служи човеку и његовом победоносном ходу“ – како пише Жан Бодријар (Baudrillard), уз поистовећивање друштвеног раста и развоја, води у катастрофу. „Рушећи шуме и потапајући древна насеља, човек је постајао див. А од дива се не може очекивати да служи природи, да ослушкује њен унутрашњи ритам, да са њом усклађује своје тежње и жеље, као што се не може очекивати да једна идеологија, окренута против људске природе, природе економије и, уопште против природе ствари, има обзира према шумама, рекама и језерим.“¹¹⁸ Бројни подаци илуструју постојеће стање појединих природних ресурса на Земљи: око 15,2 милиона хектара пошумљеног земљишта у тропским земљама се раскрчи и промени намену; деградацијом земљишта обухваћено је око 3600 милиона хектара копна, од тога 16% светског пољопривредног земљишта; нарушен је биодиверзитет те се 24% врста кичмењака и 12% врста птица сматра угроженим; скоро 2 милиарде људи се свакодневно суочава са недостатком воде.¹¹⁹ Светска здравствена организација указује на повезаност квалитета животне

¹¹⁵ Иван Цифрић, *Социјална екологија*. Загреб: Глобус, 1989, стр. 80.

¹¹⁶ Lester L. Brown, *Svijet bez granica*. Globus: Zagreb, 1979, str. 36.

¹¹⁷ Данило Ж. Марковић, *Социјална екологија*, цит. изд., стр. 165.

¹¹⁸ Žan Bodrijar, *Simulakrum i simulacija*. Novi Sad: Svetovi, 1991, str.143.

¹¹⁹ Драгољуб Тодић, Вид Вукасовић, *Еколошка криза у свету и одговор међународне заједнице*. Београд:

средине и здравствено стање становништва. „На прерану смрт или болести које су повезане са ризицима у животној средини отпада око 20% смртности или болести у земљама у развоју“.¹²⁰

Промене у животној средини као последица концепције развоја која је усмерена искључиво на повећање економског раста и задовољавања многобројних и разноврсних потреба људи нарушавају еколошку безбедност, онемогућавају даљи друштвени развој и долази до „а) угрожавања здравља и живота људи; б) негативних економских последица и в) политичких последица“.¹²¹ Повећање температуре, смањење озонског омотача, као и загађење земљишта, воде и ваздуха узрокује повећање обољења рака и трајно нарушава здравље, што доводи до повећане смртности становништва.¹²² Процењује се да се укупна економска штета услед нарушене еколошке равнотеже, климатских промена и све чешћих поплава, клизишта, пораста нивоа мора, али и суша повећава сваке деценије.¹²³ Политичке последице еколошких промена могу бити различите, као што су: нестабилност институција, еколошке миграције, еколошки тероризам, сукоби и ратови за ресурсе, и друго.¹²⁴

Еколошки проблеми су бројни и објективно тешки за решавање. Одговорност за то пада на човека, који с обзиром на његову велику научну и техничку моћ и еколошку свест, може природу заштитити или разорити, у зависности од схватања места и улоге човека у свету који га окружује и вредносних оријентација при конципирању модела друштвеног развоја. Ако је циљ развоја просперитет садашњих и будућих генерација, заштита природне животне средине мора постати органски део укупне пројекције будућег друштвеног развоја.

Савезни секретаријат за рад, здравство и социјално старање, Сектор за животну средину, 2002, стр. 4 – 5.

¹²⁰ Исто.

¹²¹ Вера Арежина, *Проблеми мерења еколошке безбедности*, цит. изд., стр. 200.

¹²² Европска еколошка агенција (ЕЕА) упозорава да ће повећање температуре и смањење озонског омотача штетно утицати на људе, да је евидентно повећање обољења од рака коже и смртности услед топлотних удара. Види: <http://www.eea.europa.eu/> (Приступљено: 25. 11. 2015).

¹²³ Вера Арежина, *Проблеми мерења еколошке безбедности*, цит. изд., стр. 200 – 203.

¹²⁴ Исто.

2.3.3. Еколошка свест и решавање еколошких проблема

Развој савремене цивилизације је обележен еколошким проблемима који су добили глобални карактер. Ремећење еколошке равнотеже у екосистемима за последицу има и смањење стабилности социјалних система. Сматра се да у природи постоје крајње физичке границе у оквиру којих би човек требао да делује, и да свако прекорачење тих границе представља опасност, тј. може довести до поремећаја еколошке равнотеже. С појмом еколошка криза тесно је повезан појам еколошка свест. То је комплексан концепт којим се синтетизује, према Марковићу, сазнајна, вредносна и активистичка димензија, те у садржинском смислу три су основна елемента еколошке свести: еколошко знање, вредновање еколошке ситуације и еколошко понашање.¹²⁵

Без обзира што је појам еколошке свести новијег датума, ипак се може говорити о његовој историји, с обзиром на то да је однос човека/друштва према животној средини био од давнина део човекове филозофије, науке, религије, морала, обичаја, свакодневног живота. Развијала се у зависности од сазнања о степену нарушености еколошке равнотеже. У свом развоју, како наводи Милтојевић, прошла је кроз три фазе. У *првој*, се јавља свест о угроженој стабилности појединих екосистема и назива се *енvironментализам*, чија је суштина покушај проналажења начина за заштиту појединих елемената животне средине. Првенствено се мисли на неке животињске врсте и очување неких територијалних целина. У *другој фази* јавља се свест о еколошкој угрожености на планетарном нивоу. Ова фаза је позната под именом „дубока екологија” (*deep ecology*), и указује на значај правилног схватања места и улоге човека у систему друштво – природа. Главна карактеристика ове фазе јесте да се залаже за поштовање живота уопште, па самим тим и живота човека као једне од врста на Планети. За *трећу фазу* је „карактеристично схватање да је превазилажење еколошке кризе могуће само уз промену вредносног система, поштовање еко-хуманистичких вредности и промену индивидуалног и групног понашања на локалном и глобалном нивоу“.¹²⁶ Свака од ових фаза има своје специфичности, али и полази од заједничке премисе да је свест о угрожености животне средине од пресудног значаја за покретање акција за њену заштиту.

Данас борба за развијање еколошке свести подразумева и борбу за њен садржај:

¹²⁵ Данило Ж. Марковић, *Социјална екологија*, цит. изд., стр. 351.

¹²⁶ Весна Милтојевић, *Еколошка култура*. Ниш: Факултет заштите на раду, 2005, стр. 107-109.

еколошка знања, вредновања еколошке ситуације и понашања комплементарна захтевима савремене еколошке ситуације. Процес формирања је дуготрајан и постепен. Том приликом стичу се еколошка знања и обликује еколошко понашање. „Са знањима о штетним последицама загађивања земљишта, воде, ваздуха, биљног и животињског света, расте и свест о значају очувања тих вредности. Она ће учинити да се превлада неадекватан однос према природи, као и укоренење навике, по којима треба обезбедити пригодне услове за живот у садашњости не водећи рачуна о будућим генерацијама. Развијање еколошке свести значи сазревање људских уверења и убеђења на основу стечених знања из екологије и усвојених друштвених вредности“.¹²⁷ Еколошко знање представља темељ еколошке свести, омогућује човеку да еколошки мисли и да се другачије односи према природи.

Друга релевантна компонента еколошке свести за које је друштво посебно заинтересовано јесте вредновање еколошке ситуације. Човек у принципу ништа не предузима без разумевања ситуације у којој се налази. Са сазнањима о штетним последицама људских радних активности по земљиште, воду, ваздух, биљни и животињски свет и квалитет живота, расте и свест о потреби и значају очувања тих вредности, како би се превладале и промениле укоренење навике и схватања која су годинама подстицала и још подстичу снажна пропагандна машинерија у функцији производње, чиме се не само исцрпљују ограничени природни ресурси, већ и оптерећује природа одбаченим материјама.

Еколошка свест обухвата и понашање појединаца у одређеним ситуацијама. Изграђивање друштвено пожељног еколошког понашања неопходно је због тога што велики број људи усваја у свакодневном понашању и деловању затечена понашања, која нису увек адекватна еколошким ситуацијама.

Еколошка свест може да се јави у свом латентном и манифестном облику. За решавање еколошких проблема посебно је значајна интерперсонална одговорност која омогућава да се еколошка свест испољи не као латентна, већ у свом манифестном облику који подразумева адекватно практично понашање, јер, она „није пасиван одраз објективног стања човекове средине у свести људи, већ је и настојање (необходност) човека да нађе излаз из еколошке кризе. Она се не може изводити само из чињеница о постојању еколошке кризе. Могуће је објективно постојање еколошке кризе које још

¹²⁷ Томислав Продановић, *Еколошки проблеми и самоуправно друштво*. Чачак: Међуопштински историјски архив, 1986, стр. 204.

није продрло до свести људи. Зато је категорија еколошке свести израз јединства објективних и субјективних аспеката еколошке кризе и као таква основа је различитих визија будућности”.¹²⁸ Еколошка свест претпоставља да појединци и друштвене групе уважавају постојање потреба других људи и друштвених група. Поред сазнања о односу друштва и природе и нарушавању еколошке равнотеже, као и о потреби заштите природе од деградације, еколошка свест садржи и спремност појединаца и друштвених група да се ангажују у заштити природе и на тај начин се одговорно односе према другим људима, будућим генерацијама и свим осталим ентитетима.¹²⁹

Човек признаје и поштује вредности изван његовог ентитета и рационално користи природне ресурсе штитећи радну и животну средину током производње материјалних добара, једино ако је еколошки освешћен.

2.3.4. Индикатори еколошке безбедности

Европска Агенција за животну средину (ЕЕА) је дефинисала индикаторе који би одговорили на кључна питања политике заштите животне средине, од пројектовања политичких оквира, постављања циљева, мониторинга, евалуације и комуникације јавности са креаторима политике заштите животне средине. Индикатори су класификовани на следећи начин: Описни индикатори (тип А) који дају одговор на питање: Шта се дешава?; Индикатори пословања (тип Б): Шта је битно?, Да ли смо постигли циљеве?; Индикатори ефикасности (тип Ц): Да ли је дошло до побољшања?; Индикатори ефективности политике заштите животне средине (тип Д): Да ли су мере ефикасне?; Укупни индикатори ефикасности (тип Е): Да ли је стање у целини боље од претходног?¹³⁰ Овај сет индикатора почива на методологији ДПСИР (*DPSIR: Driving Force* – покретачка снага; *Presuere* – притисак; *State* – стање; *Impact* – утицај и *Responce* – одговор), односно уважава утицај антропогених активности на животну средину, притисак активности на животну средину, стање животне средине, последице

¹²⁸ Милан Мишковић, *Еколошка криза и еколошка свест омладине*. Шабац, Београд: Виша школа за образовање васпитача, Еко центар, 1997, стр. 35.

¹²⁹ Видети: Ivan Cifrić, *Antropocentrična i biocentrična odgovornost za život. Socijalna ekologija*, Vol. 14, No. 3 (2005), str. 195 – 215 i *Motivi čovjekovih postupanja prema živom svijetu. Socijalna ekologija*, Vol. 16, No. 1 (2007), str. 79 – 100.

¹³⁰ *Digest of EEA indicators 2014*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014, pp. 15 – 17.

притиска на животну средину и мере, инвестиције и друге реакције друштва на промене стања животне средине.

Систем основних индикатора (Core Set of Indicators - CSI) Европске агенције за животну средину формиран је 2004. године и покрива 13 области са 137 индикатора (Табела бр. 3).¹³¹

Табела бр.3 Области и број индикатора

Област	Број индикатора
Загађење ваздуха	11
Биодиверзитет	27
Климатске промене	46
Енергија	11
Дешавања у животној средини	2
Риболов	3
Зелена економија	1
Потрошња у домаћинствима	1
Земљиште	1
Тло	1
Транспорт/саобраћај	20
Отпад	2
Вода	11
Укупно	137

Извор: *Digest of EEA indicators 2014*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014, стр. 15

Полазећи од политике ЕУ и стања животне средине приступило се ревизији Основног сета индикатора. Ревидирани сет састоји се од 42 индикатора и 6 области: загађење ваздуха, саобраћај и бука; климатске промене и енергија; водени ресурси; мора и приобаље; бидиверзитет и екосистеми и отпад и ресурси (Табела бр. 4).

Табела бр. 4 Области и основни сет индикатора

ОБЛАСТ	ИНДИКАТОРИ
А) Загађење ваздуха, транспорт и бука	
Загађење ваздуха	Емисије главних загађивача ваздуха
	Прекорачење квалитета ваздуха граничне вредности у урбаним срединама
	Излагање екосистема ацидификацији, еутрофикацији и озону
Транспорт	Потражња за путничким и теретним саобраћајем
	Коришћење чистијих и алтернативних горива

¹³¹ European Environment Agency, EEA core set of indicators — Guide (EEA Technical report No 1/2005 — ISSN 1725-2237) Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005, p. 38.

Индустрија	Загађујући отпад из индустријских објеката пуштен у ваздух и воду
Бука	Становништво изложено буци која прелази граничне вредности (за друмски саобраћај)
Б) Климатске промене и енергија	
Ублажавање климатских промена	ЕУ и национални укупни трендови емисије гасова стаклене баште и пројекције Концентрација атмосферских гасова са ефектом стаклене баште Производња, потрошња и емисија флуорисаних гасова
Утицај климатских промјена	Глобалне и европске температуре Трендови топљења европских глечера и морског леда
Енергија	Преглед европског енергетског система Удео обновљивих извора енергије у финалној потрошњи енергије
В) Слатководни ресурси	
Водни ресурси / несташа воде и суша	Коришћење ресурса слатке воде
Слатководни екосистеми	Трендови и еколошки статус
Загађење воде и квалитет	Супстанце које троше кисеоник у рекама Хранљиве материје у слаткој боди
Вода и здравље	Квалитет воде за купање
Утицај климатских промјена на воду	Утицај климатских промјена на воду
Притисак на ресурсе воде	Притисак на ресурсе воде
Г) Марине и поморски свет	
Прелазни, обални и морски квалитет вода	Хранљиве материје у прелазним, приобалним и морским водама Хлорофил у прелазним, приобалним и морским водама Опасне материје у морским организмима
Риболов	Статус морског рибљег фонда Капацитет рибарске флоте
Климатске промене	Температура површине мора Глобално и Европско подизање нивоа мора
Д) Биодиверзитет и екосистеми	
Статус и трендови компоненти биолошке разноврсности	Врсте и станишта од европског значаја Заштићене области Обиље и дистрибуција одабраних врста
Претње по биодиверзитет: губитак станишта и деградација	Губитак земљишта Фрагментација станишта и екосистема
Сектори- пољоривреда и шумарство	Пољопривредне површине под Натура 2000 Шуме: залихе дрва, прираст и одумрле шуме
Б) Отпад и ресурси	
Производња отпада	Производња отпада
Рециклирање отпада	Рециклирање отпада
Диверзија отпад из депоније / одлагање	Диверзија отпада из депоније
Потрошња домаћинства	Интензитет притиска домаћинства на животну средин
Енергетска ефикасност	Интензитет укупне примарне енергије

Раздвајање притиска на животну средину	Раздвајање употребе ресурса од притиска на животну средину
Раздвајање утицаја на животну средину	Раздвајање употребе ресурса од утицаја на животну средину

Извор: *Digest of EEA indicators 2014*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014, стр. 29-31.

На основу увида у доступну литературу, уочено је непостојање јединствене методологије за праћење еколошке безбедности у Републици Србији.¹³² У Србији су, колико је познато, значајна два пројекта која су директно или индиректно везана за еколошку безбедност. *Први*, који доводи у везу остваривање људске безбедности и еколошке безбедности и *други*, који се односи на безбедност животне средине у локалној заједници.

На основу објављених извештаја о стању људске безбедности у Србији, може се стећи увид да се не прави јасна дистинкција између еколошке безбедности и безбедности животне средине,¹³³ као и да се врши сагледавање кроз уважавање природних и друштвених чинилаца. У истраживању еколошке безбедности се полази од стања у животnoj средини (квалитативних показатеља ваздуха, воде, земљишта, биодиверзитета, стања обновљивих и необновљивих природних ресурса), који су уједно и најзначајнији индикатори еколошке безбедности и указује на правну регулативу, стандардизацију, ратификоване и потписане уговоре из области животне средине, буџетска издвајања за ову област и програме заштите животне средине, као и на ставове грађана о животnoj средини као индикаторима еколошке безбедности.¹³⁴

Током реализације Пројекта *Безбедност животне средине у локалној заједници*,

¹³² Институт за безбедност животне средине (Institute for Environmental Security), на основу искустава и сазнања у оквиру Пројекта Прототип пројекта БЖС (IES's ESA Prototype Project) и Програма Безбедност животне средине за смањење сиромаштва (The Programme of Environmental Security for Poverty Alleviation) сачинио је Методологију за процену безбедности животне средине (Peace and Sustainable Development through Environmental Security - A Methodology for Environmental Security Assessments), доводећи у везу степен остваривања еколошке безбедности, мир и сиромаштво. У Републици Србији је урађена Методологија за процену локалне еколошке безбедности током реализације Пројекта Безбедност: животне средине у локалној заједници.

¹³³ У публикацијама у којима су изнети резултати истраживања људске безбедности готово исти индикатори су дати као индикатори еколошке безбедности и уз минималне корекције и допуне као индикатори животне средине. (Упореди: *Индикатори људске безбедности у Србији: извештај за 2004*. Београд: FCO, 2005, стр. 315 – 317 и *Станје људске безбедности: извештај за 2005 – 2006*. Београд: Фонд за отворено друштво, 2007, стр.133 – 134).

¹³⁴ *Индикатори људске безбедности у Србији: извештај за 2004*, цит. изд., стр. 315 – 317.

израђена је *Методологија за процену, односно евалуацију локалне еколошке безбедности*. У *Методологији* се полази од уважавања системског односа између човека и његове животне средине, разлике између еколошких ризика¹³⁵ и еколошке безбедности,¹³⁶ па се еколошка безбедност на локалном нивоу посматра кроз стање животне средине (ваздух, вода, земљиште...), безбедност грађана (популација, диверзитет...) и безбедност екосистема и природних ресурса (функција - коришћење, структура, развој) уз уважавање локалних особености. Утврђене су три групе индикатора. Прву групу чинили су индикатори притиска на животну средину,¹³⁷ у другу групу сврстани су индикатори стања животне средине,¹³⁸ док је трећа група обухватила индикаторе друштвене одговорности који указују на степен одговорности друштва према променама у животној средини и односе се на број и врсту предузетих мера, као и напор за њихову успешну имплементацију, на пример законодавство, институције и сл.

Преглед тема, области и подобласти у документима Републике Србије указује да различити приступи и методологије, доводе до преплитања области и индикатора.¹³⁹ У табели бр.5 је дат паралелни приказ области кроз које се прати еколошка безбедност у Србији.

¹³⁵ Еколошки ризик се одређује као ниво вероватноће да ће нека активност, директно или индиректно, изазвати промене у животној средини, нарушити равнотежу у њој и угрозити здравље људи (Anđelka Đ. Mihajlov, *Osnove analitičkih instrumenata u oblasti životne sredine*. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons. 2010).

¹³⁶ Еколошка безбедност обухвата објективну процену нивоа ризика и субјективну перцепцију страха и бриге становника да одређена вредност до које им је стало може бити угрожена, а можда и изгубљена (Исто).

¹³⁷ Индикатори притиска везани су за људску активност, укључујући квалитет и квантитет природних ресурса (на пример емисије, експлоатација сировина, примена вештачких ђубрива и сл).

¹³⁸ Ови индикатори описују стање животне средине, квалитет и квантитет природних ресурса, као и њихове промене током времена

¹³⁹ Опширније: Ivana Ilić Krstić, Vesna Miltojević, *Ekološka bezbednost i održivi razvoj u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije- studija slučaja*. U: M. Petrović (prir.), *Izazovi održivog razvoja*. Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2013, str. 202.

Табела бр. 5 Паралелни приказ области значајних за остваривање еколошке безбедности

Извештаји о стању људске безбедности ¹⁴⁰	Правилник о националној листи индикатора заштите животне средине ¹⁴¹	Индикатори животне средине у Републици Србији ¹⁴²
Ваздух	Ваздух и климатске промене	Квалитет ваздуха и озонски омотач
Вода	Вода	Вода
Земљиште	Земљиште	Земљиште
Биодиверзитет	Природа и биолошка разноврсност	Биодиверзитет
Шуме	Шумарство, лов, риболов	Транспорт
Необновљиви природни ресурси	Одрживо коришћење природних ресурса	Енергија
Нормативни оквир	Међународна и национална законска регулатива, као и мере (стратегије, планови, програми, споразуми), извештаји и остала документа и активности из области заштите животне средине	Пољопривреда
Отпад	Отпад	Промена климе
	Бука	
	Нејонизујуће зрачење	
	Привредни и друштвени потенцијали и активности од значаја за животну средину	
	Субјекти система заштите животне средине	

¹⁴⁰ *Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji: izveštaj za 2004*, цит. изд., стр. 315 – 317.

¹⁴¹ *Правилник о националној листи индикатора заштите животне средине*. „Службени Гласник РС“, бр. 37/2011.

¹⁴² *Индикатори животне средине у Републици Србији: кратак водич*. Београд: УНДЕП и Агенција за заштиту животне средине, 2007.

2.4. КВАЛИТЕТ ЖИВОТА И КВАЛИТЕТ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Са порастом негативних последица индустријског и технолошког развоја, јављају се прве расправе о квалитету живота у индустријски најразвијенијим и најбогатијим земљама. Увиђа се да развој производних снага и пораст животног стандарда има позитивне, али и негативне последице по појединце, посебна друштва и читаво човечанство. Појам квалитет живота се појавио прво у популарним публикацијама, углавном у дискусијама везаним за стање у животној средини и проблеме урбаног живота.¹⁴³ Нешто касније почињу расправе о садржају овог појма и индикаторима који одређују квалитет живота.

Први пут термин *квалитет живота* према Шарон Вуд-Дафин (Wood-Dauphinee) помиње Пиго 1920. године у својој књизи, пишући о односу економије и благостања.¹⁴⁴ Поново се спомиње у оквиру проучавања социјалних неједнакости западних друштава средином 1960. године у „Извештају председничке комисије о националним циљевима Сједињених америчких држава“. Овај термин су касних 50-тих и раних 60-тих година XX века претежно употребљавали и представници земаља у развоју у вези с условима живота. Седамдесетих година двадесетог века социолози, филозофи и политичари све више употребљавају термин квалитет живота у намери да спрече поистовећивање економског раста са порастом благостања људи.

2.4.1. Различита схватања квалитета живота

Појам квалитета живота је према мишљењу Абрахама Мола (Moles) тешко дефинисати јер је по природи неодређен, те се одупире и измиче ригорозној анализи.¹⁴⁵ Томе доприносе најмање три разлога: *прво*, не постоји сагласност у одређењу појмова

¹⁴³ Шире о настанку, употреби и дефинисању појма видети: Alexander Szalai, A Meaning of Comparative Investigation of the Quality of Life. In: A. Szalai and F. M. Andrews (Ed), *The Quality of Life: Comparative studies*. London: Sage, 1980.

¹⁴⁴ Опширније: Sharon Wood-Dauphinee, Assessing quality of life in clinical research: from where have we come and where are we going?. *J Clin Epidemiol*, 1999, Vol. 52, No. 4 (1999), pp. 355 - 363.

¹⁴⁵ Наведено према: Весна Д. Милтојевић, *Еколошка култура и квалитет живота*, докторска дисертација. Ниш: Филозофски факултет, 2003, стр. 70.

који чине ову сложену синтагму. У лексикографском смислу термин квалитет се односи на каквоћу, својство, особину, природу, карактер, ниво, вредност или степен изврности нечега и препоручује се употреба за нешто што је добро, задовољавајуће, што је од вредности у позитивном смислу, а што се приближава перфекцији тј. савршенству. Термин живот обухвата стање функционалне активности особе укључујући понашање, развој, сатисфакцију, срећу, неуспех и сва друга понашања у оквиру једног веома динамичног процеса постојања.¹⁴⁶ Може да се посматра као живот појединца или групе, живот на одређеној територији (у граду, селу, држави), али и као живот у одређеном временском периоду (током годину дана, задњих десет година, у прошлом веку), те сходно томе, квалитет живота нема исто значење за све појединце у истом временском периоду, нити у различитим временским периодима, на различитим територијама, поготово ако се посматра са одређене временске дистанце.

Друго, у теоријским расправама о одређењу овог појма и изналажењу индикатора искристалисана су два методолошка приступа: субјективни и објективни. Субјективни приступ уважава човеково осећање и мишљење о сопственом животу и његовом квалитету, повезује се са „задовољењем општих потреба“ и осећајем среће¹⁴⁷, те се одређује као „запажање појединца или група да су им потребе задовољене и да нису ускраћени у могућности да остваре срећу“¹⁴⁸, односно, као човеков осећај благостања, његово не/задовољство животом. Објективни приступ полази од нивоа задовољења општих потреба и мери се индиректно контролисањем нивоа потрошње роба и услуга за који се сматра да треба да задовољи одређену потребу.¹⁴⁹

Треће, појам се дефинише у оквиру различитих наука: медицине, економије, социологије/социјалне екологије. Према *медицинском становишту* „циљ лекара није само да спаси живот свом болеснику, без обзира да ли је стар или млад, него је потребно да га оспособи за квалитетан живот“,¹⁵⁰ како тврди Елкинтон (Elkinton). У

¹⁴⁶ Видети: Joseph P. Oliver, The Social Care Directive: development of a quality of life profile for use in community services for the mentally. *Social Work & Social Sciences Review*, Vol. 3, No. 1 (1991), pp. 5 – 45.

¹⁴⁷ Storrs McCall, Quality of Life. *Social Indicators Research*, Vol. 2, No. 2 (1975), p. 235.

¹⁴⁸ Видети: Storrs McCall, What is Quality of Life. *Philosophica*, Vol. 25, No. 1 (1980), pp. 5 – 14 и Storrs McCall, Quality of Life. *Social Indicators Research*, Vol. 2, No. 2 (1975), pp. 229-248.

¹⁴⁹ Lestr W. Milbrath, *Indicateurs de la qualite de l'environnement*. Rapports et documents de science sociales. N. 38, UNESCO, 1979, p. 37.; Schuessler, K. F., G. A. Fisher Quality of Life Research and Sociology. *Annual Review of Sociology*. Vol.1., No. 11 (1985). pp. 129–149.

¹⁵⁰ Видети: Joseph R. Elkinton, Medicine and the quality of life. *Ann Intern Med*, Vol. 64, No. 3 (1966), pp. 711 – 714.

том смислу, овај аутор одређује квалитет живота као остварену хармонију унутар човека али и хармонију између човека и његовог света.¹⁵¹ Пре више од пет деценија Светска здравствена организација (СЗО) је дефинисала квалитет живота са становишта здравља, пошто је заговарач става да здравље није само одсуство болести и изнемоглости већ стање потпуног физичког, менталног и социјалног благостања. Група експерата ове организације дефинише квалитет живота као перцепцију појединца о сопственом положају у животу у контексту културе и система вредности у којима живи.¹⁵² Квалитет живота у вези са здрављем представља субјективну процену здравственог стања као и способност особе да води живот који је испуњава, али и објективне индикаторе као што су: број година живота које после медицинске интервенције имају; квалитет (физички, ментални и социјални) у односу на оне пре интервенције (нпр. после мастектомије, ампутације екстремитета, дијализе итд.); број оболелих од хроничних болести; број особа с привременим ограничењима; број терминалних болесника; број здравих итд.¹⁵³ Може се рећи да је квалитет живота хармонија унутар човека али и хармонија између човека и његовог света. Таквој хармонији стреме не само пацијенти него и лекари као и друштво у целини. Ово је једна од најзапаженијих дефиниција која потенцира не само благостање и сатисфакцију (хармонију у самом човеку), већ и однос индивидуе према окружењу, што се односи и на положај у друштву и услове окружења.¹⁵⁴ Квалитет живота је мера постојања појединца у датом тренутку. Према томе, квалитет живота јесте у суштини део човековог мишљења о његовом друштвеном и физичком окружењу и његовог властитог положаја у том окружењу.¹⁵⁵

Економско схватање квалитета живота сагледава искључиво економске показатеље и може се сматрати редукционистичким. Наиме, међународне и

¹⁵¹ Исто.

¹⁵² Разликујући два нивоа квалитета живота дефинишу потпуни квалитет живота као свеобухватни концепт који уједињује све факторе који утичу на живот појединца, а квалитет живота који се односи на здравље се по њима односи на здравље и обухвата само оне факторе који су део здравља појединца. (George W. Fairweather, David H. Sanders, Hugo Maynard and David L. Cressler, *Community Life for the Mentally III: An Alternative to Institutional Care*. Chicago: Aldine Publishing, 1991).

¹⁵³ Видети: Joseph R. Elkinton, цит. рад.

¹⁵⁴ Видети и: Ivana Ilić, Ivona Milić and Mirjana Arandelović, *Assessing Quality Of Life: Current Approaches*. *Acta Medica Mediana*, Vol.49, No. 4 (2010), pp. 52 – 60.

¹⁵⁵ George. W. Torrance, *Utility approach to measuring health - related quality of life*. *Journal of Chronic Diseases*, Vol. 40, No. 6 (1987), pp. 593-600.

националне институције објављују податке о расту и достигнутој висини укупног производа и производа по становнику у разним земљама света, при чему изједначавају раст укупног производа са привредним производом.¹⁵⁶ Затим, економисти често користе као показатељ квалитета живота вредност производа као висину богатства по становнику, или користе вредности номиналних производа по становнику (тј. вредности добијених коришћењем званичних девизних курсева чиме се занемарују разлике у куповној моћи исте валуте у разним земљама) као правих показатеља. Не ретко, података о висини производа по становнику узимају као показатеље привредне развијености у тумачењу квалитета живота.¹⁵⁷

Јапанска теоретичарка Наоми Маруо (Maruo) је покушала да дефинише квалитет живота на један обухватнији и прецизнији начин поделивши његове показатеље на две групе: а) *показатеље економског благостања*: 1. показатеље богатства и дохотка, 2. економске стабилности и сигурности и 3. равномерности расподеле дохотка) и б) *социјалне показатеље*: 1. показатеље мере задовољства основним потребама: храна, здравље и лична безбедност, 2. мере задовољства стандардних потреба (квалитет природне средине, услови становања и услови рада) и 3. мере задовољства потребама вишег реда: (образовање, култура и разонода).¹⁵⁸

Знатно шире схватање квалитета живота садржано је у раду Чарлса Тејлора (Taylor) и Михаила Хадсона (Hudson), *Светски приручник политичких и социјалних показатеља* у коме се наводе показатељи квалитета живота систематизовани у следећих пет група: а) политичка структура и њено функционисање, б) политички протести и промене извршне власти, ц) социјалне карактеристике, д) природни извори

¹⁵⁶ Под „укупним производом” (GDP) у стручним службама међународних организација, као и земаља са развијеним тржишним привредама, подразумева се вредност производње свих добара и услуга које се реализују на тржишту или се за њих добија новчана накнада. Овај концепт, дакле, не укључује производњу добара и услуга за властите потребе (на пример, услуге домаћица), а укључује услуге државне управе, војске, полиције, просветних и здравствених радника. Мада, ове друге услуге, имају и своје привредне функције саме по себи, нису привредне делатности. Због тога се овакав раст не може означити привредним растом, већ само укупним растом.

<http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Publikacije/Katalog2016.pdf> (Приступљено: 10. 01. 2016).

¹⁵⁷ О критици економистичког схватања квалитета живота видети више: Jan Delhey, Petra Böhnke, Roland Habich and Wolfgang Zapf, Quality of Life in a European Perspective: the EUROMODULE as a New Instrument in Comparative Welfare Research. *Soc Indic Res* 2002; Vol. 58, No. 1 (2002), pp. 161 – 175.

¹⁵⁸ Naomi Maruo, Measuring Welfare of the Japanese People – Including International Comparisons. *Internationals Asien Forum*, July 1973, pp. 500 – 514.

и привредна развијеност и е) спољни односи.¹⁵⁹ Међутим, аутори су настојали да утврде углавном квантитативне карактеристике појава и процеса (обухват образовањем, а не квалитет знања, број дипломатских представништава, а не квалитет веза са спољним светом итд.).

Покушаје одређивања концепта квалитета живота представљају студија OECD-а *Мерење социјалног благостања*¹⁶⁰ и чланак *Социјалне промене у земљама OECD-а у раздобљу 1950–1980*.¹⁶¹ Стручњаци OECD-а квалитет живота обично анализирају из угла појединца и за његове кључне компоненте сматрају: здравље, образовање, културу, запосленост, доходак и расподелу дохотка и богатства, радне услове, економску сигурност, разоноду, физичко окружење (радом створено и природно), физичку и правну сигурност и друштвене разлике. Иако су свесни разлика између квалитета живота појединаца, којег они називају социјалним благостањем (*social well-being*) и квалитета живота друштва, којег они називају друштвеним благостањем (*societal well-being*), своја истраживања ограничавају на компоненте првог.

У условима еколошке кризе јављају се сумње у могућност пораста квалитета живота у индустријски развијеним земљама. Са питањима о људској егзистенцији, квалитету њиховог живота и средине у којој живе појављују се чињенице да начин производње живота, као основа савремене цивилизације, производи и ствара проблеме загађивања и пропадања екосистема, те се чине покушаји одређења квалитета живота са социоеколошког становишта. Одређења са *социоеколошког* становишта спајају материјалну, духовну и еколошку страну живота. Са овог становишта посматрано квалитет живота обухвата систем духовних, материјалних, социокултурних, демографских и еколошких компоненти живота,¹⁶² јер квалитет живота превазилази добро материјално стање што подразумева живот у друштвено правним, мирним и здравим животним условима уз субјективно осећање задовољства.¹⁶³

¹⁵⁹ Charles Lewis Taylor and Michael C. Hudson, *World Handbook of Political and Social Indicators*, Second Edition. New Haven: Yale University Press, 1972.

¹⁶⁰ *Measuring Social Well-Being in OECD Countries*, Paris: The OECD Observer, No. 103/November 1976.

¹⁶¹ *Social Change in OECD Countries 1950–1980*. The OECD Observer, No. 107/November 1980.

¹⁶² Према Милтојевић „ово полазиште истовремено указује на повезаност задовољавања материјалних (биолошких и физичких), функционалних (социјално-економских, културних, ергономских, еколошких) и социјалних (економских, духовних, друштвених) потреба“ (Весна Милтојевић, *Еколошка култура и квалитет живота*, цит. изд., стр. 82).

¹⁶³ Philip Mayring, *Psychologie des Glucks*. Sturtgard: Kohlhammer, 1991.

По схватању познатог теоретичара Џон Д. Фостера (Foster), квалитет живота је одређен нивоом стресних ситуација, густином становништва и степеном насељености, квалитетом хране, односно исхране и степеном загађености животне средине. Он сматра да уколико је виши ниво развитка индустрије и националног дохотка по глави становника, тим је већа скученост становништва, степен загађености животне средине, самим тим повећавају се стресне ситуације, што води ка нижем квалитету живота.¹⁶⁴ Руди Супек квалитет живота испитује у контексту стања у животној средини: „Када је реч о еколошким проблемима одржања људске врсте, неопходно је увести не само минималне увјете под којима је човек способан да се одржи, него и појам квалитета живота, тј. извјесне хумане и естетске критерије по којима се човјек у начину својега живота уздиже изнад чисто биолошке сфере животарења“.¹⁶⁵

Различита схватања о квалитету живота указују да се ради о једном релативном појму који се најчешће субјективно дефинише (оно што је за једног квалитет за друго није, или није у тој мери). У овом смислу се и указује да квалитет живота означава однос између појединца и његове животне средине и да бољи квалитет живота претпоставља како еколошки повољнију животну средину, тако и толерантну и добро организовану социјалну средину. У том смислу, полазећи од схватања човекове животне средине као укупности друштвених и природних елемената, Марковић квалитет живота одређује као скуп односа који везује индивидуу, друштво у коме она живи и природну средину, тако да сваки од ових елемената има себи својствен карактер и потребу.¹⁶⁶

Социоеколошко одређење квалитета живота, као и остала, садржи одредницу задовољавања потреба и начина како се то чини.¹⁶⁷ Потребе се могу одредити као нешто што се сматра неопходним за опстанак човека, те се са тог становишта могу класификовати у четири групе: *еколошке потребе*: потребе за здравом природном и друштвеном компонентом животне средине; *егзистенцијалне потребе*: за храном, одећом, станом, *социјалне потребе*: за сигурношћу, припадношћу, љубављу;

¹⁶⁴ Наведено према: Robert F. Kushner, Gary D. Foster, *Obesity and quality of life. Nutrition*, Vol. 16, No. 10 (October 2000), pp. 947 – 952.

¹⁶⁵ Руди Супек. *Ова једина земља*. Загреб: Глобус, 1989, стр. 82.

¹⁶⁶ Опширније у: Данило Ж Марковић. *Социјална екологија*, цит. изд., стр. 151 - 156.

¹⁶⁷ О потребама видети нпр.: Агнес Хелер, *Вредности и потребе*. Београд: Полит, 1998; Абрахам Маслов, *Мотивација и личност*. Београд: Полит, 1982; Vladimir Lay, *Kvalitet života stanovništva Hrvatske. Sociologija*, No. 3 (1991), str. 503 – 517; i dr.

персоналне потребе: за уважавањем од стране других и самоактуализацијом. Прво место у хијерархији потреба припада еколошким, јер ниво задовољавања свих осталих потреба зависи од њеног остваривања. Само у здравој животиој средини могуће је на адекватан начин задовољити материјалне, физиолошке/егзистенцијалне потребе. Захваљујући њој могуће је потпуније остваривање социјалних потреба, пре свега, потребе за сигурношћу јер обезбеђује биолошки опстанак који је предуслов за радну, правну, имовинску сигурност, за припадањем. Истовремено ова потреба детерминише и персоналне потребе за развојем и самоактуализацијом.¹⁶⁸

У дефинисању квалитета живота и друштва и појединца треба поћи од чињенице да је човек врло сложено, мултидимензионално биће са многоструким способностима, потребама и жељама и да живи у једном низу кругова. Квалитет живота једног друштва можемо дефинисати на два начина: прво, *као степен који је неко друштво достигло у свом укупном развоју, тј. у развоју свих сфера*.¹⁶⁹ Друго, *као степен у којем једно друштво остварује све вредности – целине, скупина и појединаца који га чине – као и вредности међународне заједнице*. Могуће је сачинити велики број комбинација група вредности око појма квалитета живота. Урбани социолог Љубинко Пушић наводи неколико: благостање, физичка сигурност, флексибилност, власништво, идентитет, искуство, испуњеност, могућности, наде, очекивања, основне потребе, остварење породичног живота, побољшавање, пријатност, поверење, правичност, срећа, статус, слободно време.¹⁷⁰

Квалитет живота можемо одредити као степен подмиривања потреба људи у одређеним друштвеним условима са осећањем задовољства, а у оквиру прихваћене вредносне оријентације, што не подразумева само задовољавање људских егзистенцијалних потреба, него и културних, естетских, ергономских, еколошких, економских, духовних, друштвених, на начин и у обиму који омогућава развој садашњих али и будућих генерација. Сходно томе, можемо рећи да квалитет живота подразумева и квалитет животне средине (њене природне и друштвене компоненте).

¹⁶⁸ Весна Милтојевић, *Еколошка култура и квалитет живота*, цит. изд., стр. 86.

¹⁶⁹ Укупан развој, дакле, укључује: безбедносни, привредни, здравствени, образовни, научни, технолошки, морални, филозофски, уметнички, културни, социјални, политички, правни, управни, судски, демографски, верски, информатички, просторни (урбанистички), еколошки, спортски, забавни, међународни (развој веза у свим областима) и друге развоје.

¹⁷⁰ Љубинко Пушић, Градска друштва и вредности и квалитет живота. *Социолошки годишњак*, бр.1 <http://www.sociolog.rs/godisnjak.php#br01>. (Приступљено: 12.05.2015.).

2.4.2. Квалитет животне средине као елемент квалитета живота

Учесталим нарушавањем еколошке равнотеже расте друштвено интересовање за заштиту човекове животне средине. Поставља се питање квалитета човекове животне средине, у смислу да њен квалитет треба да представља жељен степен његовог очувања и развоја.¹⁷¹

У одређивању квалитета човекове животне средине полази се од схватања природе, друштва, човека и њиховог односа. Човек је не само природно биће, већ и психичко и друштвено биће. Стварање квалитетнијих животних услова, за човека се јавља као двојак однос, с једне стране као природан, а с друге стране као друштвени однос. Под појмом квалитет човекове животне средине, у најопштијем смислу, подразумева се релативно стабилна (просторна и временска) одређеност човекове животне средине већим бројем међусобно повезаних фактора из четири основних области: природних и ствараних ресурса, активности и процеса у средини, средстава и мера за остваривање еколошке политике и утицаја човекове животне средине на друштвени развој.¹⁷² Овакво размишљање о квалитету човекове животне средине захтева даљу операционализацију путем индикатора унутар сваке од ових области, одређивање стандарда у складу са друштвено историјским периодом развоја друштва, циљевима и системом вредности у конкретном друштву, или у глобалу када је у питању друштво у целини. Квалитет животне средине треба да омогући опстанак и развој човека као природног и друштвеног, свесног стваралачког и вредносног бића.

Говорећи о квалитету човекове животне средине мислимо пре свега на међусобно повезане факторе: 1. природне и створене ресурсе; 2. активности и процесе у средини; 3. средстава и мере за остваривање политике заштите животне средине и 4. на утицаје средине на друштвени развој. Дакле, ради се о квалитету природних и друштвених компонената. Природне компоненте обезбеђују човеков биолошки опстанак задовољавањем еколошких и егзистенцијалних потреба, уз очување еколошке равнотеже. О квалитету сваког елемента природне средине може се говорити понаособ.

Ваздух чини смеша гасова, чврстих и течних материја. Он је услов живота на планети и има две основне функције: биолошку (примарну) и производну (секундарну). Од гасова који се налазе у ваздуху кисеоник, угљен диоксид и азот су

¹⁷¹ Опширније у: Данило Ж Марковић. *Социјална екологија*, цит. изд., стр. 105 - 110.

¹⁷² Исто, стр. 156.

најважнији за остваривање његове примарне функције. Кисеоник је важан и за остваривање производне функције, јер омогућава сагоревање, те је услов за производњу енергије. Квалитет ваздуха одређује се његовим гасним саставом (присуством кисеоника, угљен диоксида, угљен монооксида, сумпорних оксида, . . .) и присуством тврдих честица (прашина и аеросоли), а зависи од емисије загађујућих материја која се избацује у њега. Светска здравствена организација указала је на повезаност акутних и хроничних обољења, пре свега респираторних органа човека, и загађеног ваздуха. Концентрација загађујућих материја може да утиче негативно на одвијање основног физиолошког процеса-дисања, на радну способност, на психу човека, али и на биљке и животиње. У циљу заштите човековог биолошког опстанка и здравља уводи се контрола квалитета ваздуха и нормирање загађења, сагледавањем граничних вредности и одговарајућим стандардима квалитета ваздуха. Ове вредности се уводе и за биљке, јер и оне имају различиту осетљивост на загађење атмосфере.¹⁷³

Вода, као и ваздух представља услов живота. Она је извор хране и минерала, предмет и средство рада, средина живљења за многе живе организме, природно-естетски елемент, место рекреације, извор енергетских ресурса. Састав воде чине два атома водоника и један атом кисеоника. Њене особине, као што су: способност да раствара различите материје, да остварује физичке и хемијске везе са осталим материјама, да кваси тврда тела и мења агрегатна стања, при чему мења и запремину, као и стално кружење у природи омогућују јој учешће у великом броју физичких и хемијских процеса у животној средини. Квалитет воде одређује њен биолошки и физичко-хемијски састав, али и органолептички показатељи. Биолошки показатељи су количина бактерија, микроба и органских примеса. Физичко-хемијски састав воде одређен је присуством соли, метала, сувог остатка, тврдоћом и киселости. Органолептички показатељи воде су: укус, боја, мирис и прозачност.¹⁷⁴ Имајући у виду да се користи за пиће, али и у друге сврхе (у технолошким процесима, пољопривреди итд.), показатељи квалитета су различити. При том квалитет питке воде мора да задовољи следеће критеријуме: да буде прозачна, пријатног укуса, безбојна, без мириса, не сме да садржи отровне материје, патогене микроорганизме и радиоактивне супстанце. Показатељи воде за ову намену одређени су стандардима на

¹⁷³ Опширније: Мара Ђукановић, *Еколошки изазов*. Београд: Елит, 1991.

¹⁷⁴ Исто, стр. 199 - 233.

међународном и државном нивоу.¹⁷⁵

Земљиште је предуслов живота људи, животиња и биљака. Образовало се деловањем различитих фактора: као што су клима, рељеф, биљни и животињски свет. Осим биохемијског и енергетског значаја, својим физичким, хемијским, географским и топографским особинама директно утиче на здравље човека. Квалитет земљишта одређује се његовом плодношћу и садржајем различитих хемијских материја, токсина, отпада из пољопривредне и индустријске производње, комуналних и прехранбених делатности. Како постоји велики број типова земљишта (пешчано, хумус, шумско, слатина, црница, црвеница), постоје специфични индикатори који указују на квалитет сваког од њих. Дакле, квалитет тла одређује се на основу токсиколошких и општих санитарних показатеља. Први указују на допуштени ниво садржаја хемијских материја који није штетан по здравље, а други на могућност биолошке активности земљишта. При одређивању допуштених интервала концентрације хемијских и токсиколошких материја одређују се прагови концентрације штетних показатеља и узимају као утврђене дозвољене границе.¹⁷⁶

Када се говори о квалитету биоценозе (живом свету у биосфери: животињама, биљкама и микроорганизмима), мисли се пре свега на њихову разноврсност и својства која не нарушавају здравље човека. Зооценоза је важна за живот човека јер га храни и одева, а повезаношћу са фитоценозом доприноси одржавању природне равнотеже у биосфери. Фитоценоза је извор хране за животиње и самог човека, извор кисеоника на планети и регулатор воденог режима.

Пошто су сви елементи природне средине међусобно повезани, то значи да је разноврсност животињског и биљног света у директној вези са квалитетом абиотичких фактора, а од разноврсности биљног света зависи животињски и обрнуто. Истовремено загађење у једном елементу средине, због кружења материје, преноси се на остале. Повећана количина хемијских материја у земљишту, не нарушава само њен квалитет, већ се преносе и у биљке, животиње и у крајњој инстанци оне доспевају у човеков организам. Услед кише један део одлази у водотокове, па се вишеструко угрожава квалитет животне средине и човековог живота.

Питање квалитета човекове друштвене средине није мање сложено од квалитета

¹⁷⁵ Исто.

¹⁷⁶ Весна Милтојевић, *Одрживи развој и квалитет живота. Теме*, Вол. 30, бр. 3 (2006), стр. 427 – 440.

човекове природне средине. Друштвена средина коју човек ствара представља не само процес у коме људи мењају материјалне, еколошке, вегетацијске, биотичке, климатске услове своје средине, већ и стварање сложених услова рада у радној средини (у којима се редукују човекове стваралачке способности и могућности) и облика живота изван рада (облика становања и комуницирања).

Човек није само биолошко, већ и психичко и друштвено биће. Сходно томе, он има и социјалне и персоналне потребе које се задовољавају у друштвеној средини, саставном делу његове животне средине. Најзначајнији елементи човекове друштвене средине који одређују његов квалитет живота су: друштвени односи, радна средина и средина живљења (насеља). Од квалитета ових елемената зависи квалитет и степен задовољавања личних и социјалних потреба.

Културу друштвених односа, најсажетије формулисано, представља повезано понашање људи, када они заузимају различите положаје једни према другима. Она може бити одређена односима једнакости, када су учесници међусобно једнаки и неједнакости, када су потчињени једни другима. Односи једнакости у друштву омогућавају адекватније задовољавање једног дела социјалних и персоналних потреба. Други део тих потреба задовољава се/или не, на адекватан начин захваљујући специфичном облику културе друштвених односа, а то су међуљудски односи. Они могу бити односи толеранције и сарадње, али и односи нетрпељивости, супротстављања, сукоба, доминације и експлоатације, што одређује природу културе друштвених односа у конкретном друштву. Културне особености утичу на потребе, начин њиховог задовољавања, и сам квалитет живота, укључујући и квалитет животне средине.¹⁷⁷ Повезаност природне и друштвене компоненте животне средине испољава се двоструко. Природна средина одређује друштвену компоненту животне средине, пре свега радне активности човека и формирање радне средине. Истовремено, друштвена компонента, пре свега радна средина утиче углавном негативно на квалитет природне средине.

Радна средина се састоји од материјалних чинилаца процеса рада и међуљудских односа и део је животне средине. Квалитет радне средине обухвата квалитет физичких услова рада и социјалну климу. Овако одређена радна средина двојачко утиче на квалитет живота. Са једне стране утиче на квалитет живота појединца/радника, а са друге, на природну компоненту животне средине. Радна

¹⁷⁷ Исто.

средина кроз утицај на квалитет животне средине, утиче не само на квалитет радног живота, већ и на квалитет живота ван радног процеса.¹⁷⁸

Повезаност радне и животне средине произилази из саме суштине човека и потреба које су делимично својствене само њему, а делимично су заједничке са осталим живим бићима. Радном делатношћу човек мења природу, прилагођава је својим потребама, истовремено мењајући себе. Човек прилагођавајући природу својим потребама, радном делатношћу доводи до таквих поремећаја који угрожавају опстанак живог света на планети Земљи.

Средину у којој човек живи представљају насеља, односно размештај становништва који је условљен географским, климатским, историјским, социјалним и економским чиниоцима. Градови се шире просторно, при чему се врло често не води рачуна о квалитету земљишта које се користи за стамбена насеља. Односно долази до бројних проблема везаних за природну компоненту животне средине, при чему микроклима градова постаје све неповољнија и утиче негативно на квалитет живота. Село представља други основни тип насеља, где је концентracија становништва много мања, а основна делатност везује се за рад на отвореном простору. Квалитет живота у њему зависи од степена урбанизације, механизације и хемизације процеса производње, стања природне компоненте животне средине и интерперсоналних (комшијских) односа.¹⁷⁹

2.4.3. Индикатори квалитета живота

Паралелно са расправама о појму квалитета живота, водиле су се и дискусије о индикаторима, показатељима квалитета живота. Појам квалитета живота је сложен и вишезначан, односи се на здраву животну средину, адекватну исхрану, здравље, становање, запослење, безбедност, самопоштовање, заштиту људског достојанства и учешће у животу заједнице. Постоји велики број индикатора квалитета живота, при чему се део њих односи на квалитет природне, а део на квалитет друштвене компоненте. Неки од њих су веома прецизни и јасни, а односе се пре свега на квалитет воде, ваздуха, хране, места становања. Објективни индикатори пре свега, одређују стање и квалитет природне компоненте животне средине, али се односе и на:

¹⁷⁸ Исто.

¹⁷⁹ Исто.

становање, величину стана у односу на број чланова домаћинства, као и његову опремљеност (да ли постоје санитарни услови, од чега је изграђен. којим апаратима за домаћинство је опремљен итд.); физичке услове рада (осветљеност, температура, влажност, бука, испаравања штетних агенаса у производном процесу ...); ергономичност при раду; здравље појединца; образовање; безбедност живота и имовине; постојање и посећеност културних институција и места за рекреацију. У објективне показатеље квалитета живота можемо да убројимо и неке економске показатеље, као што су величина прихода и могућности задовољавања егзистенцијалних и виших потреба.

Комитет стручњака Светске здравствене организације (СЗО), Међународне организације рада (МОП), Организације Уједињених нација за културу и образовање (УНЕСКО) и Светска организација за исхрану (ФАО), средином прошлог века (1953) дао је сет од дванаест индикатора животног стандарда. Реч је оследећим индикаторима: здравље и демографско стање, исхрана и намирнице, просвећеност – подразумевајући основно и стручно образовање, радни услови, стање у односу на запослење, правилна потрошња и штедња, саобраћај, становање, одевање, одмор и разонода, социјално старање и слобода људи. Међутим, сасвим је сигурно да набројани показатељи не могу да укажу и на савремено схватање квалитета живота, те се сет индикатора нужно проширује. Квалитет људског живота не зависи само од економског стања, већ и од многих других фактора, који обухватају физичко и ментално здравље, друштвену сигурност, друштвене институције (здравствене, образовне, судске), политичку стабилност и животну средину.

Бројни су друштвени и социјални индикатори који су развијени да би се поредио квалитет живота у различитим срединама (градови, регије, државе, континенти). Први извештај о томе је објављен 1992. године од стране Развојног програма Уједињених Нација (United Nations Development Programme), према коме је Канада била земља са највишим квалитетом живота. Критеријуми су се односили на испуњеност животних очекивања, ниво образовања и куповну моћ. То не значи да су сви аспекти квалитета живота на задовољавајућем нивоу, али поређењем са другим земљама, може доћи до области које су незадовољавајуће.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Slavko Arsovski, Put od kvaliteta do kvaliteta života. Festival kvaliteta 2005, 32. Nacionalna konferencija o kvalitetu, Agencija za kvalitet i standardizaciju Srbije, Kragujevac, 19-21. Maj, 2005. <http://www.cqm.rs/2005/fq2005/POCETAK/01%20UVOD.pdf> (Приступљено: 17.03.2014.).

Још један аспект квалитета живота је значајан. То је веза квалитета живота и квалитета и карактеристика економије земље или регије. Ова веза је обострана. Са друге стране, мора се у разматрање узети и ниво квалитета друштвених институција и везе између људи, по полу, верском опредељењу, раси, језику, традицији и сл. Због тога се о квалитету живота може говорити само као о процесу, у коме су годишњи извештаји само полаз за наредна унапређења.

Квалитет живота (енг. *Quality of Life- QL*) је био предмет истраживања социолога већ 70-тих година XX века. Прва истраживања су се више односила на могућност остваривања индивидуалних циљева и избора идеалног животног стила. Касније је овај приступ допуњен расположивим финансијским и материјалним ресурсима и животним окружењем. Према њему три главне карактеристике квалитета живота су:

1. квалитет живота се односи на појединачне животне ситуације, тј. посматра се из микро перспективе, економска и друштвена стварност су важни али нису у центру разматрања,

2. квалитет живота је више-димензиони концепт и

3. квалитет живота се мери објективним и субјективним индикаторима. Субјективни индикатори су важни ради идентификовања циљева и оријентација који се касније могу повезати са објективним животним условима.

Полазећи од ових карактеристика, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (EFILWC), је израдила први преглед индикатора квалитета живота (EQQL) у лето 2003. године. Изабрано је 6 кључних области квалитета живота: запосленост, економски ресурси, породица и домаћинство, заједнички живот и друштвена улога, здравље и брига о здрављу и знање, образовање и обука.¹⁸¹ Први сет индикатора је објављен, међутим још увек се ради на њиховом унапређењу и давању препорука за нове индикаторе.

¹⁸¹ Еуростат онлине публикација индикатора квалитета живота, пружа најновије статистичке податке о квалитету живота у Европској унији (ЕУ) и допоњује листу индикатора квалитета живота за 2015. годину. Публикација представља детаљну анализу различитих димензија квалитета живота, као допуну индикатора традиционално се користи као мера економског и друштвеног развоја, бруто домаћи производ (БДП).

Табела бр.6 Димензије, поддимензије и индикатори квалитета живота

Димензије квалитета живота	Поддимензије квалитета живота	Индикатори квалитета живота
Материјални животни стандард	Приходи	Нето национални доходак Расположиви доходак домаћинства
	Потрошња	Потрошња домаћинства по глави становника Укупна потрошња
	Материјални услови	Сиромаштво Становање
Продуктивна или радна делатност	Квантитет и квалитет доступних радних места	Дужина радног времена Балансирање између рада и живота изван рада Безбедност на раду Радна етика запослених
Здравље	Објективни показатељи здравственог стања	Очекивано трајање живота појединца Смртност одојчади Број здравих животних година
	Субјективни показатељи здравственог стања	Приступ здравственој заштити Самовредновање сопственог здравља
Образовање	Објективни показатељи	Ниво образовања становника Број оних који рано напуштају школу
	Субјективни показатељи	Самопроцена и оцена способности Учешће у процесу доживотног образовања
Слободно време и друштвене интеракције	Колико често проводе време са људима на спортским или културним догађајима	
	Добровољни рад за различите типове организација	Могућност добијања социјалне подршке окружења Учесталост социјалних контаката
Економска и физичка безбедност	Физичка безбедност	Број убистава по становнику у земљи
	Економска безбедност	Степен богатства појединца
Управљања и основна права	Учешће у јавним дебатама	Укључивање у политичким партијама Синдикатима и слично
	Утицај на обликовање јавних политика	Нивоу поверења грађана у институције Задовољства јавним службама Непостојања дискриминације
Природна животна средина	Објективни показатељи	Количина загађујућих материја присутних у води У ваздуху Ниво буке

	Субјективни показатељи	Сопствене перцепције појединаца о загађености воде, ваздуха и нивоу буке
Свеукупна оцена квалитета живота	Задовољства квалитетом живота	Когнитивни ниво Емоционални Вредносни

Извор: <http://ec.europa.eu/eurostat/en/publications/recently-published>

Материјални животни стандард се мери на основу три поддимензије: приход, потрошња и материјални услови становања. Приход је важан показатељ јер има утицај на већину других показатеља. Постоји неколико различитих показатеља у оквиру ове поддимензије, нето национални доходак и расположиви доходак домаћинства. Исто важи и за потрошњу, у оквиру којег су неки збирни показатељи узети из националних рачуна (потрошња домаћинства по глави становника, укупна потрошња по глави становника), и других индикатора за домаћинства који су узети из Анкете о потрошњи домаћинстава. Материјални услови становања пружају важне допунске информације.

Један број активности употпуњују свакодневни живот човека. Једна таква активност је рад. Индикатори за мерење квантитета и квалитета доступних радних места (дужина радног времена, балансирање између рада и живота изван рада, безбедност на раду и радна етика запослених) су неки од показатеља који се користе у Европи за мерење овог аспекта квалитета живота.

Здравље је суштински део квалитета живота човека. Лоше здравствено стање може утицати на општи напредак друштва. Физички и / или ментални проблеми такође имају веома штетан утицај на субјективну добробит човека. Здравствени услови у Европи се углавном мере коришћењем објективних показатеља здравственог стања као што су очекивано трајање живота, смртност одојчади, број здравих животних година, али и више субјективних показатеља, као што су приступ здравственој заштити и самовредновање сопственог здравља.

У економијама заснованим на знању, образовање игра кључну улогу у животима грађана и представља важан фактор у одређивању њиховог напретка у животу. Нивои образовања могу одредити који ће посао појединаца имати. Појединци са ограниченим способностима и компетенцијама су обично искључени из широког спектра послова, а понекад су има чак потпуно онемогућене прилика за постизање одређених циљева у друштву. Они такође имају мање изгледе за економски просперитет. У Европи, тренутно доступни показатељи образовања који су релевантни за квалитет живота су ниво образовања становника, број оних који рано напуштају школу, самопроцена и оцена способности и учешће у процесу доживотног образовања.

Моћ друштвених односа и веза не треба потцењивати када се покушава измерити благостање појединца, јер директно утичу на задовољство живота. У Европи, се мери колико често грађани проводе време са људима на спортским или културним догађајима или кроз добровољни рад за различите типове организација. Поред тога, могућност да добије социјалну подршку окружења и учесталост социјалних контаката су показатељи укључени у оквиру ове поддимензије.

Безбедност је кључни аспект живота сваког појединца. Могућност да унапред планирају и превазиђу нагло пропадање у њиховом економском и ширем окружењу утиче на квалитет њиховог живота. Безбедност се мери у односу на физичку безбедност (нпр. број убистава по становнику у земљи) и економске сигурности. За ово друго, богатство би био идеални индикатор, али у овом тренутку не постоје упоредиви подаци о овоме за све европске земље. Економска криза је показала колико је важна економска сигурност за квалитет живота Европљана.

Право да се укључе у јавне дебате и утичу на обликовање јавних политика је важан аспект квалитета живота. Штавише, пружајући праве законске гаранције за грађане је фундаментални аспект демократских друштава. Добро управљање зависи од учешћа грађана у јавном и политичком животу (на пример, укључивања у политичке партије, синдикате и слично). Квалитет живота се огледа у нивоу поверења грађана у институције ове земље, задовољства јавним службама и непостојања дискриминације. Родна дискриминација се мери преко неједнаких плата међу половима и то је једини показатељ укључен у овај поддимензији у овом тренутку, али више индикатора ће се развијати у будућности.

Изложеност загађеном ваздуху, води и буци може да има директан утицај на здравље појединаца и економски просперитет друштва. Показатељи везани за животну средину су веома важни за процену квалитета живота у Европи и уопште. При том у процени квалитета живота узимају се у обзир субјективна процена квалитета животне средине (сопствене перцепције појединаца) и објективни показатељи квалитета животне средине (нпр. количина загађујућих материја присутних у ваздуху).

Укупна процена квалитета нечијег живота се мери помоћу три поддимензије: задовољство квалитетом живота (когнитивни аспект), утицај на осећања неке особе или емоционална стања и осећај да имају значење и сврху у животу. То је у складу са смерницама ОЕЦД о мерењу субјективног благостања.

2.5 ОДРЖИВИ РАЗВОЈ НОВА ПАРАДИГМА ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА

Различите интерпретације човекове сврхе и достигнућа указују да се савремена цивилизација суочава са врло контроверзним питањима даљег економског раста и друштвеног развоја, са једне стране и опстанка наше врсте и Планете са друге стране. Еколошка криза током последњих деценија двадесетог века, покреће питање преуређења човекових активности и представља озбиљно упозорење опстанку човека. Због тога се јавља потреба за новом парадигмом друштвеног развоја, која као основну вредносну категорију не би имала само економски раст, већ и заштиту животне средине и социјалну правду.

Нова парадигма друштвеног развоја огледа се у идеји одрживог развоја, као свеобухватног развоја како садашњих тако и будућих генерација људи које ће живети на планети Земљи. Овако одређена концепција је веома сложена и тешко одредива, подразумева и захтева читав процес промена и прилагођавања који ће расположиве ресурсе учинити приступачним садашњим и будућим потребама.

2.5.1. Настанак и генеалогича идеје одрживог развоја

Проучавајући развој људског друштва кроз историју долази се до сазнања да развој иде само привидно узлазном линијом. Са друштвеним развојем који се огледа у непрестаном привредном расту долази до повећања потрошње природних ресурса. Како „трошење“ животне средине и њених ресурса има своје границе даљи развој друштва треба ускладити са могућностима које пружа природна средина. Усклађивање односа на релацији друштво – природа није нова, мада се сам појам *одрживи развој* користи од последње декаде прошлог века.

Разматрања о односу човека према природи, поштовању природних законитости и усклађивању начина задовољавања људских потреба налазимо у многим филозофским учењима у прошлости. Идеје неких старогрчких филозофа могу се сматрати клицама идеје одрживог развоја. На пример: *Сократово* схватање умерености, блиско је савременом схватању рационалног коришћења природних ресурса; *Аристотелово* учење о највишем добру као срећи која се састоји у разумној делатности према врлини и данас је актуелно у ери кризе морала и разума, јер

позитивно решење еколошке кризе тражи разумно деловање у складу са врлином,¹⁸² при чему је једно од централних питања односа према природним ресурсима питање мере њиховог коришћења сагледане, између осталог, кроз дужности и одговорности не само садашњих већ и будућих генерација. *Киничари* заступају принцип природног живота, а материјална добра сматрају привидним, невредним стварима. Елементе одрживог развоја налазимо и у *стоичком* принципу „живети у складу са природом“, у *хедонистичко-еудајмонистичком* правцу по коме уздизање, а поготово фетишизам тренутног задовољства води нерационалном искоришћавању природе, „пљачкашком“ односу према њој, слабљењу па чак и губљењу одговорности према прошлости и према будућности. *Епикур* говори о значају пријатног и разумног живота који тражи примену одређених дијалектичких мера у односу према природи и у коришћењу природних богатства. По њему „не може се пријатно живети, а да се не живи разборито и лепо и праведно, а ни разборито и лепо и праведно а да се не живи пријатно“.¹⁸³ Идеју о повезаности човека са природом и значају природних елемената за настанак и развој човека исказао је и *Тит Лукреције Кар* у свом епу *О природи ствари*.¹⁸⁴

Сличне идеје налазимо и касније, а међу њима свакако је значајно *Кантово* етичко учење, „ради тако да човештво како у твојој личности тако и у личности сваког другог увек узимаш уједно као сврху, а никада само као средство“.¹⁸⁵ Кант је афирмисао човекове дужности, а међу њима и оне које се односе на еколошку сферу, кроз афирмацију људске слободе као независне од природног детерминизма, са једне, али и као негацију произвољности, са друге стране.

Имајући у виду истраживања у оквиру *Римског клуба*¹⁸⁶, може се без претеривања рећи да је поставио темеље одрживом развоју. Римски клуб је покушао да да детаљно објашњење главних проблема нашег времена (пораст броја становника у свету, употреба и исцрпљивање природних ресурса и промене у околини који могу

¹⁸² Аристотел одређује врлину као средину између недостатка и претераности. „*Врлина је одабирачка наклоност воље*, која се држи *средине* подесне за сопствену природу, а *одређене размишљањем*, и то онако како би је одредио разуман човек. А средина је држање између двеју мана, једне која је претераност и друге која је недостатак“. Шире видети: Аристотел. *Никомахова етика*. Београд: Култура. 1958.

¹⁸³ „Епикур је веровао у хармонију између среће и врлине“ (Вуко Павићевић Оп. цит., стр. 261).

¹⁸⁴ Тит Лукреције Кар. *О природи ствари*. Београд: Просвета, 1951.

¹⁸⁵ Шире о Кантовом учењу видети: Вукашин Павловић, *Екологија и етика*. У: В. Павловић (ур.), *Екологија, религија етика*. Београд: Еко центар и Завод за уџбенике, 2013, стр. 15 - 16.

¹⁸⁶ Због многобројних проблема на релацији природа - друштво на глобалном нивоу, на иницијативу Aurelio Pilscei, потпредседника Фиата, формиран је Римски клуб, у априлу 1968. године.

довести до друштвених сукоба, политичке борбе и беде човечанства) и има за циљ да спречи колапс система. Оснивач Клуба је био забринут због пустошења Земље и сигуран да су једино људи одговорни за то, те да би они требали и да уложе напоре који би требали да доведу до побољшања услова живота на Земљи. Другим речима, *Аурелио Паџеи* је био уверен да би сваки становник требало да стекне осећај одговорности, глобални и међугенерациски.

На Првом састанку Римског клуба постављен је циљ да се на основу анализе стања у животној средини предложи стратегија за решавање еколошких проблема. Донета су два закључка. *Први*, да су стопа раста становништва, употреба природних ресурса и промене околине такве да указују на брзу исцрпљивост природних ресурса, што ће довести до заустављања материјалног прогреса и изазвати друштвене сукобе, политичку борбу и људску беду за отприлике 25 година. *Други*, да се у савременом друштву ови проблеми на глобалном плану експлицитно и озбиљно не узимају у обзир. Ангажовани су најпознатији светски стручњаци са Масачусетског института за технологију, предвођени *Денисом Мидоусом* да на глобалном плану истраже еколошке проблеме и да са резултатима упознају јавност. *Границе раста* представља Први извештај Римског клуба који је покренуо расправу о драматичним питањима будућности цивилизације, па и Планете.¹⁸⁷ Основу Извештаја чини теза да свет треба посматрати као јединствен систем до чијег слома ће доћи уколико се настави са постојећим правцем развоја. Закључци *Извештаја* су указивали на катастрофу. Суштина те оцене је да: на Земљи, која је просторно ограничена није могућ неограничен (експоненцијалан) раст становништва, индустријске и пољопривредне производње, коришћење природних ресурса и сировина, као и загађивање средине. Прогнозе се односе на другу половину 21. века. Овај Извештај упозорава и указује да је колективна обавеза сузбијање несразмерног економског раста и успостављање глобалне равнотеже.¹⁸⁸

У Извештајима Римског клуба се заправо захтева: *прво*, да глобална солидарност буде подстицај за остварење на први поглед супротних циљева:

¹⁸⁷ D. H. Meadows и др. *Граница раста*. Загреб: Стварност, 1973.

¹⁸⁸ После *Граница раста* објављено је још неколико извештаја Римског клуба: *Човечанство на раскришћу* (1974), *РИО - Преобликовање међународног поретка* (1976), *Циљевн човечанств* (1979), *Након ере расипањ* (1988), *С ону страну границе: Глобални колапс или одржива будућност* (1992), *Границе раста: 30 година после* (2004), *2052 - Глобална прогноза за следећих четрдесет година* (2012). (Шире о Извештајима видети: Данило Ж. Марковић, *Социјална екологија*, цит.издање, стр. 240-258).

економског и социјалног раста и одржавање квалитета животне средине и глобалне стабилности; *друго*, да богате земље не намећу развој према свом доскорашњем узору, већ развој који нуди побољшање животних прилика и уз давања сопственог примера штедљивог коришћења ресурса; *треће*, инкорпорирање интернационалне у супранационалне институције које могу да осигурају управљање планетом; *четврто*, одржавање баланса између краткорочних и дугорочних приоритета, фокусирање на једнакост квалитета живота пре него на количину производа; *пето*, развој такозваних „екотехнологија”, које омогућавају ефективније коришћење ресурса.

У општим цртама идеју одрживог развоја¹⁸⁹, односно концепт одрживог развоја дефинисала је Комисија УН у Брутланд извештају из 1987. године, као развој који треба да омогући задовољавање потреба садашње генерације а да се притом не униште могућности да будуће генерације задовоље своје.¹⁹⁰ У извештају се истичу важни елементи одрживог развоја: задовољавање садашњих потреба без угрожавања задовољавања потреба будућих генерација, као и да је међународна сарадња од великог значаја за остварење одрживог развоја, али је у исто време и тешко остварљива јер су политике различитих земаља често вођене у складу са локалним и регионалним интересима који нису у сагласности са еколошким очекивањима на глобалном нивоу. Брутландова комисија сугерише и јачање националних еколошких агенција, институција и организација, препоручује доношење Програма УН о одрживом развоју и одржавање светске конференције о животној средини.

Одрживи развој као модел друштвеног развоја установљен је 1990. године на Конференцији министара европских земаља у Бергену у Норвешкој и прокламован је *Бергенском декларацијом* 1990. године. Затим је на Конференцији у Рију 1992. године промовисан одрживи развој, као модел глобалног развоја.¹⁹¹

¹⁸⁹ Сам појам је прошао пут од свог примарног еколошког значења, односно модела за превазилажење стања нарушене хомеостазије, до модела чији принципи треба да буду основа деловања у политичким, економским, социјалним и културним системима.

¹⁹⁰ *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford: Oxford University Press, 1987, str. 49.

¹⁹¹ Један од значајних докумената овог скупа је *Рио декларација* која обухвата 27 принципа који су водич за све активности усмерене у правцу глобалне заштите животне средине и одрживог глобалног економског развоја. Слични напори учињени су и у Агенди 21, која представља добровољан међународни програм јасних и разумних еколошких циљева. (Видети шире: Peter M. Haas, Marc A. Levy and Edward A. Parson, Appraising the Earth Summit: How Should We Judge UNCED's Success. *Environment*, Vol. 34, No. 8 (1992), pp. 6 - 11 i 26 - 33.

Концепт одрживог развоја почива на захтеву несмањивања укупних залиха ресурса, укључујући исцрпљиве и неисцрпљиве ресурсе животне средине, као и физичког и људског капитала. Концепт указује и да технолошко знање треба да буде средство за обезбеђење одрживог развоја, као и да повећање користи или благостања по становнику не сме произилазити из смањења природног богатства. Природу и животну средину у целини као капиталну имовину не би требало деградирати. Подразумева равнотежу између потрошње ресурса и могућности природних система да задовољавају потребе будућих генерација. Другачије речено, одрживи развој значи одржавање капацитета Земље у циљу омогућавања квалитетног живота и сваком будућем њеном становнику. Указује на интергенерацијску сарадњу јер, обезбеђивање услова за одрживи развој, није само материјална претпоставка опстанка садашње генерације него и будућих и представља етичко питање. Питање одрживог развоја је и питање људских права и демократије, због чега постаје важан предмет међународних политичких односа на најширем светском нивоу.

С обзиром на различит степен развијености појединачних друштава са становишта одрживог глобалног развоја развијене земље морају помагати неразвијеним земљама¹⁹² да изађу из круга неразвијености и преоптерећености природних ресурса која угрожава њихов будући развој.¹⁹³ Ово подразумева промену развојне политике високоразвијених држава које с експлоатације треба да пређу на солидарност и помоћ мање развијеним друштвима.

Временом тумачење одрживог развоја одвија се у виду „троугла одрживог развоја“, који уз еколошку равнотежу обухвата и економску сигурност и социјалну правду. Елиминисање сиромаштва и неравноправности на националном и глобалном међународном нивоу представља кључни фактор одрживог развоја. При том социјалну

¹⁹² Неразвијене земље и земље у развоју су посебно рањиве на ограничења која њиховом економском развоју поставља брзи раст популације и недостатак потребних ресурса, најчешће технологије и капитала. Многе од сиромашних земаља већ се суочавају са озбиљном оскудицом воде, хране, пољопривредног земљишта и енергије. Брзи раст популације прети да још више погорша ове неповољне услове.

¹⁹³ Наиме, како је уочио Имануел Волерстин, у оквиру савременог „светског система“ постоји: светски центар, полупериферије и периферије. По Волерстину светски центар доминира светском економијом и експлоатише остатак система; периферија обухвата оне области које обезбеђују сировине центру и које овај експлоатише; полупериферија је резидуална категорија која обухвата регионе који су негде између експлоататора и експлоатисаних. (Immanuel Wolerstin, *Savremeni svjetski sistem*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost. 1986, стр. 19).

правду треба успоставити како на националном тако и на глобалном нивоу. Здрава животна средина и њено обезбеђивање је основни циљ одрживог развоја, те треба подстицати такав развој који неће реметити природне системе.¹⁹⁴ У новим плановима развоја неопходна је примена упутстава односно принципа, за одрживи развој, нарочито оних који се односе на спречавање узрока могућих ризика.¹⁹⁵

С озиром да је прихватање и остваривање концепта одрживог развоја, економско, етичко, али и политичко питање које захтева међународно ангажовање, на Миленијумском самиту одржаном у Њујорку септембра 2000. године, усвојена је *Миленијумска декларација*. У Декларацији су наведене основне вредности на којима треба да се заснивају међународни односи у 21. веку: слобода, једнакост, солидарност, толеранција, поштовање природе, подела одговорности. Годину дана касније, Генерални секретар УН је у оквиру свог извештаја под називом „Смернице за спровођење Миленијумске декларације УН”, промовисао Миленијумске циљеве развоја: искорењивање крајњег сиромаштва и глади, остваривање универзалног основног образовања, унапређивање родне равноправности и побољшање положаја жена, смањење смртности деце, побољшање материнске здравствене заштите, борба против ХИВ/СИДЕ, туберкулозе и других болести, заштита и унапређивање животне средине, развијање глобалних партнерских односа у циљу развоја. Миленијумске циљеве развоја, са одговарајућим показатељима и задацима требало би остварити до 2015. године. Треба поменути да је у извештају Европске комисије о Миленијумским циљевима развоја на подручју Европске уније, акценат стављен на: људска права, животну средину и родну равноправност.¹⁹⁶

Остваривање концепта одрживог развоја анализирано је на *Самиту о одрживом развоју* 2002. године у Јоханесбургу, када је усвојена Јоханесбуршка декларација о одрживом развоју - *Од наших корена до будућности*. У оквиру Самита потписано је више од 250 партнерских уговора са владама различитих земаља, са циљем проналажења ефикасних нових флексибилних механизма који подржавају спровођење закључака Светског самита о одрживом развоју. Државе које су учествовале на Самиту о одрживом

¹⁹⁴ С обзиром да је животна средина веома угрожена и оштећена, за њено одржавање, обнову и планирање потребно је заустављање даље деградације на постојећем нивоу, побољшање фактора на устаљеном нивоу, реконструкција, ревитализација, рекултивација, ренатурализација или друга врста обнове.

¹⁹⁵ Мара Ђукановић, *Животна средина и одрживи развој*. Београд: Елит, 1996, стр. 175.

¹⁹⁶ <http://www.un.org/millenniumgoals/> (Приступљено: 27.04.2015.).

развоју у Јоханесбургу су се обавезале да ојачају и побољшају управљање на свим нивоима ради ефикасне примене *Агенде 21*, *Миленијумских циљева развоја* и *Плана спровођења закључака из Јоханесбурга*. Између осталог, је договорено: искорењивање сиромаштва, обезбеђење воде и хигијенско-санитарних услова, употреба обновљивих извора енергије, побољшан приступ енергији, енергетским тржиштима и енергетској довољности, значајно побољшање управљања хемикалијама, значајно побољшање управљања природним ресурсима (на пример вода, рибе, шуме). Увиђајући значај улоге образовања у остваривању концепта одрживог развоја период од 2005. до 2015. проглашен је декадом „Образовања за одрживи развој“.

На *Самиту* УН у Њујорку 2005. године, пет година после усвајања *Миленијумских циљева развоја*, поред анализе постигнутих резултата у спровођењу *Миленијумских циљева развоја*, поново је указано на повезаност екомонског развоја, социјалног развоја и заштите животне средине.¹⁹⁷

Након тога је одржана, Конференција Уједињених нација о одрживом развоју (UNCSD) у Бразилу од 20-22. јуна 2012. године, поводом 20. годишњице Конференције УН о животној средини и развоју (UNCED) у Рио де Жанеиру 1992. године и 10. годишњице од Светског самита о одрживом развоју (VSSD) у Јоханесбургу. Основне теме Конференције биле су: зелена економија у контексту одрживог развоја и искорењивања сиромаштва и институционални оквир за одрживи развој. Истакнуто је 7 приоритетних области: добри послови – зелена радна места; одржива енергија за све; одрживи градови; безбедност хране и одржива пољопривреда; вода за цео свет; океани; друштва отпорна на природне катастрофе.¹⁹⁸

2.5.2. Водећи приступи, принципи и циљеви одрживог развоја

Одрживи развој задовољава потребе данашњице без угрожавања могућности будућих генерација да задовоље своје потребе. Виђен као водећи принцип за дугорочни глобални развој, одрживи развој се састоји од три стуба и подразумева: економски развој, друштвени развој и заштиту животне средине. У тумачењу одрживог

¹⁹⁷ Анђелка Михајлов, *Одрживи развој: глобално и европско стратешко опредељење*. У: С. Милутиновић (ур.), *Локални одрживи развој: изазови планирања у градовима и општинама Србије*. Београд: Стална конференција градова и општина, 2006, стр. 15-35.

¹⁹⁸ <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20> (Приступљено: 27.04.2016.).

развоја као глобалног модела искристалисала су се неколико приступа. Најзначајнији од њих су: одржавање непромењеног обима потрошње; очување непромењених залиха природног капитала; утврђивање стандарда безбедног минимума; примена оперативних еколошких принципа, екосистемски приступ.

Одржавање непромењеног обима потрошње се заснива на дефинисаним правилима која обезбеђују одржавање непромењеног обима потрошње током времена. По овом приступу, непромењена потрошња је могућа све док се залихе природног капитала не промене. Уколико залихе природног капитала почну да опадају, замениће их залихе капитала које су људи створили. Срж приступа чини претпоставка да је могућа супституција између природног капитала и капитала који су људи створили, тј. да је еластичност њихове супституције једнака јединици. Претпоставка је критикована зато што су природни капитал и капитал који су створили људи више комплементарни инпути него супститути.¹⁹⁹

Очување непромењених залиха природног капитала је покушај решавања проблема одрживог развоја у оквирима лимитираног степена супституције између природног капитала и капитала створеног од људи. Овај приступ полази од става да је између неких елемената природног капитала и капитала створеног од људи могућа одређена супституција. Једини начин одржавања константне економичне залихе природног ресурса је да нова открића буду једнака искоришћеној количини, или да трошкови по јединици искоришћеног природног ресурса опадају са технолошким прогресом. Само нулта стопа коришћења необновљивих ресурса је конзистентна са константном залихом природног капитала, под условом да није могућа „размена“ између обновљивих и необновљивих природних ресурса.²⁰⁰

Утврђивање стандарда безбедног минимума полази од претпоставке да друштво није сигурно у будуће трошкове текуће деградације животне средине. Овај приступ помера терет доказа од оних који желе да заштите природне ресурсе на оне који желе да их развијају.²⁰¹ На пример, друштво може предузети две врсте активности: заштиту ресурса животне средине као што је дивљина или коришћење овог природног

¹⁹⁹ О овом приступу видети шире: Michael A. Toman, John C. V. Pezzey and Jeffrey Krautkaemer, *Economic Theory and Sustainability*. Dublin: Paper to EAERE Conference, 1994.

²⁰⁰ Видети шире: Van Pest, *Ecologically Sustainable Development and Project Appraisal in Developing Countries*. *Ecological economics*, No.7 (1993), pp. 19 - 42.

²⁰¹ Шире видети: Alan Randall and Michael Farmer, *Benefits, Coasts and Safe Minimum Standard of Conservation*. In: D. Bronely (ed.), *The Handbook of Environmental Economics*. Oxford: Blackwell, 1995.

ресурса без заштите. Одлучивање о заштити ресурса показује да је изабран пут минималног ризика, пошто друштво није сигурно у будуће консеквенце деградације животне средине. Заштитом природног ресурса могу се минимизирати максимално могући губици за друштво. Циљ утврђивање стандарда безбедног минимума је спречавање смањења залиха природног капитала испод стандарда безбедног минимума идентификованог за сваки елемент залихе.

Примена оперативних еколошких принципа се базира на примени одабраних оперативних еколошких принципа којих се друштво мора доследно придржавати да би се могло кретати у правцу одрживог развоја. Ти се принципи односе на коришћење необновљивих (нафта, бакар) и обновљивих (риболов, шуме, дивљач) ресурса, деградацију животне средине и контролу сразмере између материје и енергије на макроекономском нивоу.²⁰²

Екосистемски приступ заснива се на здравој животној средини, одрживом развоју, као и на сагледавању и уважавању узајамног деловања између компонената различитих екосистема. Екосистемски приступ у планирању обухвата: физичке, природне, социјалне, културне и економске компоненте и релације и међузависност између њих; испитивање и дефинисање интеракција између човека, природних ресурса (вода, ваздух, земљишта) и осталих живих организама; динамику природе екосистема и човекове активности којима он настоји да одржи интегритет екосистема.²⁰³

Поред поменутих приступа, који са различитих аспеката афирмишу одрживи развој, постоје и приступи одрживом развоју који указују на негативне консеквенце прихватања овог модела развоја. При том, они не критикују сам концепт развоја, већ начин његове реализације. Тако *Чилдерс* и *Филипс* (Childers and Philips) у проучавању прилагођавања одрживом развоју заједнице у Аркаделфији, држава Аркансас, која је била погођена торнадом, указују да су лидери прихватили одрживи развој као средство за остваривање личних интереса и повезивање локалних интереса са националним приоритетима, да се одрживост базира на погрешној анализи заједнице јер концепт одрживости није био познат локалном становништву пре несреће изазване временском непогодом услед торнада.²⁰⁴

²⁰² Herman Daly, Towards Some Operational Principles of Sustainable Development. *Ecological Economics*. No. 2 (1990), pp.1-7.

²⁰³ http://www.sustainable-development.gov.uk/what_is_sd/what_is_sd.htm (Приступљено: 28. 06.2015.).

²⁰⁴ *Чилдерс* и *Филипс*, показују да су градски лидери прихватили одрживи развој као средство за добијање средстава од федералне владе како би спровели пројекте које су желели и пре торнада који је

Ева Пасерини (Passerinni) такође указује на недовољну информисаност о концепту одрживог развоја. При том истиче да концепт није довољно познат ни челницима локалних заједница. Приликом анализе развоја заједнице и доношења одлука од стране градоначелника у Републици Чешкој, показало се да градоначелници нису знали шта је одрживост али су сматрали да је мудро да повлађују објашњавајући неупућенима да „увек треба бити спреман за потенцијално финансирање... с обзиром да се никад не зна када ће вам неко од оних који нису чланови те заједнице а који следе неразумљиве идеје понудити нешто што бисте заиста могли да искористите.“ Колико год се они који су ван заједнице трудили, пише Пасерини, њихови напори да се уврсте међу чланове заједнице или подстакну становнике те заједнице ретко су успевали. Идеја о стварању потпуно нове врсте заједнице је сјајна прича, али изгледа да је више фикција него стварност.²⁰⁵

Кристофер Рид и *Грег Блунден* (Reid and Blunden) такође указују да је недовољно познавање суштине одрживог развоја узрок многих несугласица у локалним заједницама. У својој анализи сукоба у оквиру заједнице око коришћења воде на Новом Зеланду, показали су како је одрживо управљање, дефинисано као део националног законодавства за управљање ресурсима, проузроковало много друштвених сукоба између припадника локалног племена Маори и фармера. „Интересне групе и појединци молили су упорно да се установе тумачења која су у складу са њиховим циљевима.“²⁰⁶

Остваривању одрживог развоја доприноси поштовање једанаест принципа: усредсредити се на људе; заузети дугорочне перспективе; водити рачуна о расходима и

уништио делове центра Аркаделфије; на тај начин, као део поновне изградње града после торнада, судије у округу су могле да изграде и нове суднице које су желели раније, да без обзира на то што је друштвена једнакост један од водећих принципа одрживог развоја, проблем сиромаштва и мањина (Хиспаноамериканци, црнци), који чине већину међу жртвама торнада у Аркаделфији, никада није разматран или разрешен током процеса планирања и спровођења поновне изградње заједнице. (Childers Cheryl and Brenda Philips, Sustainable Development or Transformative Development? Arkadelphia, Arkansas after the Tornado. *Quick Response Research Report*. No. 109. Boulder, Colo.: Natural Hazard Center. 1998, p. 9).

²⁰⁵ Eve Passerinni, Meanings and Claims in Conflict: Social Change and Rhetorics in the Development of Sustainable Communities, Ph. D. dissertation. Boulder: University of Colorado. Department of Sociology, 1999, pp. 60-61.

²⁰⁶ Cocklin Christopher Reid and Greg Blunden, Sustainability, Water Resources and Regulation. *GeoFori*, Vol. 29, No. 1 (1988), pp. 51-68.

приходима; стварање отвореног подржавајућег привредног система; борба против сиромаштва и друштвеног искључења; поштовање еколошких ограничења; принцип предострожности; примена образовања; транспарентност, информисаност и приступ правосуђу и приморати загађивача да плати штету.²⁰⁷

Усредсредити се на људе је принцип који се темељи на првом принципу Рио декларације „људска бића су у центру свих интереса за одрживи развој. Она имају право на здрав и продуктиван живот у складу са природом“.²⁰⁸ Реализација овог принципа омогућава људима да уживају у бољем квалитету живота, сада и у будућности.

Заузимање дугорочне перспективе је принцип који указује да се размишљање у духу одрживог развоја не може ограничити на садашњи начин живљења или на наредну деценију. Радикална побољшања морају да отпочну сада како би се заштитили интереси будућих поколења.

Водити рачуна о расходима и приходима је принцип који намеће потребу да одлуке које се доносе морају да узму у обзир широк опсег расхода и прихода, укључујући и оне који се не могу лако изразити у новцу.

Стварање отвореног подржавајућег привредног система је принцип који указује да одрживи развој захтева глобални привредни систем који подржава економски раст у свим земљама. Потребно је створити услове у којима трговина може да напредује а конкурентност може бити подстрек за раст и већу ефикасност ресурса.

Борба против сиромаштва и друштвене искључености указује да је искорењивање сиромаштва неопходно за одрживи развој. При том се инсистира на помоћи земљама у развоју у решавању проблема крајњег сиромаштва, јер свако би требало да има прилику да оствари свој потенцијал кроз обезбеђење приступа јавним услугама високог квалитета, образовању и могућностима за запошљавање, пристојне услове становања и добро локално окружење.

Поштовање еколошких ограничења као принцип указује на ограниченост капацитета Планете. Озбиљна и непоправљива штета нанета неким деловима животне средине и ресурсима представља озбиљну претњу за глобално друштво. Неопходно је постојања ограничења у нарушавању еколошке равнотеже.

²⁰⁷ http://www.sustainable-development.gov.uk/what_is_sd/what_is_sd.htm (Приступљено: 04.05.2015.)

²⁰⁸ Рио Декларација о животној средини и развоју, Принцип 1. У: *Напори УН за бољу животну средину*. Београд: Савезно министарство за развој, науку и животну средину, 1997, стр. 25.

Принцип предострожности захтева процену расхода и прихода активности и транспарентности у доношењу одлука. Циљ сагледавања и проучавања овог принципа је избегавање нерационалне потрошње енергије и сировина, очување биодиверзитета, нерационално заузимање простора, уношење загађујућих супстанци у животну средину, итд.²⁰⁹

Примена образовања као принцип указује да напредак ка одрживом развоју зависи од људи из свих сфера живота и захтева промене у начину размишљања, живљења и рада. На том путу потребни су људи који анализирају еколошке и друштвене последице својих поступака и који су мотивисани и способни да живе и раде у складу са одрживим развојем. То је могуће остварити ако садашње друштво постане друштво које учи, које се вреднује на основу знања, креативности критичког и аналитичког мишљења и способности људи у решавању практичних проблема без негативних последица по животну средину – друштво изграђено на учењу и ширењу знања. Основне тенденције образовања за одрживи развој, утемељене су у 36. поглављу Агенде 21. Ово образовање треба да омогући пре свега друштвено разумевање принципа одрживог развоја.²¹⁰

Транспарентност, информисаност и приступ правосуђу је принцип који омогућава изградњу поверења унутар заједница и између појединаца и друштвених извора. *Транспарентност* представља обавезну фазу поступка која подразумева обавештење јавности, излагање студије, презентацију и јавну расправу о питањима

²⁰⁹ Декларација дефинише принцип предострожности на следећи начин: „када постоји опасност од велике и ненадокнадиве штете, недостатак потпуне научне сигурности неће се употребити као разлог за одлагање трошковно ефикасних мера за спречавање уништавања животне средине“ (Исто, стр. 27).

²¹⁰ *Образовања за одрживи развој* је друштвени процес који захтева да буде стално актуелан у свим секторима, укључујући пољопривреду, туризам управљање природним ресурсима, локално управљање, средства јавног информисања, преоријентацију постојећих образовних програма у свим државама како би се унапредила друштвена, економска и еколошка знања и вештине, као и све вредности које су нераздвојиве од појма одрживог развоја и специјализоване програме обуке који омогућаваје свим секторима друштва да располажу знањима, вештинама и навикама неопходним за живот и рад у одрживом маниру. „Образовање, укључујући јавну свест и обуку, треба препознати као процес у коме сви људи и сва друштва могу достићи пуни потенцијал. Образовање је кључно у промовисању одрживог развоја и развоју капацитета за остваривање циљева развоја животне средине.“ (Драгана Соколовић. *Теоријски приступ управљању знањем за заштиту и одрживи развој*, магистарска теза. Ниш: Факултет заштите на раду, 2006, стр. 47-48).

везаним за даљи развој.²¹¹ *Информисаност* подразумева омогућавање и побољшање система информисања јавности давањем правовремених, поузданих, тачних и свима доступних информација, чиме би се повећало интересовање и учешће јавности у доношењу значајних одлука. У том смислу *Архуска конвенција* се бави начелима по којима грађани треба да имају несметан приступ еколошким информацијама и њихово право на активно учешће у доношењу одговарајућих одлука у вези са овом облашћу.²¹² Сви чиниоци јавности (грађани, невладин сектор и индустрија) треба да имају могућност да изнесу своја становишта, како би осигурали доношење добрих еколошких одлука и закона како би се супротставили одлукама, законима и политици која не узима у обзир њихове ставове.²¹³

Приступ правосуђу подразумева могућност да незадовољна јавност може да иницира поновно разматрање утицаја неког пројекта на животну средину. Истовремено власти морају да пруже грађанима једноставну, јефтину и поштену процедуру, такође морају да обезбеде јавности информације о постојећим и одговарајућим законским процедурама, морају да информишу јавност о доступним изворима еколошких информација и пруже одговарајућу подршку удружењима, организацијама или групама које промовишу заштиту животне средине, докле год делују сагласно националним законима.²¹⁴

²¹¹ Шире видети: Сретен Ђорђевић, Наташа Ђерег, *Архуска конвенција у Републици Србији, Учесће јавности у процесу доношења одлука о животној средини - студије случаја*. <http://www.rec.org/REC/Programs/PublicParticipation/Improvingpractices/national/products/se> (Приступљено: 14.05.2016.)

²¹² Архуска конвенција о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и доступности правосуђа у вези са питањима која се тичу животне средине усвојена је 23-25. јуна 1998. године на четвртој министарској конференцији „Животна средина за Европу“, Архус, Данска. Конвенција је ступила је на снагу 30. октобра 2003. године.

²¹³ Учесће јавности може имати разнолике облике и може се дефинисати као организована могућност да грађани, јавност или приватне организације изразе своје мишљење о циљевима опште политике или конкретним одлукама које се односе на одређене пројекте и да их размотре заједно са представницима власти. Некадашњи генерални секретар Уједињених Нација, Кофи Анан, рекао је: „Архуска конвенција је најамбициознији подухват у демократији животне средине предузета под покровитељством УН. Њено усвајање било је изванредан корак напред у развоју међународног права“.

²¹⁴ Јавност може бити незадовољна јер људи осећају да су њихови захтеви за информацијама игнорисани или незаконито одбијени, неадекватно одговорени или на неки други начин нису у складу са националним законима или правима датим Конвенцијом. Јавност треба да зна да има права и законске могућности да дође до онога што жели. (Шире видети: Виолета Орловић и Мирјана Бартула, *Право на*

Загађивач/корисник плаћа је принцип који подразумева укључивање трошкова очувања животне средине у економске трошкове загађивача/корисника. На тај начин се постиже покривање пуне економске цене у коју улазе трошкови производње, употребе и одлагања производа у току читавог његовог животног циклуса.

Остваривање концепта одрживог развоја подразумева и вођење политике заштите животне средине, која не сме на међународном и на националном нивоу да буде пратећа појава конвенционалне политике.²¹⁵ Основни принципи одрживог развоја, осим у политици заштите животне средине морају да буду саставни део и секторских политика, јер одрживи развој се не односи само на заштиту животне средине, већ и на све сегменте живота човека као друштвеног бића.

Морамо напоменути да неки аутори попут де ла Курта (de la Court) сматрају да је за остваривање одрживог развоја неопходно поштовати следеће принципе:

1. принципа културног и друштвеног интегритета развоја и остваривање развоја на локалном нивоу;
2. принципа који подразумева да развој мора да подстакне разноврсност и „одрживе начине употребе ресурса“;
3. принципа солидарности који обезбеђује материјалну основу живота за све, промовише једнакост, и „избегава неједнаку размену“;
4. принципа еманципације који подразумева да развој мора да подстакне локално оснаживање и „учешће свих сиромашних и маргинализованих група“;
5. принципа уздржавања од насиља „у непосредном и структуралном смислу“ и
6. принципа благонаклоности према грешкама, тј. да неуспеси развојних пројеката не смеју да доведу до „губљења целовитости непосредних екосистема и базе ресурса“.²¹⁶

информисаност, http://www.rec.org./REC/Programs/NGO_Support/PDF/Serbian/RightToKnow/Serbian.pdf (Приступљено: 22.05.2016.).

²¹⁵ Један од разлога делимичног успеха концепта одрживог развоја је и у схватању да међународни споразуми за заштиту животне средине имају веома ограничену ефикасност, између осталог, у смањењу глобалног загревања, уништавања тропских шума/биолошке разноврсности и запуштености, односно претварања простора у пустиње као и у немогућности да се постигне равноправност међу нацијама и унутар нација. У складу са тим *Мекнил* пише да је „политика заштите животне средине, и на међународном и на националном нивоу, погрешно учињена пратећом појавом конвенционалне политике“ (Johan McNeill, *Ideas Matter: A Political History of the Twentieth-Century Environment. Current History*, Vol. 99, No. 640 (2000), pp. 371-382.

²¹⁶ Thijs de la Court, *Critique of the Dominant Development Paradigm. Development*, No. 2 (1992), pp. 42 - 46.

Политика одрживог развоја означава нови друштвени однос према животној средини, простору, природним ресурсима и људима, са пуном свешћу постојања одговорности према будућим генерацијама. Одрживи развој се постиже прилагођавањем структуре и динамике људских делатности структури и динамици животне средине. Он подразумева структурне, техничке и технолошке промене, тако да се обезбеди заустављање деградације животне средине, на једној страни и постигне праведније друштво на другој.

Идеологија одрживог развоја обухвата „комплетно сагледавање развоја [...] једнакост која се заснива на [...] аутономији и самопоуздању [...] наглашавање партиципације [...] важност локалних услова и разноврсности [...] одговорност за будуће генерације [...] и космичко сагледавање живота као нечег светог [...] заокрет према одрживом развоју је пре свега етички заокрет“ или питање „вредности и политике“. ²¹⁷ Заправо, ова идеологија представља визију и моралну изјаву „о томе како би требало да живимо на овој планети, и опис друштвених и физичких карактеристика овог света какав би он требало да буде“. ²¹⁸

Поштовање напред наведених принципа одрживог развоја омогућава остваривање циљева одрживог развоја.

Један од циљева одрживог развоја је *друштвени прогрес који препознаје потребе свих*. Ово подразумева бољи приступ услугама, искорењивање сиромаштва, а самим тим и смањење штете коју оно наноси здрављу (лоши услови становања, незапосленост, загађеност), односно задовољавање аутентичних људских потреба у садашњости и будућности.

Ефикасна заштита животне средине је други циљ одрживог развоја. Остваривање овог циља подразумева улагање напора за смањење негативног антропогеног деловања, да би се спречило не само уништење Планете, него и да би се обезбедила довољна количина ресурса за задовољавање људских потреба. За остваривање овог циља потребна је нова етика и предузимање следећих корака: доследно спровођење *Кјото протокола* и *Споразума из Париза* ²¹⁹ смањивање емисије

²¹⁷ John Firor and Judith E. Jacobsen, Global Climate Change and Sustainable Development. *Air and Waste*, No. 43 (May 1993), pp. 707-720.

²¹⁸ Timothy Beatley, The Vision of Sustainable Communities. In: R. J. Burby (ed), *Cooperating with Nature*. Washington: D. C: Joseph Henry, 1998, pp. 233-262.

²¹⁹ Конференција одржана у Паризу 30. новембра 2015. имала је за циљ да се постигне свеобухватни глобални споразум којим би се све земље у свету обавезале да се постепено укључе у процес енергетске

штетних гасова који узрокују настанак ефекта стаклене баште, интензивирање заједничких напора на управљању, очувању и одрживом развоју свих врста шума, развијање стратегија управљања воденим ресурсима на локалном, регионалном и националном нивоу како би се обезбедило подједнако и адекватно снабдевање водом и како би се зауставило неодрживо експлоатисање водених ресурса, интензивирање сарадње у циљу смањења природних катастрофа и катастрофа изазваних деловањем људи, обезбеђивање и доступност информација о хуманом генетском низу.

Рационална употреба ресурса, као трећи циљ, подразумева ефикасно и рационално коришћење необновљивих ресурса (нафта, гас) али и тражење адекватних замена у догледно време. Обновљиве ресурсе, као што је нпр. вода, требало би користити на начин који не би угрозио изворе и изазвао загађење.

Одржавање високог и стабилног привредног раста и запошљавања, је следећи циљ. Остваривање овог циља је могуће уз производњу робе и услуга високог квалитета по приступачним ценама. У XXI веку за постизање овог циља потребна су знања, вештне и предузећа која су спремна да инвестирају у отварању зелених радних места.

2.5.3. Индикатори одрживог развоја

Индикатори одрживог развоја сагледавају различите аспекте утицаја и представљају информације о друштвеној заједници на основу прикупљених података, које се шематизују и представљају јавности, и на основу њих се идентификују активности на основу којих ће се предузети одређене акције и решавати проблеми. Имају за циљ да повежу економију, животну средину и друштво. Разликују од традиционалних индикатора поменутих области који мере промене у једном делу друштвене заједнице, без обзира што она у великој мери зависи од других делова заједнице. За разлику од њих индикатори одрживог развоја показују да је веза између ове три области веома сложена и да су оне у тесној међузависности. Истовремено омогућавају мерење развоја према одрживости.

Државе које су међу првима утемељиле основе за развој индикатора су: Канада,

транзиције како би постепено смањиле емисију гасова са ефектом стаклене баште. Циљ који треба да се достигне је да се ограничи глобално загревање на 2 °C. Он се надовезује на Протокол из Кјота који је потписан 2005. године. Због тога су све земље учеснице подстакнуте да објаве свој национални допринос борби за смањење емисије гасова са ефектом стаклене баште до одржавања конференције.

Холандија и државе Скандинавије. На основу тих индикатора и многе друге државе су одређивале своје индикаторе одрживог развоја, као што су: САД, Јапан, Аустрија, Балтичке земље, Велика Британија, Латинска Америка и многе друге.²²⁰

Уједињене Нације су иницирале и усвојиле основне индикаторе и њихову примену на локалном и глобалном нивоу. Број индикатора зависи од тога коме су индикатори намењени за коришћење. Уколико су корисници светске организације могуће је да постоји 50 до 100 индикатора како би се располагало веродостојнијим резултатима. Међутим, уколико индикатори служе само за информисање јавности много је боље имати мањи број индикатора, од 10 до 20.

У дефинисању индикатора одрживог развоја пошло се од идентификације друштвених подсистема и системи од којих зависи људско друштво и остваривање одрживог развоја. У том смислу Балатон група је предложила да се овај модел развоја сагледава кроз:

„Индивидуални развој (слобода становништва и људска права, равноправност, индивидуална аутономија и самоодређивање, здравље, право на рад, друштвена интеграција и учешће, специфична улога полова и класа, материјални стандард живота, квалификације, специјализације, образовање одраслих, планирање породице и живота, одмор и рекреација, уметност);

Социјални систем (развој популације, етнички састав, дистрибуција добара и класна структура, друштвене групе и организације, друштвена безбедност, здравствена нега, помоћ старијим лицима);

Владин систем (влада и администрација, државне финансије и таксе, политичко учешће и демократија, решавање конфликта (националних, интернационалних), политика људских права, популација и политика миграције, правни систем, контрола криминала, политика међународне помоћи, технолошка политика);

Инфраструктурни систем (насеља и градови, транспорт и дистрибуција, систем снабдевања (енергије, воде, хране, добара, услуга), одлагање отпада, здравствене услуге, комуникације и медији, могућности за образовање и усавршавање, наука, истраживање и развој);

²²⁰ На пример *Америчка комисија за одрживи развој* је на почетку израде индикатора одредила 400 могућих индикатора, али је касније њихов број смањен на 30. После разматрања о њиховој ефикасности, додато је још 10, тако да их је укупно 40. Неки научни извештаји тврде да је 40 индикатора исувише велики број, мада сваки истраживач сугерише додавање још једног. (www.sustainablemeasures.com Приступљено: 15.05.2016.)

Економски систем (производња и потрошња, новац, трговина и посао, рад и запосленост, доходак, тржиште, међурегионална трговина);

Животна средина и систем ресурса (природна средина, атмосфера и хидросфера, природни ресурси, екосистеми, врсте, трошење необновљивих ресурса, апсорпција отпада, рециклажа материјала, загађење, деградација, очување капацитета)²²¹.

Постоје четири методе за организовање индикатора одрживог развоја. Свака од ових метода има своје предности и недостатке. Те методе се често називају системом, и ту спадају: категорија или објављена листа, табела циљних индикатора, табеле притисак-стање-реакција, наслеђе, обавезе, садашњи резултати и процеси.²²²

Комисија Уједињених Нација за одрживи развој у свом извештају *Индикатори одрживог развоја: водич и методологија*, из 2001. године, предложила је четири димензије кроз које треба пратити остваривање одрживог развоја: социјалну, економску, животну средину и институционалну и за сваку од њих области, под-области и индикаторе. На пример, прва област подељена је на шест области: социјална правда, здравље, образовање, становање, безбедност и становништво, које су даље подељене на под-области за које су предложени индикатори (Табела бр. 7).

Табела бр.7 Социјални индикатори

Област	Под - област	Индикатори
Социјална правда	Сиромаштво	Процент популације која живи испод границе сиромаштва
		Гини индекс неједнакости прихода
		Стопа незапослености
	Равноправност полова	Однос просечних прихода жена према приходима мушкараца
Здравље	Стање ухрањености	Стање ухрањености деце
	Морталитет	Морталитет деце до 5 година
		Очекивано трајање живота новорођених
	Санитарни услови	Процент популације која има приступ адекватним системима прикупљања и пречишћавања отпадних вода

²²¹ Hartmut Bossel, *Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications: Report to the Balaton Group*. Canada: International Institute for Sustainable Development, 1999.

²²² Видети шире: www.sustainablemeasures.com; Vesna Žikić, *Razvoj institucionalnih indikatora održivog razvoja u lokalnim zajednicama Srbije*, магистарска теза. Ниш: Факултет заштите на раду, 2007; Barry Dalal-Clayton. and Barry Sadler, *Sustainable development strategies: A resource book*. Paris and New York: Organisation for Economic Co-operation and Development and United Nations Development Programme, 2002.

	Вода за пиће	Процент популације која има здравствено исправну воду за пиће
		Процент популације са приступом објектима здравствене заштите
	Здравствена заштита	Вакцинација против инфективних дечијих болести
		Стопа контрацептивне заштите
	Ниво образованости	Деца достигла ниво петог разреда или основну школу
		Одрасли који су завршили средњу школу
Образовање	Писменост	Стопа писмености одраслих
Становање	Услови становања	Површина стана по особи
Безбедност	Криминал	Број пријављених криминалних дела на 100000 особа
Становништво	Популационе промене	Стопа раста становништва
		Насељеност урбанизованих и дивљих насеља

Извор: *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies*. United Nations Commission on Sustainable Development, www.un.org, 2001, стр. 24.

Економски индикатори представљају индикаторе који прате економски развој у складу са основним поставкама одрживог развоја. Комисија Уједињених Нација за одрживи развој, дала је две области и седам под-области (Табела бр.8) у оквиру економске сфере релевантне за праћење остваривања одрживог развоја.

Табела бр.8 Економски индикатори

Област	Под - област	Индикатори
Економска структура	Економске перформансе	Бруто национални доходак по становнику
		Удео инвестиција у БНД
	Трговина	Биланс трговине у добрима и услугама
	Финансијски статус	Однос дуговања према БНД Укупна помоћ државе дата или примљена као проценат БНД
Потрошња и производња	Коришћење енергије	Годишња потрошња енергије по становнику
		Удео потрошње енергије из обновљивих извора
		Интензитет коришћења енергије
	Сировине	Интензитет коришћења сировина
	Отпад	Настајање индустријског и комуналног чврстог отпада
		Настајање опасног отпада
		Настајање радиоактивног отпада
		Рециклажа и поновна употреба отпада
	Транспорт	

Извор: *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies*, United Nations Commission on Sustainable Development, www.un.org, 2001, стр.25.

Области и под-области у оквиру економске сфере са предложеним индикаторима, не служе само за праћење економског развоја у складу са принципима одрживог развоја. Наиме, део индикатора којима се мери економска одрживост, директно или индиректно указује и на степен сиромаштва. На пример, низак ниво бруто националног дохотка по становнику, не указује само на економску структуру, већ ствара и претпоставку да је сиромаштво присутније него у државама са високим бруто националним дохотком.

Праћење квалитета животне средине, или тачније одрживо коришћење животне средине, према Комисији Уједињених Нација за одрживи развој, треба да се одвија кроз пет области (атмосфера, земљиште, океани, мора и приобаље, воде и биодиверзитет) и више под-области у оквиру сваке од њих (Табела бр. 9). Индикатори у појединим областима, тј. под-областима имају за циљ да прате промене степена загађености појединих елемената животне средине и укажу на остваривање трећег елемента из троугла одрживости – заштиту животне средине.

Табела бр.9 Индикатори животне средине

Област	Под-област	Индикатори
Атмосфера	Климатске промене	Емисија гасова стаклене баште
	Уништавање озонског омотача	Потрошња супстанци које уништавају озонски омотач
	Квалитет ваздуха	Концентрација загађујућих материја у ваздуху у урбаним срединама
Земљиште	Пољопривреда	Оранице и земљишта под сталним усевима
		Коришћење ђубрива
		Коришћење пестицида у пољопривреди
	Шуме	Површине под шумама у односу на укупну површину
		Интензитет сече шума
	Настајање пустиња	Земљиште угрожено дезертификацијом
Урбанизација	Површина урбанизованих и неурбанизованих подручја и проценат бесправно изграђених објеката	
Океани, мора и приобаља	Приобалне зоне	Концентрација алги у приобалним водама
		Процент укупне популације која живи у приобалном подручју

	Риболов	Годишњи улов главних рибљих врста
Воде	Количина вода	Годишње повлачење подземних и површинских вода као проценат од укупне доступне количине вода
	Квалитет вода	БПК ₅ у водотоковима Концентрација колиформних бактерија у слатким водама
Биодиверзитет	Екосистеми	Површина одређеног екосистема Заштићене области као проценат укупне површине
	Врсте флоре и фауне	Разноврсност одабраних кључних врста флоре и фауне

Извор: *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies*, United Nations Commission on Sustainable Development, www.un.org, 2001, str. 24.

Табела бр.10 Институционални индикатори

Област	Под - област	Индикатори
Институционални оквир	Стратегија имплементације одрживог развоја	Национална стратегија одрживог развоја
	Међународна сарадња	Имплементација ратификованих међународних докумената
Институционални капацитети	Приступ информацијама	Број интернет корисника на 1000 становника
	Комуникациона инфраструктура	Број фиксних телефона на 1000 становника
	Наука и технологија	Издвајања за истраживање и развој у БДП-у
	Спреман одговор на катастрофе	Економски и људски губитци услед елементарних непогода

Извор: *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies*, United Nations Commission on Sustainable Development, www.un.org, 2001, str.25.

Као и у претходном случају, индикатори у појединим под-областима прате стање у њима, али су у директној или индиректној вези са неким од области или под-области економске или социјалне сфере.

Треба напоменути да се листа индикатора одрживог развоја мења и допуњује са развојем различитих методологија и приступа у проучавању животне средине. Последње ревидирање индикатора одрживог развоја од стране УН је приказано у „*Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies*“ из 2007. године.²²³

²²³ Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies, Third Edition. New York: United Nations, 2007.

Извршено је проширење области и подобласти из којих се прате одређени показатељи одрживог развоја. Међутим, суштински индикатори одрживог развоја се налазе у свим документима и стратегијама и они су приказани у Табелама бр. 7, бр. 8, бр. 9 и бр. 10.

Индикаторе одрживог развоја су дефинисале и многе европске институције, као најзначајнији су се издвојамо индикаторе Стратегије одрживог развоја ЕУ. Стратегија дефинише циљеве и задатке за унапређењем квалитета живота грађана и добробит како садашњих тако и будућих генерација. У стратегији се користи скуп око 130 индикатора за праћење одрживог развоја у ЕУ. У дефинисању индикатора Стратегије одрживог развоја ЕУ се пошло од десет области и то: (1) социо-економски развој, (2) одржива потрошња и производња, (3) социјална инклузија, (4) демографске промене, (5) јавно здравље, (6) климатске промене и енергије, (7) одрживи транспорт, (8) природни ресурси, (9) глобално сарадња, (10) добра управа. Свака област је подељена у под-области које представљају оперативне циљеве и активности Стратегије одрживог развоја ЕУ. Под-области се састоје од индикатора који су разврстани у три нивоа: Ниво 1: Главни индикатори који прате опште циљеве Стратегије одрживог развоја. Ниво 2: Оперативни индикатори се односе на оперативне циљеве Стратегије. Ниво 3: Објашњавајући индикатори се односе на конкретне радње и активности описане у стратегији одрживог развоја или се баве другим питањима која су од користи за анализу напретка ка циљевима Стратегије. Постоји и низ индикатора који још увек нису изграђени или су у припреми, у појединим случајевима могу бити доступни само за неке чланице ЕУ.²²⁴

Табела бр.11 Индикатори Стратегије одрживог развоја ЕУ

Област	Основни индикатори	Операционализовани индикатори
Социјално-економски развој	Реални БДП-а по глави становника	Економски развој Иновације, конкурентност и еколошка ефикасност Запосленост
Одржива потрошња и производња	Продуктивност ресурса	Искоришћени ресурси и отпад Обрасци потрошње Обрасци производње
Социјална укљученост	Људи у опасности од сиромаштва или социјалне искључености	Материјано сиромаштво и услови живота Доступност тржишта рада

²²⁴ Sustainable development in the European Union, 2015 monitoring report of the EU Sustainable Development Strategy. EUROSTAT. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6975281/KS-GT-15-001-EN-N.pdf> (Приступљено: 01. 04. 2016.).

		Образовање
Демографске промене	Стопа запослености старијих радника	Демографија Адекватни приходи у старости Одрживост јавних финансија
Јавно здравље	Број здравих животних година по полу и очекивани животни век по рођењу	Здравље и неједнакости у здрављу Детерминанте здравља
Климатске промене и енергија	Емисија гасова стаклене баште Примарна потрошња енергије	Климатске промене Енергија
Одрживи транспорт	Потрошња енергије за транспорт у односу на БДП	Транспорт и покретљивост Утицаји транспорта
Природни ресурси	Заједнички индекс птица	Биодиверзитет Слатководни ресурси Морски екосистеми Коришћење земљишта
Глобална сарадња	Учешће званичне развојне помоћи у бруто националном дохотку	Глобализација тржишта Финансирање одрживог развоја Управљање глобалним ресурсима
Добра управа		Политичка кохерентност и ефикасност Отвореност и партиципација Економски инструменти

Извор: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/indicators/socioeconomic-development>

2.6. СОЦИЈАЛНО-ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Услед нарушене еколошке и социјалне безбедности у Србији као последице не само транзиционих процеса, него и претходне концепције друштвеног развоја чију срж чини брз индустријски развој, као и постојање глобалних еколошких проблема, траже се путеви за њихово решавање и ублажавање. Ти путеви подразумевају: примену еколошки оправданих технологија (коришћење обновљивих ресурса ради смањења потрошње ресурса уопште, смањења количине створеног отпада и његово рециклирање, итд.), правних и економских инструмената у области животне средине, социјалне политике и социјалне заштите итд., односно прихватање модела одрживог развоја.

2.6.1. Сиромаштво и социјална безбедност у постсоцијалистичким друштвима

Сиромаштву као једном од проблема чије решавање представља кључ социјалне безбедности и остваривања одрживог развоја није посвећивана пажња, или није посвећивана у довољној мери, у земљама са социјалистичким друштвено-економским системом. Тако на пример у Румунији, бившем СССР-у и Пољској израз сиромаштво није био у званичној употреби до касних осамдесетих година, а у Мађарској, Чехословачкој и бившој СФРЈ, сиромаштво почиње да се истражује касних шездесетих година прошлог века, али резултати истраживања нису јавно публиковани. Овакав став према појави која је присутна у свим временским раздобљима резултат је, по мишљењу пољске социолошкиње Лудмиле Дзиеуецка-Боку (*Dziewiecka-Bokun*), политизације и идеологизације сиромаштва. „Сиромаштво је високо политизовано у већини регија и нација али нигде није тако политизовано као у централној и источној Европи (СЕИ). Ово је пре свега резултат њене дуге и политички детерминисане историје. У већини ових земаља, за време владавине комунистичког режима, сиромаштво је проглашено за искорењено; у неким, сиромаштво се сматрало привременом појавом и изузетком.“²²⁵ Појам социјалног минимума, који се базирао на потрошачкој корпи, представљао је основу за мерење сиромаштва.²²⁶

²²⁵ Ludmila Dziewiecka-Bokun, Poverty and the poor in Central and Eastern Europe. In: D. Gordon, P. Towesdn (ed), *Breadline Europe*. Bristol: The Polisy Press, 2000, p. 251.

²²⁶ Јединица истраживања било је домаћинство, мада су све процене сиромаштва биле приказиване на *per capita* основи. Подаци добијени о сиромаштву у периоду пре транзиционих процес у овим земљама

Од деведесетих година прошлог века, са урушавањем старог система у овим земљама посвећује се више пажње питању сиромаштва. Урађено је више студија које су описивале ниво сиромаштва, неједнакост дохотка и објективне и субјективне аспекте сиромаштва у појединим земљама,²²⁷ више компаративних студија базираних на економској анализи сиромаштва између земаља,²²⁸ док један део студија обрађује шири концепт - благостање и задовољство животом.²²⁹

Висина дохотка је један од показатеља сиромаштва и задовољства животом, али и степена социјалне безбедности. Емпиријски подаци показују да се у високоразвијеним земљама, без обзира на раст БДП *per capita*, задовољство животом није променило. Насупрот томе у земљама источне Европе постоји јака повезаност уочена у 19 земаља у транзицији. Просечни ниво задовољства прво је опао, а потом порастао, пратећи кретање националног дохода. Ипак, упоређујући податке на индивидуалном нивоу у Мађарској, *Лелкес* (Lelkes), указује да су људи са вишим дохотком у одређеном тренутку задовољнији животом, однос између дохотка и задовољства животом није се мењао током периода транзиције. По његовом мишљењу

тешко су упоредиви, пре свега због разлика између земаља везаних за избор производа који чине основну потрошачку корпу. (Шире видети: Anthony B. Atkinson, *Measuring Poverty and Differences in Family Composition*. *Economica*, Vol. 59, No. 233 (1992), pp. 1-16.

²²⁷ Видети: Zsuzsa Ferge, Endre Sik, Peter Róbert and Fruszina Albert, *Social Costs Of Transition. International Report*. SOCO Working Paper. Vienna: Institute for Human Sciences, 1996; Branko Milanovic, *Income, inequality, and poverty during the transition from planned to market economy*. Washington D.C.: The World Bank, 1998. и др.

²²⁸ Видети: Anthony B. Atkinson and John Micklewright, *Economic Transformation in Eastern Europe and the Distribution of Income*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1992; Michael F. Förster, István G. Tóth, *Poverty, inequalities and social policies in the Visegrad countries*. *Economics of Transition*, Vol. 5, No. 2 (1997), pp. 505 – 510; Michael F. Förster and Marco Mira d'Ercole, *Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s*. Paris: *OECD Social, Employment and Migration Working Paper*. 2005, No. 22.

²²⁹ Видети: Giovanni A. Cornia, Gaspar Fajth, Albert Motivans, Renato Panicià and Enrico Sborgi, *Policy, poverty and capabilities in the economies in transition*. *Most-Most*. 1996. Vol. 6, No. 1(1996), pp. 149-172; John Micklewright and Kitty, Stewart, *Child Well-Being in the EU- and Enlargement to the East*. In: K. Vleminckx and T. M. Smeeding (eds), *Child Well-Being, Child Poverty and Child Policy in Modern Nations*, pp. 99-128. Bristol: The Policy Press, 2001; Orsolya Lelkes, *Knowing what is good for you: Empirical analysis of personal preferences and the „objective good“*. *Journal of Socio-Economics*, Vol. 35, No. 2 (2005), pp. 285 - 307; Peter Sanfey and Utku Teksoz, *Does transition make you happy?*. EBRD Working paper. 2005. No. 91 (<http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/WP0091.pdf> (Приступљено: 04.05.2016.)).

овај податак упућује на чињеницу да новац није значајнији извор задовољства у тржишно-оријентисаној привреди.²³⁰

Земље у транзицији сусрећу се, поред сиромаштва и са многобројним другим проблемима без обзира на одабрану стратегију транзиције. Узроке проблема треба тражити у: трансформацији дојучерашњих државно/друштвених фирми, с обзиром на њихов власнички статус; формирању нових, преваходно приватних фирми и експанзивном расту предузетништва; бујању сиве економије и великој редистрибуцији економске моћи и на тој основи успостављању нове структурне моћи.²³¹ Ове земље, међу којима је и Србија имају двоструки проблем: извршити реформу свих институција у складу са стандардима ЕУ, и решавати проблеме који су са једне стране последица ових истих реформи, а са друге, последица вишегодишње изолације и стагнације у развоју.²³² Садашњи неолиберални тип економије продубљује неједнакости, сиромаштво и конфликте и тиме онемогућава остваривање економских и социјалних права већине људи и умањује степен њихове социјалне безбедности.²³³

Након првих неколико година реформе у земљама Централне и Источне Европе, иницијални оптимизам заменило је видно разочарање. Разочарање је тим веће што су власти у овим земљама обећавале брзе промене и раст животног стандарда у врло кратком року. Показало се да је овакав оптимизам, као и оптимизам неких западних експерата заснован на искуству латиноамеричких и азијских земаља, у великој мери неоснован. Врло брзо постало је јасно да реформе неће утицати само на промену

²³⁰ Orsolya Lelkes, cit. rad.

²³¹ Видети: Silvano Bolčić, Post-socijalistička tranzicija: kontekst promena društva Srbije početkom devedesetih. U: S. Bolčić (prir.), *Društvene promene i svakodnevni život: Srbija početkom devedesetih*, str. 13-31. Beograd. Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 1995.

²³² Шире видети: Ivana Ilić, Poverty in countries in transition like a barrier in implementation of sustainable development. In: *Research People And Actual Tasks On Multidisciplinary Sciences*, pp. 97-101. Rousse: University of Rousse, 2007.

²³³ Шире о транзицији у Србији: Слободан Антонић, Постоји ли у Србији транснационална капиталистичка класа?. У: С. Вујовић (ур.), *Друштво ризика: промене, неједнакости и социјални проблеми у данашњој Србији*, стр. 71–92. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, 2008; Слободан Антонић, Класна структура Србије након 2000: појмовно-истраживачки оквир. У: М. Арандаренко, М. Прашчевић и С. Цвејић (ур), *Економско-социјална структура Србије – учинак прве деценије транзиције*, стр. 117–137. Београд: Научно друштво економиста и Економски факултет, 2011; Вера Вратуша, Транзиција – одакле и куда?. Београд: „Чигоја штампа“ и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, 2012.

просечног дохотка, већ да ће узроковати и промене у расподели дохотка, тј. да ће транзиција одређеним друштвеним групама донети више користи него другима. Питање дистрибуције дохотка у првим годинама транзиције било је занемаривано.

Аткинсон и Мајклрајт (Atkinson and Micklewright) наводе три групе аргумената којима се најчешће оправдава занемаривање питања расподеле дохотка у првим годинама транзиције. Према *првој групи*, процес транзиције треба процењивати са становишта економске и друштвене ефикасности, а не са становишта етике. По њима раст неједнакости у транзицији нема етичке консеквенце, а разлике у дохотку су оправдане јер су последица слободне размене. Према *другој групи*, раст неједнакости дохотка неизбежна је последица кретања ка тржишној привреди. Степен неједнакости расподеле дохотка је у централно-планским привредама можда у просеку био нижи него на Западу, али то је остваривано на бази претераног мешања државе. *Трећа група*, истиче да редистрибуција дохотка, иако у принципу пожељна, има превисоке трошкове посматрано у односу на економску ефикасност. Интерес свих најбоље се остварује ако се приоритет да побољшању укупне економске ефикасности. Уколико све доходне групе остварују побољшање, транзиција представља побољшање у генералном смислу. Сиромаштво и неједнакост постојали су и у периоду централно-планског управљања привредом и могу бити елиминисани само свеукупним просперитетом тржишне привреде и елиминисањем несташица.²³⁴

Суочене са растом неједнакости, земље Централне и Источне Европе бележе значајан раст сиромаштва у првим годинама транзиције, што представља озбиљну препреку у спровођењу реформи. У сваком случају, неједнакост у расподели дохотка и сиромаштво су саставни део транзиције, при чему растућа неједнакост утиче на раст сиромаштва. Нагли раст сиромаштва у земљама у транзицији последица је, пре свега, економске транзиције: пада аутпута и просечног дохотка домаћинства и раста неједнакости у расподели дохотка. Што све заједно има негативан утицај на социјалну безбедност становника.

Неспорно је да је пад аутпута битан чинилац раста сиромаштва у овом региону. По *Милановићу* раст неједнакости у земљама у транзицији резултат је:

- 1) трансфера рада из државног сектора, са релативно мање неједнакости, у приватни сектор, који карактерише већи степен неједнакости,

²³⁴ Anthony B. Atkinson and John Micklewright, *Economic Transformation in Eastern Europe and the Distribution of Income*. Cambridge. UK: Cambridge University Press, 1992, p. 4.

- 2) раста концентрационог коефицијента надница (последица раста неједнакости међу примаоцима дохотка) у приватном и државном сектору,
- 3) најважнији извор раста неједнакости јесу растуће разлике међу групама, што је последица промена у саставу запослености.²³⁵

У Извештају о светском развоју (World Development Report) из 1996, године дата је процена сиромаштва у земљама у транзицији.²³⁶ Ова процена базирана је на заједничкој линији сиромаштва за земље Централне и Источне Европе, укључујући земље бившег СССР. Сиромаштво је значајно порасло у балканским земљама, а посебно у земљама бившег СССР. Ниво сиромаштва се стабилизовао у земљама које су изашле из кризе и интензивирале привредни раст.

Према Извештају Светске банке у периоду 1998-2003 у Централној и Југоисточној Европи и земљама бившег СССР-а око 40 милиона људи ослободило се сиромаштва. У 1998. години 20% становништва овог региона живело је у сиромаштву, а 2003. године 12%. У том смислу, *Шигео Камсу*, потпреседник Светске банке за Европу и Централну Азију, указује на значај привредног раста за побољшање услова живота. „Да би они били одрживи (услови живота – прим. аутора) потребно је више радних места, за оне који их немају, поготову у сеоским подручјима и у неким мањим градовима у Региону“.²³⁷ Сиромаштво је најизраженије у земљама са средњим просечним дохотком (Казахстан, Пољска, Русија и Украјина). Према овом Извештају, већина сиромашних ради, а најугроженије групе су: млади, становници села и мањих градова, незапослени, недовољно образоване особе и особе које припадају запостављеним мањинама, као што су Роми.²³⁸ Указује се и на чињеницу да су транзициони процеси довели до померања расподеле прихода, али на различите начине. Рецимо, у Русији и Казахстану дошло је до пораста производње, а расподела прихода је ишла према сиромашнима. Насупрот томе, без обзира на повећану производњу, расподела прихода у Пољској није ишла ка сиромашнима, те је дошло до повећања сиромаштва, и то пре свега у градовима. Међутим, како се констатује у овом периоду није повећан број радних места, па у земљама чланицама ЕУ и земљама Југоисточне Европе стопа незапослености износи 44%, што је у супротности са тзв. Лисабонским циљем, а уједно оставља могућности за повећање стопе сиромаштва. „У

²³⁵ Branko Milanović, *Explaining the Growth in Inequality During Transition*, cit. izd., p. 25.

²³⁶ World Development Report, p. 70 i 71.

²³⁷ Исто.

²³⁸ Видети: www.worldbank.org (Приступљено: 14.02.2015.).

извештају се упозорава да ће, уколико се тенденција раста незапослености настави, мање људи бити избављено из сиромаштва. Ако растуће неједнакости у квалитету основних услуга не крену у супротном смеру, оне ће ослабити благовремене ефекте раста.²³⁹

Аутори Извештаја се залажу за поспешивање раста и прераспodelу дохотка у корист сиромашних и у том смислу предлажу: *прво*, реформе у сектору предузетништва; *друго*, политику која ће промовисати раст пољопривреде и села уз њену интеграцију у остатак привреде, у односу на тржиште рада и капитала, приступ кредитима, трговини и услугама; *треће*, стварање већих могућности за развој у заосталим регионима; *четврто*, побољшање квалитета основних услуга и могућности приступа услугама за сиромашне и *пето*, унапређење друштвене мреже социјалне сигурности.²⁴⁰

Треба свакако имати у виду да драстичне промене које су наступиле са променама у овом периоду носе стрес и несигурност. У многим земљама у транзицији несигурност живота након краха централистичког планирања повезано је са читавим низом болести. Ту је растући стрес у породици као последица пада дохотка и раста цена хране. Затим, раст развода, смањење броја порођаја, раст алкохолизма и наркоманије, нарушавање здравља (лоше здравље је само по себи извор стреса у породици) и сл. Криминал и корупција су порасли, што је утицало на даље смањење сигурности становништва. На крају, ту је и стрес везан за прилагођавање новој култури.²⁴¹

Емпиријска истраживања потврђују да „процеси названи транзицијом“ теку у знаку појачаног разочарања извршеним променама и порастом скептицизма када је реч о будућности постсоцијалистичких друштава. Такође показују да је унутар распрострањеног незадовољства тим променама садржана и свест да су многе од њих, посебно приватизација, супротстављене неким од основних људских вредности, пре свега социјалној праведности и поштењу.²⁴²

У најуспешнијим земљама транзиције Централне и Источне Европе, након више година протеклих од пада берлинског зида, политичког и укупног стратешког опредељења за успостављање либералнодемократског поретка и евроатлантских

²³⁹ Исто.

²⁴⁰ Исто.

²⁴¹ World Development Report, p. 70 i 71.

²⁴² Шире видети: Зоран Видојевић, Транзиција, демократија и њихове рефлексije у друштвеној свести. У: *Изазови и домети савремене социологије друштвеног развоја*. Ниш: Филозофски факултет. 2008.

интеграција, видљиви су знаци социјалног незадовољства резултатима транзиције, а социјални бунт и политички конфликти су у значајној мери обележени питањима етничког и културног идентитета, идеолошким расколима и њима обележеном историјском прошлости. „Све чешће се говори о „*post-accession crisis*”, односно о различитим манифестацијама било политичке нестабилности или економске кризе и социјалног незадовољства маса у државама бившег „реал-социјализма“, које су најуспешније спровеле економску и политичку транзицију и већ постале чланице ЕУ и НАТО.“²⁴³

Приликом тумачења стања у земљама транзиције, мора се водити рачуна о томе да се не направи поравнавање различитих нивоа и узрока незадовољства грађана постсоцијалистичких земаља стањем у њиховим друштвима. Не могу бити исти нивои незадовољства у Словенији, која је (према подацима статистичког уреда те државе) у 2007, имала 16.616 евра бруто друштвеног производа по становнику, у 2013. години 19. 096 евра²⁴⁴, и у земљама међу које спада и Србија, где је тај доходак вишеструко мањи. То важи и за упоређивање стања запослености, сиромаштва, социјалне заштите, доступности високог образовања деци и омладини из сиромашних породица, као и у другим областима друштвеног живота важним за егзистенцијални положај сваког појединца. Раширено незадовољство грађана, као општа одлика стања „духа“ изразите већине грађана у тим земљама, произлази највише из осећаја преваре услед бескрупулозног стицања богатства, веома оштрих социјалних неједнакости, нових облика приватизације власти, сада од вишепартијских олигархија и њиховог повезивања с криминализованим богаташима, што поново доводи до непремостивог јаза између владајућих и оних над којима се влада, опадања морала и сличних појава.²⁴⁵ Оваква драматична економска ситуација у земљама транзиције знатно утииче на смањење степена социјалне безбедности становништва овог региона.

Стопа незапослености у Србији је 2014. године опала за 3,2 процентна поена и на крају прошле године је износила 16,8%, наводи РЗС (Републички завод за статистику). Анкетна стопа запослености за четврти квартал 2014. године била је 50,4% (за становништво од 15 до 64 године), а број запослених 2.322.201 лице. Према

²⁴³ Драгица Вујадиновић, Шта је рационални национални државни интерес Србије. У: *Између ауторитаризма и демократије, књига III. Национални и државни интерес модерне Србије*. Београд: Цедет, 2007, стр. 11 - 12.

²⁴⁴ <http://www.makroekonomija.org/category/bruto-domaci-proizvod/> (Приступљено.11.10.2014.).

²⁴⁵ Кристофер Лаш, *Побуна елита и издаја демократије*. Нови Сад: Светови, 1996, стр. 77.

подацима РЗС, раст запослености 2014. године довео је до повећања броја запослених за 53.451 лице у односу на октобар 2013. године.²⁴⁶ Према истом извору, стопа ризика од сиромаштва у 2014. години износила је 25,6%.

Према подацима из Анкете о дохотку и условима живота из 2014. године (*Statistics on Income and Living Conditions - SILC*) 42,1% или око три милиона људи из Србије изложено је ризику сиромаштва или социјалној искључености. Та вредност је знатно већа од вредности просека 28 земаља ЕУ (24,3%) и просека нових 12 земаља чланица без Хрватске (30,7%). После Бугарске и Румуније, та вредност је већа него у било којој другој земљи ЕУ. Према наведеном извору, чак 65,1% становништва суочено је са одређеним фактором ризика, будући да је рад и интензитет рада чланова домаћинства основни предуслов вишег дохотка и бољег животног стандарда.²⁴⁷

Стопа ризика од сиромаштва је проценат лица које имају расположиви доходак испод прага ризика од сиромаштва. У Србији је за 2014. годину, према подацима РЗС, релативна линија ризика од сиромаштва била 13 408 РСД.²⁴⁸ Ако се говори о лицима у домаћинствима у којима чланови не раде или раде веома ретко, и која имају релативно низак доходак, 8,9% становништва је сиромашно и живи у домаћинствима са веома ниским радним интензитетом. У Табела бр. 12 приказано је кретање стопе сиромаштва у Србији.

Табела бр.12 Процент сиромашних у Србији по годинама

година	2008	2010	2012	2014
%	6,1	9,2	8,8	8,9

Извор: Сиромаштво у Србији у 2014 години, август 2015. (Наведено према: Б. Мијатовић, Сиромаштво у Србији, 2008-2014, Табела 14).

Структура сиромаштва показује да су највише погођене рањиве категорије: деца, млади и ниже образовани који су више изложени ризику од сиромаштва. Стопе сиромаштва деце у Србији знатно су изнад просечних стопа за општу популацију, и много веће него у другим европским земљама. Утврђено је да високе стопе сиромаштва међу децом у Србији нису само последица ниске потрошње за дечје додатке и новчану

²⁴⁶ Више: *Istraživanje: Položaj mladih u sistemu socijalne zaštite*, 2013.

<http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/organizacija-i-strucna-sluzba/biblioteka-narodne-skupstine.1506.html> (Приступљено: 22.06.2015.).

²⁴⁷ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion (Приступљено: 22.06.2015.).

²⁴⁸ RZS: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2> (Приступљено: 22.06.2015.).

социјалну помоћ, него и последица карактеристика социјалних накнада. Раније студије садрже неколико решења, али пројекат ФРЕН-а „Смањење сиромаштва деце у Србији: балансирање између унапређених социјалних накнада и политика које промовишу запослење родитеља“²⁴⁹, први оцењује утицај одређених реформских решења на стопу сиромаштва деце као и државни буџет.

Иако је стопа ризика сиромаштва деце у Србији знатно већа него у 28 земаља чланица ЕУ аналитичари наводе да је релативан положај деце у односу на просек популације у Србији приближно исти као у 28 земаља чланица ЕУ. Забрињавајући је податак да се од укупног броја сиромашних у Србији, чак 50,7% односи на лица старости од 25-65 година, док је проценат сиромашних старости до 13 година 17,4%.²⁵⁰ Према подацима РЗС из октобра 2013. стопа незапослености младих (15-24) износи 50%, док једна четвртина младих спада у категорију који нису запослени, не школују се нити се усавршавају (*NEET – not in employment, education or training*).²⁵¹ Према подацима РЗС за 4 квартал 2014. године, учешће младих до 30 година у регистрованој незапослености износи 25,8%. Такође, стопа ризика сиромаштва у Србији, као и у 28 земаља чланица ЕУ већа је код жена него код мушкараца.

Имајући у виду кретање стопе сиромаштва у Србији, у компарацији са другим земљама у региону и ЕУ, у октобру 2014. године Влада Србије усвојила је *Други национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2011 – 2014. године*.²⁵² Извештај обухвата: преглед законског, стратешког и институционалног оквира релевантних за процесе социјалног укључивања и смањења сиромаштва, анализу тренутног стања у релевантним областима, преглед реализованих мера, закључке и изазове и основне правце развоја за наредни период. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Србије активно учествује у промовисању предузетничке културе, развијању различитих

²⁴⁹ FREN: <http://www.fren.org.rs/node/353> (Пристапљено: 22.05.2016.).

²⁵⁰ Siromaštvo u Srbiji u 2014 godini, ur., Žarko Šunderić, Beograd:Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, avgust 2015.

²⁵¹ Више информација у истраживању: Положај младих у систему социјалне заштите, 2013. <https://www.google.rs/search?q=Више+информација+у+истраживању:+Положај+младих+у+систему+социјалне+заштите,+2013&ie=u>, (Пристапљено: 22.05.2016.).

²⁵²<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/10/Siromastvo-u-RS.jpg>

(Пристапљено:22.01.2016.)

модела укључивања осетљивих група у економске активности, промоцији и развијању концепта социјалног предузетништва и активном укључивању на тржиште рада. Национални акциони плана запошљавања за 2016. годину дефинише мере у овој области.

2.6.2. Еколошка криза и еколошка безбедност у Републици Србији

О националним карактеристикама еколошке кризе, можемо говорити када су специфичне развојне карактеристике једног националног друштва довеле до настанка еколошке кризе унутар његових граница. Стога можемо рећи да Република Србија, с обзиром на свој историјски развој друштва, поседује неке специфичне карактеристике које су утицале на настанак еколошке кризе. Протекли политички догађаји у региону су битно утицали на продубљивање проблема у домену заштите животне средине. То су проблеми третмана отпадних вода и водоснабдевања, третмана чврстог и опасног отпада, аерозагађења и загађења земљишта, као и проблеми везани за угроженост природних ресурса и биодиверзитета.

Озбиљност еколошке кризе се може сагледати на основу података о стању животне средине. Према *Извештају о стању животне средине у Републици Србији за 2014. годину* упркос смањеној индустријској и привредној активности у Србији, висок је ниво емисија у ваздух. *Квалитет ваздуха* је у појединим деловима Србије условљен емисијама сумпор-диоксида, азотових оксида, угљен-монооксида, чађи, прашкастих материја и друго, које потичу из термоенергетских објеката и индустријских постројења, као и од сагоревања у индивидуалним котларницама, домаћинствима, из саобраћаја итд. Системско праћење квалитета ваздуха се спроводи у мрежи мерних места на територији целе Србије. Резултати мерења у 2014. години показују да је средња вредност за сумпор-диоксид била изнад граничне вредности емисије (ГВИ) у Бору, Смедереву и Крагујевцу. Квалитет ваздуха се посебно погоршава у току грејне сезоне током временских прилика без ветра због високе концентрације чађи у ваздуху у урбаним срединама. Највеће загађење ваздуха потиче од процеса сагоревања лигнита лошег квалитета (термоелектране у Обреновцу, Лазаревцу и Костолцу) и моторних горива. Термоелектране које као извор топлоте користе лигнит стварају преко 5,5 милиона тона пепела годишње. Пепео се неадекватно складишти (покрива подручје од око 1800 хектара), што доводи до неконтролисаних секундарних емисија, а депоније

пепела се често налазе у непосредној близини речних токова.²⁵³

Важни извори загађења су и рафинерије у Панчеву и Новом Саду, цементаре у Поповцу, Косјерићу и Беочину, као и хемијске фабрике и металуршки комплекси у Панчеву, Крушевцу, Шапцу и Смедереву. Главни узроци загађења су застареле технологије, недостатак пречишћавања димних гасова или ниске ефикасности филтера, нерационална употреба сировина и енергије, лоше одржавање, и сл. Загађење ваздуха од саобраћаја је у порасту, а сматра се да су друмска возила један од главних загађивача ваздуха у Србији. Стари возни парк односно лоше одржавана стара возила и возила без катализатора још увек користе оловни бензин и нискоквалитетна моторна горива (дизел гориво са високим процентом сумпора). Загађење ваздуха услед саобраћаја је повећано током последњих пет година и због увоза великог броја половних аутомобила.²⁵⁴

Што се тиче *водних ресурса*, Србија располаже довољним количинама вода за задовољавање својих потреба, али само под претпоставком њихове рационалне употребе и заштите од загађивања. Непуних 8% расположивих количина вода води порекло са територије Србије, што указује на значај регионалног третирања проблема статуса вода као ресурса и питања загађења, пре свега, транзитних вода које дотичу у земљу рекама Дунав, Сава, Тиса, као и другим водотоцима.²⁵⁵

Према налазима *Института за јавно здравља Републике Србије* из 2014. године, из јавних водовода и водних објеката на физичко-хемијску исправност укупно је контролисано 78.871 узорак воде за пиће од којих је 14.332 или 18,2% било неисправно.²⁵⁶ Главни извори загађења вода су нетретиране индустријске и комуналне отпадне воде²⁵⁷, оцедне воде из пољопривреде, као и загађења везана за пловидбу рекама и термоелектране.

Један од најзначајнијих узрока загађења вода је и неадекватна канализациона

²⁵³ *Годишњи извештај о стању квалитета ваздуха у Републици Србији 2014. године*. Београд: Агенција за заштиту животне средине, 2015. године.

²⁵⁴ Исто.

²⁵⁵ Србија је укључена у рад свих референтних регионалних комисија за интегрисано управљање водотоковима река које протичу на њеној територији (Дунавска комисија, Савска комисија и др.).

²⁵⁶ Према: *Извештај о здравственој исправности воде за пиће јавних водовода и водних објеката у Републици Србији за 2014. годину*. Београд: Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”, 2015.

²⁵⁷ Услед недостатка непропусне заштитне облоге депонија, већина процедурних вода се инфилтрира у подземне воде или се прелива у површинске воде.

инфраструктура, где мрежа канализационих система покрива свега једну трећину укупног становништва (45% градских средина у Војводини, 55% у Централној Србији, 85% у Београду). Свега 13% обједињених комуналних отпадних вода се третира пре испуштања. Слив реке Саве прима 80% индустријских отпадних вода земље. Само 28% градова у Србији има постројење за пречишћавање комуналних и индустријских отпадних вода, а скоро 90% индустријских отпадних вода се испушта без претходног третмана. Највећи градови у земљи (Београд, Нови Сад и Ниш) испуштају непречишћене отпадне воде.²⁵⁸

Висок степен *биодиверзитета* у Србији условљен је биоеографским положајем. Србија се већим делом налази на Балканском полуострву, које представља један од центара биодиверзитета Европе. Према проценама, у Србији постоји око 1000 биљних заједница. Бројност и разноврсност фауне је такође висока – укупан број сисара, птица гнездарица, гмизаваца и водоземаца и риба чини око 43,3% укупног броја ових група животиња у Европи. У Србији је око 600 биљних врста угрожено, као и око 500 врста сисара, птица, гмизаваца, водоземаца и риба. Укупна површина заштићених природних подручја износи око 6,5% територије Србије (6 националних паркова, 98 резервата природе, 16 предела изузетних одлика, 296 споменика природе и 24 паркова природе), а заштићено је и 215 биљних и 426 животињских врста као природних вредности.²⁵⁹

На смањивање биодиверзитета утичу неконтролисани развој туризма, нелегалне и непланске градње, саобраћај односно развој саобраћајне инфраструктуре и шумарске делатности у заштићеним природним добрима. Притисак је највећи на стање шумских екосистема и осетљивих екосистема.

Један од основних узрока *деградације земљишта*, односно погоршања квалитета земљишта, представљају појава и развој ерозионих процеса. Од укупне површине територије Србије без Косова, две трећине заузима пољопривредно земљиште (чак 83% у Војводини). Процењује се да су ерозиони процеси у различитом степену заступљени на око 80% пољопривредног земљишта у Србији. Загађење земљишта присутно је и као последица индустријских, рударски, пољопривредних и саобраћајних активности. Квалитет земљишта је угрожен и као последица

²⁵⁸ *Резултати испитивања квалитета површинских и подземних вода за 2013. годину*. Београд: Агенција за заштиту животне средине, Република Србија, Министарство пољопривреде и заштите животне средине, 2014, стр. 5.

²⁵⁹ Подаци узети из: *Nacionalni program zaštite životne sredine*, „Službeni glasnik RS“, br. 12/2010.

неконтролисаног и неадекватног одлагања отпада из индустријских комплекса (Бор, Панчево, Нови Сад, Смедерево, Београд, Крагујевац). Експлоатација минералних сировина, посебно на површинским коповима, доводи до потпуне деградације земљишта. Ово је случај у Колубарском и Костолачком басену где се врши експлоатација лигнита који лежи испод најквалитетнијег земљишта. На овај начин је деградирано је око 40.000 хектара земљишта. Од тога природном и вештачком рекултивацијом (до сада само озелењавањем) обухваћено је мање од 20% површина. Поред тога, велике површине прекривене су јаловином, а процењује се да се у Србији на одлагалиштима налази између 1,4 и 1,7 тона јаловине од откривке и око 700 милиона тона флотацијске и сепарацијске јаловине. Дуж саобраћајница, посебно магистралних, квалитет земљишта је угрожен због таложења загађујућих материја из издувних гасова моторних возила. Иако више него три пута нижа у 2002. у односу на 1991. годину, неконтролисана је и неадекватна употреба вештачких ђубрива и пестицида, а није присутна ни контрола квалитета воде за наводњавање.²⁶⁰

Велики еколошки проблем Србије представља неадекватно управљање отпадом, који представља опасност по здравље људи и животну средину. То важи посебно за опасан отпад, који се не сакупља одвојено, а одлаже се без претходног третмана. У Србији се сакупља око две трећине комуналног отпада (2,2 милиона тона годишње). Сакупљање је организовано само у градовима, а отпад у сеоским срединама се пали по двориштима. Просечни грађанин Србије генерише око 290кг отпада годишње. Већину комуналног отпада произведу домаћинства (63%), док предузећа генеришу 20% отпада. Одлагање на депоније је основни метод збрињавања отпада. Тренутно у Србији постоји око 180 званично регистрованих депонија за одлагање комуналног отпада, али које не задовољавају техничке услове санитарних депонија (изузев једне у Врању). Поред тога постоје на стотине нелегалних сметлишта у сеоским подручјима.²⁶¹ Зато су надлежни органи Републике Србије увидела потребу за усвајањем *Стратегије управљања отпадом за период 2010-2019 године*, која се примењује од 15. априла 2010. год. Иако је примарна рециклажа прописана законом (одвајање папира, стакла и метала), рециклажа не функционише у пракси у довољној мери, а капацитет прераде рециклираног отпада је ограничен. Још увек не постоје поуздани подаци о количини опасног отпада који ствара индустрија. Процењује се да се у Србији произведе 460.000

²⁶⁰ Подаци су преузети из: Nacionalni program zaštite životne sredine, „Službeni glasnik RS“, br. 12/2010.

²⁶¹ Исто.

тона опасног индустријског и медицинског отпада годишње, а у Војводини постоји и проблем отпада из нафтних бушотина.²⁶²

Не постоје свеобухватни подаци о активностима *управљања хемикалијама*, а почетни регистар опасних материја је припремљен тек 2000. године. Хемијски удеси, односно удеси са опасним материјама у производњи, коришћењу, складиштењу, транспорту и одлагању представљају изворе загађења животне средине и ризик по људско здравље. У Србији се у просеку бележи до 10 таквих удеса годишње. Хемијска и петрохемијска постројења стварају највеће ризике од удеса, а многи удеси су забележени и приликом транспорта опасних материја. Такође је присутно и изливање нафте и хемикалија из пловила на водотоковима, али се они не пријављују редовно.

Подаци о *нивоу буке* у Србији су ограничени, јер се праћење нивоа буке спроводи само у неколико већих градова (Београд, Нови Сад, Ниш и Суботица).

Од укупног броја извора *јонизујућих зрачења* у Србији, 80% се користи у медицини, 15% у индустрији и око 5% у осталим делатностима. Мониторинг се ради већ 40 година. На територији Србије није уклоњено још око 1800 извора јонизујућих зрачења из радиоактивних громобрана.²⁶³

Највећи проблем представља радиоактивни отпад који је привремено смештен у Институту за нуклеарне науке „Винча“ у два складишта, за чврст и течни радиоактивни отпад, а постоје још и четири подземна резервоара за течни ниско-радиоактивни отпад. Складиштење није у складу са законским прописима, а радиоактивни чврсти и течни отпад средњег и ниског степена радиоактивности није претходно третиран.

Након НАТО бомбардовања 1999. године утврђене су четири локације на територији Србије (без Косова) контаминирани осиромашеним ураном: Братоселце и Боровац (општина Бујановац), Рељан (општина Прешево) и Пљачковица (општина Врање). До краја 2006. требало би да буде завршена санација и последње локације, на територији општине Прешево.²⁶⁴

На основу изнетих података може се закључити да је еколошка ситуација у

²⁶² *Стратегија управљања отпадом за период 2010-2019. године*. „Сл. гласник РС“ бр.29/10.

²⁶³ Подаци су преузети из: *Nacionalni program zaštite životne sredine*, „Службени гласник РС“, бр. 12/2010.

²⁶⁴ Радна група UNEP/ Habitat za Balkan (UNEP/ Habitat Balkan Task Force (BTF)) сачинила је процену последица бомбардовања на животну средину и људске насеобине на Балкану, фокусирајући се на најоштећеније индустријски просторе, реку Дунав и штете по биодиверзитет у законом заштићеним подручјима. (Види: *Assessment of Environmental Hot Spots, Serbia and Montenegro: From Conflict to Sustainable Development*, SAM, April 2004, UNEP).

Републици Србији забрињавајућа. Да би имали праву слику о еколошкој кризи у Србији неопходно је систематизовати постојеће и прикупити нове податке о сегментима животне средине. Пре свега неопходно је поседовати податке о природним ресурсима Србије, укључујући ниво расположивости, искоришћености и обновљивости ресурса.

2.6.3. Еколошка и социјална безбедност у стратешким документима Републике Србије

2.6.3.1. Националне стратегије

Полазећи од предмета истраживања, имајући у виду стратешка опредељења Србије, као и број усвојених стратешких докуменат, укратко ћемо се осврнути на најзначајнија документа. У том контексту, полазимо од *Стратегије одрживог развоја* која представља одговор на кризу са којом се суочава савремена цивилизација, и садржи дугорочне планове, односно повезане активности чији је циљ усмеравање даљег друштвеног развоја које подразумева усклађивање економског раста, социјалне правде и заштите животне средине.

У складу са међународним захтевима, а полазећи од специфичности испољавања кризе у нашој земљи, Република Србија је на седници Владе, 9. маја 2008. године, усвојила *Националну стратегију одрживог развоја Србије* (у даљем тексту: Стратегија) у којој дефинише одрживи развој као „циљно оријентисан, дугорочан, непрекидан, свеобухватан и синергетски процес који утиче на све аспекте живота (економски, социјални, еколошки и институционални) на свим нивоима. Одрживи развој подразумева израду модела који на квалитетан начин задовољавају друштвено-економске потребе и интересе грађана, а истовремено уклањају или знатно смањују утицаје који прете или штете животној средини и природним ресурсима“.²⁶⁵

Имајући у виду осам основних циљева одрживог развоја који су постављени у Рио декларацији, Декларацији о одрживом развоју из Јоханесбурга, Миленијумским

²⁶⁵ *Национална стратегија одрживог развоја*. „Службени гласник РС”, бр. 57/2008. http://www.zzps.rs/novo/kontent/stranicy/propisi_strategije/sodrzivog%20razvoja.pdf; (Пристапљено: 05.07. 2015.)

циљевима развоја и у Стратегији одрживог развоја ЕУ, а који се односе на: међугенерациску солидарност и солидарност унутар генерације; изградњу отвореног и демократског друштва које подразумева учешће грађана у одлучивању; знање као носиоца развоја; борбу против искључености и сиромаштва; интегрисање питања животне средине у остале секторске политике; предострожност и превентивно деловање да би се спречили могући знатни негативни утицаји на животну средину, особито ако би била угрожена добробит људи и животиња; укључивање трошкова везаних за животну средину у цену производа и одрживу производњу и потрошњу,²⁶⁶ утврђено је пет националних приоритета који треба да омогуће остваривање одрживог развоја. *Први* се односи на укључивање у европске интегративне токове, кроз „ развој стабилних институција које гарантују демократију, владавину права и поштовање и заштиту људских права и права мањина; развој тржишне економије која може да се суочи с притиском конкуренције унутар ЕУ; усаглашавање с правним тековинама ЕУ и преузимање обавеза које проистичу из тог чланства“.²⁶⁷ *Други* приоритет обухвата унапређење услова за привлачење страних директних инвестиција; макроекономску стабилност и повећање извоза; развој малих и средњих предузећа; завршетак приватизације; обезбеђење сигурности снабдевања енергијом уз повећање ефикасности енергетских субјеката и енергетске ефикасности привреде; подстицање иновација и промовисање предузетништва; промовисање информатичког друштва конкурентно тржишне привреде и уравнотеженог економског раста. Образовање људи, повећање запошљавања и социјална укљученост, стварање већег броја радних места, привлачење стручњака, унапређивање квалитета и прилагодљивости радне снаге, већа улагања у људске ресурсе, представља *трећи* национални приоритет. *Четврти* потенцира потребу развоја инфраструктуре и равномерног регионалног развоја, а *пети* заштиту и унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса, очување и унапређивање система заштите животне средине, смањење загађења и притисака на животну средину, коришћење природних ресурса тако да остану расположиви и за будуће генерације.²⁶⁸ На основу усвојених приоритета уочава се да је циљ Стратегије да усклади однос између економске сфере, социосфере и екосфере.²⁶⁹

Економски одржив развој, како се истиче у Стратегији почива на: привреди

²⁶⁶ Исто.

²⁶⁷ Исто.

²⁶⁸ Исто.

²⁶⁹ Види и: Darko Nadić, *Ogledi iz političke ekologije*. Beograd: Čigoja štampa, 2012, str. 168 – 174.

заснованој на знању; одрживој економској реформи; адекватном макроекономском окружењу и избору економске политике; систему одрживе производње и потрошње; унапређењу система образовања и васпитања; развоју и унапређењу информационо-комуникационих технологија; адекватној наунотехнолошкој политици и систему и заштити и унапређењу интелектуалне својине. Одржива економска реформа, с обзиром да се земља налази у процесу транзиције, подразумева: економски раст – право људи да живе боље. Ова реформа обухвата квалитетнији економски раст и квалитативне развојне ефекте: технолошки напредак, структурне промене, продуктивно запошљавање и јачање конкуренције; раст запослености и смањење незапослености – могућност људи да живе од свога рада; стабилну и реформисану привреду; уравнотежен регионални развој; социјалну одговорност, друштвену равнотежу и већу социјалну кохезију; живот у друштву и привреди с мањим ризицима на макро и микро плану.

Имајући у виду позитивне и негативне последице процеса глобализације²⁷⁰, привреда Србије мора да се прилагођава глобалним економским и технолошким променама и да свој положај и конкурентност на међународној сцени гради тако што ће прихватити теоријске постулате макроекономије и искуства успешних малих, али ефикасних економија заснованих на знању.

Систем одрживе производње и потрошње укључује еколошку, материјалну и енергетску ефикасност у свакој фази производње добара и услуга – од дизајнирања, производње, преко примарне и секундарне употребе, до рециклаже и одлагања. Добра и услуге на њеном тржишту производе се и употребљавају тако да производе прекомеран и опасан отпад (дивље депоније и велика приградска сметлишта), а енергетска ефикасност је веома ниска, у производњи робе и услуга превише се користи материјал, а обим рециклаже је безначајан, што делује негативно и на исцрпљивање ресурса и на трошкове управљања отпадом.

Унапређење система образовања и васпитања обухвата промене у образовном систему. Образовање за одрживи развој подразумева не само примена садржаја о одрживом развоју у систему образовања већ и такав (нови) систем образовања који подржава економију засновану на знању и представља неопходну претпоставку

²⁷⁰ О процесима глобализације видети: Džozef E. Stiglic, *Protivurečnosti globalitacije*. Београд: SBM-х, 2004; Мирослав Печујлић, *Глобализација – два лица света*. Београд: Гутембергова галаксија, 2002.

одрживог развоја привреде и друштва у целини.²⁷¹

Развој и унапређење информационо-комуникационих технологија подразумева стварање услова у којима ове технологије омогућавају стицање, стварање, ширење и коришћење информација и знања. За потребе националне привреде засноване на знању, потребно је створити пре свега инфраструктуру за развој информација и знања која омогућава да се откривају и стичу нове компаративне предности и да домаћа предузећа воде прилагодљиво пословање засновано на иновацијама.

Адекватна наунотехнолошка политика подразумева обезбеђивање конкурентског и напредног система истраживања и развоја, што омогућава развој економије засноване на знању и одрживом развоју. Промене у овој области треба да допринесу успостављању бољих функционалних веза између истраживачко-развојних јединица, њиховој рационализацији и реструктурирању у много већи број функционалних јединица у привреди, а нешто мањи број на факултетима и у државним институтима који се баве фундаменталним истраживањима.

Заштита и унапређење интелектуалне својине треба да омогући: подстицање, обезбеђење и заштиту страних инвестиција кроз предвидљив, ефикасан и јаван систем заштите права интелектуалне својине и домаћим привредним субјектима легалну предност над конкуренцијом путем ефикасне заштите својих права интелектуалне својине. Пропратни ефекат би био тржишна експанзија домаћих привредних субјеката без значајних финансијских улагања. То би значило привлачење додатног капитала за развој и тржишно ширење домаћих предузећа која имају знатан капитал у правима интелектуалне својине и повећан бонитет, односно укупну тржишну вредност предузећа.²⁷²

Стратегија поред анализе досадашњег социјалног развој указује и на остваривање већег степена *социјалне правде* као предуслова остваривања одрживог развоја. Заправо како се истиче у Стратегији „друштвена димензија одрживости темељи се на премиси да једнакост и разумевање међузависности људи унутар заједнице представљају основни предуслов прихватљивог квалитета живота, што је у

²⁷¹ Види и: Милица Андевски, Миленко Кундачина, *Еколошко образовање: од бриге за околину до одрживог развоја*. Ужице: Учитељски факултет, 2004; Весна Николич, Бранислав Анђелкович, *Образование по охране труда и окружающей среды в Республике Сербия: практика и развитие*. У: *Педагогика и образование*. Москва: Экон-информ, 2013, стр. 437-447.

²⁷² Шире о економски одрживом развоју видети *Национална стратегија одрживог развоја*.

суштини први циљ развоја“.²⁷³ Да би се остварила друштвена димензија одрживости потребно је обезбедити: заштиту и развој нових друштвених вредности и увећање друштвеног капитала; једнака права, једнакост и сигурност пред законом за све, са посебном пажњом на једнака права жена и мушкараца, деце, младих, маргинализованих група, заштиту националних мањина и поштовање основних људских права; свеобухватну заштиту здравља и безбедности људи; квалитетно образовање којим се стварају услови за индивидуални развој и очување идентитета и солидарност унутар и између генерација, као и солидарност према маргинализованим групама, сиромашнима и обесправљенима.

Заштита и развој нових друштвених вредности и увећање друштвеног капитала, је циљ који се може постићи: стварањем повољнијих економских услова на макро нивоу кроз повећање стопе раста, удела улагања у БДП и *greenfield* улагања; промоцијом и развојем одрживих животних стилова; промовисањем вредности базираних на политичком либерализму, грађанској партиципативности, тржишној привреди и социјалној правди као доминантних у јавности и политичком животу; подизањем нивоа општег поверења грађана у већину модерних институција; формулисањем политике идентитета као дела дугорочне стратегије развоја културе; увећањем културног капитала; очувањем, афирмацијом и презентовањем културне баштине Републике Србије и развојем политике управљања ризицима на нивоу Републике Србије.

Одрживи животни стил још увек није изграђен у Србији. Он захтева пре свега еколошки свесног појединца. Наиме, у Србији се толеришу традиционални облици понашања који не само да негативно делују на животну средину, већ се одражавају и на људско здравље.²⁷⁴ Истовремено, у порасту су поједини облици асоцијалног понашања, пре свега физичког насиља (у породици, међу вршњацима, према животињама), а прати их и вербално насиље.²⁷⁵ Истраживања указују и на постојање

²⁷³ Исто.

²⁷⁴ Досадашња истраживања показала су да грађани Србије још увек немају изграђен „позитиван став према потреби да се делује како би се смањило загађење, рационално користила енергија и променио однос према необновљивим ресурсима“. Истовремено, сваки други мушкарац и свака трећа жена имају здравствено ризичне навике: пушење, конзумација алкохола и психоактивних супстанци. (*Национална стратегија одрживог развоја*).

²⁷⁵ „Подаци о учесталости породичног насиља из 2001. године алармантни су: међу анкетираним женама 30,6% изјавило је да је претрпело физичко насиље, 46,1 % да трпело је психичко насиље, док је 8,7 %

социјалне дистанце према припадницима других националних, етничких или верских заједница и приметан је њен пораст међу младима, те се може говорити о радикализација ставова младих.²⁷⁶ Како се констатује у Стратегији култура партиципације у друштву није довољно заступљена: мали проценат грађана учествује активно у раду политичких странака, удружења и интересних организација грађана, а тај проценат је мањи међу младима. Могућности младих да остваре своје потребе за самоутврђеним индивидуализованим животним стиловима мале су због знатних структуралних ограничења.

Једнака права, једнакости и сигурност пред законом за све, са посебном пажњом на једнака права жена и мушкараца, деце, младих, маргинализованих група, заштити националних мањина и поштовању основних људских права треба остварити у склопу општих питања политичког, правног, економског и културног развоја ради уређења питања у образовању, информисању, култури, социјалном старању, али и путем промена изборног система, погледа на начин интеграције припадника националних мањина, те сваког вида учествовања грађана у јавном животу.

Обезбеђивање и промоција свеобухватне заштите здравља и безбедности људи подразумевају: развијање капацитета истраживачких и академских институција за истраживање фактора ризика, оболевања, умирања, оптерећења друштва болестима; развијање установа примарне здравствене заштите и програма превенције; подизања нивоа образовања у области јавног здравља; развој система за брзо реаговање у непредвидивим ситуацијама укључујући и контролу и надзор над заразним болестима.

Квалитетно образовање којим се стварају услови за индивидуални развој и очување идентитета и солидарности унутар и између генерација, као и солидарности према маргинализованим групама, сиромашнима и обесправљенима, подразумева не само квалитетно образовање, већ и обавезно укључивање у основно образовање, али и

навело да је било сексуално злостављано. /.../ Насиље међу вршњацима такође је веома распрострањено: 65 % ученика основних школа нашло се барем једном у последња три месеца у улози жртве насиља, 24 % више пута је доживело насиље у истом периоду, а 28 % је учествовало на неки начин у насиљу. /.../“.
(Национална стратегија одрживог развоја).

²⁷⁶ Око 20 % грађана Републике Србије спремно је да прихвати етноцентричке ставове којима се изражава неповерење у друге и властита супериорност. Највећи етноцентризам испољавају они који изјављују да су религиозни и да прихватају у потпуности учење своје цркве, а категорије становништва с вишим и високим образовањем показују знатно мањи етноцентризам. (Национална стратегија одрживог развоја).

учење кроз цео живот.

Заштита животне средине је трећи стуб одрживог развоја. У остваривању заштите и унапређења животне средине, како се истиче у Стратегији, неопходна је интеграција и усаглашавање циљева и мера свих секторских политика, хармонизација националних прописа са законодавством ЕУ и њихова пуна примена.²⁷⁷

Овако конципирана Стратегија значајно доприноси усклађивању могућих супротстављених циљева утврђених с различитих аспеката друштвено - економског развоја и премошћавању јаза између секторских политика.

Стратегија за смањење сиромаштва (у даљем тексту ССС) у Србији представља средњерочни развојни оквир усмерен на смањење кључних облика сиромаштва.²⁷⁸ ССС је национални документ који садржи анализу узрока, карактеристика и профила сиромаштва у Србији, као и главне стратешке смернице за друштвени развој и смањење броја сиромашних у наредним годинама. Активности предвиђене Стратегијом за смањење сиромаштва усмерене су ка привредном развоју и расту, спречавању појаве новог сиромаштва услед реструктурирања привреде и на бригу о традиционално сиромашним групама.

Коначну верзију ССС Влада Србије је усвојила на седници 16. октобра 2003. године, а 17. фебруара 2005. Влада је задужила потпредседника Владе Србије да је редовно информисе о процесу примене и координације ССС у сарадњи са Тимом за имплементацију ССС. Тим за имплементацију ССС је формиран у септембру 2004. године при кабинету потпредседника Владе Србије.

Водећа улога у припреми Стратегије за смањење сиромаштва у Србији била је поверена некадашњем Министарству за социјална питања чији се мандат на пројекту ССС завршио израдом финалног документа. Учесници у процесу израде ССС су и остала ресорна министарства, а консултативни процес приликом израде Стратегије укључио је и бројне друге државне институције, али и представнике невладиног сектора, локалних самоуправа, синдиката, предузећа, међународних развојних партнера и Скупштине Србије, који су били ангажовани кроз рад надлежних саветодавних одбора. Стратегија за смањење сиромаштва усклађена је са напорима Владе Србије у процесу приближавања Европској унији и реализацији Миленијумских

²⁷⁷ Исто.

²⁷⁸ *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/211704/strategija-za-smanjeње-siromastva-u-srbiji_cyr.pdf; (Приступљено: 12.06.2016)

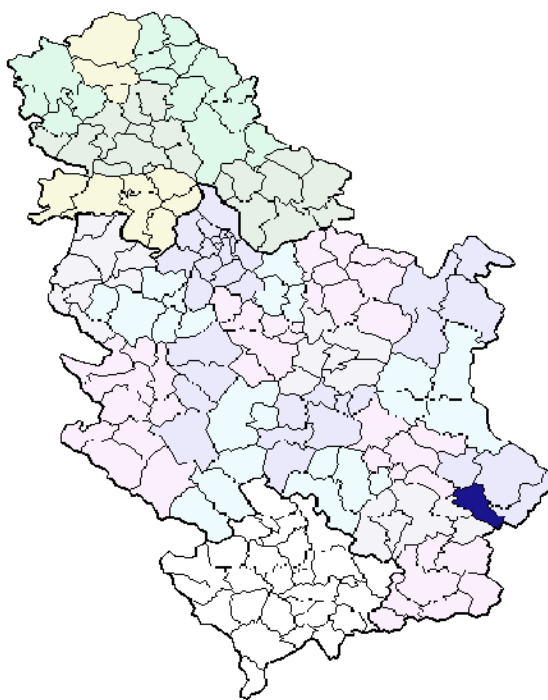
циљева развоја Уједињених нација.

Основни узроци, карактеристике и профил сиромаштва у Србији намеће основне стратешке правце деловања у циљу смањења сиромаштва. С једне стране, Стратегија за смањење сиромаштва мора бити наглашено развојно оријентисана јер је један од узрока сиромаштва управо низак ниво БДП (око \$2.000 у 2002. години) и мали број запосленог и активног становништва у односу на издржавано становништво. С друге стране, ССС полази од сиромаштва као вишедимензионалног феномена који, поред недовољних прихода за задовољење основних животних потреба, подразумева немогућност запошљавања, неодговарајуће стамбене услове и неадекватан приступ социјалној заштити, здравственим, образовним и комуналним услугама, посебно када је реч о угроженим и недовољно укљученим групама, као и неостваривање основних људских права и права на здраву животну средину. ССС представља целовит план активности усмерен на смањење кључних облика сиромаштва стварањем материјалних и других предуслова и пружањем шанси сваком да обезбеди егзистенцију себи и својој породици. Србија има довољно ресурса -људских, материјалних и природних -да у релативно кратком року, сопственим снагама и уз подршку међународне заједнице, елиминише најизраженије облике сиромаштва, посебно присутне у неразвијеним подручјима и концентрисане међу социјално најугроженијим групама.

2.6.3.2. Локалне стратегије развоја општине Бабушница

Површина на којој се простире општина Бабушница износи 529км² и обухвата 53 насеља. Према подацима последњег пописа на територији Општине живи 12 307 становника, претежно српске националности (10 233).²⁷⁹

²⁷⁹ *Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији: Национална припадност.* Београд: Републички завод за статистику, 2012, стр. 82-83.

Слика бр.1 Географски положај општине Бабушница

Општина Бабушница се налази у брдско-планинском реону југоисточне Србије, простире се на површини од 529км². Граничи се са територијом општина: Димитровград, Пирот, Бела Паланка, Гаџин Хан, Власотинце, Црна Трава, а изласком на границу према Бугарској (у дужини од 16 км) сврстава се у групу пограничних општина.²⁸⁰

Бабушничка Општина суочена је са структурним привредним проблемима и демографским пражњењем. Уситњеност пољопривредних газдинстава у руралним подручјима, као и неповољна старосна структура домаћинстава у којима преовладава старије становништво, неповољно утичу на развој пољопривреде. Лоша приватизација негативно се одразила на индустријску производњу. Без обзира на овакву ситуацију у Општини је усвојено свега неколико стратешких докумената која треба да допринесу развоју: *Стратешки општински акциони план 2010-2013*, *Локални план управљања отпадом општине Бабушница 2010—2020*, *Просторни план општине Бабушница 2010-*

²⁸⁰ Општина је смештена у долини реке Лужнице и на обронцима околних планина. Река Лужница гради Лужничку котлину која има надморску висину између 470 и 520 метара. Бабушница се налази на 485 метара надморске висине. Лужничку котлину окружује Сува планина на западу, планина Руј на југу и Влашка планина на североистоку. <http://www.babusnica.rs> (Приступљено: 15.05.2016)

2025, *План генералне регулације Бабушнице* донет је 2014. године. Међутим, није усвојен Локални еколошки акциони план (ЛЕАП), који би требао да се бави еколошком безбедношћу у овој општини. У документима: *Стратешки општински акциони план 2010-2013*, *Локални план управљања отпадом општине Бабушница 2010—2020*, *Просторни план општине Бабушница 2010-2025*, еколошка безбедност је разматрана само кроз поједине делове текста који се односе на заштиту животне средине.

У *Стратешком општинском акционом плану 2010-2013*, еколошка безбедност се не помиње директно, само се индиректно могу извести неки закључци који се односе на еколошке проблеме. Дат је преглед стања у општини са више аспеката, у делу у коме се говори о природном потенцијалу, ресурсима и систему инфраструктуре налазимо индиректну везу са еколошком безбедношћу. У *Просторном плану општине Бабушница 2010-2025*. и *Плану генералне регулације Бабушнице* усвојеном 2014. године, еколошки проблеми се помињу само у назнакама кроз приказ стања животне средине. У документу, *Просторни план општине Бабушница 2010-2025*, налази се поглавље 2.1.7. *Пропозиције заштите животне средине, предела, природних и културних добара*, у коме се разматра утицај грађевинарства на животну средину и дају препоруке како би се она очувала у неизмењеном облику. *План генералне регулације Бабушнице* усвојен 2014. године, садржи поглавље 8. *Мере заштите заштићених природних целина*, у коме се дају препоруке за заштиту природних целина од посебног значаја за општину. Сви ови документи, проблемом загађења и очувања животне средине се баве на индиректан начин. Документ који се директно односи на решавање једног од значајних проблема загађења животне средине је *Локални план управљања отпадом општине Бабушница 2010—2020*. У овом документу се разматра досадашња пракса прикупљања комуналног отпада, дају се подаци о депонији, индустријском отпаду и начину одлагања, у даљем тексту се дају процене количине будућег отпада и могућности одлагања, сакупљање, одлагање и рециклажа отпада. Овај последњи документ детаљно разматра само један аспект угрожавања животне средине, тј. бави се отпадом као примарним загађивачем животне средине и зато је најзначајнији за остваривање еколошке безбедности у овој општини. Међутим, сви остали индикатори еколошке безбедности нису разматрани и због тога се намеће потреба за доношењем ЛЕАП-а у будућем раду општинских органа, који би се детаљно бавио стањем животне средине и могућим акцијама за њено унапређење.²⁸¹

²⁸¹ Шире погледати поменути документа на сајту: <http://www.babusnica.rs> (Приступљено: 15.05.2016)

Руководство локалне самоуправе општине Бабушница, још увек није усвојило стратегије: о заштити животне средине, младима, запошљавању и полној равноправности. Добијене су информације надлежних органа општине, да су ове стратегије још увек у облику нацрта и да се у току 2016. године очекује њихово усвајање.

2.6.3.3. Локалне стратегије развоја општине Мајданпек

Површина општине Мајданпек износи 932км² и обухвата 14 насељена места. Административно, општина се граничи са општинама Браничевског округа на југозападу (Голубац, Кучево и Жагубица), као и са 3 општине из Борског округа (Кладово, Неготин и Бор) на источном и јужном делу територије, док северним делом територије, Дунав представља природну границу са суседном Румунијом. На територији општине живи 18 686 становника, претежно српске националности (14 679).²⁸²

Слика бр.2 Географски положај општине Мајданпек

Рударство у Мајданпеку и околини има традицију дужу од 7.000 година, што говоре и локалитети из раног неолита Рудна глава и Праурија. Такво богатство руда условило је и развој привреде ка рударењу и преради метала, да би, све до почетка 90-

²⁸² *Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији: Национална припадност.* Београд: Републички завод за статистику, 2012, стр. 70-71.

тих година, ова општина спадала у групу најразвијенијих у земљи, а Рудник бакра Мајданпек, Индустрија за прераду метала и Фабрика бакарних цеви у свету познати привредни гиганти.²⁸³

Од усвојених стратешких докумената помињемо два која сматрамо најзначајнијим: *Стратегија локалног економског развоја општине Мајданпек 2010-2014.* и *Локални план управљања отпадом на територији општине Мајданпек.* У оквиру првог документа налазимо четири општа циља развоја општине и то: развој пољопривреде, развој туризма, развој комуналне инфраструктуре и развој предузетништва малих и средњих предузећа. Даје се визија Мајданпека као модерне општине и јаке заједнице са привлачним туристичким и културно историјским ресурсима, развијеном индустријом и пољопривредном производњом; атрактивно поднебље за инвестирање; општине која пружа услове за здрав и квалитетан живот својих грађана осигуравајући им нове послове, атрактиван изглед града и очувану животну средину. У оквиру стратегије се разматра и управљање чврстим и комуналним отпадом. Посматрајући цео Борски округ, коме територијално припада општина Мајданпек, рударство је највећи извор чврстог отпада. Вишегодишња експлоатација руде бакра великих размера, произвела је и у Мајданпеку велику количину отпада којим се не управља, тако да не постоји минимизирање дуготрајних негативних утицаја на животну средину, нити максимизирање било које дугорочне добити. Због присуства одређене количине минерала минерала бакра и некомплексне валоризације осталих корисних минерала експлоатацијом руде, стварају се огромне количине отпада који постаје опасан, јер се природним лужењем тешки метали преводе у раствор и доспевају у површинске и подземне воде, загађују земљиште, а преко биљака доспевају и у ланац исхране.²⁸⁴

Ова општина има карактеристичан проблем услед рударске делатности, а то је јаловина која остаје након оваквих активности, зато је добро препознала свој основни проблем који угрожава еколошку безбедност на овом подручју и донела *Локални план управљања отпадом на територији општине Мајданпек*, децембра 2010.

Из структуре овог документа може се констатовати да се озбиљно приступило

²⁸³ Мајданпек се први пут помиње 1560. године у једном турском документу, као кованица речи „медени пек“ (мед је стари српски назив за бакар, а пек је на старогрчком овчије руно). <http://www.majdanpek.rs/> (Приступљено: 15.05.2016)

²⁸⁴ *Стратегија локалног економског развоја Општине Мајданпек 2010 – 2014*, „Службени лист Општине Мајданпек“, II, бр. 16, 24. децембар 2009, стр. 1 - 88.

анализи еколошких проблема који су последица неадекватног управљања чврстим отпадом на овом подручју. У уводном делу даје се теоријски и правни осврт на ову проблематику, приказује институционална мрежа која се бави решавањем насталих проблема, да би се на крају сагледао пресек стања чврстог отпада на територији општине Мајданпек и његов утицај на еколошку безбедност. На озбиљност у приступу решавања проблема чврстог отпада указују последње целине, у којима се говори о могућим путевима решавања овог проблема на профитабилан и користан начин по општину.

Општина Мајданпек се налази у источној Србији и административно припада Борском округу. На нивоу Општине није усвојена *Стратегија локалног одрживог развоја*, али је овај модел развоја инкорпориран у *Стратегији привредног економског развоја Општине Мајданпек 2010-2014*. Локални еколошки акциони план Општине Мајданпек не постоји као посебан документ, већ је он саставни део *Локалног еколошког плана Борског округа* донетог 2005. године. Израда оваквог документа правда се јединственошћу географске целине богате рудним резервама, загађивањем животне средине из погона Рударско-топионичарског басена Бор суседних општина у приобаљу Дунава и Тимока и јединственошћу слива Ђердапског дела Дунава.²⁸⁵

Кроз документ се стање животне средине сагледава кроз стање квалитета ваздуха, воде, земљишта и биодиверзитета. Сам документ не садржи конкретне податке о квалитету ваздуха јер се у самом граду не обавља континуирано мерење. Не постоји ни детаљан опис квалитета водотокова, мада се констатује да су токови Великог Пека и Шашког потока загађени јер су „испитивања квалитета воде у поменутих рекама показала повремено прекорачење дозвољених граница“.²⁸⁶ Од индикатора квалитета воде нису узети у обзир: количина испуштених отпадних вода и удео комуналних отпадних вода и укупним отпадним водама, као ни присуство бакра и олова. Квалитет земљишта се у општини Мајданпек повезује са рударењем, без детаљног описивања стања. На основу констатације да је садржај бакра и арсена у свим општинама „веома близу прописаним нормама“, може се наслутити степен загађења у самој општини. Од индикатора квалитета земљишта наводе се структура земљишта, деградација, суша и ерозија, али нема посебних података за општину Мајданпек. Као

²⁸⁵ *Локални еколошки план Борског округа*, донет 2005. године, стр.10; http://www.paragraf.rs/opstinska-glasila/bor/bor_pdf/bor-21-2013.pdf; (Приступљено: 12.05.2016.).

²⁸⁶ Исто, стр. 381.

показатељ стања еколошке безбедности узима се и количина отпада по становнику у једном дану, настајање отпада из рударства, опасан отпад. Пољопривредно земљиште се помиње као један од индикатора стања животне средине. Анализира се његова структура и квалитет, али не и утицај пољопривредних активности на природну средину. Биодиверзитет се прати преко индикатора датих у Националној стратегији одрживог развоја. Чини се да је у самом документу овај сегмент и најбоље сагледан у целини и у односу на саму општину Мајданпек, којој припада једним делом Национални парк Ђердап.²⁸⁷

Општина Мајданпек нема усвојену Локалну стратегију одрживог развоја а на основу увида у усвојену Стратегију привредног економског развоја општине Мајданпек 2010-2014, не говори се о квалитету природних ресурса. ЛЕАП Борског округа као еколошке ризике антропогеног карактера за Мајданпек посебно издваја рударство, хумуране као извор чађи и угљеникових оксида, као и градску топлану и саобраћај. Реч је о изворима који највише загађују ваздух. Узроци велике емисије прашине су: примењене технологије подизања брана флотацијских јаловишта, неспровођење мера рекултивације брана флотацијских јаловишта, непостојање санитарних зона заштите. Извори загађења вода су: домаћинства, рударство, индустрија и пољопривреда, ризик за нарушавање квалитета земљишта су неквалитетна обрада и неодговарајућа примена агротехничких мера. Основни циљеви ЛЕАП за Борски округ су: побољшање квалитета ваздуха, обезбеђивање здравствено исправне воде за пиће, смањење загађења површинских и подземних вода, увођење интегралног система заштите пољопривредног земљишта, успостављање интегралног система управљања отпадом, успостављање интегралног система заштите, очувања и одрживог коришћења природних вредности и биолошке разноврсности, успостављање система заштите Дунава и приобаља, промена квалитета еколошке свести, те успостављање система контроле нивоа радиоактивности и трајног одлагања изотопа. Наведени циљеви јасно указују да су опредељења на локалном нивоу окренута ка постизању вишег степена еколошке безбедности. Неке од предложених мера за Општину Мајданпек (инсталирање система за прераду отпадних гасова из Златаре, мониторинг квалитета ваздуха, решавање проблема водоснабдевања и дислокација

²⁸⁷ Шире видети: Ivana Ilić Krstić, Vesna Miltojević, *Ekološka bezbednost i održivi razvoj u pograničnim opštinama istočne i jugoidtočne Srbije - studija slučaja*, цит. изд., стр. 196-213.

атмосферских вода) у сагласности су са овим циљевима.²⁸⁸

Године 2009. је усвојен *Локални акциони план политике за младе општине Мајданпек (2010 -2013)*. Акциони план обухвата девет области и то: 1. здравље; 2. образовање младих; 3. млади и запошљавање; 4. сигурност, 5. култура и слободно време; 6. информисање; 7. социјална заштита; 8. екологија и 9. спорт. ЛАП се односи на деловање за добробит младих узраста од 14 до 30 година. Млади људи којима се бави овај документ су сви млади у наведеном узрасту који живе на територији општине Мајданпек, без обзира на социјални и друштвени статус, верску националну припадност, својеволног сексуалног, политичког и другог опредељења. ЛАП обухвата и младе људе на територији општине Мајданпек удружене у неформалне групе, као и младе у удружењима грађана, омладинским организацијама, клубовима као и све активне и пасивне појединце/ке.²⁸⁹ При изради Локалног акционог плана политике за младе коришћени су подаци добијени на основу истраживања које је удружење грађана Ресурс центар из Мајданпека спровело током маја, 2009. године, као и на основу консултативног процеса и дијалога са младима спроведеног током Омладинског кампа крајем маја и почетком јуна, 2009. год. Проблеми које су млади истакли као најважнији су: наркоманија, алкохолизам, нездрави стилови живота; неискоришћено слободно време, нарочито монотинија у сеоским срединама; недостатак адекватних културних дешавања, примериних добу и афинитету младих; незапосленост.²⁹⁰

Маја 2015. године усвојен је и *Локални акциони план запошљавања Општине Мајданпек за 2015. годину*. Стратегија се најпре бави анализом стања на тржишту рада у овој општини, утврђује циљеве и задатке запошљавања у општини за 2015. годину, усваја програме политике за активно запошљавање у општини и на крају одређује начин, средстав и носиоце спровођења дате политике запошљавања.²⁹¹

Општина Мајданпек је 2011. године усвојила *Локални акциони план за унапређење за унапређење родне равноправности жена у Општини Мајданпек*. На основу Истраживања о проблемима и потребама жена на територији општине

²⁸⁸ Исто.

²⁸⁹ *Локални акциони план политике за младе општине Мајданпек (2010 -2013)*, Мајданпек, јун 2009. године, стр. 3-29, http://www.majdanpek.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=144:-2010-2014&catid=46:vesti&Itemid=65; (Приступљено: 10.05.2015.).

²⁹⁰ Исто

²⁹¹ *Локални акциони план запошљавања Општине Мајданпек за 2015. годину*, „Службени лист општине Мјданпек“, број 05/2015, стр. 2-25.

Мајданпек и идентификованих приоритета а у складу са Националном стратегијом за унапређење положаја жена и Акционим планом за спровођење Националне стратегије, радна група утврдила је области деловања – побољшање економског положаја жена и остваривање родне равноправности; побољшање здравља жена и остваривање родне равноправности у здравственој политици; остваривање родне равноправности у образовању; превенција свих видова насиља над женама и обезбеђивање свеобухватног система заштите жене жртве насиља; повећање учешћа жена у процесима одлучивања и остваривања полне равноправности.²⁹²

У општини Мајданпек је 2015. године усвојен и *Програм мера подршке за спровођење пољопривредне политике и политике руралног развоја општине Мајданпек*, на почетку документа је дата анализа природних потенцијала општине, затим су дата демографска обележја руралних подручја, затим стање пољопривредних ресурса и на крају се дају планови унапређења пољопривреде кроз одређене материјалне субвенције.²⁹³

²⁹² Локални акциони план за унапређење родне равноправности жена у Општини Мајданпек, „Службени лист Општине Мајданпек“, број 17/2011, стр.1-3.

²⁹³ Програм мера подршке за спровођење пољопривредне политике и политике руралног развоја Општине Мајданпек За 2015.годину, Мајданпек, март 2015. год, стр. 1-49; http://www.paragraf.rs/opstinska-glasila/majdanpek/majdanpek_pdf/majdanpek-05-2015.pdf; (Приступљено: 13.06.2016.).

3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Циљеви истраживања су:

- Утврђивање везе између социјалне безбедности, еколошке безбедности и квалитета живота грађана у пограничним општинама Бабушница и Мајданпек.
- Утврђивање ставова грађана у пограничним општинама Бабушница и Мајданпек о квалитету живота и социјално-еколошкој безбедности.

4. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Општа хипотеза

X0: Сложена друштвено-економска и политичка ситуација у Србији и на локалном нивоу отежава остваривање концепта одрживог развоја и утиче на ставове грађана о њиховој социјално-еколошкој безбедности и квалитету живота.

Посебне хипотезе

ХП1: Ставови грађана о квалитету живота повезани су са проценом услова становања, начина исхране, начина провођења слободног времена, здравственог стања, задовољства начином живота.

ХП2: Нека социодемографска обележја повезана су са проценом квалитета живота.

ХП3: Ставови грађана о квалитету живота повезани су са њиховом проценом социјалне безбедности.

ХП4: Нека социодемографска обележја повезана су са проценом социјалне безбедности.

ХП5: Ставови грађана о квалитету живота повезани су са њиховом проценом еколошке безбедности.

ХП6: Нека социодемографска обележја повезана су са проценом еколошке безбедности.

Појединачне хипотезе

ХПп1.1. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са условима становања.

ХПп1.2. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са начином исхране.

ХПп1.3. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са начином провођења ванрадног времена.

ХПп1.4. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са проценом здравственог стања.

ХПп1.5. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са задовољством начина живота.

ХПп2.1. Полна припадност повезана је са проценом квалитета живота.

ХПп2.2. Године живота повезане су са проценом квалитета живота.

ХПп2.3. Степен образовања повезан је са проценом квалитета живота.

ХПп2.4. Запосленост испитаника повезана је са проценом квалитета живота.

ХПп2.5. Национална припадност испитаника повезана је са проценом квалитета живота.

ХПп3.1. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са радним статусом.

ХПп3.2. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са укљученошћу у здравствени и пензиони фонд.

ХПп3.3. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са висином просечне плате.

ХПп3.4. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са приходима по члану домаћинства.

ХПп3.5. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са личном проценом финансијске ситуације.

ХПп3.6. Ставови грађана о њиховом степену социјалне безбедности повезани су са проценом степена квалитета живота.

ХПп4.1. Полна припадност повезана је са проценом социјалне безбедности.

ХПп4.2. Године живота повезане су са проценом социјалне безбедности.

ХПп4.3. Степен образовања повезан је са проценом социјалне безбедности.

ХПп4.4. Национална припадност испитаника повезана је са проценом социјалне безбедности.

ХПп5.1. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености квалитета воде у њиховој општини.

ХПп5.2. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са

проценом угрожености квалитета ваздуха у њиховој општини.

ХПп5.3. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености квалитета земљишта у њиховој општини.

ХПп5.4. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености биљног и животињског света у њиховој општини.

ХПп5.5. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са информацијама које поседују о еколошким проблемима.

ХПп5.6. Ставови грађана о њиховом степену еколошке безбедности повезани су са проценом степена квалитета живота.

ХПп6.1. Полна припадност повезана је са проценом еколошке безбедности.

ХПп6.2. Године живота повезане су са проценом еколошке безбедности.

ХПп6.3. Степен образовања повезан је са проценом еколошке безбедности.

ХПп6.4. Национална припадност повезана је са проценом еколошке безбедности.

5. О МЕТОДУ, УЗОРКУ И ПРОСТОРНО –ВРЕМЕНСКОМ ОКВИРУ ИСТРАЖИВАЊА

Проблем и предмет истраживања, као и постављене хипотезе намећу потребу коришћења метода чији основни принципи омогућавају сагледавање међусобне повезаности, детерминисаности и развојности истраживаних појава. Од општенаучних метода су коришћене индукција и дедукција, анализа и синтеза које су омогућиле закључивање од општег ка посебном и супротно. За проверавање посебних хипотеза коришћени су подаци добијени емпиријским истраживањем које је спроведено у циљу израде докторске дисертације, а у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије (179013)*, који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство за науку и технолошки развој РС. Истраживање је спроведено на територијама општина Бабушница и Мајданпек. За анализу и приказ добијених резултата коришћени су следећи поступци: дистрибуција фреквенције, проценти, Ни-квадрат тест и алфа коефицијент.

5.1. Инструмент истраживања

Истраживање је спроведено применом технике анкетирања, односно упитника као инструмента којим су испитивани ставови грађана у пограничним општинама Бабушница и Мјданпек. Упитник је посебно конструисан за потребе истраживања. Питања су подељена у пет батерије питања. Прва батерија питања односи се на социодемографска обележја испитаника, друга на квалитет живота, трећа и четврта батерија питања се односе на степен социјалне и еколошке безбедности, док се пета бави степеном информисаности испитаника о локалном одрживом развоју. Упитник садржи 43 питања, од којих је највећи број питања у упитнику затвореног типа.

5.2. Просторно-временски оквир истраживања

Просторни оквир истраживања је одређен територијом градова Бабушница и Мајданпек, као административно-правних јединица ових пограничних општина југоисточне Србије.

Општину Бабушница чини Бабушница и још 52 села, која се протежу лужничком котлином и спадају у ред брдско-планинских подручја. Број села и њихова географска конфигурација условили су да истраживање буде ограничено на град Бабушницу као језгро ове пограничне општине.

Подручје општине Мајданпек обухвата два градска насеља, Мајданпек који је административни центар и Доњи Милановац, као и 12 села. У овом случају имамо два градска језгра, због тога је теренско истраживање ограничено на град Мајданпек који је административни центар ове пограничне општине.

Временски оквир је одређен теренском фазом истраживања, која је трајала у следећем временском периоду од 15. децембра 2013. године до 15. јануара 2014. године.

5.3. Карактеристике узорка

Популација истраживања из које је изабран репрезентативни квотни узорак, дефинисана је као пунолетни грађани у пограничним општинама Бабушница и Мајданпек, по подацима последњег доступног пописа из 2011. године Републичког завода за статистику.²⁹⁴ Табеле 1. 2. и 3. показују структуру узорка испитаника по старости, образовању, полу. Процена потребне величине узорка, као и удео квота испитаника са различитим демографским одликама испитаника (узраста, пола, образовања) извршена је на основу претходних пописних резултата (према којима је у Мајданпеку било 5958 становника и 3616 у Бабушници), под претпоставком да у овим градским срединама није било неких посебних демографских потреса у односу на демографску структуру према старости у минулом попису. Испитивањем је обухваћено

²⁹⁴ Треба напоменути да су узорком обухваћени испитаници само градске средине, који су становници ових пограничних општина. Разлог томе је, сложеност прецизног одређења узорка који би обухватио сва насељена места која припадају датим општинама, што уједно превазилази потребе једног оваквог истраживања. Зато ово истраживање има будући истраживачки потенцијал у виду проширења истраживаног узорка.

приближно 5% становништва циљаних узрасних група. Зато је узорак за Мајданпек 298 и за Бабушницу 181 испитаник, што укупно чини 479 испитаника у овим пограничним општинама.²⁹⁵

Полна структура испитаника указује да је више становника женског пола у односу на мушкарце у општинама Бабушница и Мајданпек. Сразмерно њиховом броју из последњег пописа испитали смо пет посто мушке и женске популације. (Табела бр.13)

Табела бр.13 Пол испитаника

Град	Пол испитаника		Укупно:
	М	Ж	
Мајданпек	148	150	298
Бабушница	90	91	181
Укупно:	238	241	479

Имајући у виду старосну структуру популације становника општине Бабушница и Мајданпек, према последњем попису из 2011. године, испитивали смо 5% сваког старосног стратума. (Табела бр.14)

Табела бр.14 Старона структура испитаника

Град	Узраст испитаника					Укупно:
	18-29	30-39	40-49	50-59	60 год. и више	
Мајданпек	68	57	75	55	43	298
Бабушница	42	32	44	30	33	181
Укупно:	110	89	119	85	76	479

Резултати последњег пописа становништва на територији Републике Србије, указују да је међу становницима општина Бабушнице и Мајданпек највећи проценат средње стручне спреме, те су они и најзаступљенији у узорку (Табела бр.15)

²⁹⁵ <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=24> (Приступљено: 12.05.2014.).

Табела бр.15 Образовна структура испитаника

Град	Образовање испитаника					Укупно:
	Без школе и непотп. ОШ	ОШ	ССС	ВС	ВСС	
Мајданпек	40	77	154	13	14	298
Бабушница	20	56	87	11	7	181
Укупно:	60	133	241	24	21	479

Запосленост испитаника, брачни статус и национална припадност нису били задати као елементи одређивања квота у узорку. Упошљеност испитаника, превасходно због сталне флукуације радне снаге, па је присуство испитаника са различитим радним статусом резултат случајне дистрибуције (Табела бр. 16).

Табела бр.16 Запосленост испитаника

Запосленост испитаника	Град			
	Бабушница		Мајданпек	
	Ф	%	Ф	%
Ради на одређено	51	28,2	96	32,2
Ради на неодређено	32	17,7	78	26,2
Није запослено	83	45,9	97	32,6
Ради на црно	15	8,3	27	9,1
Укупно:	181	100	298	100

У Табели бр. 17 показан је брачни статус испитаника општина. Највећи проценат испитаника обе општине живи у брачној заједници.

Табела бр.17 Брачни статус испитаника

Брачни статус испитаника	Град			
	Бабушница		Мајданпек	
	Ф	%	Ф	%
Ожењен/Удата	109	60,2	183	61,4
Неожењен/ Неудата	55	30,4	73	24,5
Разведен/ Разведена	11	6,1	20	6,7
Удовац/ Удовица	4	2.2%	9	3.0%
Ванбрачна заједница	2	1.1%	13	4.4%
Укупно:	181	100%	298	100%

На основу добијених података приказаних у Табели бр. 18, види се да је узорком обухваћен највећи проценат испитаника српске националности, 87,4% и 12,6% националних мањина.

Табела бр.18 Национална структура испитаника

Националност	Град					
	Бабушница		Мајданпек		Σ	
	Ф	%	Ф	%	Ф	%
Српска	174	96,1	244	82,2	418	87,4
Друга	7	3,9	53	17,8	60	12,6
Укупно:	181	100	289	100	478	100

5.4. Теренска фаза истраживања

Теренска фаза истраживања се састојала из неколико етапа, које су спроведене у периоду од 15. децембра 2013. године до 15. јануара 2014. године. Ток теренског истраживања се одвијао на следећи начин: децембра 2013. године одлазак на терен у Мајданпек и Бабушницу, са циљем да се сниме најпогоднији пунктови на којима је фреквентност становништва висока као би се обезбедио довољан број испитаника. Затим је уследило анкетање испитаника на терену, анкетање се одвијало на следећи начин: 10. јануара 2014. анкетирани су становници Бабушнице, док су становници Мајданпека анкетирани 15. Јануара 2014. године. Истарживач - анкетар је имао задатак да поставља питања испитаницима и уписује одговоре у анкетни листић. Анкетар је морао јасно да прочита питања и пружи додатна објашњења код одређених појмова као што су: квалитет живота, социјална безбедност, еколошка безбедност, локални одрживи развој и др.

5.5. Обрада прикупљених података

Подаци добијени анкетањем обрађени су у две фазе. Прва је имала за циљ квантификавање резултата и категоризацију према фреквенцијама добијених одговора. Друга се односила на корелациону анализу и проверу постављених хипотеза. Добијени подаци обрађени су уз примену SPSS 20. програма.

II ДЕО

**СОЦИЈАЛНО - ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ И КВАЛИТЕТ ЖИВОТА
СТАНОВНИКА У ПОГРАНИЧНИМ ОПШТИНАМА БАБУШНИЦА И
МАЈДАНПЕК**

1. КВАЛИТЕТ ЖИВОТА У ПОГРАНИЧНИМ ОПШТИНАМА БАБУШНИЦА И МАЈДАНПЕК

1. 1. Услови становања и процена квалитета живота

Субјективна процена квалитета живота је један од индикатора квалитета живота у Европској унији. Број ових индикатора је велики и разноврстан, те услед немогућности да се у истраживању обухвате сви индикатори проучавани су само неки од њих: услови становања, начин исхране, коришћење слободног времена, здравствено стање и задовољство начином живота.

Начин и услови становања је један од основних показатеља квалитета живота и мада се становање не помиње као индикатор у оквиру EQQL мишљења смо да решено стамбено питање утиче на ставове и перцепцију појединаца о квалитету живота. Зато полазимо од података који указују на услове становања становника општине Бабушница и Мајданпек.

Од укупно 479 испитаника највећи проценат 66,2% живи у кући/стану у власништву, следе испитаници који живе код родитеља 24,2%, док 8,6% живи као подстанар и 1% као сустанар. Уочена је статистичка значајност између осећаја задовољства квалитетом живота и начина на који је решено стамбено питање испитаника. Ко што се и очекивало, незадовољнији су испитаници који живе у подстанарском стану или су сустанари, као и испитаници који живе са родитељима. Од испитаника који поседују некретнину, највећи проценат је делимично задовољан, што указује да решено стамбено питање није пресудно за осећај задовољства квалитетом живота (Табела бр. 19).

Табела бр. 19 Стамбене прилике и задовољство квалитетом живота

Станује у:	Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?			Σ
	Да	Не	Делимично	
кући/ стану у власништву	20,8%	38,5%	40,7%	100,0%
код родитеља	19,0%	46,6%	34,5%	100,0%
подстанарском стану	12,2%	65,9%	22,0%	100,0%
сустанар је	40,0%	60,0%	0%	100,0%

$\chi^2 = 15,28$ (df=6) Sig. 0,018²⁹⁶

²⁹⁶ За све тестове значајност је ишчитавана на идентичном нивоу $p \leq 0,05$.

У оквиру подузорака уочене су разлике у стамбеном статусу испитаника. На основу добијених података може се закључити да највећи број испитаника Бабушнице, 59,2% живи у кући или стану у власништву, док 40,9% живи као подстанар, сустанар или живе у домовима својих родитеља (Прилог 2, Табела бр. 1). Утврђено је да у оквиру овог подузорка постоји статистички значајна повезаност између осећаја задовољства квалитетом живота и стамбеног статуса испитаника. Свега 9,3% испитаника који живе у кући или стану у власништву је задовољно квалитетом живота и нико од испитаника који живи код родитеља и има подстанарски или сустанарски статус. Тренд незадовољства је најизраженији код испитаника са сустанарским и подстанарским статусом, а мањи код испитаника који живе са родитељима и код испитаника који живе у сопственом стану или кући (Табела бр. 20). Испитаници из Мајданпека имају повољнији стамбени статус у односу на испитанике из Бабушнице. Већи проценат 70,5% живи у кући или стану у власништву (Прилог 2, Табела бр. 1), што је за 11,3% више испитаника који имају некретнину у свом власништву од испитаника из Бабушнице. Испитаници из Мајданпека за разлику од испитаника из Бабушнице (40,9%) ређе су подстанари, сустанари или живе код родитеља (29,6%). Међутим, није уочена статистичка значајност између стамбеног статуса и задовољства квалитетом живота на нивоу овог подузорка.

Табела бр. 20 *Стамбене прилике и задовољство квалитетом живота*

Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?					
Општина	Станује у	Да	Не	Делимично	Σ
Бабушница (Б)	кући/стану у власништву	9,3%	43,0%	47,7%	100,0%
	код родитеља	0,0%	60,7%	39,3%	100,0%
	подстанарском стану	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
	сустанар је	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
Мајданпек (М)	кући/ стану у власништву	26,7%	36,2%	37,1%	100,0%
	код родитеља	40,0%	30,9%	29,1%	
	подстанарском стану	16,7%	53,3%	30,0%	100,0%
	сустанар је	66,7%	33,3%	0,0%	100,0%

Бабушница: $X^2 = 21,47$ (df=6) Sig. 0,002

Мајданпек: $X^2 = 10,66$ (df=6) Sig. 0,099

Премда је решено стамбено питање од изузетног значаја за квалитет живота, као и да су уочене извесне разлике у задовољству сопственим начином живота код

испитаника који имају на различите начине решено стамбено питање (та разлика је наглашена поготово између подстанара и испитаника који имају на неки други начин решено стамбено питање), тестирање значајности тих разлика на нивоу узорка показује да оне нису статистички значајне (Табла бр. 21). Другим речима, начин на који је решено стамбено није предикатор или бар није искључиви предикатор осећаја не/задовољства властитим начином живота.

Табела бр. 21 *Стамбене прилике и задовољство начином живота*

Станује у	Да ли сте задовољни својим начином живота?			Σ
	Да	Не	Делимично	
кући/ стану у власништву	21,1%	38,2%	40,7%	100,0%
код родитеља	26,7%	34,5%	38,8%	100,0%
подстанарском стану	12,2%	51,2%	36,6%	100,0%
сустанар је	40,0%	40,0%	20,0%	100,0%

$X^2 = 6,74$ (df=6) Sig. 0,345

У потрази за факторима који условљавају значајну разлику у степену задовољства властитим начином и квалитетом живота, када је реч о квалитету стамбеног простора, тестирана је значајност више фактора (опремљеност домаћинства комуналном инфраструктуром, начином загревања, телекомуникационим везама итд). Међутим, утврђено је да од појединачно посматраних показатеља једино опремљеност домаћинства телекомуникационом инфраструктуром (интернет прикључком и прукључком на кабловску телевизију) даје статистички значајну разлику код процене задовољства властитим начином живота ($X^2 = 13,37$ (df=2) Sig. 0,001; $X^2 = 10,59$ (df=2) Sig. 0,002). Тако, међу испитаницима чији дом поседује интернет прикључак је више задовољних или делимично задовољних (28,2% и 49,9%), док 24,9% није задовољно својим начином живота. Међу онима чије домаћинство нема интернет претежно су они који су незадовољни начином живота 46,4%. Иако је та разлика у степену задовољства начином живота нешто мања када се посматра поседовање кабловске телевизије (Табела бр. 22), поново је мање незадовољних међу онима који су у прилици да прате разнован ТВ програм (31,2%), него код испитаника који у свом домаћинству немају такву могућност (46,4%).

Табела бр. 22 *Опремљеност домаћинства интернет прикључком и кабловском ТВ посматрано према задовољству начином живота*

	Да ли сте задовољни својим начином живота? (%)			Σ
	Да	Не	Делимично	
има интернет	28,2%	24,9%	46,9%	100,0%
нема интернет	18,2%	46,4%	35,4%	100,0%
има кабловску ТВ	21,9%	31,2%	47,0%	100,0%
нема кабловску ТВ	21,7%	44,5%	33,8%	100,0%

Слични резултати су добијени и при тестирању опремљености домаћинства и осећаја задовољства квалитетом живота. Добијене вредности указују да опремљеност интернет прикључком и кабловском телевизијом ($X^2 = 13,37$ (df=2) Sig. 0,001; $X^2 = 8,07$ (df=2) Sig. 0,018) утичу и на процену квалитета живота. Задовољних квалитетом живота је 23,7% и делимично задовољних 44,1% испитаника који поседују интернет, док је незадовољних 32,2%. Нешто мање од половине испитаника (49,3%) који не поседују интернет прикључак је незадовољно квалитетом живота, 33,1% је делимично задовољно, а 17,5% задовољно. Разлика у степену задовољства квалитетом живота готово да не постоји између испитаника чије стамбене површине имају, односно немају прикључак за кабловску телевизију (19,8% и 19,5%), али је мање незадовољних (36,7%) међу онима чије стамбене површине имају кабловску телевизију у односу на оне чије немају (48,3%).

Иначе, када је реч о инфраструктури која поседују домаћинства на испитиваном подручју, подаци показују да је већина домаћинства испитаника прикључена на градски водовод (укупно 92,9%) и канализациону мрежу 83,92%, док је тек 24,8% повезано на централно грејање. Највећи део испитаника у својим домовима има инсталацију за фиксни телефон 90,2%. Разлике у подузорцима постоје али оне нису статистички значајне изузев када је реч о прикључку на централно грејање ($X^2 = 12,26$ (df=3) Sig. 0,007). Тако у Мајданпеку готово трећина испитаних живи у домовима с централним грејањем 30,2%, док је удео испитаника из стамбених јединица са грејном инфраструктуром скоро двоструко мањи 16%. Такође, статистички значајна разлика постоји у општинама и када је реч о поседовању кабловске телевизије ($X^2 = 9,88$ (df=2) Sig. 0,002). Наиме, свега 54,1% домаћинства испитаник из Бабушнице поседује кабловску телевизију и знатно мањи проценат испитаника из Мајданпека 39,3% (детаље о опремљености домаћинства видети у Табелама бр. 2, 3 и 4 у Прилогу 2).

Добијене вредности Хи-квадрат теста и алфа коефицијента указује на статистички значајну повезаност између стамбених прилика испитаника, опремљености простора интернет и кабловским прикључком и квалитета живота, те се постављена хипотеза: ХПп1.1. Ставови грађана о њиховом квалитету живота условљени су условима становања може делимично прихватити.

1.2. Начин исхране и процена квалитета живота

Начин исхране такође није нашао своје место у ЕОQL-у, али је према Светској здравственој организацији (СЗО) индикатор квалитета живота. Према студијама ове организације²⁹⁷ за квалитетну и здраву исхрану сваког човека неопходна је одређена количина намирница биљног порекла, које су богате угљеним хидратима, протеинима, витаминима и минералним материјама и имају мању енергетску вредност. То су житарице, воће и поврће, као и намернице животињског порекла, богате протеинима високе биолошке вредности и одређеним минералима (Fe, Zn, Ca) и витаминима (D, B2, B12 и др.). Ту се убраја млеко и млечни производи (кисело млеко, јогурт, сир, павлака, кајмак, маслац), месо, риба, јаја и њихови производи.

Без обзира што је конзумирање одређене врсте и количине намирница условљено годинама старости и здравственим стањем, добијени подаци указују на релативно правилан унос намирница у организам. Свакодневно у исхрани на нивоу целокупног узорка највећи проценат 27,97%, испитаника се изјаснио да користи млеко, а нешто већи проценат 29,85% воће. Процентуално највећи број испитаника се изјаснио да сваки други дан користи поврће 50,94%, месо 34,24% и јаја 42,17%. Такође, највећи проценат се изјаснио да понекад користи у исхрани рибу 52,40%, слаткише 36,33%, воћне сокове 32,99%, алкохолна пића 40,71%. Никада у исхрани не користи месо, млеко, поврће, јаја, воће до 5,64%, али забрињава податак да никада у исхрани не користи рибу 18,99% испитаника, слаткише 11,06%, воћне сокове 12,53%. Истовремено треба поменути да алкохолна пића никада не користи 29,65% испитаника.

Ипак, постоје извесне разлике у учесталости конзумирања намирница између становника Бабушнице и Мајданпека. Испитаници Бабушнице у 39,2% случајева млеко конзумирају понекада, док највећи проценат испитаника из Мајданпека млеко

²⁹⁷ <http://www.who.int/en/> (Приступљено: 19.02.2016.).

конзумирају 33,2% једном недељно. Месо се код испитаника Бабушнице најчешће налази на трпези једном недељно 34,3%, испитаници из Мајданпека месо конзумирају сваки други дан, како се изјаснило 39,6% испитаника. Јаја се најчешће налазе на јеловнику сваки друг дан испитаника и Бабушнице (46,4%) и Мајданпека 39,6%. Воће 34,4% испитаника Бабушнице једе само понекада, док становници Мајданпека у 35,9% случајева воће конзумирају сваки дан. 45,3% испитаника Бабушнице рибу једе понекада, а највећи проценат испитаника Мајданпека 56,7% рибу конзумира понекада. Испитаници Бабушнице конзумирају слаткише понекада у 49,2% случајева, воћне сокове 43,1% и алкохолна пића 32,6%. Сличне податке смо добили и за испитанике Мајданпека који слаткише конзумирају понекада и то 28,5%, воћне сокове 26,8% и алкохолна пића 45,6% (Табела бр. 23).

Табела бр. 23 Начин исхране испитаника Бабушнице и Мајданпека

		Колико пута недељно користите у исхрани?									
		Сваки дан		Сваки други дан		Једном недељно		Понекада		Никада	
		Б	М	Б	М	Б	М	Б	М	Б	М
Млеко	%	21,0	32,2	13,3	26,2	12,7	33,2	39,2	7,7	13,8	0,7
Месо	%	7,7	23,2	25,4	39,6	34,3	31,9	30,4	4,7	2,2	0,7
Јаја	%	24,9	25,8	46,4	39,6	20,4	29,9	8,3	4,7	0,0	0,0
Воће	%	19,9	35,9	13,8	21,1	25,4	27,5	35,4	15,1	5,5	0,3
Поврће	%	28,2	47	57,5	21,8	11,0	23,5	2,0	7	0,6	0,7
Рибу	%	1,1	2	1,1	4,7	21,0	25,2	45,3	56,7	31,5	11,4
Слаткише	%	7,7	20,5	10,5	20,1	17,1	22,5	49,2	28,5	15,5	8,4
Воћне сокове	%	8,8	23,5	11,6	20,8	19,3	19,1	43,1	26,8	17,1	9,7
Алкохолна пића	%	2,2	7,4	14,9	3	21,0	14,1	32,6	45,6	29,3	29,9
Σ	Φ	181	298	181	298	181	298	181	298	181	298
	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Можемо закључити да је исхрана неадекватна, јер се неке значајне намирнице (риба и воћни сокови) у исхрани користе само понекада. Месо према студијама СЗО, представља неопходну намирницу у исхрани човека и то неколико пута у току недеље. За квалитетан и здрав живот према овој организацији²⁹⁸, неопходни су протеини који од 15-20% чине тело човека. Зато се посебан акценат ставља на намирнице богате протеинима (месо, млеко, јаја и риба). Риба спада у ред протеинских намирница које се најређе користе у исхрани наших испитаника.

Према добијеним вредностима Хи-квадрата и алфа коефицијента може се

²⁹⁸ <http://www.who.int/en/> (Приступљено: 19.02.2016.).

уочити да је задовољство квалитетом живота условљено начином исхране, као и да постоје извесне разлике у оквиру подузорака, осим када је у питању конзумирање јаја.

Табела бр. 24 Начин исхране и задовољство квалитетом живота

Hi – квадрат тест df Sig. (2-sided)						
	Б			М		
Млеко	X ² =12,29	df=8	Asim.Sig 0,139	X ² =46,51	df=8	Asim.Sig 0,000
Месо	X ² =13,18	df=8	Asim.Sig 0,109	X ² =26,20	df=8	Asim.Sig 0,001
Јаја	X ² =6,03	df=6	Asim.Sig 0,420	X ² =9,83	df=6	Asim.Sig 0,132
Воће	X ² =25,17	df=8	Asim.Sig 0,002	X ² =18,28	df=8	Asim.Sig 0,019
Поврће	X ² =9,37	df=8	Asim.Sig 0,319	X ² =28,46	df=8	Asim.Sig 0,000
Рибу	X ² =32,58	df=8	Asim.Sig 0,000	X ² =34,35	df=8	Asim.Sig 0,000
Слаткише	X ² =24,39	df=8	Asim.Sig 0,002	X ² =34,18	df=8	Asim.Sig 0,000
Воћне сокове	X ² =21,78	df=8	Asim.Sig 0,005	X ² =35,09	df=8	Asim.Sig 0,000
Алкохолна пића	X ² =15,62	df=8	Asim.Sig 0,048	X ² =25,89	df=8	Asim.Sig 0,001
Hi – квадрат тест df Sig. (2-sided) на нивоу целокупног узорка						
Млеко	X ² =38,49 df=8 Asim.Sig 0,000					
Месо	X ² =24,18 df=8 Asim.Sig 0,002					
Јаја	X ² =8,08 df=6 Asim.Sig 0,232					
Воће	X ² =31,14 df=8 Asim.Sig 0,000					
Поврће	X ² =29,81 df=8 Asim.Sig 0,000					
Рибу	X ² =37,75 df=8 Asim.Sig 0,000					
Слаткише	X ² =37,84 df=8 Asim.Sig 0,000					
Воћне сокове	X ² =28,77 df=8 Asim.Sig 0,000					
Алкохолна пића	X ² =10,87 df=8 Asim.Sig 0,209					

Добијене вредности указују на статистички значајну повезаност између учесталости конзумирања свих намирница (изузев јаја и алкохолних пића) и задовољства квалитетом живота на нивоу узорка у целини. Наиме, могуће је уочити да се постотак испитаника незадовољних својим квалитетом живота прогресивно увећава како се смањује учесталост употребе поједних намирница у исхрани. На пример, међу испитаницима који једу месо свакодневно има 27,7% незадовољних квалитетом живота и тај постотак расте (40,9%, 47,8%) да би досегао цифру од 52,2% оних који конзумирају месо повремено, односно чак 83,3% испитаник који никада не једу месо, показују незадовољство властитим квалитетом живота. Модел се понавља за све намирнице изузев поменутих (јаја и алкохолних пића).

Слична правилност установљена је нивоу општине Мајданпек. Нешто другачији су резултати на нивоу подузорака испитаника из Бабушничке општине, што вероватно може бити објашњено мањим варијацијама у забележеним обрасцима исхране. Налаз није неочекиван с обзиром да је реч о сиромашној општини, с изразитом стопом незапослености, и ниским материјалним стандардом, који се прелама и на избор основних намирница за исхрану.

Имајући у виду добијене резултате хипотеза ХПп1.2. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са начином исхране је прихваћена.

1.3. Начин провођења ванрадног времена и процена квалитета живота

Квалитет живота одређује и могућност и слобода појединца да проводи ванрадно време на најбољи могући начин. Квалитет ванрадног времена зависи и од начина провођења слободног времена у коме јединка може “да се одмори, било да се разоноди, било да развије своје добровољно друштвено учешће, своје информисање или своје накнадно образовање, пошто се ослободила свих професионалних, породичних или друштвених обавеза”.²⁹⁹

Очекивало се да ће испитаници рангирати све понуђене облике провођења ванрадног времена, али су подаци показали да читање (1,5%), гледање ТВ (1%), одлазак у биоскоп, позориште и на концерт (1,9%), шетња (2,1%), хоби (2,9%), дружење са пријатељима и рођацима (1,9%), обављање доданих послова (2,3%) и нешто друго (3,8%) никада нису начини провођења ванрадног времена испитаника, који су ранжирани као један од три најчешћа вида.

Највећи проценат испитаника је бројем 1, као најчешћи вид провођења ванрадног времена, навео обављање кућних послова 45,9%, затим гледање ТВ програма 25,7%, дружење са пријатељима и рођацима 11,7%, читање 6,5%, обављање додатних послова 4%, бављење хобијем 2,9%, шетњу 2,3% и нешто друго 1% (Табела бр. 25).

Табела бр. 25 Начин провођења ванрадног времена изражено у % (број 1 означава најчешћи начин)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
обављајући кућне послове	45,9	26,3	7,3	5,0	5,6	4,2	5,2	0,8	0,4
читајући	6,5	6,9	10,2	7,3	11,7	28,4	20,3	6,1	5,6
гледајући ТВ	25,7	39,9	15,7	5,8	5,8	2,9	1,3	1,9	0,0
у биоскопу, позоришту, на концерту	0,0	0,0	0,4	2,7	3,5	10,6	26,3	40,5	14,0
шетајући	2,3	4,8	13,2	16,7	28,8	11,5	9,4	11,1	0,4

²⁹⁹ Ратко Божовић, *Искушење слободног времена*. Београд: Младост, 1979, стр. 88.

посвећујем га хобију	2,9	4,6	8,8	13,8	11,1	12,7	15,0	20,9	4,4
у дружењу са пријатељима и рођацима	11,7	10,6	19,8	31,3	13,4	6,1	5,8	1,3	0,8
обављајући додатне послове	4,0	6,9	23,8	15,4	10,0	20,0	14,0	10,2	0,4
нешто друго	1,0	0,0	,8	1,9	9,6	2,9	2,3	6,7	71,8

Без обзира што су испитаници и Бабушнице и Мајданпека рангирани као најчешћи начин провођења ванрадног времена обављање кућних послова, а као најређи нешто друго, као на пример одлазак код фризера, козметичара или у теретану, уочене су и извесне разлике на нивоу подузорака. Знатно већи проценат испитаника Бабушнице 56,9% у односу на испитанике Мајданпека (39,3%) је бројем 1 рангирало обављање кућних послова, а бројем 9 нешто већи проценат испитаника Мајданпека (73,5%) је рангирало нешто друго нешто друго у односу на испитанике Бабушнице (69,1%). Највећи проценат испитаника Бабушнице је читање рангирало бројем 3, гледање ТВ програма бројем 8, посете биоскопу, позоришту и концертима бројем 7, шетњу бројем 5, бављење хобијем бројем 2, дружење са родбином и пријатељима бројем 4, обављање додатних послова бројем 6 и нешто друго бројем 9. Имајући у виду висину просечних примања, изненадио је податак да се обављање додатних послова у овој општини најчешће рангирао бројем 6, али се то може објаснити степеном развијености ове општине и смањеним могућностима доданог упошљавања.

Читање је највећи проценат испитаника Мајданпека рангирало бројем 3, као и гледање ТВ програма; посете биоскопу, позоришту и концертима, али и шетњу бројем 5; бављење хобијем и дружење са родбином и пријатељима бројем 2, обављање додатних послова бројем 4 (Прилог 2, Табела бр. 5).

Да начин провођења ванрадног времена утиче на задовољство квалитетом живота потврђују и добијени подаци. Уочено је да је највећи проценат испитаника који најчешће проводи ванрадно време обављајући кућне послове незадовољно квалитетом живота, 63,1% испитаника Бабушнице и 51,3% испитаника Мајданпека. Није занемарљив ни постотак испитаника незадовољних квалитетом живота Бабушнице који је бројем један означио праћење ТВ програма (33,3%). Између узорка уочена је разлика у рангирању бројем 1 дружења са пријатељима и рођацима и задовољства квалитетом живота. Насупрот испитаницима Бабушнице, испитаници Мајданпека који

су рангирани бројем један дружење у највећем проценту су и задовољни квалитетом живота (Прилог 2, Табела бр. 6)

Дружење као међуљудски однос има веома значајну улогу и двојаку функцију у задовољавању како психичких тако и социјалних потреба човека. На основу добијених података дошло се до сазнања да од 479 испитаника 7,1% избегава дружење. Као разлог, највећи проценат је навео недостатак новца, а затим недостатак времена. Интересантно је да без обзира на разлике у степену развијености општина и повољнију економску ситуацију у општини Мајданпек, готово једнак проценат испитаника је навео новац као разлог због кога избегава дружење, чак нешто већи проценат испитаника Мајданпека, у односу на испитанике Бабушнице (Б: 47,8%; М: 52,2%).

Највећи проценат испитаника се дружи са пријатељима 62%, рођацима 19,6%, колегама 10,6% и најмањи проценат са политичким истомишљеницима 0,6%. Разлике су уочене на нивоу подузорака. Мада су дружења са пријатељима и рођацима најчешћа у обе општине, већи постотак становника Бабушнице се дружи са колегама, а Мајданпека избегава дружење (Табела бр. 26).

Табела бр. 26 Особе са којима се испитаници друже

Општина	Са ким се најчешће дружите					Σ
	Рођацима	Пријатељима	Колегама	Политичким истомишљеницима	Избегавам дружење	
Бабушница	21,5%	58,6%	16,6%	0,0%	3,3%	100,0%
Мајданпек	18,5%	64,1%	7,0%	1,0%	9,4%	100,0%
Укупно	19,6%	62,0%	10,6%	0,6%	7,1%	100,0%

$\chi^2 = 18,393$ (df=4) Sig. 0,001

Да је дружење један од предикатора процене квалитета живота показују и добијени подаци. Уочено је да су испитаници који не избегавају дружење задовољнији квалитетом живота, као и да процена зависи од особа са којима се остварују интерперсонални односи ($\chi^2 = 18,71$ (df=8) Sig. 0,016).

Табела бр. 27 Дружење и задовољство квалитетом живота

Са ким се најчешће дружите	Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?			Σ
	Да	Не	Делимично	
рођацима	13,8%	54,3%	31,9%	100,0%
пријатељима	21,9%	40,4%	37,7%	100,0%
колегама	21,6%	25,5%	52,9%	100,0%
политичким истомишљеницима	33,3%	33,3%	33,3%	100,0%
избегавам дружење	14,7%	61,8%	23,5%	100,0%

Процент незадовољних квалитетом живота који се друже са рођацима указује

на слабљење рођачких веза, али и јачање пријатељских и професионалних (Табела бр. 27).

Квалитет живота у многоме зависи од могућности да се део годишњег одмора (летовање или зимовање) проведе ван места становања. На основу добијених података, тек нешто више од четвртине испитаника је ишло или омогућило члановима породице одлазак на летовање или зимовање (25,7%). Према добијеним вредностима Хи-квадрата и алфа коефицијента на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 11,14$ (df=1) Sig. 0,001) може се уочити да је задовољство квалитетом живота условљено могућношћу провођења овог сегмента ванрадног времена ван места становања. На нивоу подузорка нису уочене разлике и испитаници који су приуштили себи или члановима породице одлазак на летовање или зимовање су задовољни и делимично задовољни квалитетом живота у већем проценту од оних који то нису могли да приуште (Прилог 2, Табела 7).

Финансијска ситуација је основни разлог због кога испитаници нису у могућности да себи и члановима свог домаћинства обезбеде одлазак на годишњи одмор што показују и добијене вредности ($X^2 = 72,81$ (df=2) Sig. 0,000). Наиме, од 479 испитаника, свега 10,6% се изјаснило да имају довољно за удобан живот, 42,8% успева да задовољи основне потребе, али да нема и за ништа више, а 43,6% да често нема довољно ни за основне потребе као што су храна и стан. Међу испитаницима који често нису у могућности да задовоље ни основне потребе као што су стан и храна, што је и разумљиво, најмањи проценат је приуштио себи или члановима породице одлазак на одмор, а постотак се значајно повећава са бољом проценом финансијске ситуације (Табела бр. 28).

Табела бр. 28 Одлазак на одмор и процена финансијске ситуације

Која тврдња најбоље одликава вашу тренутну финансијску ситуацију:	Да ли сте ви или чланови вашег домаћинства последњих пет година били на летовању или зимовању?		
	Да	Не	Σ
Често немамо довољно ни за основне потребе	10,5%	89,5%	100,0%
Успевамо да задовољимо основне потребе, али не и нешто више	30,6%	69,4%	100,0%
Имамо довољно за удобан живот	66,7%	33,3%	100,0%

Добијена вредност указују на статистички значајну повезаност између начина на који испитаници најчешће проводе ванрадно време и њиховог задовољства квалитетом живота, те се прихвата хипотеза: ХПп1.3. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са начином провођења ванрадног времена.

1.4. Здравствено стање и процена квалитета живота

Када се говори о квалитету живота незаобилазан индикатор је и здравствено стање појединаца. Интересантно је да нико од испитаника своје здравствено стање није оцени као одлично. Највећи проценат испитаника се изјаснио да му је здравствено стање добро 29,8%, затим као лоше 28,6%, као ни добро ни лоше 25,89%, као врло добро 12,94% и као врло лоше 2,71%.

Приближно исти проценат испитаника је проценио своје здравствено стање као добро, у оба подузорка, 28,7% испитаника из Бабушнице и 30,5% испитаника из Мајданпека. Као лоше своје здравствено стање је проценило 27,6% испитаника из Бабушнице и 29,2% испитаника из Мајданпека. Незнатно мањи проценат испитаника Бабушнице 27,1% и испитаника Мајданпека 25,2%, проценило је своје здравствено стање као ни добро ни лоше. Процентуално је мање оних испитаника који су рекли да је њихово здравствено стање врло добро, и то 16% испитаника Бабушнице и 11,1% испитаника Мајданпека. Док је најмање испитаника који су проценили здравствено стање као врло лоше, 0,6% испитаника Бабушнице и 4% испитаника Мајданпека (Прилог 2, Табела бр. 8).

Редовна контрола здравственог стања је једна од претпоставки очувања здравља. Према препорукама лекара здравствено стање треба контролисати једном годишње, што и чини трећина испитаника 34,5%. Два пута годишње своје здравствено стање контролише 18,6%, а свака три месеца 15,9% испитаника. Међутим, забрињава податак да 31,5% испитаника не иде код лекара да контролише своје здравље.

Уочена је статистички значајна повезаност између процене здравственог стања и контроле здравља ($X^2 = 72,67$ (df=12) Sig. 0,000), без значајнијих разлика између подузорака. Испитаници који су своје здравствено стање проценили као врло добро (51,6%) и добро у највећем проценту (52,46%) не контролише своје здравље, док је уочљив тренд да испитаници који су проценили здравствено стање као лошије чешће посећују лекара (Табела бр. 29).

Табела бр. 29 Процена здравственог стања и учесталост контроле здравља

Колико често контролишете ваше здравље?						
Како процењујете ваше здравствено стање?	Једном годишње	Два пута годишње	Свака три месеца	Не идем на контроле	Σ	
Врло добро	33,9%	9,7%	4,8%	51,6%	100,0%	
Добро	32,9%	11,2%	3,5%	52,4%	100,0%	

Ни добро ни лоше	24,2%	33,1%	12,1%	30,6%	100,0%
Лоше	27,0%	27,7%	23,4%	21,9%	100,0%
Врло лоше	38,5%	23,1%	30,8%	7,7%	100,0%

Уочена је статистички значајна повезаност између процене здравственог стања и процене квалитета живота ($X^2 = 29,98$ (df=8) Sig. 0,000), без значајнијих разлика на нивоу подузорака. Лошије процењено здравствено стање предикатор је процене квалитета живота, који се код тих испитаника чешће перципира као задовољавајући и низак (Табела бр. 30).

Табела бр. 30 Процена здравственог стања и квалитета живота

Процена здравственог стања	Процена квалитета живота			Σ
	Висок	Задовољавајући	Низак	
Врло добро	27,4%	32,3%	40,3%	100,0%
Добро	22,4%	29,4%	48,3%	100,0%
Ни добро ни лоше	11,3%	26,6%	62,1%	100,0%
Лоше	21,2%	23,4%	55,5%	100,0%
Врло лоше	0,0%	76,9%	23,1%	100,0%

Добијене вредности указују на статистички значајну повезаност између процене здравственог стања испитаника и процене квалитета живота те хипотезу: ХПп1.4. Ставови грађана о њиховом квалитету живота условљени су здравственим стањем можемо прихватити.

1.5. Начин живота и процена квалитета живота

Субјективни осећај задовољства начином живота представља значајан индикатор квалитета живота. Од 479 испитаника, 21,9% је задовољно начином живота, 38,44% није задовољно, а 39,7% је делимично задовољно. Испитаници Бабушнице су процентуално мање задовољни начином живота 11%, од испитаника Мајданпека где је 28,5% процената одговорило да је задовољно начином живота. Незадовољних начином живота је 40,9% испитаника из Бабушнице и 36,9% испитаника Мајданпека, делимично задовољних начином живота је 48,1% испитаника Бабушнице и 34,6% испитаника Мајданпека (Прилог 2, Табела бр. 9). На основу ових и претходно приказаних резултата може се тврдити да су испитаници општине Мајданпек задовољнији начином

живота од испитаника Бабушнице ($X^2 = 21,32$ (df=2) Sig. 0,000).

Статистичка значајност уочена је између процене задовољства начином и квалитетом живота на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 802,07$ (df=4) Sig. 0,000) и у оквиру подузорака. Испитаници задовољни начином живота, у највећем проценту задовољни су и квалитетом живота и обрнуто (Табела бр. 31).

Табела бр. 31 Повезаност задовољства начином и квалитетом живота

Задовољство квалитетом живота				
Задовољство начином живова	Да	Не	Делимично	Σ
Да	90,5%	8,6%	1,0%	100,0%
Не	0,0%	98,4%	1,6%	100,0%
Делимично	0,0%	8,4%	91,6%	100,0%

На основу добијених вредности уочена је статистички значајна повезаност између процене начина и квалитета живота, те можемо прихватити постављену хипотезу: ХПп1.5. Ставови грађана о њиховом квалитету живота условљени су задовољством начина живота.

Без обзира на извесне разлике на нивоу подузорака, при чему је евидентан нешто повољнији положај испитаника општине Мајданпек везан за стамбене прилике, начин провођења ванрадног времена, процену здравственог стања и квалитета живота (преглед прихваћених и одбијених појединачних хипотеза на нивоу подузорака приказан је у Табели бр. 32), можемо прихватити прву посебну хипотезу која гласи: ХПп1: Ставови грађана о квалитету живота повезани су са проценом услова становања, начина исхране, начина провођења ванрадног времена, здравственог стања, задовољства начином живота.

Табела бр. 32 Преглед појединачних хипотеза ХПп1.1, ХПп1.2, ХПп1.3, ХПп1.4, ХПп1.5, за пограничне општине Бабушница и Мајданпек

БАБУШНИЦА	МАЈДАНПЕК
ХПп1.1. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са условима становања – потврђена.	ХПп1.1. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са условима становања – није потврђена.

ХПп1.2. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са начином исхране – потврђена.

ХПп1.2. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са начином исхране – потврђена.

ХПп1.3. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са начином провођења слободног времена – потврђена.

ХПп1.3. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са начином провођења слободног времена – потврђена.

ХПп1.4. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са здравственим стањем – потврђена.

ХПп1.4. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са здравственим стањем – потврђена.

ХПп1.5. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са задовољством начина живота – потврђена.

ХПп1.5. Ставови грађана о њиховом квалитету живота повезани су са задовољством начина живота – потврђена.

2. ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА И ПРОЦЕНА КВАЛИТЕТА ЖИВОТА³⁰⁰

2.1. Полна припадност и процена квалитета живота

Истражујући да ли демографска обележја утичу на субјективну процену задовољства начином и квалитетом живота дошло се до сазнања да постоји повезаност између пола испитаника и задовољства начином и квалитетом живота на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 69,519$ (df=2) Sig. 0,000; $X^2 = 56,990$ (df=2) Sig. 0,000). Значајно већи проценат испитаника мушког пола је задовољан начином и квалитетом живота (Табела бр. 33).

Табела бр. 33 Пол испитаника и задовољство начином и квалитетом живота

Да ли сте задовољни својим начином живота?				
Пол	Да	Не	Делимично	Σ
женски	9,1%	54,4%	36,5%	100,0%
мушки	34,9%	22,3%	42,9%	100,0%
Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?				
Пол	Да	Не	Делимично	Σ
женски	7,9%	56,8%	35,3%	100,0%
мушки	31,9%	29,0%	39,1%	100,0%

Трагајући за факторима који условљавају значајну разлику у степену задовољства властитим начином и квалитетом живота у зависности од пола тестирана је значајност више фактора (стамбене прилике, опремљеност домаћинства, начин исхране, процена здравственог стања итд).

На основу добијених података на нивоу целокупног узорка дошло се до сазнања да не постоје статистички значајне разлике између пола и стамбених прилика испитаника (Табела бр. 34). Разлике у подузorcима постоје али оне нису статистички значајне (Б: $X^2 = 6,340$ (df=3) Sig. 0,096; М: $X^2 = 0,636$ (df=3) Sig. 0,888), мада је уочено да је нешто повољнији статус испитаника у подузorcу Бабушнице у односу на испитанике јер већи проценат живи у кући или стану у власништву, 65,2% и код родитеља 27%, у односу на испитанике од којих чак 41,1% живи код родитеља, а 54,4% у кући или стану у власништву (Прилог 2, Табела 10).

³⁰⁰ Између брачног стања испитаника и задовољства квалитетом живота није уочена статистичка значајност

Табела бр. 34 Пол испитаника и стамбене прилике

Пол	Станујете у:				Σ
	Кући/стану у власништву	Код родитеља	Као подстанар	Као сустанар	
женски	68,1%	22,3%	9,7%	1,2%	100,0%
мушки	65,7%	26,7%	7,6%	0,8%	100,0%

$X^2 = 1,808$ (df=3) Sig. 0,613

Утврђена је веза између пола, стамбених прилика и степена задовољства начином и квалитетом живота. Тестирање значајности разлика показује да су статистички значајне када је у питању задовољство начином живота и потпуно или делимично решен стамбени статус, односно код испитаника који живе у сопственој стамбеној јединици или код родитеља ($X^2 = 59,247$ (df=2) Sig. 0,000; $X^2 = 8,240$ (df=2) Sig. 0,016), и задовољства квалитетом живота и становање у сопственој кући/стану ($X^2 = 55,104$ (df=2) Sig. 0,000). Знатно већи проценат испитаника мушког пола који живе у сопственом стану или кући задовољно је и делимично задовољно својим начином и квалитетом живота у односу на испитанике женског пола. Такође, задовољнији начином живота су испитаници мушког пола који живе код родитеља (Табела бр. 35).

Табела бр. 35 Стамбене прилике, пол и задовољство начином и квалитетом живота

Задовољство начином живота					
Станујете у:	Пол	Да	Не	Делимично	Σ
Кући/стану у власништву	женски	6,8%	55,6%	37,7%	100,0%
	мушки	36,1%	20,0%	43,9%	100,0%
Код родитеља	женски	17,0%	47,2%	35,8%	100,0%
	мушки	34,9%	23,8%	41,3%	100,0%
Задовољство квалитетом живота					
Станујете у:	Пол	Да	Не	Делимично	Σ
Кући/стану у власништву	женски	6,8%	54,9%	38,3%	100,0%
	мушки	35,5%	21,3%	43,2%	100,0%

Утврђено је и да је инфраструктурна опремљеност стана један од разлога већег степена задовољства начином и квалитетом живота испитаника мушког пола. Тако је међу испитаницима мушког пола који су прикључени на градску канализацију, централно грејање, градски водовод и имају прикључке за интернет, фиксну телефонију и кабловску телевизију је више задовољних и делимично задовољних начином живота у односу на испитанице (Табела бр. 36).

Табела бр. 36 Пол, опремљеност стана и задовољство начином живота

Опремљеност стамбене површине:	Пол	Задовољство начином живота?			Σ
		Да	Не	Делимично	
канализација	женски	10,7%	52,3%	37,1%	100,0%
	мушки	35,1%	21,5%	43,4%	100,0%
централно грејање	женски	10,3%	42,3%	47,4%	100,0%
	мушки	43,9%	7,3%	48,8%	100,0%
прикључак на градски водовод	женски	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
	мушки	33,3%	0,0%	66,7%	100,0%
интернет	женски	2,8%	66,7%	30,6%	100,0%
	мушки	32,3%	27,8%	39,9%	100,0%
фиксни телефон	женски	9,9%	52,8%	37,3%	100,0%
	мушки	35,5%	20,9%	43,6%	100,0%
кабловску ТВ	женски	12,5%	45,8%	41,7%	100,0%
	мушки	33,7%	12,6%	53,7%	100,0%

Пол испитаника утиче на начин исхране. Постоји повезаност између пола и учесталости конзумирања воћа, рибе, воћних сокова и алкохолних пића на нивоу целокупног узорка. На нивоу подузорка Бабушница уочена је повезаност између пола и конзумирања меса, воћа, воћних сокова и алкохолних пића, а подузорка Мајданпек само пола и конзумирања алкохолних пића (Табела бр. 37).

Табела бр. 37 Пол и начин исхране

Chi – квадрат тест df Sig. (2-sidet)			
	Б		М
Млеко	$X^2 = 9,18$ df = 4 Sig. 0,059		$X^2 = 4,93$ df = 4 Sig.0,295
Месо	$X^2 = 10,60$ df = 4 Sig.0,031		$X^2 = 5,50$ df = 4 Sig.0,239
Јаја	$X^2 = 0,83$ df = 3 Sig.0,841		$X^2 = 1,01$ df = 3 Sig.0,798
Воће	$X^2 = 12,28$ df = 4 Sig.0,015		$X^2 = 7,18$ df = 4 Sig.0,127
Поврће	$X^2 = 3,21$ df = 4 Sig.0,523		$X^2 = 4,01$ df = 4 Sig.0,405
Рибу	$X^2 = 7,4$ df = 4 Sig.0,114		$X^2 = 5,33$ df = 4 Sig.0,255
Слаткише	$X^2 = 1,81$ df = 4 Sig.0,772		$X^2 = 4,17$ df = 4 Sig.0,384
Воћне сокове	$X^2 = 11,37$ df = 4 Sig.0,023		$X^2 = 7,66$ df = 4 Sig.0,105
Алкохолна пића	$X^2 = 36,35$ df = 4 Sig.0,000		$X^2 = 25,20$ df = 4 Sig.0,000
Chi – квадрат тест df Sig. (2-sidet) на нивоу целокупног узорка			
Млеко	$X^2 = 8,53$ df = 4 Sig.0,074		
Месо	$X^2 = 2,42$ df = 4 Sig.0,659		
Јаја	$X^2 = 0,43$ df = 3 Sig.0,933		
Воће	$X^2 = 10,51$ df = 4 Sig.0,033		
Поврће	$X^2 = 4,43$ df = 4 Sig.0,351		
Рибу	$X^2 = 10,87$ df = 4 Sig.0,028		

Слаткише	$X^2 = 3,93$ df = 4 Sig.0,415
Воћне сокове	$X^2 = 10,55$ df = 4 Sig.0,032
Алкохолна пића	$X^2 = 57,22$ df = 4 Sig.0,000

Воће, рибу и воћне сокове чешће конзумирају испитанице женског пола, а знатно мањи проценат никада у односу на мушкарце. Алкохолна пића пак чешће конзумирају испитаници мушког пола, а никада знатно већи проценат испитаница у односу на испитанике (Табела бр. 38). Добијени подаци указују да испитанице више воде рачуна о правилној исхрани у односу на испитанике јер чешће уносе намирнице богате витаминима и протеинима.

Табела бр. 38 Пол и конзумирање одређених намирница

	Пол	Сваки дан	Једном недељно	Сваки други дан	Понекада	Никада	Σ
Воће	женски	29,9%	20,7%	24,5%	24,5%	0,4%	100,0%
	мушки	29,8%	16,0%	29,0%	21,0%	4,2%	100,0%
Риба	женски	1,2%	4,1%	22,4%	58,1%	14,1%	100,0%
	мушки	2,1%	2,5%	24,8%	46,6%	23,9%	100,0%
Воћни сокови	женски	17,8%	19,9%	17,0%	36,5%	8,7%	100,0%
	мушки	18,1%	14,7%	21,4%	29,4%	16,4%	100,0%
Алкохолна пића	женски	2,1%	2,9%	9,1%	49,0%	36,9%	100,0%
	мушки	8,8%	12,2%	24,4%	32,4%	22,3%	100,0%

Осим што воде рачуна о правилној исхрани, испитанице више воде рачуна о квалитету намирница које купују (Табела бр. 39). Значајно већи проценат испитаница на нивоу целокупног узорка се изјаснио да при куповини хране води рачуна о етикети здрава храна (73,9%) у односу на испитанике (29,8%), као и на нивоу подузорака.

Табела бр. 39 Пол испитаника и куповина здраве хране

Пол	Да ли при куповини хране водите рачуна о етикети здрава храна?		
	Да	Не	Σ
Женски	73,9%	26,1%	100,0%
Мушки	29,8%	70,2%	100,0%

$X^2 = 92,99$ (df=1) Sig. 0,000

Бројем један знатно већи проценат испитаница је рангирао обављање кућних послова (57,7%) што је у складу са традиционалним схватањем да су ово послови које треба да обављају пре свега жене. Мада је читање најчешће рангирано бројем 3 код испитаника оба пола, уочено је да је овај вид провођења ванрадног времена бројем 2

рангирао већи постотак испитаника женског пола (11,2%) у односу на испитанике мушког пола (3,4%). Дружење са пријатељима и рођацима је најчешће рангирано бројем 4, знатно већи проценат припадника мушког пола га је рангирао бројем 1 и 2 у односу на испитанике женског пола (Табела бр. 40).

Табела бр. 40 Пол и рангирање провођења слободног времена

Начин провођења ванрадног времена:	Пол	1	2	3	4	5	6	7	8	9
обављајући кућне послове	ж	57,7%	5,0%	19,1%	0%	2,1%	4,1%	8,3%	2,9%	0,8%
	м	34,0%	8,0%	32,4%	0%	2,5%	1,7%	15,1%	5,0%	1,3%
читајући	ж	23,7%	11,2%	39,0%	0%	3,7%	3,7%	9,1%	8,3%	0%
	м	26,1%	3,4%	39,5%	0%	5,9%	5,5%	12,2%	5,9%	0%
гледајући ТВ	ж	6,2%	11,2%	19,5%	0,4%	10,%	5,8%	19,5%	24,1%	1,2%
	м	8,4%	9,7%	12,6%	0,4%	15,5%	11,8%	19,7%	20,6%	0,4%
у биоскопу, позоришту, на концерту	ж	2,9%	7,5%	7,1%	3,3%	20,3%	11,2%	32,4%	12,0%	1,7%
	м	7,1%	7,6%	4,2%	2,1%	13,0%	16,4%	29,4%	16,0%	2,1%
шегајући	ж	4,1%	11,6%	7,1%	5,0%	24,9%	12,4%	14,1%	7,9%	10,4%
	м	7,1%	11,3%	4,6%	2,1%	32,8%	9,7%	12,2%	9,7%	8,8%
посвећујем га хобију	ж	3,7%	27,4%	2,9%	9,1%	11,6%	14,1%	7,5%	19,5%	1,7%
	м	4,6%	24,8%	3,4%	11,8%	12,2%	10,9%	4,6%	20,2%	4,2%
у дружењу са пријатељима и рођацима	ж	1,2%	15,8%	2,5%	27,0%	10,0%	16,2%	6,6%	17,4%	2,1%
	м	8,8%	24,4%	0,4%	24,8%	8,0%	14,7%	3,4%	10,5%	2,5%
обављајући додатне послове	ж	0,4%	5,4%	1,2%	37,8%	10,8%	22,4%	0,8%	10,0%	8,3%
	м	1,3%	5,9%	1,7%	42,0%	11,8%	18,5%	1,3%	10,9%	5,0%
нешто друго	ж	0,4%	7,5%	0,0%	12,9%	0,4%	4,6%	1,2%	0,0%	71,8%
	м	0,4%	3,4%	0,0%	11,8%	0,4%	4,2%	0,4%	0,8%	72,2%

Разлике у рангирању начина провођења ванрадног времена уочене су и на нивоу подузорака у зависности од пола (Прилог 2, Табела бр. 11). Веза је уочена између пола и рангирања провођења ванрадног времена уз ТВ програме на подзорку Бабушница. Већи проценат испитаника је бројем два рангирао гледање ТВ програма у односу на испитанике (м: 16,7%, ж: 6,6%). На нивоу подзорка Мајданпек значајно већи проценат испитаника је бројем 1 рангирао кућне послове (ж: 54,7%, м: 23,6%), а бројем 2 гледање ТВ програма (ж: 14%, м: 5,4%). Дружење са пријатељима и рођацима у већем проценту су испитаници рангирани бројем 2 у односу на испитанике (ж: 19,3%, м: 32,4%), које су овај вид провођења ванрадног времена у највећем проценту рангирале бројем 8.

Без обзира на пол скоро сви испитаници један део свог ванрадног времена проводе у дружењу са пријатељима и рођацима (ж: $N=241$, 91,1%; м: $N=238$, 94,5%), али је уочена статистички значајна веза између пола и особа са којима се испитаници најчешће друже. Мада се највећи проценат испитаника оба пола дружи са пријатељима, нешто већи проценат испитаница у односу на испитанике се дружи са рођацима, док се испитаници у већем проценту друже са колегама (Табела бр. 41).

Табела бр. 41 Пол и дружење

Са ким се најчешће дружите						
Пол	Рођацима	Пријатељима	Колегама	Политичким истомишљеницима	Избегавам дружење	Σ
женски	24,1%	59,3%	7,5%	0,4%	8,7%	100,0%
мушки	15,1%	64,7%	13,9%	0,8%	5,5%	100,0%

$X^2 = 12,165$ (df = 4) Sig. 0,016

Разлике у подузорцима постоје, а статистичка значајност уочена је на подузорку Бабушница ($X^2 = 13,566$ (df = 3) Sig. 0,004). Испитаници мушког пола ове општине су дружељубивији и свега 1,1% избегава дружење у односу на испитанице (5,5%). Значајно већи постотак мушких испитаника се дружи са колегама (Прилог 2, Табела бр. 12), што се може објаснити високим процентом испитаника женског пола који није у радном односу. Наиме, од 91 испитанице чак 72,5% не ради.

Уочене су разлике и између пола и процене здравственог стања на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 24,414$ (df = 4) Sig. 0,000). Највећи проценат испитаница ($N=241$) процењује здравствено стање као лоше (35,7%), а испитаника ($N=248$) као добро (35,7%). Као врло добро своје здравствено стање оценило је свега 9,5% испитаница и знатно више испитаника 16,4% (Табела бр. 42).

Табела бр. 42 Пол и процена здравственог стања

Како процењујете Ваше здравствено стање?						
Пол	Врло добро	Добро	Ни добро ни лоше	Лоше	Врло лоше	Σ
женски	9,5%	24,1%	26,1%	35,7%	4,6%	100,0%
мушки	16,4%	35,7%	25,6%	21,4%	0,8%	100,0%

Без обзира на разлике у процени здравственог стања испитаника Бабушнице, где је највећи проценат испитаница проценило своје здравствено стање као ни добро ни лоше, а испитаника као добро, није уочена статистичка значајност ($X^2 = 8,376$ (df = 4) Sig. 0,079), као на подузорку Мајданпек ($X^2 = 23,611$ (df = 4) Sig. 0,000). Од 150 испитаница највећи постотак 39,6%, проценило је здравствено стање као лоше, док је

значајно мањи проценат испитаника овако проценио своје здравље (N=148, 18,9%). Највећи проценат испитаника ове општине, 36,5% процењује га као добро. Разлике су уочене и између пола, општине и процене здравственог стања. За разлику од становница Бабушнице које су своје здравствено стање у највећем проценту оцениле као ни добро ни лоше (34,1%), становнице Мајданпека су га оцениле као лоше (39,3%). За разлику од њих испитаници мушког пола у највећем проценту (Б: 34,4%; М: 36,5%) су проценили своје здравствено стање као добро (Прилог 2, Табела бр. 13).

На основу добијених података може се уочити да испитанице више воде бригу о свом здрављу и чешће га контролишу у односу на испитанике (Табела бр. 43) што се може повезати са њиховом проценом здравственог стања. Наиме, подаци показују да без обзира на процену здравственог стања највећи проценат испитаница контролише своје здравље једном годишње, док испитаници који су проценили здравствено стање као врло добро, добро и ни добро ни лоше у највећем проценту не контролише своје здравље (53,8%, 62,4%, 42,6%), а они који су га проценили као лоше и врло лоше то чине у највећем проценту два пута годишње, 29,4% (Прилог 2, Табела бр. 14).

Табела бр. 43 Пол и контрола здравственог стања

Колико често контролишете Ваше здравље?					
Пол	Једном годишње	Два пута годишње	Свака три месеца	Не идем на контроле	Σ
женски	34,0%	24,5%	14,9%	26,6%	100,0%
мушки	24,4%	18,9%	9,7%	47,1%	100,0%

$\chi^2 = 21,936$ (df = 3) Sig. 0,000

Повезаност пола и контроле здравственог стања на подузорку Мајданпек ($\chi^2 = 22,333$ (df = 3) Sig. 0,000) у вези је са проценом здравственог стања у овој општини. Уочено је да испитанице ове општине најчешће контролишу своје здравље једном и два пута годишње, а испитаници уопште не контролишу своје здравље или то чине два пута годишње (Табела бр. 44). У складу са проценом здравственог стања је контрола здравља испитаника оба пола на подузорку Бабушница при чему није уочена статистичка значајност ($\chi^2 = 4,790$ (df = 3) Sig. 0,188).

Табела бр. 44 Пол и учесталост контроле здравља по општинама

Колико често контролишете Ваше здравље?						
Општина	Пол	Једном годишње	Два пута годишње	Свака три месеца	Не идем на контроле	Σ
Бабушница	женски	31,9%	17,6%	13,2%	37,4%	100,0%
	мушки	30,0%	14,4%	5,6%	50,0%	100,0%
Мајданпек	женски	35,3%	28,7%	16,0%	20,0%	100,0%
	мушки	20,9%	21,6%	12,2%	45,3%	100,0%

Имајући у виду добијене резултате, без обзира на разлике између подузорака можемо прихватити појединачну хипотезу: ХПп2.1. Полна припадност повезана је са проценом квалитета живота.

2.2. Године живота и процена квалитета живота

Одговори испитаника о стамбеним приликама у зависности од година старости у потпуности показује стамбене прилике грађана Србије. Утврђена је статистичка значајност између година старости и стамбених прилика на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 67,397$ ($df = 8$) Sig. 0,000) и подузорака (Б: $X^2 = 28,614$ ($df = 8$) Sig. 0,000; М: $X^2 = 47,934$ ($df = 8$) Sig. 0,000). Очекивано, најповољнији стамбени статус имају најстарији испитаници, са 60 и више година, јер највећи проценат (73,7%) станује у кући/стану у власништву. Најмлађи испитаници, старости између 18-29 година, су у најнеповољнијем положају јер највећи проценат 44,5%, испитаника живи са родитељима. Добијени подаци указују на тренд повољнијег стамбеног статуса са порастом година живота (Табела бр. 45).

Табела бр. 45 Године живота и стамбене прилике испитаника

Године живота	Станујете у:				Σ
	Кући/стану у власништву	Код родитеља	Постанар	Сустанар	
18-29	49,1%	45,4%	5,6%	1,8%	100,0%
30-39	48,9%	35,2%	15,9%	1,1%	100,0%
40-49	72,6%	17,9%	9,4%	1,7%	100,0%
50-59	80,0%	12,9%	7,1%	0,0%	100,0%
60 и више	89,5%	5,3%	5,3%	0,0%	100,0%

На нивоу целог узорка добијена је статистичка значајност између година живота испитаника и конзумирања следећих намирница: меса, воћа, слаткиша, воћних сокова и алкохолних пића (Табела бр. 45). Месо се на трпези налази ређе код старијих испитаника. Испитаници старости од 18 до 39 година живота најчешће конзумирају месо сваки други дан (18-29 година: 47,3%; 30-39 година 41,6%), а сви остали испитаници једном недељно. Најмлађи и најстарији испитаници веома ретко користе воће у исхрани, најмлађи понекада, а најстарији једном недељно, а воћне сокове понекада. Осим испитаника старости од 30-39 година који слаткише конзумирају у

највећем проценту сваки други дан, а воћне сокове сваки дан, остале категорије то у највећем проценту чине понекада. Алкохолна пића највећи проценат конзумира понекада без обзира на године старости. Забрињава податак да свега 15,5% најмлађих испитаника никада не конзумира алкохол, али охрабрује да се проценат испитаника који то не чини повећава са годинама старости.

Уочене су значајне разлике између година живота, општине и начина исхране (Табела бр. 46). Тестиране разлике указују да код испитаника Бабушнице постоји статистички значајна повезаност између година живота и конзумирања намирница, осим када је у питању поврће које се налази у ихрани без обзира на године живота најчешће сваки други дан. Док је значајност на подузорку Мајданпека утврђена једино код конзумирања слаткиша и воћних сокова (Табела бр. 46). Највећи проценат најмлађих испитаника свакодневно конзумира слаткише, а учесталост конзумирања слаткиша опада са годинама старости, те их највећи проценат испитаника старијих од 50 година користи само понекада. Исти тренд уочен је и код конзумирања воћних сокова.

Табела бр.46 Године живота и начин исхране

Chi – квадрат тест df Sig. (2-sided)				
	Б		М	
Млеко	X ² =32,95	df=16 Sig. 0,008	X ² =19,57	df=16 Sig.0,240
Месо	X ² =72,68	df=16 Sig.0,000	X ² =21,56	df=16 Sig. 0,158
Јаја	X ² =47,39	df=12 Sig. 0,000	X ² =7,06	df=12 Sig. 0,854
Воће	X ² =42,71	df=16 Sig. 0,000	X ² =16,20	df=16 Sig. 0,439
Поврће	X ² =24,83	df=416 Sig. 0,073	X ² =12,29	df=16 Sig. 0,724
Рибу	X ² =29,08	df=16 Sig. 0,023	X ² =16,27	df=16 Sig. 0,435
Слаткише	X ² =60,56	df=16 Sig. 0,000	X ² =33,19	df=16 Sig. 0,007
Воћне сокове	X ² =34,45	df=16 Sig. 0,005	X ² =38,19	df=16 Sig. 0,001
Алкохолна пића	X ² =39,97	df=16 Sig. 0,001	X ² =23,63	df=16 Sig. 0,098
Chi – квадрат тест df Sig. (2-sided) на нивоу целокупног узорка				
Млеко	X ² =21,12 df=16 Sig. 0,174			
Месо	X ² =55,02 df=16 Sig. 0,000			
Јаја	X ² =17,88 df=16 Sig. 0,119			
Воће	X ² =37,77 df=16 Sig. 0,002			
Поврће	X ² =14,20 df=16 Sig. 0,584			
Рибу	X ² =22,88 df=16 Sig. 0,117			
Слаткише	X ² =61,66 df=16 Sig. 0,000			
Воћне сокове	X ² =46,70 df=16 Sig. 0,000			
Алкохолна пића	X ² =40,47 df=16 Sig. 0,001			

Забрињава податак да најмлађи испитаници у највећем проценту не воде рачуна о квалитету намирница које купују, као ни најстарији испитаници на нивоу целокупног

узорка. Међутим, значајно је да испитаници старости од 30 до 59 година воде рачуна при куповини хране о етикети здрава храна, што може утицати да се код најмлађих испитаника створи навика правилног одабира намирница, односно у будућности повећава шансе да популација у целини при куповини хране обраћа више пажње на њен квалитет (Табела бр. 47). Слични подаци су добијени и на подузорку Мајданпек ($X^2 = 11,79$ (df = 4) Sig. 0,019), где највећи проценат испитаника, с изузетком најстаријих при куповини хране води рачуна о етикети здрава храна. За разлику од њих једино испитаници старости од 40 до 59 година живота Бабушнице у већем проценту воде рачуна о квалитету намирница при куповини ($X^2 = 5,536$ (df = 4) Sig. 0,237).

Табела бр. 47 Године живота и куповина здраве хране

Да ли при куповини хране водите рачуна о етикети здрава храна?			
Године живота	Да	Не	Σ
18-29	45,5%	54,5%	100,0%
30-39	57,3%	42,7%	100,0%
40-49	60,5%	39,5%	100,0%
50-59	56,5%	43,5%	100,0%
60 и више	36,8%	63,2%	100,0%

$$X^2 = 114,01 \text{ (df = 4) Sig. 0,007}$$

Године живота битније не утичу на начин провођења ванраднoг времена, осим при рангирању обављања кућних и додатних послова на нивоу целокупног узорка. Са годинама старости уочен је тренд повећања рангирања обављања кућних послова бројем 1, као и рангирање додатних послова бројем 4 (Табела бр. 48).

Табела бр. 48 Године живота и рангирање обављања кућних и додатних послова као видoва провођења ванраднoг времена (изражено у %)

Начин провођења ванраднoг времена	Године живота	1 2 3 4 5 6 7 8 9								
обављајући кућне послове	19-29	36,4	5,5	25,5		2,7	2,7	22,7	1,8	2,7
	30-39	38,2	9,0	27,0		4,5	4,5	12,4	2,2	2,2
	40-49	50,4	6,7	21,8		1,7	4,2	9,2	5,9	0,0
	50-59	49,4	5,9	27,1		0,0	0,0	9,4	8,2	0,0
	Више од 60	57,9	5,3	28,9		2,6	2,6	1,3	1,3	0,0
обављајући додатне послове	19-29	1,8	6,4	0,9	37,3	10,0	17,3	1,8	17,3	4,5
	30-39	2,2	6,7	2,2	38,2	10,1	16,9	0,0	9,0	12,4
	40-49	0,0	2,5	1,7	43,7	7,6	29,4	0,0	10,9	4,2
	50-59	0,0	2,4	0,0	37,6	17,6	21,2	2,4	8,2	9,4
	Више од 60	0,0	11,8	2,6	42,1	13,2	14,5	1,3	3,9	3,9

Најмлађи испитаници Мајданпека најчешће су број 7 рангирани обављање кућних послова 32,4%, а 25% бројем 1 овај вид провођења ванрадног времена. Уочен је тренд повећања процента испитаника овог подузорка који је бројем 1 рангирао обављање кућних послова као вид провођења ванрадног времена и пораста година живота. Нешто мање од половине испитаника старијих од 40 година рангирало је обављање кућних послова на овај начин (40-49 година: 49,3%; 50-59 година: 49,1% и 60 и више година: 48,8%). Изненадио је податак да су млађи испитаници Бабушнице најчешће бројем 7 рангирани обављање додатних послова, као вид провођења ванрадног времена (18-29 година: 35,7%; 30-39 година: 37,5% и 40-49 година: 65,9%) у односу на испитанике старије од 50 година живота који су рангирани бројем 6, тим пре што највећи проценат ових испитаника не ради, ради на црно или на одређено време.

Највећи проценат испитаника без обзира на године живота навео је дружење као вид провођења ванрадног времена, а статистичка значајност уочена је једино на подузорку Бабушнице између година живота и особа са којима се друже ($X^2 = 24,542$ (df = 12) Sig. 0,017). Мада се становници Бабушнице најчешће друже са пријатељима, а затим са рођацима без обзира на своје године, одступање је приметно код испитаника старости између 40 и 49 година, који се у знатно мањем проценту од осталих категорија друже са рођацима, али више са колегама (Табела бр. 49), што се може објаснити податком да је најмањи проценат ових испитаника ван радног односа (25%) у односу на остале старосне групе. Интересантан је и податак о изостанку дружења са политичким истомишљеницима.

Табела бр. 49 Године живота и особе са којима се друже становници Бабушнице

Са ким се најчешће дружите?						
Године живота	Рођацима	Пријатељима	Колегама	Политичким истомишљеницима	Избегавам дружење	Σ
18-29	33,3%	57,1%	9,5%		0,0%	100,0%
30-39	21,9%	59,4%	15,6%		3,1%	100,0%
40-49	6,8%	56,8%	27,3%		9,1%	100,0%
50-59	13,3%	60,0%	23,3%		3,3%	100,0%
<од 60	33,3%	60,6%	6,1%		0,0%	100,0%

Уочене су разлике и између година живота и процене здравственог стања ($X^2 =$

37,210 (df = 16) Sig. 0,002). Забрињава податак да је највећи проценат најмлађих испитаника процени здравствено стање као лоше, истоветно као и испитаници старији од 60 година (Табела бр. 50). На нивоу подузорака су уочене извесне разлике (Б: $X^2 = 28,803$ (df = 16) Sig. 0,025; М: $X^2 = 36,936$ (df = 16) Sig. 0,002). Једнак проценат најмлађих из Бабушнице проценио је своје здравствено стање као врло добро, ни добро ни лоше и лоше (28,6%), највећи проценат испитаника старости од 30 до 39 година као лоше (40,9%), између 40 и 59 година као добро (43,2% и 43,3%), а најстарији испитаници као ни добро ни лоше (39,4%). За разлику од њих, испитаници Мајданпека старости од 18 до 49 година проценили су своје здравствено стање као добро, нешто старији од 50 до 59 година као ни добро ни лоше, а најстарији као лоше (Прилог 2, Табела бр. 15).

Табела бр. 50 Године живота и процена здравственог стања

Како процењујете Ваше здравствено стање?						
Године живота	Врло добро	Добро	Ни добро ни лоше	Лоше	Врло лоше	Σ
18-29	22,7%	26,4%	21,8%	27,3%	1,8%	100,0%
30-39	14,6%	32,6%	23,6%	29,2%	0,0%	100,0%
40-49	9,2%	37,8%	22,7%	26,1%	4,2%	100,0%
50-59	11,8%	29,4%	30,6%	22,4%	5,9%	100,0%
<од 60	3,9%	19,7%	34,2%	40,8%	1,3%	100,0%

Повезаност година живота и процене здравственог стања на нивоу узорка и подузорака вероватно је један од разлога учесталости контроле здравља. Најмлађи испитаници и испитаници старости 50 до 59 година у највећем проценту иду једном годишње или уопште не контролишу своје здравље. Заправо, може се уочити да у свим старосним групама највећи проценат испитаника или контролише своје здравље једном годишње или то уопште не чини (Табела бр. 51).

Табела бр. 51 Године живота и контрола здравља

Колико често контролишете своје здравље?					
Године живота	Једном годишње	Два пута годишње	Свака три месеца	Не идем на контроле	Σ
18-29	36,4%	20,0%	7,3%	36,4%	100,0%
30-39	33,7%	23,6%	11,2%	31,5%	100,0%
40-49	26,1%	20,2%	12,6%	41,2%	100,0%
50-59	35,3%	18,8%	10,6%	35,3%	100,0%
<од 60	11,8%	27,6%	22,4%	38,2%	100,0%

$X^2 = 24,058$ (df = 12) Sig. 0,020

Испитаници су углавном делимично задовољни и нису задовољни начином живота на нивоу целокупног узорка, без обзира на узраст ($X^2 = 14,135$ ($df = 8$) Sig. 0,078), али је уочена статистичка значајност разлика у задовољству начином живота посматрано према узрасту испитаника на нивоу подузорка Бабушница ($X^2 = 29,164$ ($df = 8$) Sig. 0,000). Од 42 испитаника старости између 18 и 29 година живота Бабушнице, свега 19%, старости између 30 и 39 година ($N=32$) 28,1%, између 40 и 49 година ($N=44$) 2,3%, са 60 и више година ($N=33$) 6,1% се изјаснило да је задовољно начином живота и нико између 50 и 59 година ($N=30$). Међу најмлађим испитаницима једнак је број незадовољних и делимично задовољних, а у свим осталим старосним групама највећи проценат се изјаснио да је делимично задовољан. Уочава се да после 39 године живота опада задовољство начином живота код испитаника Бабушнице (Табела бр. 52).

Табела бр. 52 Године живота и задовољство начином живота испитаника

Бабушнице

Да ли сте задовољни својим начином живота?				
Године живота	Да	Не	Делимично	Σ
18-29	19,0%	52,4%	28,6%	100,0%
30-39	28,1%	28,1%	43,8%	100,0%
40-49	2,3%	40,9%	56,8%	100,0%
50-59	0,0%	30,0%	70,0%	100,0%
<од 60	6,1%	48,5%	45,5%	100,0%

Слични подаци су добијени и у случају старости испитаника и задовољства квалитетом живота на нивоу целокупног узорка и подузорок Бабушница ($X^2 = 33,830$ ($df = 8$) Sig. 0,000). Мада је и у овој општини највише незадовољних квалитетом живота, уочено је да је најнезадовољнијих квалитетом живота међу најмлађим испитаницима. Тренд смањења незадовољних се уочава све до групе старости од 60 и више година. Такође, значајније већи постотак задовољних је међу испитаницима друге старосне групе (Табела бр. 53).

Табела бр. 53 Године и задовољство квалитетом живота становника Бабушнице

Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?				
Године живота	Да	Не	Делимично	Σ
18-29	2,4%	73,8%	23,8%	100,0%
30-39	21,9%	50,0%	28,1%	100,0%
40-49	2,3%	45,5%	52,3%	100,0%
50-59	2,3%	45,5%	52,3%	100,0%
<од 60	3,0%	54,5%	42,4%	100,0%

Добијени резултати указују да можемо делимично прихватити појединачну хипотезу: ХПп2.2. Године живота повезане су са проценом квалитета живота.

2.3. Степен образовања и процена квалитета живота

На основу добијених података утврђена је веза између степена образовања и задовољства начином и квалитетом живота на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 56,57$ (df=8), Sig. 0,000; $X^2 = 37,03$ (df=8), Sig. 0,000) и оба подузорка. Више од 50% испитаника без школе и са завршеном основном школом није задовољно својим начином живота. Међу испитаницима са завршеном средњом и вишом школом највише је делимично задовољних (50,2% и 50%), а са завршеном високом школом задовољних начином живота (Табела бр. 54), што указује на тренд пораста задовољства начином живота код испитаника који имају више степене образовања.

Табела бр. 54 Степен образовања и задовољство начином живота испитаника на нивоу целокупног узорка

Школа	Да ли сте задовољни својим начином живота?			Σ
	Да	Не	Делимично	
Без школе	16,7%	55,0%	28,3%	100,0%
Основна школа	17,3%	57,1%	25,6%	100,0%
Средња школа	22,0%	27,8%	50,2%	100,0%
Виша школа	37,5%	12,5%	50,0%	100,0%
Висока школа	47,6%	23,8%	28,6%	100,0%

Бабушница: $X^2 = 23,37$ (df=8), Sig. 0,003

Мајданпек: $X^2 = 76,75$ (df=8), Sig. 0,000

Слични подаци добијени су и при процени квалитета живота. Најнезадовољнији су испитаници без школе и тај проценат опада са повећањем степена образовања до испитаника са високим образовањем, али је уочен тренд повећања задовољства квалитетом живота са повећањем образовног нивоа (Табела бр. 55). Извесне разлике утврђене су на нивоу подузорака. Од испитаника Бабушнице ниједан испитаника без школе и са завршеном основном школом није се изјаснио да је задовољан квалитетом живота, за разлику од испитаника Мајданпека где се 22,5% испитаника без школе и 28,6% испитаника са основном школом изјаснило да је задовољно квалитетом живота. Без обзира на степен образовања испитаници Мајданпека су генерално задовољнији својим квалитетом живота од испитаника Бабушнице. Такође, уочена је разлика у

задовољству квалитетом живота између најобразованијих испитаника Бабушнице и Мајданпека, па су тако испитаници Мајданпека који су завршили факултет у 50,0% случајева задовољни квалитетом живота, док је тај проценат свега 14,3% код испитаника Бабушнице (Прилог 2, Табела бр. 19).

Табела бр. 55 Степен образовања и задовољство квалитетом живота на нивоу целокупног узорка

Школа	Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?			
	Да	Не	Делимично	Σ
Без школе	15,0%	58,3%	26,7%	100,0%
Основна школа	16,5%	57,1%	26,3%	100,0%
Средња школа	19,5%	34,0%	46,5%	100,0%
Виша школа	37,5%	25,0%	37,5%	100,0%
Висока школа	38,1%	33,3%	28,6%	100,0%

Бабушница: $X^2 = 21,60$ (df=8), Sig. 0,006

Мајданпек: $X^2 = 76,75$ (df=8), Sig. 0,000

Без обзира на степен образовања највећи проценат испитаника живи у кући/стану у власништву, а интересантно је да најповољније решено стамбено питање имају испитаници без завршене основне школе, као и да чак 23,8% испитаника са завршеним факултетом има подстанарски статус (Табела бр 56). На нивоу подузорака су уочене значајне разлике: испитаници Бабушнице са високом школом у 42,9% случајева живе код родитеља, док ниједан испитаник Мајданпека истог образовног профила не живе са својим родитељима. Знатно већи проценат факултетски образованих испитаника Мајданпека (71,4%), за разлику од испитаника Бабушнице (42,9%) има решено стамбено питање и живе у кући/стану у власништву (Прилог 2, Табела бр. 16).

Табела бр. 56 Образовање и стамбене прилике на нивоу целокупног узорка

Степен образовања:	Станујете у:				Σ
	кући/ стану у власништву	код родитеља	подстанарском стану	сустанар је	
Без школе	85,0%	6,7%	8,3%	0,0%	100,0%
Основна школа	68,4%	25,6%	4,5%	1,5%	100,0%
Средња школа	61,4%	27,8%	10,0%	0,8%	100,0%
Виша школа	58,3%	33,3%	4,2%	4,2%	100,0%
Висока школа	61,9%	14,3%	23,8%	0,0%	100,0%

На нивоу целокупног узорка: $X^2 = 27,92$ (df=12) Sig. 0,006

Бабушница: $X^2 = 16,83$ (df=12) Sig. 0,072

Мајданпек: $X^2 = 21,19$ (df=12) Sig. 0,048

Да стамбене прилике нису пресудне за осећај задовољства квалитетом живота,

показује податак да је статистичка значајност уочена једино код испитаника са завршеном средњом школом ($X^2 = 18,66$ (df = 6) Sig. 0,005).

Испитујући начин исхране испитаника Бабушнице и Мајданпека, у зависности од образовања, дошли смо до података који указују да код испитаника Бабушнице постоји статистички значајна повезаност степена образовања испитаника и конзумирања следећих намирница: меса, воћа, поврћа, рибе, слаткиша, воћних сокова и алкохолних пића. Занимљиво је да код испитаника Мајданпека постоји статистички значајна повезаност код конзумирања свих намирница, осим конзумирања јаја, као и да на нивоу целог узорка није установљена статистичка значајност само код конзумирања меса (Табела бр. 57).

Табела бр. 57 Степен образовања и начин исхране

Хи – квадрат тест df Sig. (2-sided)				
	Б		М	
Млеко	$X^2=22,96$	df=16 Sig. 0,115	$X^2=61,13$	df=16 Sig. 0,000
Месо	$X^2=45,94$	df=16 Sig. 0,000	$X^2=44,62$	df=16 Sig. 0,000
Јаја	$X^2=19,85$	df=12 Sig. 0,070	$X^2=17,03$	df=12 Sig. 0,148
Воће	$X^2=33,86$	df=16 Sig. 0,006	$X^2=66,95$	df=16 Sig. 0,000
Поврће	$X^2=35,37$	df=16 Sig. 0,004	$X^2=47,39$	df=16 Sig. 0,000
Рибу	$X^2=31,31$	df=16 Sig. 0,012	$X^2=55,20$	df=16 Sig. 0,000
Слаткише	$X^2=29,58$	df=16 Sig. 0,020	$X^2=68,44$	df=16 Sig. 0,000
Воћне сокове	$X^2=35,13$	df=16 Sig. 0,004	$X^2=67,68$	df=16 Sig. 0,000
Алкохолна пића	$X^2=37,23$	df=16 Sig. 0,002	$X^2=35,94$	df=16 Sig. 0,003
Хи – квадрат тест df Sig. (2-sided) на нивоу целокупног узорка				
Млеко	$X^2=52,26$ df=16 Sig. 0,000			
Месо	$X^2=61,16$ df=16 Sig. 0,012			
Јаја	$X^2=25,62$ df=12 Sig. 0,000			
Воће	$X^2=72,64$ df=16 Sig. 0,000			
Поврће	$X^2=58,63$ df=16 Sig. 0,000			
Рибу	$X^2=56,96$ df=16 Sig. 0,000			
Слаткише	$X^2=65,76$ df=16 Sig. 0,000			
Воћне сокове	$X^2=82,17$ df=16 Sig. 0,000			
Алкохолна пића	$X^2=38,35$ df=16 Sig. 0,001			

Степен образовања не утиче на избор хране при куповини. Више од половине испитаника без школе, са завршеном основном школом и неочекивано са завршеном високом школом не води рачуна о етикети здрава храна при куповини намирница (Табела бр. 58). На нивоу подузорака није уочена статистичка значајност, али преко 50% испитаника Бабушнице са завршеном средњом школом и факултетом при

куповини намирница води рачуна о етикети здрава храна, а у Мајданпеку само са завршеном средњом школом (Б: $X^2 = 2,98$ (df = 6) Sig. 0,561, М: $X^2 = 7,98$ (df = 6) Sig. 0,092).

Табела бр. 58 Степен образовања и куповина здраве хране

Да ли при куповини хране водите рачуна о етикети здрава храна?			
Степен образовања:	Да	Не	Σ
Без школе	41,7%	58,3%	100,0%
Основна школа	47,4%	52,6%	100,0%
Средња школа	56,8%	43,2%	100,0%
Виша школа	58,3%	41,7%	100,0%
Висока школа	47,6%	52,4%	100,0%

$X^2 = 6,52$ (df=4) Sig. 0,153

Вредности Хи-квадрат теста алфа коефицијента указују повезаност између степена образовања и начина провођења слободног времена, како на новоу целокупног узорка $X^2 = 50,92$ (df=28) Sig. 0,005, тако и на нивоу подузорака (Б: $X^2 = 47,96$ (df=28) Sig. 0,011, М: $X^2 = 53,19$ (df=28) Sig. 0,003). Испитаници оба подузорка без обзира на степен образовања, најчешће ванраднo време проводе у обављању кућних послова. (Прилог 2, Табеле бр. 17). Међутим, утврђене су неке значајне разлике у оквиру подузорака. Највећи проценат испитаника Бабушнице који имају завршену вишу школу, чешће читаће наводе као начин провођења ванраднoг времена (54,5%) у односу на испитанике нижег образовања, док код испитаника Мајданпека истог образовног профила то није случај, јер свега 7,7% испитаника са вишом школом, наводи да ванраднo време проводи у читању. Образованији испитаници и Бабушнице и Мајданпека чешће у ванраднo време гледају телевизију, одлазе у биоскопе и позоришта за разлику од испитаника нижег образовног профила. Испитаници Мајданпека, без обзира на степен образовања, чешће шетају за разлику од испитаника Бабушнице. Хоби, као начин провођења ванраднoг времена је значајнији испитаницима Мајданпека, док су то додатни послови код испитаника Бабушнице. (Прилог 2, Табеле бр. 17).

Статистичка значајност утврђена је између испитаника различитог степена образовања када је реч о избору особа са којима се испитаници друже на нивоу целокупног узорка и на подузорку Мајданпек. Дружење са пријатељима је најчешћи облик дружења. Без обзира на ниво образовања испитаници се најчешће друже са пријатељима, али се испитаници Бабушнице са завршеним факултетом не друже са колегама и са политичким истомишљеницима (Табела бр. 59)

Табела бр. 59 Степен образовања и дружење испитаника по општинама

Општина	Школа	Са ким се најчешће дружите:					Σ
		Рођаци	Пријатељи	Колеге	Политички истомишљеници	Избегавам дружење	
Бабушница	Без школе	25,0%	65,0%	10,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	Основна школа	16,1%	60,7%	16,1%	0,0%	7,1%	100,0%
	Средња школа	25,3%	56,3%	16,1%	0,0%	2,3%	100,0%
	Виша школа	9,1%	45,5%	45,5%	0,0%	0,0%	100,0%
	Висока школа	28,6%	71,4%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Мајданпек	Без школе	32,5%	47,5%	0,0%	0,0%	20,0%	100,0%
	Основна школа	22,1%	59,7%	2,6%	0,0%	15,6%	100,0%
	Средња школа	14,3%	70,8%	9,1%	1,3%	4,5%	100,0%
	Виша школа	7,7%	76,9%	7,7%	7,7%	0,0%	100,0%
	Висока школа	14,3%	50,0%	28,6%	0,0%	7,1%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 36,28$ (df=16), Sig. 0,005

Бабушница: $X^2 = 14,43$ (df=12), Sig. 0,274

Мајданпек: $X^2 = 46,42$ (df=16), Sig. 0,000

Уочене су разлике и између степена образовања испитаника и процене здравственог стања. Највећи проценат испитаника без и са завршеном основном школом процењује своје здравствено стање као лоше и оваква процена се смањује са повећањем образовног нивоа. Испитаници Бабушнице који су без школе у највећем проценту своје здравље су проценили као ни добро ни лоше 40%, а испитаници Мајданпека у 47,5% случајева као лоше. 36,4% испитаника Бабушнице са вишом школом здравствено стање је проценило као ни добро ни лоше, а 46,2% испитаника Мајданпека истог образовања као добро. Код испитаника Мајданпека, уочава се тренд да испитаници са већим образовањем своје здравље процењују боље (Табела бр. 60).

Табела бр. 60 Степен образовања и процена здравственог стања

Целокупни узорак	Школа	Како процењујете ваше здравствено стање?					Σ
		Врло добро	Добро	Ни добро ни лоше	Лоше	Врло лоше	
	Без школе	1,7%	23,3%	31,7%	43,3%	0,0%	100,0%
	Основна школа	9,0%	24,8%	31,6%	32,3%	2,3%	100,0%
	Средња школа	16,6%	34,0%	20,7%	25,3%	3,3%	100,0%

	Виша школа	8,3%	37,5%	33,3%	16,7%	4,2%	100,0%
	Висока школа	33,3%	23,8%	23,8%	14,3%	4,8%	100,0%
Општина	Школа	Врло добро	Добро	Ни добро ни лоше	Лоше	Врло лоше	Σ
Бабушница	Без школе	0,0%	25,0%	40,0%	35,0%	0,0%	100,0%
	Основна школа	17,9%	33,9%	25,0%	23,2%	0,0%	100,0%
	Средња школа	19,5%	27,6%	24,1%	27,6%	1,1%	100,0%
	Виша школа	0,0%	27,3%	36,4%	36,4%	0,0%	100,0%
	Висока школа	28,6%	14,3%	28,6%	28,6%	0,0%	100,0%
Мајданпек	Без школе	2,5%	22,5%	27,5%	47,5%	0,0%	100,0%
	Основна школа	2,6%	18,2%	36,4%	39,0%	3,9%	100,0%
	Средња школа	14,9%	37,7%	18,8%	24,0%	4,5%	100,0%
	Виша школа	15,4%	46,2%	30,8%	0,0%	7,7%	100,0%
	Висока школа	35,7%	28,6%	21,4%	7,1%	7,1%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 38,05$ (df=16) Sig. 0,001

Бабушница: $X^2 = 11,76$ (df=16, Sig. 0,761

Мајданпек: $X^2 = 49,76$ (df=16, Sig. 0,000

На нивоу целокупног узорка уочава се тренд да испитаници са вишим образовањем чешће посећују лекара (Табела бр. 61). Имајући у виду да су ови испитаници у малом проценту оценили своје здравље као врло лоше и лоше, чешће контроле здравља могу се објаснити вишим степеном образовања које утиче и на виши степен здравствене културе. Незнатне разлике утврђене су у оквиру подузорака (Прилог 2, Табела бр. 18).

Табела бр. 61 Степен образовања и контрола здравственог стања

Школа	Колико често контролишете ваше здравље?				Σ
	Једном годишње	Два пута годишње	Свака три месеца	Не идем на контроле	
Без школе	20,0%	23,3%	20,0%	36,7%	100,0%
Основна школа	18,8%	27,8%	15,0%	38,3%	100,0%
Средња школа	35,7%	16,6%	8,3%	39,4%	100,0%
Виша школа	33,3%	29,2%	16,7%	20,8%	100,0%
Висока школа	42,9%	28,6%	14,3%	14,3%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 30,31$ (df=12) Sig. 0,003

Бабушница: $X^2 = 24,60$ (df=12) Sig. 0,017

Мајданпек: $X^2 = 53,41$ (df=12) Sig. 0,000

На основу добијених резултата можемо закључити да је степен образовања испитаника повезан са проценом квалитета живота, те можемо да прихватимо појединачну хипотезу: ХПп2.3. Степен образовања повезан је са проценом квалитета живота.

2.4. Запосленост испитаника и процена квалитета живота

Да је могућност остваривања човека као радног бића један од услова да се човек осећа испуњен и задовољан својим начином и квалитетом живота говоре и наши подаци. Добијени резултати приказани у Табели бр. 62, показују да је задовољство начином живота условљено радним статусом испитаника. Од испитаника који не раде чак 62,2% је незадовољно начином живота, а од испитаника који раде на неодређено време 15%. Уочава се да са сигурнијим радним статусом опада степен незадовољства. Добијене вредности X^2 и Sig. указују на статистички значајну повезаност између запослености и задовољства начином живота како на нивоу целокупног узорка (Табела бр. 62), тако и на појединачним узорцима.

Табела бр. 62 Радни статус и задовољство начином живота

Да ли сте запослени?	Да ли сте задовољни својим начином живота?			
	Да	Не	Делимично	Σ
Да, на неодређено	27,9%	15,0%	57,1%	100,0%
Да, на одређено	27,3%	26,4%	46,4%	100,0%
Не	14,4%	62,2%	23,3%	100,0%
Не, али радим на црно	19,0%	50,0%	31,0%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 87,28$ (df=6), Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 44,23$ (df=6), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 44,96$ (df=6), Sig. 0,000

Слични подаци добијени су и при испитивању радног статуса испитаника и задовољства квалитетом живота. Уочена је веза између запослености испитаника и задовољства квалитетом живота, па је тако 65% испитаника који не раде незадовољно квалитетом свог живота, па је тако је међу запосленима на неодређено време највећи проценат оних који су задовољни или делимично задовољни квалитетом живота. (Табела бр. 63).

Табела бр. 63 Запосленост и задовољство квалитетом живота

Да ли сте запослени?	Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?			
	Да	Не	Делимично	Σ
Да, на неодређено	27,2%	21,8%	51,0%	100,0%
Да, на одређено	24,5%	31,8%	43,6%	100,0%
Не	11,7%	65,0%	23,3%	100,0%
Не, али радим на црно	16,7%	52,4%	31,0%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 69,79$ (df=6), Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 25,99$ (df=6), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 44,96$ (df=6), Sig. 0,000

Вредности X^2 теста указују да на нивоу целокупног узорка и подузорка

Мајданпек не постоји статистички значајна повезаност између запослености и стамбених прилика испитаника, док је на нивоу подузорка Бабушнице уочена статистичка значајност (Табела бр. 64). Од испитаника Бабушнице који раде на неодређено највећи проценат 64,7% живи у кући/стану у власништву, знатно мање испитаника живи код родитеља (29,4%) и има подстанарски (3,9%) или сустанарски статус (2,0%). Чини се да су најнеповољније стамбене прилике испитаника који раде на одређено време, јер 18,8% има подстанарски статус који подразумева поред подмиривања редовних трошкова и плаћање станодавцу на једној страни, а на другој временски ограничен радни статус који носи неизвесност око даљих примања (Табела бр. 64).

Табела бр. 64 Запосленост и стамбене прилике

Бабушница	Станујете у:				Σ
	кући/ стану у власништву	код родитеља	подстанарском стану	сустанар је	
Запосленост:					
Да, на неодређено	64,7%	29,4%	3,9%	2,0%	100,0%
Да, на одређено	43,8%	37,5%	18,8%	0,0%	100,0%
Не	66,3%	28,9%	3,6%	1,2%	100,0%
Не, али радим на црно	33,3%	66,7%	0,0%	0,0%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 15,86$ (df=9), Sig. 0,070

Бабушнице: $X^2 = 21,22$ (df=9), Sig. 0,012

Мајданпека: $X^2 = 16,72$ (df=9), Sig. 0,302

Испитујући начин исхране испитаника Бабушнице и Мајданпека, у зависности од радног статуса, дошли смо до података који указују да код испитаника Бабушнице постоји статистички значајна повезаност конзумирања следећих намирница: воћа, слаткиша и алкохолних пића, а код испитаника Мајданпека са конзумирањем меса, слаткиша и воћних сокова. Тачније, ове намирнице чешће конзумирају испитаници који су у радном односу, за разлику од испитаника који нису. На нивоу целокупног узорка уочена је статистичка значајност код конзумирања меса, воћа, рибе, воћних сокова, слаткиша и алкохолних пића (Табела бр. 65).

Табела бр. 65 Запосленост и начин исхране

Hi – квадрат тест df Sig. (2-sided)						
	Б			М		
Млеко	$X^2=7,90$	df=12	Sig. 0,793	$X^2=13,55$	df=12	Sig. 0,330
Месо	$X^2=12,38$	df=12	Sig. 0,416	$X^2=25,20$	df=12	Sig. 0,014
Јаја	$X^2=12,31$	df=9	Sig. 0,197	$X^2=11,28$	df=9	Sig. 0,257

Воће	$X^2=23,10$ df=12 Sig. 0,020	$X^2=19,30$ df=12 Sig. 0,081
Поврће	$X^2=5,65$ df=12 Sig. 0,933	$X^2=13,29$ df=12 Sig. 0,348
Рибу	$X^2=16,22$ df=12 Sig. 0,181	$X^2=19,82$ df=12 Sig. 0,071
Слаткише	$X^2=37,83$ df=12 Sig. 0,000	$X^2=30,50$ df=12 Sig. 0,002
Воћне сокове	$X^2=13,75$ df=12 Sig. 0,317	$X^2=40,24$ df=12 Sig. 0,000
Алкохолна пића	$X^2=48,81$ df=12 Sig. 0,000	$X^2=7,65$ df=12 Sig. 0,812
Hi – квадрат тест df Sig. (2-sided) на нивоу целокупног узорка		
Млеко	$X^2 = 4,93$ df=12 Sig. 0,960	
Месо	$X^2 = 26,74$ df=12 Sig. 0,008	
Јаја	$X^2=12,17$ df= 9 Sig. 0,204	
Воће	$X^2 = 33,85$ df=12 Sig. 0,001	
Поврће	$X^2 = 13,01$ df=12 Sig. 0,368	
Рибу	$X^2 = 21,34$ df=12 Sig. 0,046	
Слаткише	$X^2 = 46,52$ df=12 Sig. 0,000	
Воћне сокове	$X^2 = 36,27$ df=12 Sig. 0,000	
Алкохолна пића	$X^2 = 28,34$ df=12 Sig. 0,005	

Добијене вредности како на нивоу целокупног узорка $X^2 = 19,35$ (df=21) Sig. 0,563, тако и на нивоу подузорака (Б: $X^2 = 27,33$ (df=21), Sig. 0,160, М: $X^2 = 18,10$ (df=21), Sig. 0,643) указују на статистички значајну повезаност између запослености и најчешћег начина провођења ванрадног времена. Без обзира на радни статус испитаници на нивоу целокупног узорка и подузорака најчешће друже са пријатељима. Ипак, са рођацима се чешће друже испитаници који нису у радном односу (28,3%) или раде на црно (31,0%). Уочено је да се нешто већи постотак испитаника који ради на црно дружи са политичким истомишљеницима, као и да избегава дружење. Такође, испитаници који раде на одређено чешће друже са колегама, од испитаника који су у сталном радном односу (Табела бр. 66).

Табела бр. 66 Запосленост и дружење испитаника на нивоу целокупног узорка

Да ли сте запослени?	Са ким се најчешће дружите?					Σ
	Рођацима	Пријатељима	Колегама	Политичким истомишљеницима	Избегавам дружење	
Да, на неодређено	12,2%	63,9%	15,6%	0,7%	7,5%	100,0%
Да, на одређено	10,9%	64,5%	20,0%	0,0%	4,5%	100,0%
Не	28,3%	60,6%	2,8%	0,6%	7,8%	100,0%
Не, али радим на црно	31,0%	54,8%	2,4%	2,4%	9,5%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 48,59$ (df=12), Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 36,41$ (df=9), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 28,24$ (df=12), Sig. 0,005

Посматрајући разлике међу подузорцима, можемо рећи да се испитаници и Бабушнице и Мајданпека најчешће друже са пријатељима, без обзира на радни статус. Такође, испитаници обе општине који нису у радном односу чешће се друже са рођацима (Б: 33,7%; М: 23,7%), као и испитаници који раде на црно (Б: 20,0%; М: 37,0%). Ниједан испитаник Бабушнице се не дружи са политички истомишљеницима, за разлику од испитаника Мајданпека где се 3,7% испитаника који раде на црно дружи са политичким истомишљеницима. 13,3% испитаника Бабушнице који раде на црно избегава дружење и 12,4% испитаника Мајданпека који нису у радном односу (Прилог 2, Табела бр. 20).

Добијена вредност Хи-квадрат теста и вредност алфа коефицијента указују на статистички значајну повезаност између запослености и процене здравственог стања на нивоу целокупног узорка и подузорка Мајданпек. На нивоу целокупног узорка, испитаници који имају најповољнији радни статус су у највећем проценту своје здравље проценили као добро (33,3%), као и испитаници који раде на одређено (40,0%) и на црно (33,3%), а највећи проценат испитаника који нису у радном односу (40,0%) је здравље проценило као лоше (Табела бр. 67).

Табела бр. 67 Запосленост и процена здравственог стања и запосленост на нивоу целокупног узорка

Да ли сте запослени?	Како процењујете ваше здравствено стање?					Σ
	Врло добро	Добро	Ни добро ни лоше	Лоше	Веома лоше	
Да, на неодређено	17,0%	33,3%	20,4%	26,5%	2,7%	100,0%
Да, на одређено	12,7%	40,0%	28,2%	14,5%	4,5%	100,0%
Не	10,0%	20,0%	27,8%	40,0%	2,2%	100,0%
Не, али радим на црно	11,9%	33,3%	31,0%	23,8%	0,0%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 35,12$ (df=12) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 10,55$ (df=12) Sig. 0,567

Мајданпек: $X^2 = 39,55$ (df=12) Sig. 0,000

Занимљива је чињеница да испитаници Бабушнице који раде на црно, своје здравље оцењују као добро (40,0%), пре него ли испитаници другачијег радног статуса, док су у Мајданпеку то испитаници који раде на одређено (43,6%). Међутим, уочен је тренд код незапослених испитаника обе општине, да своје здравље чешће процењују као лоше (Б: 31,3%; М: 47,4%). Такође, без обзира на радни статус више је испитаника у Мајданпеку који су своје здравље оценили као веома лоше, за разлику од испитаника

Бабушнице истог радног статуса (Прилог 2, Табела бр. 21).

Вредности χ^2 за подузорок Бабушница и цео узорка, не указују на статистички значајну повезаност између радног статуса испитаника и учесталости контроле здравља. На основу добијених података може се уочити да испитаници Бабушнице без обзира на радни статус, ређе посећују лекара за разлику од испитаника Мајданпека, што може да се доведе у везу са чињеницом, да су испитаници Бабушнице своје здравље проценили боље, за разлику од испитаника Мајданпека. Такође, незапослени испитаници Мајданпека најчешће посећују лекара и то 22,7%, свака три месеца. (Табела бр. 68).

Табела бр. 68 Запосленост и контрола здравственог стања испитаника по општинама

Бабушница		Колико често контролишете ваше здравље?				
Да ли сте запослени?	Једном годишње	Два пута годишње	Свака три месеца	Не идем на контроле	Σ	
Да, на неодређено	27,5%	13,7%	9,8%	49,0%	100,0%	
Да, на одређено	18,8%	21,9%	9,4%	50,0%	100,0%	
Не	34,9%	16,9%	9,6%	38,6%	100,0%	
Не, али радим на црно	46,7%	6,7%	6,7%	40,0%	100,0%	
Мајданпек		Колико често контролишете ваше здравље?				
Да ли сте запослени?	Једном годишње	Два пута годишње	Свака три месеца	Не идем на контроле	Σ	
Да, на неодређено	38,5%	22,9%	13,5%	25,0%	100,0%	
Да, на одређено	24,4%	23,1%	7,7%	44,9%	100,0%	
Не	19,6%	28,9%	22,7%	28,9%	100,0%	
Не, али радим на црно	33,3%	25,9%	3,7%	37,0%	100,0%	

На нивоу целог узорка: $\chi^2 = 15,37$ (df=9), Sig. 0,081

Бабушница: $\chi^2 = 6,38$ (df=9), Sig. 0,701

Мајданпек: $\chi^2 = 23,04$ (df=9), Sig. 0,006

Добијени резултати показују да је запосленост повезана са проценом квалитета живота, те можемо да прихватимо појединачну хипотезу: ХПп2.4. Запосленост испитаника повезана је са проценом квалитета живота.

2.5. Национална припадност и процена квалитета живота

Како становништво испитиваног подручја припада пограничним општинама тестирали смо и разлике у перцепцији начина и квалитета живота, осећаја социјалне и еколошке безбедности у односу на националну припадност.

Припадници националних мањина у овим пограничним општинама незадовољнији су начином и квалитетом живота ($X^2 = 16,03$ ($df=2$), Sig. 0,000, $X^2 = 10,2710$ ($df=2$), Sig. 0,006). За разлику од испитаника српске националности који су у највећем проценту делимично задовољни начином живота, припадници националних мањина нису. Такође, значајно већи проценат испитаника националних мањина није задовољно квалитетом живота, у односу на испитанике српске националности (Табела бр. 69).

Табела бр. 69 Национална припадност и задовољство начином и квалитетом живота

Да ли сте задовољни својим начином живота				
Национална припадност	Да	Не	Делимично	Σ
српска	22,5%	35,2%	42,3%	100,0%
друго	16,7%	61,7%	21,7%	100,0%
Да ли сте задовољни својим квалитетом живота				
Национална припадност	Да	Не	Делимично	Σ
српска	20,1%	40,4%	39,5%	100,0%
друго	16,7%	61,7%	21,7%	100,0%

У трагању за факторима који условљавају значајне разлике у задовољству начином и квалитетом живота српске и других националности дошло се до сазнања да то нису стамбене прилике, начин провођења ванрадног времена, али јесу радни статус испитаника, остваривање социјалних контаката (дружење) и могућност да се део одмора проведе ван места становања.

Највећи проценат испитаника српске националности (кумулативно 56,3%) у односу на припаднике других националности (кумулативно 35%) ради на неодређено и одређено време. Истовремено припадници других националности у већем постотку не раде (45%) или раде на црно (20%) у односу на испитанике српске националности (36,6% и 7,2%). За разлику од испитаника српске националности који који раде на неодређено и одређено време и делимично су задовољни начином живота, једино припадници националних мањина који раде на неодређено време се овако осећају, док остали у највећем постотку нису задовољни својим начином живота (Табела бр.70).

Другим речима, радни статус се појављује као предикатор задовољства начином живота, без обзира на етничку припадност.

Табела бр.70 Национална припадност, радни статус и задовољство начином живота

		Да ли сте задовољни својим начином живота?			
Национална припадност	Да ли сте запослени?	Да	Не	Делимично	Σ
српска	Да, на неодређено	28,8%	15,1%	56,1%	100,0%
	Да, на одређено	25,0%	24,0%	51,0%	100,0%
	Не	15,0%	59,5%	25,5%	100,0%
	Не, али радим на црно	23,3%	40,0%	36,7%	100,0%
друга	Да, на неодређено	12,5%	12,5%	75,0%	100,0%
	Да, на одређено	38,5%	46,2%	15,4%	100,0%
	Не	11,1%	77,8%	11,1%	100,0%
	Не, али радим на црно	8,3%	75,0%	16,7%	100,0%

Дружење са пријатељима, рођацима, политичким истомишљеницима, колегама је такође један од узрока незадовољства националних мањина на испитиваном подручју. Значајно већи проценат испитаника српске националности у ванрадно време остварује социјалне контакте у односу на испитанике других националности. Наиме, 18,3% ових испитаника се изјаснило да избегава дружење, а 5,3% српске националности. Највећи проценат испитаника српске националности који не избегава дружење је делимично задовољно квалитетом живота, а оних који избегавају незадовољно. Насупрот њима испитаници других националности су незадовољни начином живота, при чему се овако изјаснио значајно већи проценат испитаника који избегава дружење, 72,2% (Табела бр. 71).

Табела бр.71 Национална припадност, дружење и задовољство начином живота

		Да ли сте задовољни својим начином живота?			
Национална припадност	Дружење	Да	Не	Делимично	Σ
српска	да	22,7%	33,8%	43,4%	100,0%
	Избегавам дружење	18,2%	59,1%	22,7%	100,0%
друга	да	18,4%	59,2%	22,4%	100,0%
	Избегавам дружење	9,1%	72,7%	18,2%	100,0%

Утврђена је статистичка значајност између националне припадности и одласка на годишњи одмор ван места становања ($X^2 = 41,93$ (df=1) Sig. 0,000). Од испитаника

српске националности 72,2% није себи или члановима породице могло да приушти одлазак на годишњи одмор, а 27,8% јесте. Значајно већи постотак припадника других националности то није, 90%, а свега 10% јесте. Да је ово један од фактора задовољства начином живота, посебно код испитаника несрпске националности говори податак да се нико од њих ко је отишао на годишњи одмор није изјаснио да је незадовољан начином живота, а 68,5% оних који нису су незадовољни начином живота (Табела бр. 72).

Табела бр.72 Национална припадност, одлазак на годишњи одмор и задовољство начином живота

		Да ли сте задовољни својим начином живота?				
Национална припадност	Одлазак на одмор ван места становања	Да	Не	Делимично	Σ	
		српска	да	38,8%	17,2%	44,0%
	не	16,2%	42,1%	41,7%	100,0%	
друга	да	16,7%	0,0%	83,3%	100,0%	
	не	16,7%	68,5%	14,8%	100,0%	

Добијени подаци у Табелама бр.69 – 72, указују на постојање повезаности између националне припадности испитаника и процене квалитета живота, те стога можемо да прихватимо појединачну хипотезу: ХПп2.5. национална припадност испитаника повезана је са проценом квалитета живота.

На основу прегледа потврђених појединачних хипотеза (Табела бр. 73) можемо делимично прихватити другу посебну хипотезу ХП2: Нека социодемографска обележја (полна припадност, године живота, степен образовања и запосленост) повезана су са проценом квалитета живота.

Табела бр.73 Преглед појединачних хипотеза ХПп2.1, ХПп2.2, ХПп2.3, ХПп2.4 за пограничне општине Бабушница и Мајданпек

БАБУШНИЦА	МАЈДАНПЕК
ХПп2.1. Полна припадност повезана је са проценом квалитета живота - потврђена.	ХПп2.1. Полна припадност повезана је са проценом квалитета живота - потврђена.
ХПп2.2. Године живота повезане су са проценом квалитета живота - потврђена.	ХПп2.2. Године живота повезане су са проценом квалитета живота - није потврђена.

ХПп2.3. Степен образовања повезан је са проценом квалитета живота - потврђена.	ХПп2.3. Степен образовања повезан је са проценом квалитета живота - потврђена.
ХПп2.4. Запосленост испитаника повезана је са проценом квалитета живота - потврђена.	ХПп2.4. Запосленост испитаника повезана је са проценом квалитета живота - потврђена.
ХПп2.5. Национална припадност испитаника повезана је са проценом квалитета живота - потврђена.	ХПп2.5. Национална припадност испитаника повезана је са проценом квалитета живота - потврђена.

3. СОЦИЈАЛНА БЕЗБЕДНОСТ И КВАЛИТЕТ ЖИВОТА

3.1. Социјална безбедност и радни статус

Субјективна процена социјалне безбедности је поред објективних показатеља један од индикатора ове димензије безбедности у Европској унији. Највећи проценат испитиваног становништва 49,1% проценило је степен своје социјалне безбедности као низак, 41,1% као задовољавајући и као висок 9,8%. Истовремено, а у складу са проценом, 50,9% се не осећа социјално безбедним, 41,8% има осећај делимичне социјалне безбедности. Најмањи проценат 7,3% се осећа социјално безбедним (Табела бр. 74).

Уочена је статистичка значајност између општине у којој испитаници живе и процене ($X^2 = 6,19$ (df=2), Sig. 0,045) и осећаја сопствене социјалне безбедности ($X^2 = 14,27$ (df=2), Sig. 0,001). Највећи постотак испитаника Бабушнице проценио је степен социјалне безбедности као ниску и не осећа се социјално безбедним. За разлику од њих једнак постотак испитаника Мајданпека социјалну безбедност процењује као задовољавајућу и ниску, а занемарљиво већи постотак има осећај делимичне социјалне безбедности у односу на оне који се не осећају социјално небезбедним (Табела бр. 74). Имајући у виду економске прилике у земљи и овим пограничним општинама, добијени резултати су очекивани.

Табела бр. 74 Процена и осећај социјалне безбедности

Општина	Како процењујете степен Ваше социјалне безбедности?			
	Као висок	Као задовољавајући	Као низак	Σ
Бабушница	8,3%	35,4%	56,4%	100,0%
Мајданпек	10,7%	44,6%	44,6%	100,0%
Укупно	9,8%	41,1%	49,1%	100,0%
Општина	Да ли се осећате социјално безбедним?			
	Да	Не	Делимично	Σ
Бабушница	10,5%	58,0%	31,5%	100,0%
Мајданпек	5,4%	46,6%	48,0%	100,0%
Укупно	7,3%	50,9%	41,8%	100,0%

У потрази за факторима који условљавају значајну разлику у степену процене и осећаја социјалне безбедности, тестирана је значајност више фактора (запосленост,

укљученост у здравствено и пензионо осигурање, висина просечне плате, приход по члану домаћинства и процена финансијске ситуације). Утврђено је да сви наведени показатељи условљавају статистички значајну разлику код процене осећаја социјалне безбедности.

Имајући у виду да је незапосленост један од проблема са којима се суочава становништво Србије, не изненађују добијени подаци о упошљености испитаника. Од 479 испитаника највећи проценат није у радном односу 37,6%, нешто мањи ради на неодређено време 30,7%, 23% ради на одређено време и 8,8% ради на црно (Табела бр. 75). У оквиру подузорака уочене су разлике у радном статусу испитаника. Мада се највећи проценат испитаника у обе општине изјаснио да није у радном односу, неповољнији је радни статус испитаника Бабушнице. Од 181 испитаника ове општине 45,9 % није успело да оствари једно од својих основних права, право на рад, 17,7% ради на одређено време и 8,3% ради на црно, а свега 28,2% има стални радни однос. Насупрот томе, у општини Мајданпек је нешто мање незапослених 32,6%, готово исти постотак ради на неодређено време (32,2%) и на одређено 26,2%, а на црно 9,1% (Табела бр. 75).

Табела бр.75 Запосленост испитаника

Општина	Да ли сте запослени?				Σ
	Да, на неодређено	Да, на одређено	Не	Не, али радим на црно	
Бабушница	28,2%	17,7%	45,9%	8,3%	100,0%
Мајданпек	32,2%	26,2%	32,6%	9,1%	100,0%
Укупно	30,7%	23,0%	37,6%	8,8%	100,0%

$X^2 = 9,51(df=3)$, Sig. 0,023

Статистичка значајност утврђена је између радног статуса испитаника и процене социјалне безбедности ($X^2 = 90,37$ (df=6) Sig. 0,000) и осећаја социјалне безбедности ($X^2 = 92,64$ (df=6) Sig. 0,000). Највећи проценат испитаника који ради на неодређено и одређено време осећа се делимично социјално безбедним (60,5% и 49,1%), док се од испитаника који не раде, или раде на црно највећи проценат осећа социјално небезбедним, 75% и 59,5% (Табела бр. 69). Слични подаци су добијени и на нивоу подузорака (Б: $X^2 = 45,31$ (df=6), Sig. 0,000, М: $X^2 = 50,94$ (df=6), Sig. 0,000). Од укупно 83 незапослених испитаника Бабушнице, највећи проценат 81,9% се осећа социјално небезбедним и више од половине испитаника Мајданпека који нису у радном односу (Прилог 2, Табела бр. 22).

Табела бр. 76 Запосленост испитаника и перцепција социјалне безбедности на нивоу целокупног узорка

Да ли сте запослени?	Да ли се осећате социјално безбедним?			
	Да	Не	Делимично	Σ
Да, на неодређено	15,0%	24,5%	60,5%	100,0%
Да, на одређено	7,3%	43,6%	49,1%	100,0%
Не	2,8%	75,0%	22,2%	100,0%
Не, али радим на црно	0,0%	59,5%	40,5%	100,0%

Добијене вредности указују на статистички значајну повезаност између запослености и процене и осећаја социјалне безбедности, те можемо прихватити хипотезу: ХПп3.1. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности условљени су радним статусом.

3.2. Социјална безбедност и укљученост у здравствени и пензиони фонд

Као други значајан показатељ процене и осећаја социјалне безбедности је укљученост испитаника у здравствени и пензиони фонд. Више од половине испитаника на нивоу целокупног узорка, 58%, изјаснило се да им послодавац уплаћује здравствено и пензионо осигурање, 37,4% да им се не уплаћује ни једно ни друго осигурање, а приближно једнак проценат да им се уплаћује само здравствено 2,5%, односно пензионо 2,1%.

Уочене су статистички значајне разлике између општине у којој испитаници живе и укључености у ове фондове. Укљученост испитаника Бабушнице је неповољнији у односу на испитанике Мајданпека. Више од половина испитаника Бабушнице, тачније, 53,6% се изјаснило да им послодавац не уплаћује ни здравствено ни пензионо осигурање, док се овако изјаснило скоро у пола мање испитаника Мајданпека 27,5% (Табела бр. 77).

Табела бр.77. Здравствено и пензионо осигурање испитаника

Општина	Да ли вам послодавац уплаћује здравствено и пензионо осигурање?				Σ
	Да, уплаћује ми и здравствено и пензионо осигурање	Уплаћује ми само здравствено осигурање	Уплаћује ми само пензионо осигурање	Не, неуплаћује ми ни здравствено ни пензионо осигурање	
Бабушница	39,2%	3,3%	3,9%	53,6%	100,0%
Мајданпек	69,5%	2,0%	1,0%	27,5%	100,0%
Укупно	58,0%	2,5%	2,1%	37,4%	100,0%

$\chi^2 = 43,40$ (df=3) Sig. 0,000

Утврђено је и да од врсте послодавца зависи укљученост у здравствени и пензиони фонд ($X^2 = 1,59$ (df=12) Sig. 0,000). У најповољнијем положају су испитаници који су сами власници радње/предузећа јер сви себи уплаћују и здравствено и пензионо осигурање и испитаници који раде у јавним предузећима. Испитаници који раде на сопственом имању су у најнеповољнијем положају, јер не уплаћују себи доприносе, односно не користе могућност да у познијим годинама остваре право на пољопривредну пензију (Табела бр.78). Може се претпоставити да је један од разлога недовољна информисаност о могућности остваривања овог вида какве, такве материјалне обезбеђености у позним годинама.

Табела бр. 78 Врста послодавца и укљученост у здравствено и пензионо осигурање

Ко је ваш послодавац?	Да ли вам, ваш послодавац, уплаћује здравствено и пензионо осигурање?				
	Да	Само здравствено	Само пензионо	Не	Σ
Приватни предузетник	62,5%	4,4%	0,7%	32,4%	100,0%
Јавно предузеће	95,9%	0,8%	0,8%	2,4%	100,0%
Имам сопствену радњу/предузеће	100%	0%	0%	0%	100,0%
Радим на сопственом имању	20,8%	8,3%	0%	70,8%	100,0%
Нешто друго	35,5%	0,6%	4,8%	59%	100,0%

Бабушница: $X^2 = 1,34$ (df=12), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 58,64$ (df=12), Sig. 0,000

Највећи проценат испитаника чији је послодавац приватник или јавно предузеће процењује степен социјалне безбедности као задовољавајући и осећа се делимично социјално безбедним. Испитаници који раде на сопственом имању у највећем постотку процењују социјалну безбедност као ниску и не осећају социјално безбедним, док се подједнак проценат оних који раде у сопственој радњи/предузећу осећа социјално небезбедним, односно делимично социјално безбедним, а процењује у највећем постотку социјалну безбедност као ниску (Табела бр. 79). Слични подаци и статистичка значајност уочена је и на нивоу подузорака (Б: $X^2 = 21,18$ (df=8), Sig. 0,007, М: $X^2 = 49,70$ (df=8), Sig. 0,000).

Табела бр.79 Врста послодавца и осећај социјалне безбедности

Ко је ваш послодавац?	Да ли се осећате социјално безбедним?			Σ
	Да	Не	Делимично	
Приватни предузетник	9,6%	44,1%	46,3%	100,0%
Јавно предузеће	14,6%	27,6%	57,7%	100,0%

Имам сопствену радњу/предузеће	0,0%	50,0%	50,0%	100,0%
Радим на сопственом имању	6,2%	66,7%	27,1%	100,0%
Нешто друго	10,1%	42,9%	47,0%	100,0%

$\chi^2 = 29,77$ (df=8) Sig. 0,000

Укљученост у здравствени и пензиони фонд осигурања је један од фактора који детерминише осећај социјалне безбедности, јер испитаници којима послодавац уплаћује и здравствено и пензионо осигурање су чешће степен социјалне безбедности процењивали као висок (13,7%), за разлику од испитаника који не поседују једно или оба вида осигурања. Највећи проценат испитаника (67,0%), који не поседују ниједан вид осигурања најчешће су степен социјалне безбедности процењивали као низак на нивоу целокупног узорка (Табела бр.80). Значајније разлике нису уочене између подузорака.

Табела бр.80 Укљученост у здравствени и пензиони фонд осигурања и осећај социјалне безбедности

Да ли вам, ваш послодавац, уплаћује здравствено и пензионо осигурање?	Како процењујете степен ваше социјалне безбедности?			
	Висок	Задовољавајући	Низак	Σ
Да	13,7%	48,6%	37,8%	100,0%
Само здравствено	8,3%	50,0%	41,7%	100,0%
Само пензионо	0,0%	50,0%	50,0%	100,0%
Не	4,5%	28,5%	67,0%	100,0%

На нивоу целог узорка: $\chi^2 = 41,60$ (df=6), Sig. 0,000

Бабушница: $\chi^2 = 16,43$ (df=6), Sig. 0,012

Мајданпек: $\chi^2 = 30,31$ (df=6), Sig. 0,000

На основу добијених резултата можемо прихватити постављену хипотезу: ХПп3.2. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности условљени су укљученошћу у здравствени и пензиони фонд.

3.3. Висина просечне плате и социјална безбедност

Просечна плата је такође један од фактора процене и осећаја социјалне безбедности. На нивоу целокупног узорка највећи проценат испитаника, 17,95%, просечно зарађује од 8 000 до 12 000 динара, што је знатно испод републичког просека, јер је према подацима ЦЕКОСА Републичког завода за статистику просечна нето

зарада исплаћена у јануару 2014. године износила 37 966 динара.³⁰¹ Приближно једнак процента испитаника има просечна примања од 16 001 до 24 000 динара (16,1%), од 12 001 до 16 000 динара (15,9%), 14,8% испитаника прима између 24 001 и 32 000 динара, 13,5% до 4 000 динара, 11,9% између 4 000 и 8 000 динара, 8,4% од 32 001 до 64 000 и 1,9% више од 64 000 динара.

Добијени подаци показују да највећи проценат испитаника Бабушнице, тачније 87,8% и 67,2% испитаника Мајданпека има зараде до 24 000 динара (Табела бр. 81), што је једва нешто више од минималне нето зараде у јануару 2014. године када је износила 21 160 динара.³⁰²

Табела бр.81 Висина просечне зараде испитаника у Бабушници и Мајданпеку

Колико ви лично просечно зарадите током месеца?			
Висина зараде:		Бабушница	Мајданпек
До 4 000 дин.	Ф	36	27
	%	19,9	9,1
4 001- 8 000 дин.	Ф	24	33
	%	13,3	11,1
8 001-12 000 дин.	Ф	33	53
	%	18,2	17,8
12 001-16 000 дин.	Ф	37	39
	%	20,4	13,1
16 001- 24 000 дин.	Ф	29	48
	%	16	16,1
24 001-32 000 дин.	Ф	8	63
	%	4,4	21,1
32 001-64 000 дин.	Ф	11	29
	%	6,1	9,7
Више од 64 000 дин.	Ф	3	6
	%	1,7	2
Укупно:	Ф	181	298
	%	100	100

Висина просечних примања несумњиво утиче на процену и осећај социјалне безбедности ($X^2 = 294,93$ (df=14), Sig. 0,000; $X^2 = 179,63$ (df=14), Sig. 0,000). Уочен је тренд да са повећањем просечних примања расте постотак испитаника који процењују степен сопствене социјалне безбедности као задовољавајући и осећају се социјално безбедним. Наиме, испитаници чија су примања до 16 000 динара у највећем проценту процењују степен социјалне безбедности као низак (до 4 000 дин. 82,5%; од 4 001 до 8

³⁰¹ <http://www.cekos.rs/prose/C4%8Dne-neto-zarade-plate-januar-2014-godine> (Приступљено: 15.04.2016.).

³⁰² http://www.paragraf.rs/statistika/02_stat_arh.htm (Приступљено: 15.04.2016.).

000 дин. 78,9%; од 8 001 до 16 000 дин. 64%), са примањима до 32 000 као задовољавајући (од 16 001 до 24 000 дин. 53,9%; од 24 001 до 32 000 дин. 63,3%), а са примањима преко овог износа као задовољавајући (од 32 001 до 64 000 дин. 62,5%; прко 64 000 дин. 88,9%). Слични подаци су добијени и код осећаја социјалне безбедности. Највећи проценат испитаника на нивоу целокупног узорка чија је просечна зарада до 4 000 динара, не осећа се социјално безбедним, као и испитаници са примањима до 12 000 динара. Делимично безбедним се осећају у највећем постотку испитаници са просечним примањима од 12 001 до 64 000 динара, а једино осећај социјалне безбедности имају испитаници са примањима преко 64 000 динара (Табела бр.82).

Табела бр.82 Просечне зараде и осећај социјалне безбедности испитаника

Висина просечне зараде	Да ли се осећате социјално безбедним?			
	Да	Не	Делимично	Σ
До 4 000 дин.	3,2%	84,1%	12,7%	100,0%
4 001-8 000 дин.	5,3%	80,7%	14,0%	100,0%
8 001-12 000 дин.	0,0%	64,0%	36,0%	100,0%
12 001-16 000 дин.	1,3%	44,7%	53,9%	100,0%
16 001-24 000 дин.	3,9%	33,8%	62,3%	100,0%
24 001-32 000 дин.	11,3%	29,6%	59,2%	100,0%
32 001-64 000 дин.	30,0%	15,0%	55,0%	100,0%
Више од 64 000 дин.	66,7%	33,3%	0,0%	100,0%

Добијене вредности на нивоу целокупног узорка и оба подузорка указују на статистички значајну повезаност између осећаја социјалне безбедности испитаника и висина просечних зарада. Због тога можемо прихватити постављену хипотезу: ХПп3.3. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности условљени су висином просечне плате.

3.4. Приходи по члану домаћинства и социјална безбедност

Следећи значајан показатељ социјалне безбедности је висина прихода по броју чланова домаћинства. На основу добијених резултата дошло се до сазнања, да највећи проценат испитаника на нивоу целокупног узорка припада четворочланом домаћинству које у просеку има месечне приходе између 16 001 и 24 000 динара, односно у просеку 4001 до 8 000 динара по члану домаћинства (Табела бр. 83). Уочене су разлике на нивоу подузорака у висини просечних прихода по члану домаћинства.

На нивоу целокупног узорка и подузорка Мајданпека, установљена је статистичка значајност између броја чланова домаћинства и прихода по члану, али не и на подзоруку Бабушница (Табела бр.83).

50,0% четворочланих домаћинстава Бабушнице има просечне приходе по члану домаћинства, између 12001-16 000 динара, док је у Мајданпеку висина просечних прихода између 8001-12 000 динара по члану четворочланог домаћинства. Занимљив је податак да испитаници Бабушнице немају просечне приходе по члану домаћинства изнад 32 000 динара, што није случај код испитаника Мајданпека (Прилог 2, Табела бр. 23), али је и очекивано јер Бабушница спада у ред најнеразвијенијих општина.

Табела бр.83 Висина просечних зарада према броју чланова домаћинства

Колики су ваши приходи по члану домаћинства у последњих 6 месеци?	Колико чланова броји ваше домаћинство?						Σ
	Једног	Два	Три	Четири	Пет	Шест и више	
До 4 000 дин.	2,2%	8,1%	21,5%	39,3%	17,8%	11,1%	100,0%
4 001-8 000 дин.	1,9%	20,4%	25%	33,3%	12%	7,4%	100,0%
8 001-12 000 дин.	9,2%	10,5%	23,7%	40,8%	11,8%	3,9%	100,0%
12 001-16 000 дин.	9,1%	13,6%	29,5%	38,6%	6,8%	2,3%	100,0%
16 001-24 000 дин.	5,8%	17,4%	24,6%	42%	7,2%	2,9%	100,0%
24 001-32 000 дин.	9,1%	15,2%	21,2%	33,3%	18,2%	3%	100,0%
32 001-64 000 дин.	30,8%	30,8%	0%	23,1%	15,4%	0%	100,0%
Више од 64 000 дин.	0%	100%	0%	0%	0%	0%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 61,75$ (df=35), Sig. 0,003

Бабушница: $X^2 = 25,89$ (df=25), Sig. 0,413

Мајданпек: $X^2 = 54,74$ (df=35), Sig. 0,018

Подаци указују да са порастом висине прихода по члану домаћинства расте и број испитаника који се осећају социјално безбедним. На нивоу целокупног узорка, највећи број (135) има приходе по члану домаћинства до 4000 динара и највећи постотак 72,6% се не осећа социјално безбедним (Табела бр.84) и логично степен социјалне безбедности процењује као низак. И овде је уочена веза између прихода по члану домаћинства и процене и осећаја социјалне безбедности како на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 145,64$ (df=14), Sig. 0,000; $X^2 = 142,15$ (df=14), Sig. 0,000), тако и на нивоу подузорака (Б: $X^2 = 64,75$ (df=10), Sig. 0,000; М: $X^2 = 147,67$ (df=14), Sig. 0,000), као и тренд повећања задовољства и осећаја са висином прихода. Извесна одступања уочена су између подузорака. Код испитаника Бабушнице који се осећају социјално безбедним, највећи проценат (66,7%) има приходе по члану домаћинства између 24 001-32 000 динара, док је на подзоруку Мајданпека 38,5% процената испитаника изјавило да се осећа социјално безбедним и има приходе између 32-64 000

динара по члану домаћинства (Прилог 2, Табела бр. 24).

Табела бр.84 Висина прихода по члану домаћинства и осећај социјалне безбедности

Колики су ваши приходи по члану домаћинства у последњих 6 месеци?	Да ли се осећате социјално безбедним?			
	Да	Не	Делимично	Σ
До 4 000 дин.	0,7%	72,6%	26,7%	100,0%
4 001-8 000 дин.	2,8%	61,1%	36,1%	100,0%
8 001-12 000 дин.	2,6%	47,4%	50%	100,0%
12 001-16 000 дин.	6,8%	52,3%	40,9%	100,0%
16 001-24 000 дин.	11,6%	20,3%	68,1%	100,0%
24 001-32 000 дин.	39,4%	9,1%	51,5%	100,0%
32 001-64 000 дин.	38,5%	30,8%	30,8%	100,0%
Више од 64 000 дин.	0,0%	0,0%	100%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 1,42$ (df=14), Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 64,75$ (df=10), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 147,67$ (df=14), Sig. 0,000

Вредности Хи-квадрат теста и алфа коефицијента указују на статистички значајну повезаност између висини просечних зарада по члану домаћинства и осећаја социјалне безбедности те можемо прихватити постављену хипотезу: ХПп3.4. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности условљени су приходима по члану домаћинства.

3.5. Социјална безбедност и процена финансијске ситуације

Као последњи показатељ испитивана је субјективна процена грађана о њиховој финансијској ситуацији. Како је већ напред поменуто³⁰³, највећи проценат испитаника на нивоу целокупног узорка 45,7%, успева да задовољи основне потребе, али не и да приушти нешто вредније, свега 2% мање се изјаснило да успева да задовољи само основне потребе (43,7%), а 10,6% да има довољно за удобан живот. Нешто већи проценат испитаника Бабушнице 52,5%, у односу на испитанике Мајданпека 41,6%, процењује да успева да задовоље само основне потребе, 39,8% испитаника Бабушнице и 46% испитаника Мајданпека тврди да често нема довољно ни за основне потребе, као што су храна и стан, док само 7,7% испитаника Бабушнице и 12,4% испитаника Мајданпека тврди да има довољно новца за удобан живот (Табела бр. 85).

³⁰³ Стр. 148.

Табела бр.85 Субјективна процена финансијске ситуације испитаника

Која тврдња најбоље одсликава вашу тренутну финансијску ситуацију:	Бабушница	Мајданпек	Σ
Често немамо довољно ни за основне потребе, као што су храна и стан.	39,8%	46%	43,7%
Успевамо да задовољимо основне потребе, али не можемо да приуштимо ништа вредније.	52,5%	41,6%	45,7%
Имамо довољно новца за удобан живот.	7,7%	12,4%	10,6%
Укупно:	100%	100%	100%

Да највећи проценат испитаника има потешкоће са задовољавањем основних потреба потврђују и подаци да је највећи постотак трошкове исхране и одевања рангирао бројем 1, бројем 2 трошкови становања, лечења бројем 4 и неке друге потребе бројем 6 (Табела бр. 86).

Табела бр.86 Рангирање подмиривања потреба изражено у % (1-најтеже)

Које трошкове најтеже подмирујете	1	2	3	4	5	6
Исхране	28,2	23,8	17,1	14,8	12,5	3,5
Становања	19,0	21,3	15,2	17,7	19,8	6,9
Одевања	33,0	18,8	24,0	17,3	6,7	,2
Личне хигијене	7,5	24,8	20,5	29,6	16,5	1,0
Лечења	8,4	9,0	22,3	17,5	40,7	1,9
Неке друге	4,0	1,0	,8	3,3	3,8	84,8

Добијене вредности указују на статистички значајну повезаност, између тврдњи о могућности задовољавања потреба и процене и осећаја социјалне безбедности како на нивоу целокупног узорка, тако и на нивоу подузорака. Највећи проценат испитаника који често нема ни за задовољавање основних потреба степен социјалне безбедности очекивано процењује као низак, они који задовољавају основне потребе, али не и неке друге као задовољавајући, а они који имају за удобан живот као висок.

Табела бр.87 Субјективна процена финансијске ситуације испитаника и процена степена социјалне безбедности

Која тврдња најбоље одсликава вашу тренутну финансијску ситуацију:	Како процењујете степен Ваше социјалне безбедности?			Σ
	Као висок	Као задовољавајући	Као низак	
Често немамо довољно ни за основне потребе као што су храна и стан	1,0%	13,4%	85,6%	100,0%
Успевамо да задовољимо основне потребе, али не можемо да приуштимо	2,3%	73,5%	24,2%	100,0%
Имамо довољно новца за удобан живот	78,4%	15,7%	5,9%	100,0%

$X^2 = 481,04$ (df=4), Sig. 0,000

Сличне вредности добијене су на нивоу целокупног узорка и када је у питању повезаност процене финансијске ситуације и осећаја социјалне безбедности. Испитаници који су своју финансијску ситуацију проценили као веома тешку (често немају новца за основне потребе као што су храна и стан) не осећају се социјално безбедним у 87,1% посто случајева, док међу испитаницима који су своју финансијску ситуацију проценили као веома повољну (имају довољно новца за удобан живот) више од половине (51%) се осећа социјално безбедним (Табела бр. 88). Уочен је тренд повећања процене сопствене социјалне безбедности и осећаја социјалне безбедности са могућношћу задовољавања потреба. Што је могућност задовољавања потреба већа, то је процена социјалне безбедности боља, као и сам осећај.

Табела бр. 88 Субјективна процена финансијске ситуације и осећај социјалне безбедности

Која тврдња најбоље одсликава вашу тренутну финансијску ситуацију:	Да ли се осећате социјално безбедним?			
	Да	Не	Делимично	Σ
Често немамо довољно ни за основне потребе као што су храна и стан	1%	87,1%	12%	100,0%
Успевамо да задовољимо основне потребе, али не можемо да приуштимо	3,2%	24,2%	72,6%	100,0%
Имамо довољно новца за удобан живот	51%	17,6%	31,4%	100,0%

$\chi^2 = 340,81$ (df=4) Sig. 0,000

На основу добијених података можемо прихватити хипотезу: ХПп3.5. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности условљени су личном проценом финансијске ситуације.

3.6. Социјална безбедност и квалитет живота

Добијене вредности указују на статистички значајну повезаност између осећаја социјалне безбедности и задовољства квалитетом живота на нивоу целокупног узорка и на нивоу подузорака. Највећи проценат испитаника који се осећа социјално безбедним задовољан је својим квалитетом живота, а тренд задовољства квалитетом живота опада са повећањем осећаја социјалне безбедности. Међу испитаницима који имају осећај делимичне социјалне безбедности, највише је оних који су делимично задовољни квалитетом живота, а међу онима који се осећају социјално безбедним,

оних који нису задовољни ни својим квалитетом живота (Табеле бр. 89).

Табела бр. 89 Социјална безбедност и задовољство квалитетом живота

Да ли се осећате социјално безбедним?	Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?			
	Да	Не	Делимично	Σ
Да	51,4%	25,7%	22,9%	100,0%
Не	4,1%	66,8%	29,1%	100,0%
Делимично	33,5%	17%	49,5%	100,0%

На нивоу целокупног узорка: $X^2 = 147,31$ (df=4) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 45,70$ (df=4) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 131,27$ (df=4) Sig. 0,000

Утврђена је статистичка веза и између осећаја социјалне безбедности и процене квалитета живота ($X^2 = 81,92$ (df=4) Sig. 0,000). Највећи проценат испитаника који се осећа социјално безбедним је проценило свој квалитет живота као висок (45,7%), а приближно исти проценат као задовољавајући и низак (28,6% и 25,7%). Испитаници који се осећају делимично социјално безбедним у највећем проценту су проценили квалитет живота (43%) као низак, али је и 33,5% проценило свој квалитет живота као висок, а 23,5% као задовољавајући. Висок проценат испитаника који се осећа социјално небезбедним 63,5% проценило је квалитет живота као низак, 32,8% као задовољавајући, али и 3,7% као висок (Табела бр. 90).

Табела бр. 90 Осећај социјалне безбедности и процена степена квалитета живота

Да ли се осећате социјално безбедним?	Како процењујете ваш степен квалитета живота?			
	Висок	Задовољавајући	Низак	Σ
Да	45,7%	28,6%	25,7%	100,0%
Не	3,7%	32,8%	63,5%	100,0%
Делимично	33,5%	23,5%	43%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 81,93$ (df=4) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 30,20$ (df=4) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 87,98$ (df=4) Sig. 0,000

На нивоу подузорака без обзира на уједначеност процена, могу се уочити и незнатне разлике. Најзначајнија разлика је међу испитаницима у оквиру подузорака који су се изјаснили да се осећају делимично социјално безбедним. Од испитаника Мајданпека који се овако изјаснио највећи проценат је проценио квалитет живота као висок, док од испитаника Бабушнице који се осећају делимично социјално безбедним нико није проценио квалитет живота као висок (Прилог 2, Табела бр. 25).

Такође, утврђена је и статистичка повезаност између процене степена социјалне

безбедности и квалитета живота са трендовима сличним као код повезаности између осећаја социјалне безбедности и квалитета живота. Наиме, што је виши степен социјалне безбедности то је веће задовољство квалитетом живота.

Табела бр.91 Процена степена социјалне безбедности и задовољство квалитетом живота

Процена социјалне безбедности	Задовољство квалитетом живота			
	Да	Не	Делимично	Σ
висок степен	55,30%	19,10%	25,50%	100,0%
Задовољавајући	31,50%	20,30%	48,20%	100,0%
Низак	3,00%	66,80%	30,20%	100,0%

$\chi^2 = 148,99$ (df=4) Sig. 0,000

На основу добијених података можемо прихватити следећу појединачну хипотезу: ХПп3.6. Ставови грађана о њиховом степену социјалне безбедности повезани су са проценом степена квалитета живота.

На основу потврђених појединачних хипотеза на нивоу узорка и подузорака (Табела бр. 92) можемо прихватити посебну хипотезу: ХПп3.6. Ставови грађана о њиховом степену социјалне безбедности повезани су са проценом степена квалитета живота.

Табела бр. 92 Преглед појединачних хипотеза ХПп3.1, ХПп3.2, ХПп3.3, ХПп3.4, ХПп3.5, ХПп3.6, за пограничне општине Бабушница и Мајданпек

БАБУШНИЦА	МАЈДАНПЕК
ХПп3.1. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са радним статусом- потврђена.	ХПп3.1. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са радним статусом- потврђена .
ХПп3.2. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са укљученошћу у здравствени и пензиони фонд - потврђена.	ХПп3.2. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са укљученошћу у здравствени и пензиони фонд - потврђена.
ХПп3.3. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са висином просечне плате - потврђена.	ХПп3.3. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са висином просечне плате - потврђена.

ХПп3.4. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са приходима по члану домаћинства - потврђена.

ХПп3.4. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са приходима по члану домаћинства - потврђена.

ХПп3.5. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са личном проценом финансијске ситуације - потврђена.

ХПп3.5. Ставови грађана о њиховој социјалној безбедности повезани су са личном проценом финансијске ситуације - потврђена.

ХПп3.6. Ставови грађана о њиховом степену социјлане безбедности повезани су са проценом степена квалитета живота - потврђена.

ХПп3.6. Ставови грађана о њиховом степену социјлане безбедности повезани су са проценом степена квалитета живота - потврђена.

4. ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА И ПРОЦЕНА СОЦИЈАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ³⁰⁴

4.1. Полна припадност и процена социјалне безбедности

Како је већ приказано највећи проценат испитаника процењује степен своје социјалне безбедности као низак и не осећа се социјално безбедним. Испитујући везу између пола и процене социјалне безбедности утврђена је статистичка значајност ($X^2 = 27,77$ (df=2) Sig. 0,000). Највећи проценат испитаница 61% процењује своју сопствену социјалну безбедност као ниску, док највећи проценат испитаника, 50,4% као задовољавајућу (Табела бр. 93). Такође, уочена је и значајност између пола и осећаја социјалне безбедности ($X^2 = 26,98$ (df=2) Sig. 0,000). За разлику од испитаница које се у највећем постотку (62,7%) не осећају социјално безбедним, највећи проценат испитаника, нешто више од половине, се осећа делимично социјално безбедним (Табела бр. 93).

Табела бр.93 Полна припадност, процена и осећај социјалне безбедности

Пол испитаника	Како процењујете степен Ваше социјалне безбедности?			
	Као висок	Као задовољавајући	Као низак	Укупно:
Жене	7,1%	32,0%	61,0%	100,0%
Мушкарци	12,6%	50,4%	37,0%	100,0%
Пол испитаника	Да ли се осећате социјално безбедним?			
	Да	Не	Делимично	Укупно:
Жене	6,2%	62,7%	31,1%	100,0%
Мушкарци	8,4%	39,1%	52,5%	100,0%

У потрази за факторима који условљавају разлику утврђено је да радни статус испитаница утиче на осећај и процену социјалне безбедности. На нивоу целокупног узорка 53,5% испитаница не ради, док је знатно мање испитаника 21,4% без посла. Међутим, на црно ради већи проценат мушкараца 13%, у односу на 4,6% процента жена (Табела бр. 94).

Табела бр. 94 Пол и радни статус испитаника

Пол испитаника:	Да ли сте запослени?				Σ
	Да, на неодређено	Да, на одређено	Не	Не, али радим на црно	
Жене	24,9%	17%	53,5%	4,6%	100,0%
Мушкарци	36,6%	29%	21,4%	13%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 55,39$ (df=3) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 13,87$ (df=3), Sig. 0,003

Мајданпек: $X^2 = 53,63$ (df=3), Sig. 0,000

³⁰⁴ Између брачног стања испитаника и процене и осећаја социјалне безбедности није утврђена статистичка значајност

Слични подаци су добијени и на нивоу подузорака, мада су уочене и извесне разлике између подузорака. Број незапослених жена Бабушнице и Мајданпека знатно је виши у односу на припаднике мушке популације (Б: ж: 72,5%, м: 18,9%; М: ж: 42%, м: 23%). Такође, на основу добијених подата уочено је да су испитанице из Мајданпека у бољем положају од испитаница Бабушнице, јер је мањи проценат без посла, а већи проценат је запослен на неодређено време. Међутим, уочене су разлике и међу испитаницима: 40% испитаника Бабушнице ради на неодређено и 26,7% на одређено, а нешто мањи проценат 34,5% испитаника Мајданпека ради на неодређено, али већи проценат на одређено 30,4% (Прилог 2, Табела бр. 26).

Утврђена је статистички значајна веза између пола, упошљености испитаника и процене степена социјалне безбедности. Међу испитаницима без обзира на пол који раде на неодређено и одређено време највећи постотак је проценио степен своје социјалне безбедности као задовољавајући. Међутим, 15,7% испитаника мушког пола који не ради, степен социјалне безбедности оценио је као висок, а 2,3% испитаница. Испитанице које раде на црно су у 90,9% процениле степен социјалне безбедности као низак и 9,1% као задовољавајући, а испитаници 51,6% као низак и 48,4% као задовољавајући (Табела бр. 95), што указује да су испитанице свесније да рад на црно није фактор дугорочније социјалне безбедности.

Табела бр.95 Пол, упошљеност испитаника и процена социјалне безбедности

Како процењујете степен Ваше социјалне безбедности					
Пол	Упошљеност	Као висок	Као задовољавајући	Као низак	Σ
женски	на неодређено	16,7%	55,0%	28,3%	100,0%
	на одређено	9,8%	48,8%	41,5%	100,0%
	не ради	2,3%	17,8%	79,8%	100,0%
	ради на црно	0,0%	9,1%	90,9%	100,0%
мушки	на неодређено	18,4%	63,2%	18,4%	100,0%
	на одређено	8,7%	49,3%	42,0%	100,0%
	не ради	15,7%	31,4%	52,9%	100,0%
	ради на црно	0,0%	48,4%	51,6%	100,0%

Осим радног статуса на процену и осећај социјалне небезбедности испитаника женског пола утичу и просечна примања. Добијене вредности χ^2 и Sig. како на нивоу

целокупног узорка, тако и на нивоу подузорака, указују на статистички значајну повезаност између пола и висина просечних зарада. Највећи проценат жена 19,5% зарађује до 4000 динара, док међу мушкарцима највећи проценат 18,9% зарађује између 8 001 и 12 000 динара и нешто мањи проценат 18,5% између 16 001 и 24 000 динара (Табела бр. 96).

Табела бр.96 Просечне зараде испитаника по полу

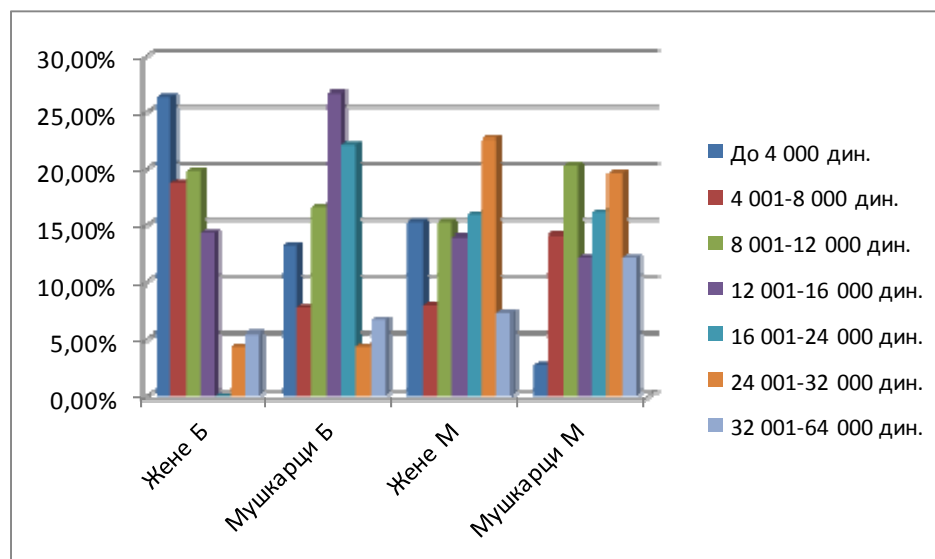
Пол	Колико ви лично просечно зарадите током једног месеца, узимајући у обзир све ваше приходе?								
	До 4000	4001-8000	8001-12 000	12001-16000	16001-24000	24001-32000	32001-64000	< од 64000	Σ
Жене	19,5%	12%	17%	14,1%	13,7%	15,8%	6,6%	1,2%	100,0%
Мушкарци	6,7%	11,8%	18,9%	17,6%	18,5%	13,9%	10,1%	2,5%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 20,81$ (df=7) Sig. 0,004

Бабушница: $X^2 = 16,30$ (df=7) Sig. 0,023

Мајданпек: $X^2 = 19,72$ (df=7) Sig. 0,006

Највећи проценат жена Бабушнице 26,4% зарађује до 4 000 динара, а мушкараца између 12 001 и 16 000 динара, што додатно указује на њихов неповољнији положај, јер не само да мањи проценат ради, већ су им и просечна примања мања. Испитанице Мајданпека у највећем проценту (22,7%) примају између 24 001-32 000 динара, а испитаници између 8 001 и 12000 динара (Графикон бр. 1).

Графикон бр. 1. Пол и висина зараде

Статистичка значајност утврђена је и између пола, просечних примања и процене социјалне безбедности. Ниједна испитаница није проценила степен социјалне безбедности као висок са примањима до 4 000 динара и од 8 001 до 16 000 динара, а

ниједан испитаник са примањима од 4 001 до 12 0000 динара (Табела бр. 97).

Табела бр. 97 Пол, просечне зараде испитаника и процена социјалне безбедности

Како процењујете степен Ваше социјалне безбедности					
Пол	Просечна примање	Као висок	Као задовољавајући	Као низак	Σ
женски	До 4 000 дин.	0,0%	6,4%	93,6%	100,0%
	4 001-8 000 дин.	10,3%	10,3%	79,3%	100,0%
	8 001-12 000 дин.	0,0%	14,6%	85,4%	100,0%
	12 001-16 000 дин.	0,0%	32,4%	67,6%	100,0%
	16 001-24 000 дин.	3,0%	63,6%	33,3%	100,0%
	24 001-32 000 дин.	13,2%	60,5%	26,3%	100,0%
	32 001-64 000 дин.	31,2%	62,5%	6,2%	100,0%
	<од 64 000 дин.	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
мушки	До 4 000 дин.	6,2%	43,8%	50,0%	100,0%
	4 001-8 000 дин.	0,0%	21,4%	78,6%	100,0%
	8 001-12 000 дин.	0,0%	55,6%	44,4%	100,0%
	12 001-16 000 дин.	2,4%	71,4%	26,2%	100,0%
	16 001-24 000 дин.	2,3%	63,6%	34,1%	100,0%
	24 001-32 000 дин.	6,1%	60,6%	33,3%	100,0%
	32 001-64 000 дин.	83,3%	16,7%	0,0%	100,0%
	<од 64 000 дин.	83,3%	0,0%	16,7%	100,0%

Процена финансијске ситуације у складу је са подацима добијеним о упошљености и просечној заради испитаника који су показали да је неповољнији положај испитаника женског пола. Највећи проценат испитаника женског пола процењује финансијску ситуацију као неповољну јер немају довољно ни за основне потребе. За разлику од њих испитаници мушког пола процењују нешто повољније финансијску ситуацију (Табела бр. 98).

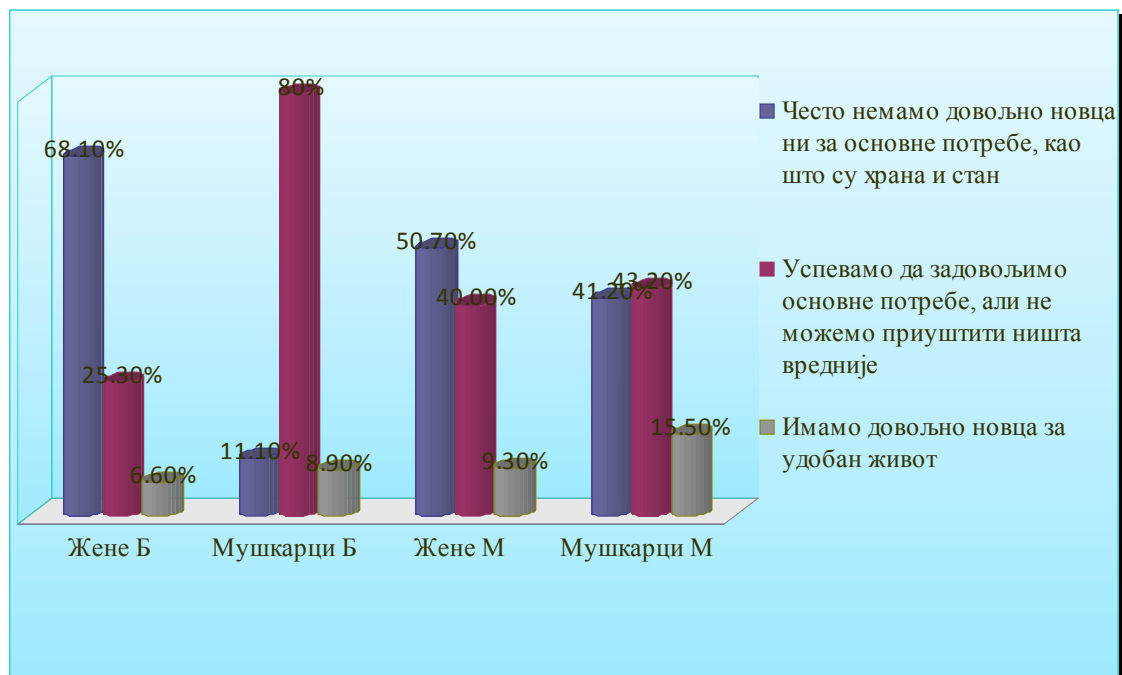
Табела бр. 98 Пол и процена финансијске ситуације

Која тврдња најбоље одсликава Вашу тренутну финансијску ситуацију?				
Пол	Често немамо ни за основне потребе као што су стан и храна	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не и да приуштимо нешто више	Имамо довољно новца за удобан живот	Σ
Женски	57,3%	34,4%	8,3%	100,0%
Мушки	29,8%	57,1%	13,0%	100,0%

$X^2 = 36,66$ (df=2) Sig. 0,000

И код процене финансијске ситуације уочена је разлика на подузорку Бабушница и утврђена статистичка значајност ($X^2 = 63,11$ (df=2) и Sig. 0,000). Наиме, 68,1% испитаница Бабушнице, одговорило је да често нема довољно новца ни за

основне потребе, као што су храна и стан. Мушки испитаници Бабушнице су се углавном опредељивали за другу тврдњу тј. рекли да успевају да задовоље основне потребе, али не могу да приуште ништа вредније, чак њих 80% (Гафикон бр. 2). За разлику од испитаника Бабушнице, добијени подаци за општину Мајданпек показују да је равномернија процентуална расподела у ставовима испитаника мушког и женског пола о процени њихове финансијске ситуације те није уочена статистичка значајност ($X^2 = 3,94$ ($df=2$) и Sig. 0,139).

Графикон бр. 2 Полна припадност и процена финансијске ситуације

Утврђена је и веза између пола, процене финансијске ситуације и процене степена социјалне безбедности. Испитанице које су се изјасниле да немају ни за основне потребе у највећем проценту процењују степен социјалне безбедности као низак. Од испитаника који су се овако изјаснили такође је највећи постотак проценио степен социјалне безбедности као низак, али нико као висок. Интересантно је како су испитанице које имају довољно за удобан живот процениле своју социјалну безбедност: 65% као висок, 25% као задовољавајући и чак 10% као низак. Насупрот њима, испитаници који су овако проценили финансијску ситуацију, социјалну безбедност процењују као високу 87,1%, 9,7% као задовољавајућу и свега 3,2% као ниску (Табела бр. 99). Добијени подаци показују да финансијска ситуација није пресудан фактор за испитанице за процену социјалне безбедности.

Табела бр. 99. Пол, финансијска ситуација и процена социјалне безбедности

Пол	Финансијска ситуација	Процена социјалне безбедности			Σ
		Као висок	Као задовољајуће	Као низак	
Женски	Често немамо ни за основне потребе као што су стан и храна	1,4%	4,3%	94,2%	100,0%
	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не и да приуштимо нешто више	2,4%	79,5%	18,1%	100,0%
	Имамо довољно новца за удобан живот	65,0%	25,0%	10,0%	100,0%
Мушки	Често немамо ни за основне потребе као што су стан и храна	0,0%	31,0%	69,0%	100,0%
	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не и да приуштимо нешто више	2,2%	69,9%	27,9%	100,0%
	Имамо довољно новца за удобан живот	87,1%	9,7%	3,2%	100,0%

На основу добијених резултата можемо прихватити појединачну хипотезу: ХПп4.1. Полна припадност повезана је са проценом социјалне безбедности.

4.2. Године живота и процена социјалне безбедности

Године старости као једно од демографских обележја такође је повезано са осећајем социјалне безбедности. Преко 50% испитаника се не осећа социјално безбедним без обзира на године живота, с изузетком испитаника старости од 30 до 39 година. Али, уочен је тренд повећања осећаја делимичне социјалне безбедности са годинама живота (Табела бр. 100).

Табела бр. 100 Године живота и осећај социјалне безбедности

Године живота	Да ли се осећате социјално безбедним?			Σ
	Да	Не	Делимично	
18-29	4,5%	54,5%	40,9%	100,0%
30-39	18,0%	41,6%	40,4%	100,0%
40-49	5,9%	53,8%	40,3%	100,0%
50-59	7,1%	51,8%	41,2%	100,0%
60 и више	1,3%	51,3%	47,4%	100,0%

$\chi^2 = 21,79$ (df=8) Sig. 0,005

Вредности добијене на новоу целокупног узорка и на подузорку Бабушнице, указују на статистички значајну повезаност између година живота и осећања социјалне безбедности, док код подузорка Мајданпека добијена вредност не указује на постојање статистички значајне повезаност.

Највећи проценат најмлађе популације Бабушнице, 81%, се не осећа социјално

безбедним. Осећај социјалне небезбедности у највећем проценту исказали су и испитаници старости од 40 до 59 година живота. Испитаници друге старосне групе у једнаком проценту су се изјаснили да се осећају и не осећају социјално безбедним, а најстарији испитаници да се не осећају, односно делимично осећају социјално безбедним (Табели бр. 101). Испитаници прве две старосне групе Мајданпека се у највећем проценту осећају делимично социјално безбедним, а остали имају осећај социјалне небезбедности.

Табела бр. 101 Године живота и социјална безбедност испитаника по општинама

Бабушница		Да ли се осећате социјално безбедним?			
Године живота	Да	Не	Делимично	Σ	
18-29	2,4%	81,0%	16,7%	100,0%	
30-39	40,6%	40,6%	18,8%	100,0%	
40-49	4,5%	59,1%	36,4%	100,0%	
50-59	6,7%	53,3%	40,0%	100,0%	
60 и више	3,0%	48,5%	48,5%	100,0%	
Мајданпек		Да ли се осећате социјално безбедним?			
Године живота	Да	Не	Делимично	Σ	
18-29	5,9%	38,2%	55,9%	100,0%	
30-39	5,3%	42,1%	52,6%	100,0%	
40-49	6,7%	50,7%	42,7%	100,0%	
50-59	7,3%	50,9%	41,8%	100,0%	
60 и више	0,0%	53,5%	46,5%	100,0%	

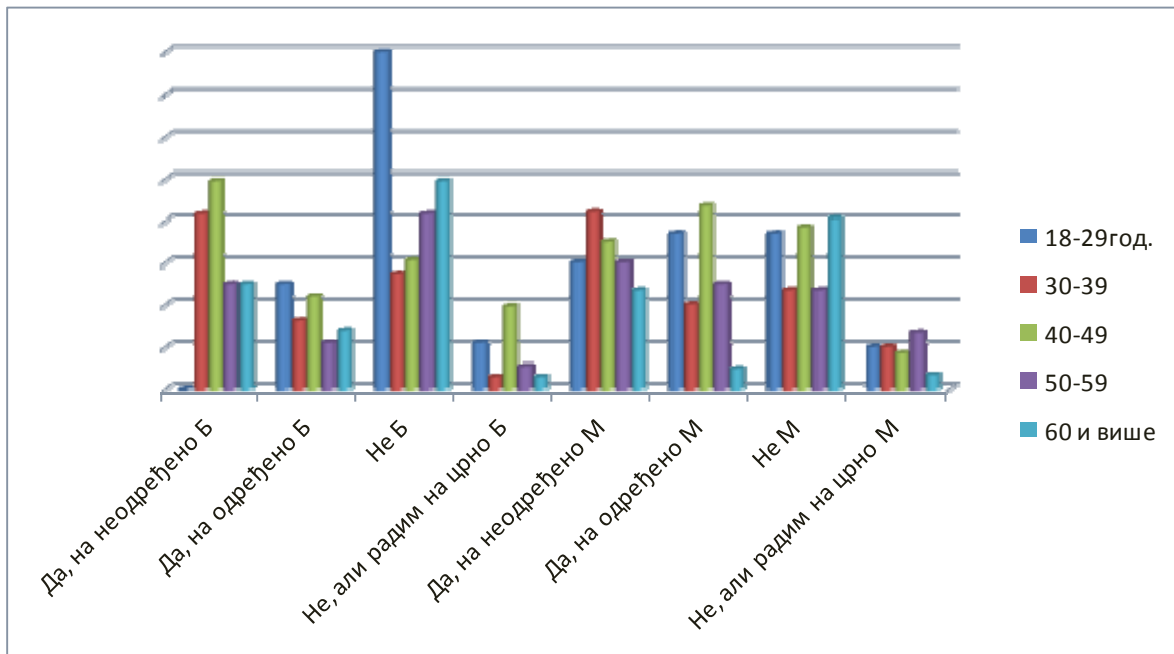
Бабушница: $X^2 = 48,7$ (df=8) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 7,17$ (df=8) Sig. 0,518

Један од фактора који је условио осећај социјалне небезбедности најмлађих испитаника је упошљеност. Добијени резултати на нивоу целокупног узорка, указују да је највећи проценат 46,4% незапослених међу најмлађом популацијом старости између 18-29 година. Највећи проценат испитаника који раде на неодређено 44,9% је старости између 30-39 година живота, док највећи проценат (28,6%) испитаника који ради на одређено припада старосној групи између 40-49 година.

Код најмлађих испитаника Бабушнице, старости између 18-29 година, највећи је проценат незапослених 69%. Осим тога, међу најмлађим испитаницима Бабушнице нема испитаника који раде на одређено, на неодређено ради 21,4% и на црно 9,5%. Највећи проценат испитаника старијих од 30 година ради на одређено, затим није запослено, ради на неодређено и на црно. Једнак проценат најмлађих испитаника из Мајданпека ради на неодређено и није запослено (32,4%). Највећи проценат испитаника старости од 30 до 39 година ради на неодређено (43,9%), старости од 40 до

49 година 34,7% ради на одређено време, између 50-59 ради на црно 14,5% испитаника старосне групе. Међу испитаницима Мајданпека старости преко 60 година највећи је проценат незапослених 55,8% (Графикон бр. 3).

Графикон бр. 3. Старосна структура и запосленост испитаника Бабушнице и Мајданпека

Без обзира на уочене варијације у радном статусу различитих узрасних група у подзорцима, добијене вредности указују на статистички значајну повезаност између старосне структуре становништва и радног статуса на нивоу узорка и подзорака (Б: $\chi^2=35,81$ (df=12) Sig. 0,000; М: $\chi^2=25,79$ (df=12) Sig. 0,012).

Вредности χ^2 и Sig. на нивоу целокупног узорка и на подзорку Бабушнице указују и на статистички значајну повезаност између година живота и укључености у здравствени и пензиони фонд осигурања, што је условљено радним статусом испитаника. Међутим, на подзорку Мајданпека добијене вредности не указују на постојање статистички значајне повезаности између старосне структуре и укључености у здравствени и пензиони фонд осигурања (Табела бр. 102).

Забрињавајућа је чињеница, да 81,0% испитаника Бабушнице старости између 18 и 29 година живота нема здравствено ни пензионо осигурање, а тај проценат на нивоу подзорка Мајданпек је знатно мањи 32,4% (Табела бр. 102). На нивоу целокупног узорка, тај проценат износи 50,9% за популацију ове старосне доби. Највећи је проценат испитаника старости између 30-39 година живота, на нивоу

целокупног узорка, којима послодавац уплаћује и здравствено и пензионо осигурање, и износи 70,8% (Прилог 2, Табела бр. 27).

Табела бр. 102 Године живота и укљученост у фонд здравственог и пензионог осигурања по општинама

Да ли вам, ваш послодавац, уплаћује здравствено и пензионо осигурање?						
Општина	Године живота	Да	Само здравствено	Само пензионо	Не	Σ
Бабушница	18-29	19,0%	0,0%	0,0%	81,0%	100,0%
	30-39	62,5%	6,2%	0,0%	31,2%	100,0%
	40-49	59,1%	2,3%	0,0%	38,6%	100,0%
	50-59	43,3%	0,0%	0,0%	56,7%	100,0%
	60 и више	12,1%	9,1%	21,2%	57,6%	100,0%
Мајданпек	18-29	66,2%	1,5%	0,0%	32,4%	100,0%
	30-39	75,4%	1,8%	0,0%	22,8%	100,0%
	40-49	68,0%	4,0%	1,3%	26,7%	100,0%
	50-59	72,7%	0,0%	3,6%	23,6%	100,0%
	60 и више	65,1%	2,3%	0,0%	32,6%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 49,21$ (df=12) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 68,42$ (df=12) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 10,64$ (df=12) Sig. 0,560

Укљученост у здравствени и пензиони фонд условљава осећај социјалне безбедности. Највећи проценат испитаника којима се не уплаћује ниједан вид осигурања, што је и разумљиво, осећа се социјално небезбедним.

Добијене вредности указују и на статистички значајну повезаност између година живота испитаника и висине просечних зарада, како на нивоу целокупног узорка, тако и на нивоу подузорака. На нивоу целокупног узорка 23,6%, најмлађих испитаника има просечна месечна примања до 4000 динара (Табела бр. 103). Од укупног броја испитаника Бабушнице старости између 18-29 година 40,5% има просечне приходе до 4 000 динара, док највећи проценат 22,1% испитаника Мајданпека исте старости, има просечне месечне приходе између 16 и 24 000 динара месечно (Прилог 2, Табела бр. 28).

Табела бр.103 Године живота и висина просечне зараде

Колико ви лично просечно зарадите током једног месеца, узимајући у обзир све ваше приходе?									
Године живота	До 4000 дин	4001-8000	8001-12000	12001-16000	16001-24000	24001-32000	32001-64000	<од 64000	Σ
18-29	23,6%	5,5%	18,2%	10,9%	15,5%	11,8%	12,7%	1,8%	100,0%
30-39	11,2%	11,2%	6,7%	9%	16,9%	24,7%	19,1%	1,1%	100,0%

40-49	12,6%	10,9%	14,3%	17,6%	19,3%	18,5%	5%	1,7%	100,0%
50-59	9,4%	23,5%	20%	14,1%	12,9%	14,1%	2,4%	3,5%	100,0%
< од 60	5,3%	10,5%	34,2%	30,3%	14,5%	2,6%	1,3%	1,3%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 103,90$ (df=28) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 71,18$ (df=28) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 80,69$ (df=28) Sig. 0,000

Упоређујући одговоре испитаника о процени њихове финансијске ситуације према старосној структури на нивоу целокупног узорка, утврђено је да највећи проценат 55,3%, депривираниог становништва припада најстаријој популацији са 60 и више година, као и испитаници старости од 50 до 59 година живота. Ипак, без обзира на то што највећи проценат најмлађих испитаника не ради и има примања до 4000 динара, 16,4% њих се изјаснио да има довољно за удобан живот, док су се старији испитаници процентуално мање овако изјашњавали (Табела бр. 104).

Табела бр.104 Године живота и процена финансијске ситуације

Године старости:	Која тврдња најбоље одсликава вашу тренутну финансијску ситуацију:			
	Често немамо довољно ни за основне потребе као сто су храна и стан	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не можемо да приуштимо ништа вредније	Имамо довољно новца за удобан живот	Σ
18-29	45,5%	38,2%	16,4%	100,0%
30-39	30,3%	55,1%	14,6%	100,0%
40-49	38,7%	52,1%	9,2%	100,0%
50-59	51,8%	40,0%	8,2%	100,0%
60 и више	55,3%	42,1%	2,6%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 22,92$ (df=8), Sig. 0,003

Бабушница: $X^2 = 34,19$ (df=8), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 24,28$ (df=8), Sig. 0,002

Добијене вредности на нивоу целокупног узорка и подузорака, указују на статистички значајну повезаност између година живота испитаника и њихове процене финансијске ситуације.

Статистичка значајност утврђена је и између година живота, процене финансијске ситуације и осећаја социјалне безбедности. 90% најмлађих испитаника који немају ни за основне потребе не осећа се социјално безбедним, док се највећи постотак оних који имају довољно, али не и за нешто више и оних који имају довољно за удобан живот осећа делимично социјално безбедним. За разлику од њих, испитаници осталих старосних група који су се изјаснили да имају довољно за основне потребе, али не и за нешто више, у највећем проценту се осећају делимично социјално безбедним, а они који имају довољно за удобан живот претежно се осећају

социјално безбедним (Табела бр. 105).

Табела бр.105 Године живота, финансијска ситуација и осећај социјалне безбедности

Године живота	Финансијска ситуација	Да ли се осећате социјално безбедним?			
		Да	Не	Делимично	Σ
18-29	Често немамо ни за основне потребе као што су стан и храна	0,0%	90,0%	10,0%	100,0%
	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не и да приуштимо нешто више	0,0%	28,6%	71,4%	100,0%
	Имамо довољно новца за удобан живот	27,8%	16,7%	55,6%	100,0%
30-39	Често немамо ни за основне потребе као што су стан и храна	7,4%	85,2%	7,4%	100,0%
	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не и да приуштимо нешто више	10,2%	24,5%	65,3%	100,0%
	Имамо довољно новца за удобан живот	69,2%	15,4%	15,4%	100,0%
40-49	Често немамо ни за основне потребе као што су стан и храна	0,0%	89,1%	10,9%	100,0%
	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не и да приуштимо нешто више	3,2%	33,9%	62,9%	100,0%
	Имамо довољно новца за удобан живот	45,5%	18,2%	36,4%	100,0%
50-59	Често немамо ни за основне потребе као што су стан и храна	0,0%	86,4%	13,6%	100,0%
	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не и да приуштимо нешто више	0,0%	14,7%	85,3%	100,0%
	Имамо довољно новца за удобан живот	85,7%	14,3%	0,0%	100,0%
60 и више	Често немамо ни за основне потребе као што су стан и храна	0,0%	83,3%	16,7%	100,0%
	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не и да приуштимо нешто више	0,0%	9,4%	90,6%	100,0%
	Имамо довољно новца за удобан живот	50,0%	50,0%	0,0%	100,0%

На основу добијених података можемо прихватити појединачну хипотезу: ХПп4.2. Године живота повезане су са проценом социјалне безбедности.

4.3. Степен образовања и процена социјалне безбедности

Степен образовања је такође један од фактора који утиче на осећај социјалне безбедности. Од укупног броја испитаника који су без школе или са непотпуном основном школом, највећи проценат 63,3% је оних који се не осећају социјално

безбедним, са основном школом 58,6% испитаника, са средњом 46,1%, са вишом 45,8% и 28,6% је оних који су завршили високу школу (Табела бр. 106). Једном речју, постоји тренд смањења осећаја социјалне небезбедности с повећањем досегнутог степена формалног образовања.

Табела бр.106 Степен образовања и социјална безбедност

Степен образовања	Да ли се осећате социјално безбедним?			
	Да	Не	Делимично	Σ
Без школе и непотпуна основна школа	1,7%	63,3%	35,0%	100,0%
Основна школа	0,8%	58,6%	40,6%	100,0%
Средња школа	7,1%	46,1%	46,9%	100,0%
Виша школа	25,0%	45,8%	29,2%	100,0%
Висока школа	47,6%	28,6%	23,8%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 78,86$ (df=28), Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 55,13$ (df=8), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 87,63$ (df=8), Sig. 0,000

Подаци о упошљености и висини прихода углавном потврђују сазнања да се са повећањем степена образовања смањују све врсте социјалних ризика, пре свега повећава се могућност запошљавања.

Вредност Хи-квадрат тест и алфа коефицијента на новоу целокупног узорка и подузорка Мајданпек, указују на статистички значајну повезаност између образовног профила испитаника и њиховог радног статуса (Табеле бр. 107 и бр. 108). Највише незапослених и оних који раде на црно је међу испитаницима без школе и са непотпуном основном школом. Тренд смањења рада на црно, као и повећања удела запослених на одређено и неодређено радно време повезан је са порастом степена формалног образовања испитаника.

Табела бр.107 Степен образовања и запосленост испитаника

Степен образовања:	Да ли сте запослени?				Σ
	Да, на неодређено	Да, на одређено	Не	Не, али радим на црно	
Без школе и непотпуна основна школа	16,7%	18,3%	48,3%	16,7%	100,0%
Основна школа	18,8%	18,8%	47,4%	15,0%	100,0%
Средња школа	36,9%	24,9%	33,2%	5,0%	100,0%
Виша школа	45,8%	37,5%	16,7%	0,0%	100,0%
Висока школа	57,1%	23,8%	19,0%	0,0%	100,0%

$X^2 = 53,09$ (df=12) Sig. 0,000

Међутим, уочени трендови нису карактеристични на подзорку Бабушнице. Може се претпоставити да је неразвијеност општине један од кључних фактора високог процента незапослених са завршеном високом школом. Ниме од факултетски образованих испитаника у овој општини чак 57,1% не ради. Најповољнији радни статус имају испитаници са завршеном вишом школом од којих чак 54,5% ради на неодређено време и 36,4% на одређено (Табела бр. 108).

Табела бр.108 Степен образовања и запосленост испитаника

Бабушница		Да ли сте запослени?				
Степен образовања:	Да, на неодређено	Да, на одређено	Не	Не, али радим на црно	Σ	
Без школе и непотпуна основна школа	35,0%	20,0%	45,0%	0,0%	100,0%	
Основна школа	23,2%	10,7%	50,0%	16,1%	100,0%	
Средња школа	26,4%	19,5%	47,1%	6,9%	100,0%	
Виша школа	54,5%	36,4%	9,1%	0,0%	100,0%	
Висока школа	28,6%	14,3%	57,1%	0,0%	100,0%	
Мајданпек		Да ли сте запослени?				
Степен образовања:	Да, на неодређено	Да, на одређено	Не	Не, али радим на црно	Σ	
Без школе и непотпуна основна школа	7,5%	17,5%	50,0%	25,0%	100,0%	
Основна школа	15,6%	24,7%	45,5%	14,3%	100,0%	
Средња школа	42,9%	27,9%	25,3%	3,9%	100,0%	
Виша школа	38,5%	38,5%	23,1%	0,0%	100,0%	
Висока школа	71,4%	28,6%	0,0%	0,0%	100,0%	

Бабушница: $X^2 = 18,74$ (df=12) Sig. 0,095

Мајданпек: $X^2 = 64,20$ (df=12) Sig. 0,000

Добијене вредности на нивоу целокупног узорка и подзорку Бабушнице указују на статистички значајну повезаност између степена образовања и укључености у здравствени и пензиони фонд осигурања. Према добијеним подацима (Табела бр. 109) без обзира на степен образовања у општини Бабушница, осим испитаницима са завршеном вишом школом не уплаћују се доприноси за пензионо и здравствено осигурање. Највећем проценту 62,5% испитаника Бабушнице, који су завршили основну школу послодавац не уплаћује ни здравствено ни пензионо осигурање.

Табела бр.109 Степен образовања и укљученост у фонд здравственог и пензионог осигурања

Бабушница		Да ли вам послодавац уплаћује здравствено и пензионо осигурање?				
Степен образовања:	Да	Само здравствено	Само пензионо	Не	Σ	
Без школе и непотпуна основна школа	0,0%	10,0%	35,0%	55,0%	100,0%	
Основна школа	35,7%	1,8%	0,0%	62,5%	100,0%	

Средња школа	41,4%	3,4%	0,0%	55,2%	100,0%
Виша школа	90,9%	0,0%	0,0%	9,1%	100,0%
Висока школа	71,4%	0,0%	0,0%	28,6%	100,0%
Мајданпек	Да ли вам послодавац уплаћује здравствено и пензионо осигурање?				
Степен образовања:	Да	Само здравствено	Само пензионо	Не	Σ
Без школе и непотпуна основна школа	52,5%	2,5%	0,0%	45,0%	100,0%
Основна школа	62,3%	1,3%	1,3%	35,1%	100,0%
Средња школа	74,0%	2,6%	1,3%	22,1%	100,0%
Виша школа	84,6%	0,0%	0,0%	15,4%	100,0%
Висока школа	92,9%	0,0%	0,0%	7,1%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 59,91$ (df=12) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 83,26$ (df=12) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 16,63$ (df=12) Sig. 0,164

Испитаници без завршене школе или са непотпуном основном школом (36,7%) и са завршеном основном школом (29,3%) у највећем проценту имају просечна примања у распону од 8-12 000 динара. Највећи проценат испитаника са средњим образовањем (24,9%) зарађује просечно између 16-24 000 динара. Просечне зараде између 32-64 000 динара има 33,3% испитаника са вишом и 47,6% испитаника са високом школом. Једном речју, образованији испитаници зарађују више од испитаника са нижим степеном образовања (Табела бр. 110) и (Прилог 2, Табела бр. 29). Добијене вредности X^2 и Sig. указују на статистички значајну повезаност између образовног степена испитаника и висина просечних зарада како на нивоу целокупног узорка тако и на нивоу подузорака.

Табела бр. 110 Степен образовања и висина просечних зарада испитаника

	Колико ви лично просечно зарадите током једног месеца, узимајући у обзир све ваше приходе?								
	До 4000 дин.	4 001- 8 000	8 001- 12 000	12 001- 16 000	16 001- 24 000	24 001- 32 000	32 001- 64 000	<од 64 000	Σ
Завршена школа:									
Без ОШ и непотпуна ОШ	6,7%	26,7%	36,7%	23,3%	3,3%	1,7%	1,7%	0,0%	100,0%
Основна школа	18,8%	17,3%	29,3%	20,3%	9,8%	2,3%	2,3%	0,0%	100,0%
Средња школа	12,0%	5,8%	10,4%	14,1%	24,9%	24,5%	7,5%	0,8%	100,0%
Виша школа	12,5%	12,5%	0,0%	4,2%	8,3%	16,7%	33,3%	12,5%	100,0%
Висока школа	9,5%	4,8%	0,0%	0,0%	0,0%	19,0%	47,6%	19,0%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 255,34$ (df=28) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 75,94$ (df=28) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 215,02$ (df=28) Sig. 0,000

Када је у питању степен образовања испитаника и самопроцена њихове финансијске ситуације, очекивало се да ће образованији испитаници проценити своју финансијску ситуацију као бољу у односу на оне испитанике који имају нижи ниво образовања. Испитаници са вишим степеном образовања у мањем постотку су процењивали своју финансијску ситуацију као веома лошу, односно да немају довољно ни за основне потребе. Добијене вредности Хи-квадрат теста и алфа коефицијента указују на статистички значајну повезаност између степена образовања испитаника и њихове процене финансијске ситуације на целокупног узорка и на нивоу подузорака (Табела бр. 111). Ваља поменути да је уочено и да се највећи постотак испитаника са средњом школом изјаснио да успева да задовољи основне потребе, али не и да приушти нешто више, док они са вишом и високом школом најчешће тврде да имају довољно за удобан живот.

Табела бр.111. Степен образовања испитаника и њихова субјективна процена финансијске ситуације

Степен образовања	Која тврдња најбоље одсликава Вашу тренутну финансијску ситуацију:			
	Често немамо довољно ни за основне потребе као сто су храна и стан	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не можемо да приуштимо ништа вредније	Имамо довољно новца за удобан живот	Σ
Без школе и непотпуна основна школа	70,0%	26,7%	3,3%	100,0%
Основна школа	63,9%	33,8%	2,3%	100,0%
Средња школа	30,3%	58,9%	10,8%	100,0%
Виша школа	20,8%	33,3%	45,8%	100,0%
Висока школа	19,0%	38,1%	42,9%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 117,01$ (df=8) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 284,66$ (df=8) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 129,40$ (df=8) Sig. 0,000

Вредности указују на статистички значајну повезаност између образовне

структуре испитаника и осећања социјалне безбедности можемо да прихватимо појединачну хипотезу: ХПп4.3. Степен образовања повезан је са проценом социјалне безбедности.

4.4. Национална припадност и процена социјалне безбедности

Припадници српске, као и припадници других националности на испитиваном подручју у највећем проценту процењују степен социјалне безбедности као низак, али значајно више као задовољавајући у односу на припаднике других нација. Такође, значајно мањи проценат се не осећа социјално безбедним (Табела бр. 112). На основу добијених вредности утврђена је статистичка значајност између националне припадности и процене ($X^2=8,77$ (df=2) Sig. 0,012) и осећаја социјалне безбедности ($X^2=11,74$ (df=2) Sig. 0,003)

Табела бр.112 Национална припадност и процена и осећај социјалне безбедности

Како процењујете степен Ваше социјалне безбедности?				
Националност	висок	задовољавајући	Низак	Σ
српска	9,8%	43,5%	46,7%	100,0%
друга	8,3%	25,0%	66,7%	100,0%
Да ли се осећате социјално безбедним?				
Националност	да	не	делимично	Σ
српска	7,7%	48,1%	44,3%	100,0%
друга	3,3%	71,7%	25,0%	100,0%

Трагајући за факторима који условљавају разлике у процени и осећају социјалне безбедности тестирали смо упошљеност и месечна примања.

Најпре је утврђена статистички значајна разлика између националне припадности и упошљености испитаника ($X^2=17,61$ (df=3) Sig. 0,001). Висок постотак испитаника српске националности (N=418) је у радном односу на неодређено време (33,3%) и одређено време (23%), 36,6% не ради и 7,2% ради на црно. За разлику од њих, од 60 испитаника других националности 13,3% је запослено на неодређено, 21,7% на одређено време, 45% не ради и 20% ради на црно. Без обзира на националну припадност испитаници који не раде се у највећем постотку и осећају социјално небезбедним. Међутим, овако се осећају и испитаници који раде на црно, али и више од 50% испитаника других националности који раде на одређено време. Нико од испитаника других националности који раде на одређено, не раде или раде на црно није се изјаснио да се осећа социјално безбедним (Табела бр. 113).

Табела бр. 113 Национална припадност, упошљеност и осећај социјалне безбедности

Да ли се осећате социјално безбедним?					
Националност	Да ли сте запослени	Да	не	делимично	Σ
српска	Да, на неодређено	14,4%	24,5%	61,2%	100,0%
	Да, на одређено	7,3%	42,7%	50,0%	100,0%
	Не	3,3%	72,5%	24,2%	100,0%
	Не, али радим на црно	0,0%	50,0%	50,0%	100,0%
друга	Да, на неодређено	25,0%	25,0%	50,0%	100,0%
	Да, на одређено	0,0%	53,8%	46,2%	100,0%
	Не	0,0%	88,9%	11,1%	100,0%
	Не, али радим на црно	0,0%	83,3%	16,7%	100,0%

Процену осећаја социјалне безбедности условљава и просечна зарада испитаника. Највећи проценат испитаника српске националности, 17,5%, просечно прима од 8001 до 12000 динара, а припадника националних мањина од 4001 до 8000 динара. На нивоу целокупног узорка утврђена је значајност између националне припадности и месечних примања ($X^2=21,26$ (df=7) Sig. 0,003), као и националне припадности, месечних примања и осећаја социјалне безбедности ($X^2=180,01$ (df=14) Sig. 0,000). Наиме, нико од испитаника несрпске националности са примањима до 24000 динара се није изјаснио да се осећа социјално безбедним. Са примањима до 8000 динара сви се осећају социјално небезбедно, а затим се проценат испитаника који се овако осећа смањује са порастом примања.

Табела бр.114 Национална припадност, месечна примања и осећај социјалне безбедности

Да ли се осећате социјално безбедним?					
Националност	Месечна просечна примања	Да	не	делимично	Σ
српска	До 4 000 дин.	3,5%	82,5%	14,0%	100,0%
	4 001-8 000 дин.	7,5%	72,5%	20,0%	100,0%
	8 001-12 000 дин.	0,0%	58,9%	41,1%	100,0%
	12 001-16 000 дин.	1,5%	46,3%	52,2%	100,0%
	16 001-24 000 дин.	4,2%	34,7%	61,1%	100,0%
	24 001-32 000 дин.	9,2%	30,8%	60,0%	100,0%
	32 001-64 000 дин.	30,6%	11,1%	58,3%	100,0%
	<од 64 000 дин.	75,0%	25,0%	0,0%	100,0%
друга	До 4 000 дин.	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
	4 001-8 000 дин.	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
	8 001-12 000 дин.	0,0%	92,3%	7,7%	100,0%
	12 001-16 000 дин.	0,0%	33,3%	66,7%	100,0%
	16 001-24 000 дин.	0,0%	20,0%	80,0%	100,0%
	24 001-32 000 дин.	20,0%	20,0%	60,0%	100,0%
	32 001-64 000 дин.	25,0%	50,0%	25,0%	100,0%
	< од 64000 дин.	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%

Добијени подаци у претходно приказаним табелама, омогућују прихватање следеће појединачне хипотезе: ХПп4.4. Национална припадност испитаника повезана је са проценом социјалне безбедности.

Имајући у виду број потврђених појединачних хипотеза, можемо прихватити четврту посебну хипотезу: ХП4: Нека социодемографска обележја (полна припадност, године живота, степен образовања и запосленост) повезани су са проценом социјалне безбедности.

Табела бр. 115 Преглед појединачних хипотеза ХПп4.1, ХПп4.2, ХПп4.3, ХПп4.4, за пограничне општине Бабушница и Мајданпек

БАБУШНИЦА	МАЈДАНПЕК
ХПп4.1. Полна припадност повезана је са проценом социјалне безбедности- потврђена.	ХПп4.1. Полна припадност повезана је са проценом социјалне безбедности- потврђена.
ХПп4.2. Године живота повезане су са проценом социјалне безбедности- потврђена.	ХПп4.2. Године живота повезане су са проценом социјалне безбедности- није потврђена.
ХПп4.3. Степен образовања повезан је са проценом социјалне безбедности- потврђена.	ХПп4.3. Степен образовања повезан је са проценом социјалне безбедности- потврђена.
ХПп4.4. Национална припадност испитаника повезана је са проценом социјалне безбедности- потврђена.	ХПп4.4. Национална припадност испитаника повезана је са проценом социјалне безбедности- потврђена.

5. ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ И КВАЛИТЕТ ЖИВОТА

Еколошка безбедност представља један од индикатора квалитета живота, социјалне безбедности и одрживог развоја. Осим објективних показатеља, субјективна процена и перцепција опасности по нарушавање овог вида безбедности је од изузетног значаја, пре свега због манифестног исказивања еколошке свести и предузимања мера за заштиту и унапређење природне компоненте животне средине. Без обзира на постојање Националне стратегије о управљању отпадом и усвојена локална документа која се баве решавањем проблема отпада, највећи проценат испитаника, 64,3%, сматра да је управо отпад највећа претња еколошкој безбедности. Такође, од 13,6% до 20,9% наводи да су то: непостојање санитарних депонија, локација и постројења за третман опасног отпада и непостојање система за рециклажу. Нешто мање од 50% наводи индустријско загађење као највећу претњу еколошкој безбедности и 15,4% црне тачке у индустријским зонама. Квалитет воде за пиће као фактор угрожавања наводи 42% испитаника, загађење река органским материјама 20% и ретка постојења за пречишћавање отпадних вода 16,3%. Следе угроженост шумских ресурса 26,3%, осиромашени уранијум као последица НАТО агресије 25,9%, нарушавање биодиверзитета 11,9%, а испод 10% испитаника наводе коришћење лож уља и дизела са високим садржајем сумпора, коришћење оловног бензина и термоелектране (Табела бр. 116).

Табела бр.116 Мишљење испитаника о највећим претњама еколошкој безбедности

Шта по Вашем мишљењу представља највећу претњу вашој еколошкој безбедности?	
Отпад	64,3%
Индустријско загађење	47%
Осиромашени уранијум	25,9%
Квалитет пијаћих вода	42%
Ретка постројења за пречишћавање отпадних вода	16,3%
Не постојање уређених санитарних депонија за одлагање комуналног отпада	20,9%
Не постојање локације за безбедно одлагање опасног отпада	17,1%
Не постојање постројења за третман опасног отпада	12,7%
Не постојање система прикупљања и рециклаже	13,6%
Црне еколошке тачке у индустријској зони	15,4%
Коришћење оловног бензина	8,6%
Коришћење лож уља и дизела са високим садржајем сумпора	9,8%
Термоелектране као загађивачи	7,7%
Загађење река органским материјама	20%
Уроженост шумских ресурса прекомерном експлоатацијом	26,3%
Недовољно контролисана експлоатација биљних и животињских врста	11,9%
Нешто друго	5,2%

Утврђено је да постоје разлике међу испитаницима из посматраних општина у навођењу претњи еколошкој безбедности, осим када је у питању постојање локација за безбедно одлагање опасног отпада, система за прикупљање и рециклажу отпада, коришћења оловног бензина и загађења река органским материјама. Знатно већи проценат становника Мајданпека у односу на испитанике Бабушнице као претњу еколошкој безбедности наводи: отпад, индустријско загађење, квалитет пијаћих вода, ретка постројења за пречишћавање отпадних вода, непостојање постројења за третман опасног отпада, црне еколошке тачке у индустријској зони, коришћење лож уља и дизела са високим садржајем сумпора, термоелектране, угроженост шумских ресурса и биодиверзитета и нешто друго. За разлику од њих становници Бабушнице као претње еколошкој безбедности у већем постотку наводе: осиромашени уранијум и не постојање уређених санитарних депонија за одлагање комуналног отпада (Табела бр. 117).

Табела бр.117 Општина становања и мишљење испитаника о највећим претњама еколошкој безбедности

Шта по Вашем мишљењу представља највећу претњу вашој еколошкој безбедности?	Б	М
Отпад	42,5%	77,5%
Индустријско загађење	20,4%	63,1%
Осиромашени уранијум	32%	22,1%
Квалитет пијаћих вода	12,7%	59,7%
Ретка постројења за пречишћавање отпадних вода	10,5%	19,8%
Не постојање уређених санитарних депонија за одлагање комуналног отпада	28,2%	16,4%
Не постојање локације за безбедно одлагање опасног отпада	16%	17,8%
Не постојање постројења за третман опасног отпада	8,8%	15,1%
Не постојање система прикупљања и рециклаже	14,4%	13,1%
Црне еколошке тачке у индустријској зони	5,5%	19,5%
Коришћење оловног бензина	5,5%	10,4%
Коришћење лож уља и дизела са високим садржајем сумпора	5,5%	12,4%
Термоелектране као загађивачи	3,9%	10,1%
Загађење река органским материјама	22,1%	18,8%
Уроженост шумских ресурса прекомерном експлоатацијом	11%	35,6%
Недовољно контролисана експлоатација биљних и животињских врста	6,1%	15,4%
Нешто друго	0,6%	8,1%

5.1. Квалитет воде и перцепција еколошке безбедности

Квалитет воде је један од најзначајнијих индикатора еколошке безбедности. Према мишљењу највећег процента наших испитаника квалитет воде у њиховим општинама је нарушен. Од укупно 479 испитаника овако се изјаснило 42,4%. Нешто мањи проценат, 37,2% сматра да квалитет воде није угрожен, а 20,5% да је делимично нарушен. Уочена је статистичка значајност између општине у којој живе испитаници и процене квалитета воде.

Табела бр. 118 Процена квалитета воде по општинама

Да ли је по Вашем мишљењу угрожен квалитет воде у Вашој општини?				
Општина	не	да	делимично	Σ
Бабушница	49,2%	28,7%	22,1%	100,0%
Мајданпек	29,9%	50,7%	19,5%	100,0%

$$X^2=24,46 \text{ (df=2) Sig. 0,000}$$

Од 181 испитаника Бабушнице 49,2% сматра да квалитет воде у њиховој општини није угрожен, док од 298 испитаника Мајданпека овакав став има знатно мањи проценат 29,9%. Напротив, највећи проценат испитаника Мајданпека, 50,7%, сматра да је квалитет воде у њиховом месту нарушен, док овако процењује квалитет воде 28,7% испитаника Бабушнице. Оваква процена квалитета воде је очекивана и корелира са подацима у локалним документима општине Мајданпек у којима се истиче да отпад настао при експлоатацији бакра загађује површинске и подземне воде, те су водотокови загађени.

На основу података утврђено је да мишљење о угрожености воде утиче на процену и осећај еколошке безбедности на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 427,88$ (df=4) Sig. 0,000, $X^2 = 743,72$ (df=4) Sig. 0,000) и на нивоу подузорака. Испитаници који сматрају да је вода угрожена у највећем проценту процењују степен еколошке безбедности као низак и обрнуто, они који сматрају да није, као висок. Слични подаци добијени су и код процене угрожености воде и осећаја еколошке безбедности. Највећи проценат испитаника који сматра да је угрожен квалитет воде осећа се еколошки небезбедно и обрнуто.

Вредност алфа коефицијента указује на статистички значајну повезаност између процене угрожености квалитета воде и процене еколошке безбедности испитаника на нивоу целокупног узорка и оба подузорака (Табела бр. 119).

Табела бр.119 Квалитет воде и еколошка безбедност

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет воде у Вашој општини?	Како процењујете степен Ваше еколошке безбедности?			
	Висок	Задовољавајући	Низак	Σ
Не	84,8%	10,7%	4,5%	100,0%
Да	1,0%	23,6%	75,4%	100,0%
Делимично	0,0%	62,2%	37,8%	100,0%
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет воде у Вашој општини?	Да ли се осећате еколошки безбедним			
	Да	Не	Делимично	Σ
Не	91,0%	9,0%	0,0%	100,0%
Да	2,0%	88,2%	9,9%	100,0%
Делимично	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%

Мада је статистичка значајност 0,000 утврђена на нивоу оба подузорка уочене су и извесне разлике. Од 52 испитаника Бабушнице који сматрају да је угрожен квалитет воде, највећи проценат, 76,9%, не осећа се еколошки безбедно. За разлику од њих, од 151 испитаника Мајданпека, који сматрају да је у њиховој општини угрожен квалитет воде чак 92,1% се не осећа еколошки безбедно (Прилог 2, Табела бр. 31), што указује да су испитаници Мајданпека свеснији да је квалитет воде један од фактора нарушавања еколошке безбедности.

На основу добијених вредности може се прихватити постављена хипотеза: ХПп5.1. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности условљени су проценом угрожености квалитета воде у њиховој општини.

5.2. Квалитет ваздуха и еколошка безбедност

Загађење ваздуха битно утиче на квалитет живота сваког живог организма, па самим тим и на квалитет живота човека. Услед наглог индустријског развоја дошло је прекомерног присуства загађујућих материја у ваздуху.

Највећи проценат испитаника на нивоу целокупног узорка сматра да је квалитет ваздуха у њиховим општинама угрожен 50,3%, да није угрожен 29,9% и да је делимично угрожен 19,8%. Као и код процене угрожености воде становници Бабушнице у највећем проценту сматрају да ваздух није загађен. Насупрот њима, највећи проценат испитаника Мајданпека сматра да је загађен (Табела бр.120). Утврђена статистичка значајност у процени квалитета ваздуха је очекивана с обзиром

да је Мајданпек индустријски развијенији од Бабушнице.

Табела бр.120 Процена квалитета ваздуха по општинама

Да ли је по Вашем мишљењу угрожен квалитет ваздуха у Вашој општини?				
Општина	Не	да	делимично	Σ
Бабушница	50,3%	28,2%	21,5%	100,0%
Мајданпек	17,4%	63,8%	18,8%	100,0%

$$X^2=69,41(df=2) \text{ Sig. } 0,000$$

Вредности X^2 и Sig. указују на статистички значајну повезаност између процене угрожености квалитета ваздуха и процене еколошке безбедности на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 372,84$ (df=4) Sig. 0,000, $X^2 = 712,94$ (df=4) Sig. 0,000) и у обе општине (Табела бр. 121). На нивоу целокупног узорка уочено је да сви испитаници који сматрају да је квалитет ваздуха делимично угрожен, процењују еколошку безбедност у највећем проценту као задовољавајућу и сви се осећају делимично еколошки безбедним. Највећи проценат испитаника који сматра да квалитет ваздуха није угрожен процењује еколошку безбедност као високу и осећа се еколошки безбедно, а оних који сматрају да да је ваздух загађен у највећем проценту процењују еколошку безбедност као ниску и имају осећај еколошки небезбедно (Табела бр. 121).

Табела бр.121 Квалитет ваздуха и процена еколошке безбедности

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет ваздуха у Вашој општини?	Како процењујете степен Ваше еколошке безбедности?			
	Висок	Задовољавајући	Низак	Σ
Не	93%	1,4%	5,6%	100,0%
Да	8,3%	30,3%	61,4%	100,0%
Делимично	0%	55,8%	44,2%	100,0%
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет ваздуха у Вашој општини?	Да ли се осећате еколошки безбедним			
	Не	Да	Делимично	Σ
Не	99,3%	0,7%	0,0%	100,0%
Да	10,0%	80,5%	9,5%	100,0%
Делимично	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%

Анализирајући, ставове грађана Бабушнице о повезаности процене угрожености ваздуха и осећаја еколошке безбедности, дошли смо до следећих сазнања: од 91 испитаника који сматра да ваздух није загађен сви се осећају еколошки безбедним, од 51 испитаника који је оцени да је ваздух загађен 78,4% се осећа еколошки небезбедним, а од 39 испитаника који сматрају да је ваздух делимично загађен, сви имају и осећај делимичне еколошке безбедности. Слични подаци су добијени и на

подузорку Мајданпек, с тим што се већи проценат испитаника који сматра да је ваздух загађен осећа еколошки небезбедним (N=190, 81,1%) (Прилог 2, Табела бр. 32).

На основу добијених резултата можемо тврдити да постоји статистички значајна повезаност процене угрожености квалитета ваздуха и осећања еколошке безбедности код испитаника и може се прихватити постављена хипотеза: ХП5.2. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности условљени су проценом угрожености квалитета ваздуха у њиховој општини.

5.3. Квалитет земљишта и еколошка безбедност

Земљиште је значајан елемент животне средине, а његово деградирање и загађење директно утиче на квалитет живота сваког живог бића. Земљиште у Србији је изложено многобројним негативним факторима који могу бити последица и природних и антропогених деловања. Посебно, не треба занемарити присуство радиоактивних елемената који су последица бомбардовања Србије 1999. године.

Као и код процене претходно наведених елемената животне средине и код процене квалитета земљишта највећи проценат испитаника на нивоу целокупног узорка, 47,8%, се изјаснио да је квалитет земљишта угрожен. Такође, 33,4% сматра да земљиште није угрожено, а 18,8% да је делимично угрожено. Међутим, код процене квалитета земљишта уочене су значајније разлике на нивоу подузорака. Од 181 испитаника Бабушнице највећи проценат 61,3% сматра да квалитет земљишта у њиховој општини није угрожен, док од 298 испитаника Мајданпека 16,4% има овакво мишљење. Знатно већи проценат 65,4%, испитаника Мајданпека сматра да је земљиште угрожено, за разлику од испитаника Бабушнице где се овако изјаснило 18,8%. Приближно једнак проценат испитаника обе општине (Б: 19,9%, М: 18,1%) је мишљења да је земљиште делимично угрожено (Прилог 2, Табела бр. 33).

Уочена је, као и код ставова о угрожености осталих елемената животне средине, повезаност између процене угрожености квалитета земљишта и процене еколошке безбедности ($X^2 = 155,93$ (df=4) Sig. 0,000). Највећи проценат испитаника који сматра да је угрожено земљиште процењује еколошку безбедност као ниску, док они који сматрају да није угрожено као високу, а они који по којима је земљиште делимично угрожено у једнаком проценту процењују еколошку безбедност као задовољавајућу и ниску (Табела бр. 122). И код осећаја еколошке безбедности уочена је статистичка

значајност ($X^2 = 354,41(df=4)$ Sig. 0,000) између мишљења о угрожености овог елемента животне средине и осећаја еколошке безбедности (Табела бр. 122).

Табела бр.122 Квалитет земљишта и процена еколошке безбедности

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет земљишта у вашој општини?	Како процењујете степен Ваше еколошке безбедности?			
	Висок	Задовољавајући	Низак	Σ
Не	60,6%	30,0%	9,4%	100,0%
Да	22,7%	16,2%	61,1%	100,0%
Делимично	4,4%	47,8%	47,8%	100,0%
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет земљишта у вашој општини?	Да ли се осећате еколошки безбедним?			
	Да	Не	Делимично	Σ
Не	66,2%	15,6%	18,1%	100,0%
Да	24,5%	70,7%	4,8%	100,0%
Делимично	4,4%	8,9%	86,7%	100,0%

Добијене вредности указују и на повезаност ставова испитаника Бабушнице и Мајданпека о угрожености квалитета земљишта и осећаја еколошке безбедности. Тачније, од 34 испитанима Бабушнице који су мишљења да је квалитет земљишта угрожен у њиховој општини, чак 82,4% испитаника се не осећа еколошки безбедним. Код испитаника Мајданпека од 195 испитаника који имају исто мишљење о угрожености земљишта 68,7% испитаника се не осећа еколошки безбедно (Прилог 2, Табела бр. 33).

Добијени резултати указују да постоји статистички значајна повезаност између процене квалитета земљишта и осећаја еколошке безбедности, што потврђује постављену хипотезу: ХПп5.3. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности условљени су проценом угрожености квалитета земљишта у њиховој општини.

5.4. Угроженост биљног и животињског света и еколошка безбедност

Биодиверзитет је веома значајна компонента животне средине. Разноврсност биљног и животињског света утиче на квалитет животне средине. За разлику од процене угрожености осталих елемената животне средине, када се ради о угрожености бидиверзитета на нивоу целокупног узорка највећи проценат испитаника 49,7%, сматра да биодиверзитет у њиховим општинама није угрожен, али су као и код претходних процена уочене разлике на нивоу подузорака. Знатно већи проценат испитаника

Бабушнице (N=181, 66,3%) у односу на испитанике Мајданпека (N=298, 39,6%) је мишљења да биодиверзитет није угрожен (Табела бр. 123).

Табела бр. 123 Квалитет земљишта и процена еколошке безбедности по општинама

Да ли је по Вашем мишљењу угрожен квалитет биодиверзитета у Вашој општини?				
Општина	не	да	делимично	Σ
Бабушница	66,3%	16,6%	17,1%	100,0%
Мајданпек	39,6%	31,5%	28,9%	100,0%

$\chi^2=32,25$ (df=2) Sig. 0,000

Резултати указују на повезаност ставова о степену угрожености биљног и животињског света и процене и осећаја еколошке безбедности на нивоу целокупног узорка ($\chi^2 = 232,92$ (df=4) Sig. 0,000, $\chi^2 = 372,11$ (df=4) Sig. 0,000) и подузорака. Највећи проценат испитаника који сматра да биодиверзитет није угрожен, процењује еколошку безбедност као високу, они који сматрају да је угрожен или делимично угрожен као низак (Табела бр. 123).

Нешто другачији резултати су добијени код осећаја еколошке безбедности. Највећи проценат који сматра да биодиверзитет није угрожен осећа се еколошки безбедним, који сматрају да је делимично угрожен и осећају се делимично еколошки безбедним, а чак 95,5% оних који сматрају да је угрожен осећа се еколошки небезбедно (Табела бр. 124).

Табела бр.124 Квалитет биодиверзитета и процена еколошке безбедности

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет биодиверзитета у Вашој општини?	Како процењујете степен Ваше еколошке безбедности?			
	Висок	Задовољавајући	Низак	Σ
Не	62,2%	24,8%	13,0%	100,0%
Да	3,2%	22,6%	74,2%	100,0%
Делимично	0,9%	35,0%	64,1%	100,0%
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет биодиверзитета у Вашој општини?	Да ли се осећате еколошки безбедним?			
	Да	Не	Делимично	Σ
Не	66,4%	15,1%	18,5%	100,0%
Да	4,8%	95,2%	0,0%	100,0%
Делимично	1,7%	35,0%	63,2%	100,0%

Уочене су извесне разлике на нивоу подузорака и то код испитаника који сматрају да је биодиверзитет делимично угрожен. Од 31 испитаника Бабушнице који који овако процењује угроженост биљног и животињског света 90,3% се и осећа делимично еколошки безбедно, док се од 86 испитаника Мајданпека који су овако

проценили угроженост овог елемента животне средине значајно мањи број осећа делимично еколошки безбедно, 53,4 (Прилог 2, Табела бр. 34).

На основу добијених резултата може се прихватити постављена хипотеза: ХПп5.4. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности условљени су проценом угрожености квалитета биљног и животињског света у њиховој општини.

5.5. Информисаност испитаника и еколошка безбедност

Поседовање информација о стању животне средине је предуслов еколошког понашања које доприноси остваривању еколошке безбедности. Охрабрују подаци да без обзира што се највећи проценат испитаника на нивоу целокупног узорка, 56,2%, изјаснио да није довољно информисано о стању животне средине, 12,5% да је делимично информисано, а 31,3% да је добро информисано, њихова процена квалитета појединих елемена животне средине корелира са званичним подацима у њиховим општинама. Статистички значајне разлике у процени информисаности постоје између испитаника на нивоу подузорака. За разлику од испитаника Мајданпека где се скоро подједнак проценат испитаника изјаснио да је информисан, односно да не поседује информације о стању животне средине (42,3% и 42,6%), највећи постотак испитаника Бабушнице, 78,5%, сматра да није информисан о стању животне средине (Табела бр. 125). На основу података може се закључити да значајно већи проценат испитаника Мајданпека сматра да поседује информације о животној средини у односу на испитанике Бабушнице.

Табела бр. 125 Информисаност о стању животне средине

Да ли мислите да сте информисани о стању животне средине у Вашој општини?				
Општина	да	не	делимично	Σ
Бабушница	13,3%	78,5%	8,3%	100,0%
Мајданпек	42,3%	42,6%	15,1%	100,0%

$\chi^2=60,21$ (df=2) Sig. 0,000

Оваква процена информисаности потврђена је и одговорима о сазнањима о постојању служби које се баве заштитом животне средине. На жалост највећи проценат наших испитаника, 72,2% не зна да ли у њиховој општини постоје посебне службе које се баве питањима заштите животне средине. Утврђено је да три пута више испитаника Мајданпека поседује ову информацију у односу на испитанике Бабушнице (Табела бр.

126).

Табела бр. 126 Поседовање информације о службама за заштиту животне средине

Да ли знате, да ли у Вашој општини постоји посебна служба за заштиту животне средине ?			
Општина	да	не	Σ
Бабушница	12,2%	87,8%	100,0%
Мајданпек	36,6%	63,4%	100,0%
Укупно	27,3%	72,7%	100,0%

$X^2=33,80$ (df=1) Sig. 0,000

Највећи проценат испитаника, 74,5%, није упознат ни са подацима да ли су њиховим општинама усвојене посебне локалне стратегије које се директно или индиректно баве питањима заштите животне средине, попут локалних стратегија одрживог развоја. Уочена је разлика између подузорака и скоро четири пута више испитаника Мајданпека поседује ова сазнања у односу на испитанике Бабушнице (Б: 9,4%; М: 35,2%).

Осим овога чак 97,9% испитаника не поседује информације о постојању организација у њиховим општинама које се баве питањима заштите животне средине. Највећи проценат не зна ни за постојање ових организација у Србији (97,1%) и у свету (98,7%). Висок проценат, 93,7% није упознато са активностима у општини које се односе на заштиту животне средине, нити је учествовало или зна некога ко је давао мишљење о утицају изградње неког објекта на животну средину.

Утврђена је статистички значајна веза између процене степена информисаности и процене еколошке безбедности на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 42,32$ (df=4), Sig. 0,000) и на нивоу подузорака (Sig. 0,000). Испитаници који поседују информације о стању животне средине у највећем проценту степен еколошке безбедности процењују као низак (60,7%), за разлику од испитаника који не поседују или поседују делимичне информације и који степен еколошке безбедности у највећем постотку процењују као висок (Табела бр. 127).

Табела бр. 127 Поседовање информације о службама за заштиту животне средине

Да ли сте информисани о стању животне средине у општини	Како процењујете степен Ваше еколошке безбедности?			Σ
	Као висок	Као задовољавајући	Као низак	
Да	15,3%	24,0%	60,7%	100,0%
Не	39,8%	26,0%	34,2%	100,0%
Делимично	38,3%	36,7%	25,0%	100,0%

Слични подаци су добијени и при испитивању односа информисаности и

осећаја еколошке безбедности. Уочене су извесне разлике на нивоу подузорака. Највећи број испитаника Бабушнице и Мајданпека који сматра да је информисано о стању животне средине у својој општини не осећа се еколошки безбедно (Б: 50%: М: 57,9%). Највећи проценат испитаника Мајданпека који се изјаснио да нема информације о стању животне средине не осећа се еколошки безбедно. За разлику од њих, испитаници Бабушнице који су се овако изјаснили осећају се еколошки безбедним (Прилог 2, Табела бр. 37)

Добијени подаци на нивоу целокупног узорка и подузорака указују, да постоји повезаност између сазнања о постојању служби за заштиту животне средине и осећаја еколошке безбедности. Међутим, интересантно је да испитаници који знају за постојање ових служби у највећем постотку (61,1%) се не осећају еколошки безбедним, што указује на извесну дозу неповерења у њихов рад. Насупрот њима испитаници који немају сазнања осећају се еколошки безбедним (Табела бр. 128).

Табела бр.128 Еколошка безбедности и информисаност испитаника о постојању службе за заштиту животне средине у њиховој општини

Да ли знате, да ли у вашој општини постоји посебна служба за заштиту животне средине?	Да ли се осећате еколошки безбедним			
	Да	Не	Делимично	Σ
Да, знам	19,1%	61,1%	19,8%	100,0%
Не	40,5%	33,0%	26,4%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 32,65$ (df=2) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 18,77$ (df=2) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 7,43$ (df=2) Sig. 0,024

Уочене су извесне разлике између испитаника у зависности од општине у којој живе. Добијени подаци указују да се од 109 испитаника Мајданпека који знају да у њиховој општини постоји служба за заштити животне средине 62,4% не осећа еколошки безбедним, а од 22 испитаника Бабушнице, 54,5%. Од 159 испитаника Бабушнице који не зна да у њиховој општини постоји посебна служба за заштиту животне средине, 55,3% осећа се еколошки безбедним, док од 189 испитаника Мајданпека који не поседују ову информацију највећи проценат 46% се не осећа еколошки безбедним (Прилог 2, Табела бр. 35).

Слични подаци добијени су и везано за сазнања о усвојеним стратегијама локалног одрживог развоја. Наиме, испитаници који знају да је у њиховој општини усвојена Локална стратегија одрживог развоја у највећем проценту се не осећају еколошки безбедним (Табела бр. 129). За разлику од њих испитаници који немају ова

сознања осећају се еколошки безбедним. На нивоу подузорака уочене су извесне разлике. Од 105 испитаника Мајданпека који знају да је у њиховој општини усвојена Локална стратегија одрживог развоја чак 69,5% не осећа се еколошки безбедним, док је код испитаника Бабушнице обрнута ситуација. Од 164 испитаника који не знају да је у њиховој општини усвојена Локална стратегија одрживог развоја, 54,9% се осећа еколошки безбедним. (Прилог 2, Табела бр. 36)

Табела бр.129 Еколошка безбедности и информисаност о усвајању Локалних стратегија одрживог развоја

Да ли је по вашем сазнању у вашој општини, граду усвојена Локална стратегија одрживог развоја?	Да ли се осећате еколошки безбедним			
	Да	Не	Делимично	Σ
Да, знам	5,9%	58,8%	35,3%	100,0%
Не	54,9%	18,3%	26,8%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 51,73$ (df=2) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 19,20$ (df=2) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 20,09$ (df=2) Sig. 0,000

Испитаници који имају информације о стању животне средине, или су делимично информисани, у највећем постотку се не осећају еколошки безбедним (56,7%, 45%), за разлику од испитаника који немају такве информација, јер се они у највећем проценту осећају еколошки безбедним 42,8% (Табела бр. 130).

Табела бр.130 Степен информисаности и процена еколошке безбедности

Да ли сматрате да сте информисани о стању животне средине у вашој општини?	Да ли се осећате еколошки безбедним			
	Да	Не	Делимично	Σ
Да	20,7%	56,7%	22,7%	100,0%
Не	42,8%	30,9%	26,4%	100,0%
Делимично	33,3%	45,0%	21,7%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 30,45$ (df=4), Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 17,32$ (df=4), Sig. 0,002

Мајданпек: $X^2 = 9,41$ (df=4), Sig. 0,051

Вредности X^2 теста, на нивоу целокупног узорка и на подузорку Бабушнице указују на статистички значајну повезаност између процене информисаности о стању животне средине и њихове процене еколошке безбедности. На подузорку Мајданпека, добијена вредност алфа коефицијента 0,051, се налази на граници статистичке значајности (Табела бр. 130).

На основу добијених резултата може се прихватити постављена хипотеза: ХПп5.5. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са информацијама које поседују о стању животне средине.

5.6. Еколошка безбедност и квалитет живота

Без обзира што се највећи проценат испитаника не осећа еколошки безбедно и процењује степен еколошке безбедности као низак, а осим биодиверзитета сматра да су остали елементи животне средине (вода, ваздух и земљиште) угрожени, није уочена повезаност између процене угрожености квалитета воде и земљишта и квалитета живота. Највећи постотак испитаника без обзира на процену квалитета воде и земљишта оцењује квалитет живота као низак. Значајност је утврђена између процене квалитета ваздуха и биодиверзитета и квалитета живота ($X^2 = 11,96$ (df=4), Sig. 0,018; $X^2 = 30,89$ (df=4), Sig. 0,000). Наиме, испитаници који сматрају да је уgroжен квалитет ваздуха и биодиверзитет (54,4% и 53,2%), процењује квалитет живота као низак (Табела 131).

Табела бр.131 Угроженост квалитета ваздуха и бидиверзитета и процена квалитета живота

Како процењујете Ваш квалитет живота				
Да ли је угрожен квалитет ваздуха?	Као висок	Као задовољавајући	Као низак	Σ
Не	14,0%	37,1%	49,0%	100,0%
Да	23,2%	22,4%	54,4%	100,0%
делимично	16,8%	31,6%	51,6%	100,0%
Да ли је угрожен квалитет биодиверзитета?	Као висок	Као задовољавајући	Као низак	Σ
Не	13,9%	32,4%	53,8%	100,0%
Да	33,1%	13,7%	53,2%	100,0%
делимично	15,4%	36,8%	47,9%	100,0%

Највећи број испитаника на нивоу целокупног узорка се не осећа еколошки безбедно (N=195), а приближно једнак проценат међу њима није или је делимично задовољно квалитетом живота (39% и 41%). Од 166 испитаника који се осећају еколошки безбедно, највећи проценат није задовољан квалитетом живота 52,4%, делимично је задовољно 31,9% и 15,7% је задовољно. Резултати у оквиру подузорака указују да се 22,1% испитаника Бабушнице (N=181) и 52% испитаника Мајданпека не осећа еколошки безбедно (N=298). Од 40 испитаника Бабушнице који се не осећају

еколошки безбедним највећи проценат 47,5% је незадовољно својим квалитетом живота, а 40,6% испитаника Мајданпека је делимично задовољно квалитетом живота од 155 испитаника који се не осећају еколошки безбедним (Прилог 2, Табела бр. 38).

Анализом добијених података није утврђена статистички значајна повезаност између осећаја еколошке безбедности и процене квалитета живота ($X^2 = 3,95$ (df=4), Sig. 0,412), али јесте између процене степена еколошке безбедности и процене квалитета живота ($X^2 = 18,643$ (df=4), Sig. 0,001). Мада највећи проценат испитаника без обзира на процену еколошке безбедности оцењује свој квалитет живота као низак, може се уочити тренд повећања задовољства квалитетом живота са проценом еколошке безбедности као задовољавајуће (Табела бр.132).

Табела бр.132 *Задовољство квалитетом живота и еколошка безбедност*

Процена еколошке безбедности	Процена квалитета живота			Σ
	Висок	Задовољавајући	Низак	
Висок	10,5%	32,7%	56,9%	100,0%
Задовољавајући	27,3%	32,0%	40,6%	100,0%
Низак	20,7%	23,2%	56,1%	100,0%

Такође, највећи проценат испитаника на нивоу целокупног узорка, без обзира да ли се осећа потпуно (N=166), делимично (N=118), или се не осећа еколошки безбедно (N=195) проценило је свој квалитет живота као низак (53%, 50% и 47,8%). Добијене вредности X^2 и Sig. на нивоу подузорака указују на статистички значајну повезаност између осећаја еколошке безбедности и процене степена квалитета живота испитаника, док на нивоу целокупног узорка није установљена статистичка значајност (Табела бр. 133).

Табела бр.133 *Процена степена квалитета живота и еколошка безбедност*

Општина	Да ли се осећате еколошки безбедним	Процена квалитета живота			Σ
		Висок	Задовољавајући	Низак	
Бабушница	Да	0,0%	35,2%	64,8%	100,0%
	Не	10,0%	37,5%	52,5%	100,0%
	Делимично	6,0%	50,0%	44,0%	100,0%
Мајданпек	Да	33,3%	28,0%	38,7%	100,0%
	Не	22,6%	24,5%	52,9%	100,0%
	Делимично	36,8%	8,8%	54,4%	36,8%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 3,96$ (df=4) Sig. 0,412

Бабушница: $X^2 = 12,47$ (df=4) Sig. 0,014

Мајданпек: $X^2 = 13,71$ (df=4) Sig. 0,008

Највећи проценат испитаника Бабушнице који се осећа и не осећа еколошки

безбедно проценио је свој квалитет живота као низак, а они који се осећају делимично еколошки безбедно као задовољавајући. За разлику од њих највећи проценат испитаника Мајданпека без обзира како су проценили своју еколошку безбедност, изјаснили су се да им је квалитет живота низак.

На основу добијених података не можемо прихватити у потпуности појединачну хипотезу: ХПп5.6. Ставови грађана о њиховом степену еколошке безбедности повезани су са проценом степена квалитета живота.

Имајући у виду да последњу појединачну хипотезу нисмо потврдили, не можемо прихватити посебну хипотезу која гласи; ХП5: Ставови грађана о квалитету живота повезани су са њиховом проценом еколошке безбедности.

Табела бр.134 Преглед појединачних хипотеза ХПп5.1, ХПп5.2, ХПп5.3, ХПп5.4, ХПп5.5, ХПп5.6 за пограничне општине Бабушница и Мајданпек

БАБУШНИЦА	МАЈДАНПЕК
ХПп5.1. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености квалитета воде у њиховој општини- потврђена.	ХПп5.1. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености квалитета воде у њиховој општини- потврђена.
ХПп5.2. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености квалитета ваздуха у њиховој општини- потврђена.	ХПп5.2. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености квалитета ваздуха у њиховој општини- потврђена.
ХПп5.3. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености квалитета земљишта у њиховој општини- потврђена.	ХПп5.3. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености квалитета земљишта у њиховој општини- потврђена.
ХПп5.4. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености биљног и	ХПп5.4. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са проценом угрожености биљног и

животињског света у њиховој општини- потврђена. животињског света у њиховој општини- потврђена.

XПп5.5. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са информацијама које поседују о еколошким проблемима- потврђена. XПп5.5. Ставови грађана о њиховој еколошкој безбедности повезани су са информацијама које поседују о еколошким проблемима- потврђена.

XПп5.6. Ставови грађана о њиховом степену еколошке безбедности повезани су са проценом степена квалитета живота- потврђена. XПп5.6. Ставови грађана о њиховом степену еколошке безбедности повезани су са проценом степена квалитета живота- потврђена.

6. ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА И ПРОЦЕНА ЕКОЛОШКЕ БЕЗБЕДНОСТИ³⁰⁵

6.1. Пол и процена еколошке безбедности

Пол као једно од демографских обележја испитаника утиче на процену угрожености појединих елемената животне средине. Статистичка значајност уочена је између пола и процене угрожености воде ($X^2 = 16,58$ (df=2), Sig. 0,00), ваздуха ($X^2 = 10,03$ (df=2), Sig. 0,007), земљишта ($X^2 = 9,09$ (df=2), Sig. 0,011), али не и биодиверзитета ($X^2 = 1,39$ (df=2), Sig. 0,497).

Приближно једнак проценат испитаника женског пола на нивоу целокупног узорка сматра да је квалитет воде је угрожен, односно да није угрожен (44% и 42,7%), а 13,3% да је делимично угрожен. За разлику од њих највећи проценат испитаника мушког пола 40,8% је мишљења да је квалитет воде угрожен, 31,5% да није угрожен, а 27,7% да је делимично угрожен. Уочена је разлика у процени угрожености квалитета воде на нивоу подузорака у зависности од пола испитаника на подузорку Мајданпек, али не и на подузорку Бабушнице (Табела бр. 135). Испитаници Бабушнице у највећем проценту без обзира на пол, сматрају да је квалитет воде у њиховој општини није угрожен (ж: 56%, м: 42,2%). Насупрот њима испитаници Мајданпека у највећем проценту, без обзира на полну припадност сматрају да је квалитет воде у њиховој општини угрожен (ж: 54,7%, м: 46,6%).

Табела бр. 135 Пол и процена угрожености квалитета воде

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет воде у Вашој општини?					
Општина	Пол	Не	Да	Делимично	Σ
Бабушница	Женски	56,0%	26,4%	17,6%	100,0%
	Мушки	42,2%	31,1%	26,7%	100,0%
Мајданпек	Женски	34,7%	54,7%	10,7%	100,0%
	Мушки	25,0%	46,6%	28,4%	100,0%
Укупно	Женски	42,7%	44,0%	13,3%	100,0%
	Мушки	31,5%	40,8%	27,7%	100,0%

На нивоу целокупног узорка: $X^2 = 16,58$ (df=2), Sig. 0,00

Бабушница: $X^2 = 3,80$ (df=2) Sig. 0,149

Мајданпек: $X^2 = 15,29$ (df=2) Sig. 0,000

Вредност X^2 и Sig. на нивоу целокупног узорка и подузорка Мајданпек указују на постојање статистички значајне повезаности између пола испитаника и процене

³⁰⁵ У раду није усочена статистичка значајност између националне припадности и процене и осећаја еколошке безбедности.

угрожености квалитета ваздуха. На нивоу целокупног узорка највећи проценат испитаница сматра да је квалитет ваздуха угрожен 53,5%, 14,1% да је делимично угрожен и 32,4% да није угрожен. Највећи проценат испитаника 47,1% такође сматра да је квалитет ваздуха угрожен, али готово једнак проценат да је делимично угрожен или није (25,6%, 27,3%). На подзоруку Мајданпек већи проценат испитаница сматра да је угрожен квалитет ваздуха 70,7%, док овакво мишљење има 56,8% испитаника (Табела бр. 136)

Табела бр.136 Пол и процена угрожености квалитета ваздуха

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет ваздуха у Вашој општини?					
Општина	Пол	Не	Да	Делимично	Σ
Бабушница	Женски	58,2%	25,3%	16,5%	100,0%
	Мушки	42,2%	31,1%	26,7%	100,0%
Мајданпек	Женски	16,7%	70,7%	12,7%	100,0%
	Мушки	18,2%	56,8%	25,0%	100,0%
Укупно	Женски	32,4%	53,5%	14,1%	100,0%
	Мушки	27,3%	47,1%	25,6%	100,0%

На нивоу целокупног узорка: $X^2 = 10,03$ (df=2), Sig. 0,007

Бабушница: $X^2 = 3,80$ (df=2) Sig. 0,081

Мајданпек: $X^2 = 8,40$ (df=2) Sig. 0,015

Утврђена је и статистичка значајност на нивоу целокупног узорка и на подзоруку Мајданпек између пола испитаника и њихове процене угрожености квалитета земљишта. 49% испитаница на нивоу целокупног узорка сматра да је квалитет земљишта угрожен, 37,3% да није и 13,7% да је делимично угрожен. Нешто другачије су се изјаснили испитаници: 46,6% сматра да је земљиште угрожено, 29,4% да није и 23,9% да је делимично угрожено. На подзоруку Мајданпек нешто већи постотак испитаница се изјаснило да земљиште није угрожено, а испитаника да је делимично угрожено (Табела бр. 137).

Табела бр.137 Пол и процена угрожености квалитета земљишта

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет земљишта у Вашој општини?					
Општина	Пол	Не	Да	Делимично	Σ
Бабушница	Женски	64,8%	18,7%	16,5%	100,0%
	Мушки	57,8%	18,9%	23,3%	100,0%
Мајданпек	Женски	20,7%	67,3%	12,0%	100,0%
	Мушки	12,2%	63,5%	24,3%	100,0%
Укупно	Женски	37,3%	49,0%	13,7%	100,0%
	Мушки	29,4%	46,6%	23,9%	100,0%

На нивоу целокупног узорка: $X^2 = 9,09$ (df=2), Sig. 0,011

Бабушница: $X^2 = 1,44$ (df=2), Sig. 0,488

Мајданпек: $X^2 = 9,69$ (df=2), Sig. 0,008

На нивоу целокупног узорка уочена је статистичка значајност разлика у осећају и процени личне еколошке безбедности између мушкараца и жена ($X^2 = 10,64$ ($df=2$) Sig. 0,005; $X^2 = 8,12$ ($df=2$) Sig. 0,017). Највећи проценат испитаница се не осећа еколошки безбедно 44,4%, док се еколошки безбедно осећа 37,3%, а делимично 18,3%. Насупрот оваквој процени испитаница, код испитаника се сусреће релативно уједначена процена еколошке безбедности. Највећи постотак се изјаснио да се осећа еколошки небезбедно 37%, а скоро једнак проценат као еколошки безбедно 31,9% и делимично безбедно 31,1% (Табела бр. 138).

На подзоруку Бабушнице није уочена значајност разлика у перцепцији властите еколошке безбедности између испитаника различитог пола, док код испитаника Мајданпека јесте. За разлику од испитаница од којих се 14,7% изјаснило да се осећа делимично еколошки безбедно, овако се изјасни знатно већи проценат испитаника (31,1%), такође више од половине испитаница се осећа еколошки безбедно, док се овако осећа 43,2% испитаника (Табела бр.138).

Табела бр.138 Пол и осећај еколошке безбедности

		Да ли се осећате еколошки безбедним?			
Општина	Пол	Не	Да	Делимично	Σ
Бабушница	Женски	58,2%	17,6%	24,2%	100,0%
	Мушки	42,2%	26,7%	31,1%	100,0%
Мајданпек	Женски	24,7%	60,7%	14,7%	100,0%
	Мушки	25,7%	43,2%	31,1%	100,0%
Укупно	Женски	37,3%	44,4%	18,3%	100,0%
	Мушки	31,9%	37,0%	31,1%	100,0%

Бабушница: $X^2 = 4,78$ ($df=2$) Sig. 0,091

Мајданпек: $X^2 = 13,17$ ($df=2$) Sig. 0,001

Како је већ речено, утврђена је статистичка значајност утврђена је и између полне припадности испитаника и процене опште еколошке безбедности на нивоу целокупног узорка, али не и на нивоу подзорака. Испитанице у највећем проценту процењују степен еколошке безбедности као низак, затим као висок и најмањи постотак као задовољавајући. За разлику од њих, испитаници у највећем проценту степен еколошке безбедности процењују као низак, потом као задовољавајући и најмањи проценат као висок (Табела бр. 139).

Табела бр. 139 Пол и процена еколошке безбедности

Пол	Процена степена еколошке безбедности			Σ
	висок	задовољавајући	низак	
Женски	35,7%	21,2%	43,2%	100,0%
Мушки	28,2%	32,4%	39,5%	100,0%

$$X^2 = 8,12 \text{ (df=2) Sig. } 0,017)$$

На основу добијених вредности Хи квадрат теста, можемо прихватити посебну хипотезу, јер на нивоу целокупног узорка постоји значајна повезаност између пола и осећаја еколошке безбедности: ХПпб.1. Полна припадност повезана је са проценом еколошке безбедности.

6.2. Године живота и процена еколошке безбедности

Године старости утичу на мишљење испитаника о угрожености земљишта и биодиверзитета на нивоу целокупног узорка ($X^2 = 15,57 \text{ (df=8) Sig. } 0,049$, ($X^2 = 21,23 \text{ (df=8) Sig. } 0,007$), али не и на мишљење о квалитету воде и ваздуха. Највећи проценат испитаника, с изузетком испитаника старости од 30 до 39 година живота изјаснили су се да земљиште није угрожено. Насупрот њима, испитаници ове старосне доби у највећем постотку сматрају да је делимично угрожено (Табела бр. 140).

Табела бр.140 Године живота и угрожености квалитета земљишта

Године живота	Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет земљишта у вашој општини?			Σ
	Не	Да	Делимично	
18-29	48,2%	26,4%	25,5%	100,0%
30-39	33,7%	29,2%	37,1%	100,0%
40-49	47,9%	26,1%	26,1%	100,0%
50-59	60,0%	25,9%	14,1%	100,0%
60 и више	61,8%	21,1%	17,1%	100,0%

Добијени резултати на подузорку Бабушница показују да највећи проценат испитаника, преко 50%, без обзира на године живота сматра да квалитет земљишта није угрожен. Нарочито је упадљива концентрација најмлађих и најстаријих испитаника у групи оних који заступају такав став. Једино се испод 50% испитаника старости између 30 и 39 година овако изјаснио (Табела бр. 141).

Табела бр.141 Године живота и процена степена угрожености квалитета
земљишта

Бабушница				
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет земљишта у вашој општини?				
Године живота	Не	Да	Делимично	Σ
18-29	73,8%	14,3%	11,9%	100,0%
30-39	43,8%	18,8%	37,5%	100,0%
40-49	52,3%	15,9%	31,8%	100,0%
50-59	63,3%	26,7%	10,0%	100,0%
60 и више	72,7%	21,2%	6,1%	100,0%
Мајданпек				
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет земљишта у вашој општини?				
Године живота	Не	Да	Делимично	Σ
18-29	22,1%	58,8%	19,1%	100,0%
30-39	12,3%	70,2%	17,5%	100,0%
40-49	14,7%	66,7%	18,7%	100,0%
50-59	18,2%	70,9%	10,9%	100,0%
60 и више	14,0%	60,5%	25,6%	100,0%

На нивоу целокупног узорка: $X^2 = 15,57$ (df=8) Sig. 0,049

Бабушница: $X^2 = 19,86$ (df=8) Sig. 0,011

Мајданпек: $X^2 = 6,35$ (df=8) Sig. 0,608

Статистички значајна разлика у ставовима испитаника различитог узраста утврђена је једино код процене угрожености биодиверзитета. Највећи проценат испитаника без обзира на године живота сматра да биодиверзитет није угрожен, с изузетком испитаника старости од 30 до 39 година који у највећем постотку сматрају да је делимично угрожен. Такође, једнак број испитаника старости од 40 до 49 година је мишљења да је биодиверзитет делимично угрожен и угрожен (Табела бр. 142).

Табела бр. 142 Године живота и процена степена угрожености квалитета
биодиверзитета

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет биодиверзитета у вашој општини?				
Године живота	Не	Да	Делимично	Σ
18-29	48,2%	26,4%	25,5%	100,0%
30-39	33,7%	29,2%	37,1%	100,0%
40-49	47,9%	26,1%	26,1%	100,0%
50-59	60,0%	25,9%	14,1%	100,0%
60 и више	61,8%	21,1%	17,1%	100,0%

На нивоу целокупног узорка: $X^2 = 21,23$ (df=8) Sig. 0,007

Бабушница: $X^2 = 24,17$ (df=8) Sig. 0,002

Мајданпек: $X^2 = 17,49$ (df=8) Sig. 0,025

Године живота условљавају разлике у мишљењима о квалитету воде и ваздуха једино на нивоу подузорка Бабушнице. Највећи проценат најмлађих испитаника, 71,4% сматра да није угрожен квалитет вода, друге старосне групе (30-39 година) да је делимично угрожен. Испитаници старости између 40 и 59 година живота као и најмлађи у највећем проценту сматрају да није угрожен квалитет воде (54,5% и 46,7%), док најстарији испитаници у највећем постотку (57,6%) да је угрожен (Табела бр. 143).

Табела бр.143 Године живота и процена степена угрожености квалитета воде

Бабушница	Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет воде у вашој општини?			
	Не	Да	Делимично	Σ
Године живота				
18-29	71,4%	11,9%	16,7%	100,0%
30-39	31,2%	25,0%	43,8%	100,0%
40-49	54,5%	15,9%	29,5%	100,0%
50-59	46,7%	43,3%	10,0%	100,0%
60 и више	33,3%	57,6%	9,1%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 14,87$ (df=8) Sig. 0,062

Бабушница: $X^2 = 39,86$ (df=8) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 7,22$ (df=8) Sig. 0,513

Као и код процене угрожености воде, слични подаци су добијени и при процени угрожености ваздуха. Статистичка значајност утврђена је једино на подузорку Бабушнице. Највећи проценат најмлађих испитаника и испитаника старости од 40 до 59 година живота сматра да није угрожен квалитет ваздуха, старости од 30 до 39 година да је делимично угрожен, а старијих од 60 година да је угрожен (Табела бр. 144).

Табела бр.144 Године живота и процена степена угрожености квалитета ваздуха

Бабушница	Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет ваздуха у вашој општини?			
	Не	Да	Делимично	Σ
Године живота				
18-29	71,4%	14,3%	14,3%	100,0%
30-39	34,4%	28,1%	37,5%	100,0%
40-49	54,5%	15,9%	29,5%	100,0%
50-59	46,7%	40,0%	13,3%	100,0%
60 и више	36,4%	51,5%	12,1%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 9,04$ (df=8) Sig. 0,339

Бабушница: $X^2 = 28,36$ (df=8) Sig. 0,001

Мајданпек: $X^2 = 6,11$ (df=8) Sig. 0,636

На нивоу целокупног узорка и подузорка Мајданпек није уочена статистички значајна веза између година живота и процене степена еколошке безбедности, али јесте на подузорку Бабушница. Највећи проценат 71,4% најмлађих испитаника Бабушнице старости између 18-29 година степен своје еколошке безбедности процењују као висок, као и испитаници старости од 40 до 59 година живота (54,5% и 46,7%). Насупрот њима испитаници старости од 30 до 39 година и старији од 60 година процењују га као задовољавајући (43,8% и 39,4%). (Табела бр. 145).

Табела бр.145 Године живота и процена степена еколошке безбедности

Бабушница		Како процењујете степен ваше еколошке безбедности?		
Године живота	Висок	Задовољавајући	Низак	Σ
18-29	71,4%	21,4%	7,1%	100,0%
30-39	34,4%	43,8%	21,9%	100,0%
40-49	54,5%	29,5%	15,9%	100,0%
50-59	46,7%	20,0%	33,3%	100,0%
60 и више	33,3%	39,4%	27,3%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 7,70$ (df=8) Sig. 0,464

Бабушница: $X^2 = 19,96$ (df=8) Sig. 0,010

Мајданпек: $X^2 = 15,17$ (df=8) Sig. 0,056

Мада није утврђена статистичка значајност ни у осећају властите еколошке безбедности у различитим узрастним групама испитаника на нивоу целокупног узорка, утврђена је на нивоу подузорака. Међу најмлађом старосном групом Бабушнице, од 18-29 година, највише је оних који се осећају еколошки безбедним (71,4%). Тако се осећа и највећи постотак испитаника старости од 40 до 59 година живота и старији од 60 година. Насупрот њима испитаници старости између 30 и 39 година у највећем проценту имају осећај делимичне социјалне безбедности (Табела бр. 146). За разлику од испитаника Бабушнице, највећи проценат испитаника Мајданпека се не осећа еколошки безбедним осим најстаријих испитаника, који се у највећем проценту осећају социјално безбедним (Табела бр. 146).

Табела бр.146 Године старости и еколошка безбедност

Бабушница		Да ли се осећате еколошки безбедним?		
Године живота	Да	Не	Делимично	Σ
18-29	71,4%	11,9%	16,7%	100,0%
30-39	34,4%	21,9%	43,8%	100,0%
40-49	54,5%	15,9%	29,5%	100,0%
50-59	46,7%	36,7%	16,7%	100,0%
60 и више	36,4%	30,3%	33,3%	100,0%

Мајданпек					Да ли се осећате еколошки безбедним?				
Године живота	Да	Не	Делимично	Σ					
18-29	16,2%	63,2%	20,6%	100,0%					
30-39	17,5%	61,4%	21,1%	100,0%					
40-49	25,3%	50,7%	24,0%	100,0%					
50-59	34,5%	47,3%	18,2%	100,0%					
60 и више	37,2%	30,2%	32,6%	100,0%					

На нивоу целог узорка: $X^2 = 13,58$ (df=8), Sig. 0,093

Бабушница: $X^2 = 20,06$ (df=8), Sig. 0,010

Мајданпек: $X^2 = 17,27$ (df=8), Sig. 0,027

На основу добијених резултата не можемо прихватити посебну хипотезу: ХПп6.2. Године живота повезане су са проценом еколошке безбедности.

6.3. Степен образовања и процена еколошке безбедности

На основу добијене вредности X^2 и Sig. утврђена је статистичка значајност између степена образовања испитаника и процене угрожености квалитета воде, с изузетком испитаника са завршеном основном школом, значајно је већи постотак оних који су завршили вишу и високу школу и овако проценили квалитет воде (Табела бр. 147). Изузимајући испитанике са завршеном основном школом, уочава се да са порастом нивоа образовања опада проценат испитаника који сматра да квалитет воде није угрожен.

Табела бр.147 *Образовање и процена угрожености квалитета воде*

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет воде у вашој општини?				
Степен образовања:	Не	Да	Делимично	Σ
Без школе	38,3%	45,0%	16,7%	100,0%
Основна	51,1%	34,6%	14,3%	100,0%
Средња	33,6%	41,9%	24,5%	100,0%
Виша	16,7%	58,3%	25,0%	100,0%
Висока	9,5%	71,4%	19,0%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 27,56$ (df=8), Sig. 0,001

Бабушница: $X^2 = 38,27$ (df=8), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 29,30$ (df=8), Sig. 0,000

Добијене вредности Хи-квадрат теста и алфа коефицијента на нивоу целокупног узорка и општину Бабушница указују на статистички значајну повезаност степена образовања испитаника и њихове процене угрожености квалитета ваздуха. Највећи

број испитаника сматра да је квалитет ваздуха угрожен без обзира на степен образовања. Највећи проценат који тако мисли налази се међу испитаницима са завршеном високом школом 79,1%. И овде као код претходног питања са изузетком испитаника који су завршили основну школу, са порастом степена формалног образовања смањује се проценат оних који сматрају да овај сегмент животне средине није угрожен (Табела бр. 148).

Табела бр.148 Степен образовања и процена угрожености квалитета ваздуха

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет ваздуха у Вашој општини?				
Степен образовања:	Не	Да	Делимично	Σ
Без школе	25,0%	56,7%	18,3%	100,0%
Основна	34,6%	51,1%	14,3%	100,0%
Средња	32,0%	44,4%	23,7%	100,0%
Виша	12,5%	70,8%	16,7%	100,0%
Висока	9,5%	71,4%	19,0%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 17,23$ (df=8), Sig. 0,028

Бабушница: $X^2 = 31,65$ (df=8), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 3,99$ (df=8), Sig. 0,858

Статистичка значајност уочена је и на нивоу подузорка Бабушница. Највећи проценат испитаника ове општине без школе, са завршеном основном и средњом школом (45%, 53,6% и 57,5%) сматра да квалитет ваздуха у њиховој општини није угрожен док нико са завршеним факултетом не дели њихово мишљење (Прилог 2, Табела бр.37).

Слични подаци добијени су и код процене квалитета земљишта (Табела бр. 149). Највећи постотак испитаника без школе, завршеном средњом, вишом и високом школом сматра да је квалитет земљишта угрожен на нивоу целокупног узорка и на нивоу подузорака.

Табела бр.149 Степен образовања и процена угрожености квалитета ваздуха

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет земљишта у вашој општини?				
Степен образовања:	Не	Да	Делимично	Σ
Без школе	38,3%	53,3%	8,3%	100,0%
Основна	47,4%	42,1%	10,5%	100,0%
Средња	26,6%	46,9%	26,6%	100,0%
Виша	29,2%	54,2%	16,7%	100,0%
Висока	14,3%	71,4%	14,3%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 34,34$ (df=8), Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 28,99$ (df=8), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 25,89$ (df=8), Sig. 0,001

Степен образовања утиче и на процену угрожености биодиверзитета. Мада и овде са порастом образовног нивоа расте и удео испитаника који сматрају да је биодиверзитет угрожен, с изузетком испитаника који су завршили основну школу, уочено су и извесне разлике (Табела бр. 150). За разлику од процене угрожености осталих елемената животне средине, где се преко 70% факултетски образованих изјашњавао да су угрожени, овде је тај постотак мањи .

Табела бр.150 Степен образовања и процена угрожености биодиверзитета

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет биодиверзитета у вашој општини?				
Степен образовања:	Не	Да	Делимично	Σ
Без школе	65,0%	18,3%	16,7%	100,0%
Основна	72,9%	14,3%	12,8%	100,0%
Средња	38,2%	29,5%	32,4%	100,0%
Виша	29,2%	45,8%	25,0%	100,0%
Висока	14,3%	57,1%	28,6%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 67,33$ (df=8) Sig. 0,000

Бабушница: $X^2 = 32,25$ (df=8) Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 68,72$ (df=8) Sig. 0,000

У складу са претходним проценама је и осећај властите еколошке безбедности испитаника на нивоу целокупног узорка и подузорака. Највећи проценат испитаника без школе, са завршеном средњом, вишом и високом школом се не осећа еколошки безбедним, док највећи постотак са завршеном основном школом има супротни став (Табела бр. 151).

Табела бр.151 Степен образовања и осећај еколошке безбедности

Да ли се осећате еколошки безбедним?				
Степен образовања:	Да	Не	Делимично	Σ
Без школе	31,7%	41,7%	26,7%	100,0%
Основна	45,9%	30,8%	23,3%	100,0%
Средња	33,6%	41,1%	25,3%	100,0%
Виша	12,5%	62,5%	25,0%	100,0%
Висока	9,5%	71,4%	19,0%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 23,67$ (df=8), Sig. 0,003

Бабушница: $X^2 = 30,36$ (df=8), Sig. 0,000

Мајданпек: $X^2 = 22,32$ (df=8), Sig. 0,004

На основу добијених резултата, можемо рећи да се образованији грађани чешће осећају еколошки небезбедно у односу на испитанике који имају нижи степен образовања.

Слични подаци су добијени и при тестирању разлика између степена образовања и процене еколошке безбедности (Табела 152). Упадљива је концентрација испитаника из свих група према степену образовања (изузев испитаника са завршеном основном школом) међу онима који сматрају да је степен еколошке безбедности низак. Такође, са порастом степена образовања расте и тенденција опадања присуства испитаника у групи оних који степен еколошке безбедности процењују као висок (изузетак су поново испитаници са завршеном основном школом). Тестирање уочених разлика показује статистичку значајност.

Табела бр.152 Степен образовања и процена степена еколошке безбедности

Како процењујете степен Ваше еколошке безбедности?				
Степен образовања:	Висок	Задовољавајући	Низак	Σ
Без школе	31,7%	30,0%	38,3%	100,0%
Основна	43,6%	24,1%	32,3%	100,0%
Средња	30,3%	24,9%	44,8%	100,0%
Виша	12,5%	37,5%	50,0%	100,0%
Висока	0,0%	42,9%	57,1%	100,0%

На нивоу целог узорка: $X^2 = 25,56$ (df=8) Sig. 0,002

Бабушница: $X^2 = 26,75$ (df=8) Sig. 0,001

Мајданпек: $X^2 = 29,84$ (df=8) Sig. 0,000

На основу добијених вредности Хи – квадрат теста, можемо прихватити појединачну хипотезу: ХПб.3. Степен образовања повезан је са проценом еколошке безбедности.

Имајући у виду број потврђених појединачних хипотеза, можемо прихватити у појединим сегментима, посебну хипотезу која гласи; ХПб: Нека социодемографска обележја (полна припадност, године живота, степен образовања и запосленост) повезана су са проценом еколошке безбедности.

Табела бр.153 Преглед појединачних хипотеза ХПп6.1, ХПп6.2, ХПп6.3, ХПп6.4. за пограничне општине Бабушница и Мајданпек

БАБУШНИЦА	МАЈДАНПЕК
ХПп6.1. Полна припадност повезана је са проценом еколошке безбедности- није потврђена.	ХПп6.1. Полна припадност повезана је са проценом еколошке безбедности- потврђена.
ХПп6.2. Године живота повезане су са проценом еколошке безбедности- није потврђена.	ХПп6.2. Године живота повезане су са проценом еколошке безбедности- није потврђена.
ХПп6.3. Степен образовања повезан је са проценом еколошк безбедности- потврђена.	ХПп6.3. Степен образовања повезан је са проценом еколошк безбедности- потврђена.

Имајући у виду број потврђених посебних хипотеза на нивоу целокупног узорка, можемо да прихватимо и општу хипотезу истраживања; **Х0: Сложена друштвено-економска и политичка ситуација у Србији и на локалном нивоу отежава остваривање концепта одрживог развоја и утиче на ставове грађана о њиховој социјално-еколошкој безбедности и квалитету живота.**

Табела бр.154 Преглед посебних хипотеза ХП1, ХП2, Х3, ХП4, ХП5 и ХП6 за

целокупан узорак испитаника

ХП1: Ставови грађана о квалитету живота повезани су са проценом услова становања, начина исхране, начина провођења слободног времена, здравственог стања, задовољства начином живота- потврђена.
ХП2: Нека социодемографска обележја повезана су са проценом квалитета живота- потврђена.
ХП3: Ставови грађана о квалитету живота повезани су са њиховом проценом социјалне безбедности- потврђена.

ХП4: Нека социодемографска обележја повезана су са проценом социјалне безбедности- потврђена.

ХП5: Ставови грађана о квалитету живота повезани су са њиховом проценом еколошке безбедности- није потврђена.

ХП6: Нека социодемографска обележја повезана су са проценом еколошке безбедности- делимично потврђена.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У првом делу доктората који се односи на теоријску операционализацију и анализу кључних појмовима: социјална безбедност, еколошка безбедност, квалитет живота и одрживи развој, анализирана је њихова међусобна повезаност и условљеност. Анализом доступне литературе, дошли смо до следећих закључака:

А) Савремено поимање безбедности је много шире од безбедности схваћене као заштите територијалног интегритета и суверенитета државе и подразумева стање у коме нису угрожени интереси личности, друштва и државе, те укључује осим војне безбедности различите видове/димензије попут социјалне, еколошке, политичке, економске, здравствене и других.

Б) Социјална безбедност се одређује као стање у коме нису угрожени животни важни интереси и права појединаца која произилазе из Универзалне декларације о правима човека Уједињених нација из 1948. године. Овај вид безбедности у савременим условима детерминисан је стањем унутар једне државе и подразумева стабилност друштвеног положаја, материјалних и културних услова живота, могућност продукције и репродукције живота, услове оспособљавања за обављање радних и других друштвених улога, стабилност радних услова и радног положаја, али и међународним окружењем. Социјално безбедним друштвом сматра се друштво у коме успешно делује склоп друштвених и законских мера, чији је основни циљ да створе, у корист грађана и читаве заједнице, неку врсту гаранције против одређених ризика као што су: болест, материнство, инвалидност, старост, незапосленост, елементарне несреће, повреде на раду и слично. Остваривање овог вида безбедности мери се на основу различитих индикатора, међу којима осим објективних показатеља своје место налазе и индикатори који указују на субјективну процену овог вида безбедности, како је то учињено у сету индикатора Европске уније.

В) Еколошка безбедност се може дефинисати као стање које повезује услове животне средине са условима укупне безбедности, јер еколошка криза као обележје савремене цивилизације доводи до угрожености не само биљног и животињског света, већ негативно утиче на човека, на могућности даљег друштвеног развоја и један је од узрока нарушавања војне, економске, здравствене и неких других димензија безбедности. Као и социјална безбедност везује се за једно од основних људских права,

права на живот. Остваривање еколошке безбедности могуће је уз правилно вредновање места и улоге човека у свету који га окружује и инкорпорирање овог вида безбедности у конципирање и спровођење секторских политика, као и вођења и конципирања еколошке политике, ради решавања проблема који могу настати због недостатка ресурса, деградације животне средине, биолошке опасности, климатских промена, итд. Степен еколошке безбедности, такође се мери сетом објективних индикатора који се односе на степен загађења ваздуха, климатске промене, водене ресурсе, биодиверзитет и земљиште, али и индикаторима који указују на субјективну перцепцију стања животне средине, јер од ње зависи еколошко понашање појединаца и група.

Г) Са порастом негативних последица индустријског и технолошког развоја, јављају се прве расправе о квалитету живота у индустријски најразвијенијим и најбогатијим земљама. Увиђа се да развој производних снага и пораст животног стандарда има позитивне, али и негативне последице по појединце, посебна друштва и читаво човечанство. Пораст богатства и друштвеног стандарда не доводе аутоматски до хуманизације друштва, благостања, свеукупног задовољавања личних потреба и осећања задовољства и среће, те се квалитет живота у савременим условима везује и за квалитет животне средине. Може се одредити као степен подмиривања егзистенцијалних, културних, естетских, ергономских, еколошких, економских, духовних, друштвених и других потреба људи са осећањем задовољства, на начин и у обиму који омогућава развој садашњих али и будућих генерација. Овако схваћен квалитет живота прати се преко читавог низа индикатора што подразумева не само утврђивање објективних показатеља из различитих области, укључујући и природну компоненту животне средине, него и субјективне оцене квалитета.

Д) Проучавајући развој људског друштва кроз историју долази се до сазнања да развој иде само привидно узлазном линијом. Са друштвеним развојем који се огледа у непрестаном привредном расту долази до повећања потрошње природних ресурса. Како „трошење“ животне средине и њених ресурса има своје границе даљи развој друштва треба ускладити са могућностима које пружа природна средина. Усклађивање односа на релацији друштво - природа данас је отелотворена кроз модел одрживог развоја. Тумачење одрживог развоја одвија се у виду „троугла одрживог развоја“, који уз очување еколошке равнотеже/заштиту животне средине обухвата и економску сигурност и социјалну правду. Овако комплексно схваћен условио је број индикатора којима се мери стање у великом броју области и под-области друштвене и природне

компоненте човекове животне средине.

Ћ) Полазећи са социоеколошког становишта, а на основу теоријских разматрања социјалне безбедности, еколошке безбедности, квалитета живота и одрживог развоја, посебно на основу анализе области и индикатора, може се тврдити да постоји повезаност и међуусловљеност између испитиваних феномена. Наиме, социјална и еколошка безбедност представљају услов остваривања квалитета живота и одрживог развоја, јер према савременим тумачењима квалитет живота подразумева и зависи како од квалитета друштвеног окружења, тако и од квалитета природне компоненте живе средине. Истовремено ова два вида безбедности повезана су са концептом одрживог развоја који подразумева усклађивање економског развоја са капацитетима животне средине и социјалном правдом.

Е) Република Србија као земља која се налази у процесу транзиције суочава се са многобројним проблемима у области остваривања социјалне правде као једног од стубова одрживог развоја као модела коме стреми, као и са економским и еколошким проблемима. Без обзира на усвојена стратешка документа на националном нивоу, чији је крајњи циљ развој уз повећање квалитета живота, нису превазиђене регионалне разлике, те делови источне и југоисточне Србије, посебно пограничне области, спадају у најнеразвијеније делове земље.

Емпиријски део доктората, односи се на идентификовање субјективних ставова испитаника о процени социјалне и еколошке безбедности, квалитета живота и степена остваривања или имплементације одрживог развоја у две пограничне општине источне и југоисточне Србије. Без обзира на то што оба ова дела Србије спадају у ред неразвијених, на основу статистичких података уочене су извесне разлике, те је одабрана најразвијенија општина источне Србије - Мајданпек и најнеразвијенија општина југоисточне Србије - Бабушница. На основу добијених података дошли смо до следећих закључака:

А) Преко половине становника испитиваног подручја проценило је свој квалитет живота као низак, при чему се нешто мањи проценат изјаснио да није задовољан својим квалитетом живота. Процена и задовољство квалитетом живота испитивано је путем следећих индикатора: стамбени статус, опремљеност стамбених површина, начин исхране, начин провођења слободног времена, здравствено стања и начин живота. Квалитетом живота задовољнији су испитаници мушког пола,

образованији испитаници, испитаници који раде на неодређено време, као и припадници српске националности, док између година живота и процене сопственог квалитета живота није уочена статистички значајна веза, осим код испитаника старости од 30 до 39 година живота.

Начин на који је решено стамбено питање је један од предикатора који утиче на задовољство квалитетом живота. Задовољнији су испитаници који поседују некретнину у сопственом власништву. Осим власничког статуса, опремљеност интернет прикључком и кабловском телевизијом су фактори који условљавају степен задовољства. Стамбене прилике и инфраструктурна опремљеност стана су разлози који доприносе већем степену задовољства испитаника мушког пола, испитаника старости од 30 до 39 година живота, испитаника са завршеном средњом школом и оних који раде на одређено време.

Учесталост конзумирања намирница (изузев јаја и алкохолних пића) такође утиче на задовољство квалитетом живота. Постотак испитаника незадовољних својим квалитетом живота прогресивно се увећава како се смањује учесталост употребе појединих намирница. Испитанице више воде рачуна о правилној исхрани и о квалитету намирница које купују. Начин исхране је такође одређен годинама живота, а најмлађи и најстарији испитаници веома ретко користе храну богату витаминима и не воде рачуна о квалитету намирница које купују. Такође, испитаници са нижим степеном образовања, као и испитаници који нису у радном односу чешће се хране неадекватно за разлику од школованијих и упошљених испитаника..

Провођења ванрадног времена је такође један од предикатора који утичу на задовољство квалитетом живота. Највећи проценат испитаника који најчешће проводи ванрадно време обављајући кућне послове је незадовољно квалитетом живота, за разлику од испитаника који ванрадно време проводе у дружењу или на неки други начин. Испитанице најчешће ванрадно време проводе обављајући кућне послове, а испитаници у дружењу. Године живота, степен образовања и упошљеност битније не утичу на начин провођења ванрадног времена. Испитаници који део ванрадног времена проводе у дружењу задовољнији су квалитетом живота у односу на испитанике који избегавају дружење, при том, испитанице се чешће друже са рођацима, а испитаници са пријатељима, а образованији и упошљени са колегама. Задовољнији квалитетом живота су и испитаници који су могли себи да приуште годишњи одмор ван места сталног боравка, без обира на пол, степен образовања, године старости и упошљеност.

Уочена је статистички значајна повезаност између процене здравственог стања и процене квалитета живота. Лошије процењено здравствено стање предикатор је процене квалитета живота, који се код тих испитаника чешће перципира као задовољавајући и низак. Испитанице чешће процењују здравствено стање као лоше, за разлику од испитаника, али и више воде бригу о свом здрављу. Највећи проценат најмлађих и најстаријих испитаника, као и испитаника без образовања и са завршеном основном школом проценило је здравствено стање као лоше.

Припадници националних мањина незадовољнији су квалитетом живота у односу на припаднике српске националности. Пресудан фактор незадовољства је упошљеност и избегавање дружења.

Б) Социјално безбедним се не осећа више од половине испитанике. Процена и осећај социјалне безбедности испитивана је преко: запослености, укључености у здравствено и пензионо осигурање, висине просечне плате, приход по члану домаћинства и процена финансијске ситуације.

Регуларно запослење, права и бенефити који проистичу из њега важан су предикатор осећања социјалне безбедности. Рад на неодређено и одређено време један су од фактора осећаја вишег степена социјалне безбедности. Укљученост у здравствени и пензиони фонд осигурања је други фактор који детерминише осећај социјалне безбедности. Испитаници који раде на неодређено и одређено време и којима послодавац уплаћује и здравствено и пензионо осигурање су чешће степен социјалне безбедности процењивали као висок. Висина зараде, такође битно утиче на степен социјалне безбедности, јер одређује могућност задовољавања потреба. Са порастом личних примања и висином прихода по члану домаћинства расте и број испитаника који могу да задовоље основне потребе, али не и да приуште нешто више и осећају се социјално безбеднијим.

Највећи проценат испитаника који се осећа социјално безбедним задовољан је својим квалитетом живота и процењује га као висок, а тренд задовољства квалитетом живота опада са повећањем осећаја социјалне небезбедности.

За разлику од испитаница које се у највећем постотку не осећају социјално безбедним, највећи проценат испитаника, нешто више од половине, се осећа делимично социјално безбедним. Међутим, увођење радног статуса као контролног фактора, показује да је уочена родна димензија осећања социјалне безбедности посредована овим важним социјалним фактором. Наиме, уочено је да радни статус

испитаница утиче на осећај и процену социјалне безбедности, те да се испитанице које не раде у већем постотку осећају социјално небезбедним. Преко половине испитаника се не осећа социјално безбедним без обзира на године живота, с изузетком испитаника старости од 30 до 39 година, а уочен је тренд повећања осећаја делимичне социјалне безбедности са годинама живота. Један од фактора који је условио осећај социјалне небезбедности најмлађих испитаника је упошљеност, јер је највећи проценат незапослених међу овом популацијом. Такође, постоји тренд смањења осећаја социјалне небезбедности с повећањем досегнутог степена формалног образовања, што се опет везује за упошљеност и висину примања.

Процена финансијске ситуације у складу је са подацима добијеним о упошљености и просечној заради испитаника. Највећи проценат испитаница процењује финансијску ситуацију као неповољну јер немају довољно ни за основне потребе и процењују степен социјалне безбедности као низак. Од испитаника који су се овако изјаснили такође је највећи постотак проценио степен социјалне безбедности као низак, али нико као висок. Године живота условљавају и процену финансијске ситуације, а најнеповољније су је проценили испитаници старији од 50 година живота. Финансијску ситуацију најповољније су оценили испитаници са завршеном вишом школом и факултетом, што је у вези са њиховим радним статусом и висином примања. Припадници српске националности значајно више процењују степен социјалне безбедности као задовољавајући у односу на припаднике других нација, што је као и код образовног нивоа у вези превасходно са радним статусом.

Једном речју, запосленост јесте пресудан предуслов социјалне безбедности грађана, при чему се ова правилност исказује независно од полне припадности, узраста и степена формалног образовања. При том, степен формалног образовања повећава шансе за запосленост и висину прихода довољну за егзистенцију, па се може рећи да постоји ланац међусобно повезаних фактора који условљавају процену властите социјалне безбедности код испитиване популације.

В) Еколошка безбедност испитивана је преко перцепција квалитета воде, ваздуха, земљишта и биодиверзитета. Испитаници који сматрају да су поменути елементи животне средине угрожени у највећем проценту процењују степен еколошке безбедности као задовољавајући или низак и осећају се еколошки небезбедно или делимично безбедним.

За разлику од процене угрожености осталих елемената животне средине, када се

ради о угрожености бидиверзитета највећи проценат испитаника, приближно половина, сматра да он у њиховим општинама није угрожен и процењује еколошку безбедност као високу, док они који сматрају да је живи свет у њиховим микросрединама угрожен или делимично угрожен сматрају да је степен еколошке безбедности низак.

Утврђена је статистички значајна веза између процене степена информисаности и процене еколошке безбедности. Испитаници који поседују информације о стању животне средине у највећем проценту, степен еколошке безбедности процењују као низак.

Анализом добијених података утврђена је статистички значајна повезаност између процене степена еколошке безбедности и процене квалитета живота. Мада највећи проценат испитаника без обзира на процену еколошке безбедности оцењује свој квалитет живота као низак, може се уочити тренд повећања задовољства квалитетом живота са повољнијом проценом еколошке безбедности.

Највећи проценат испитаница се не осећа еколошки безбедно за разлику од испитаника, а уочена је веза између пола испитаника и процене угрожености квалитета ваздуха и земљишта. Године старости утичу на мишљење испитаника о угрожености земљишта и биљног и животињског света, али не и на мишљење о квалитету воде и ваздуха. Једино испитаници старости између 30 и 39 годи сматрају у готово једнаком постотку да је квалитет земљишта и биодиверзитета потпуно или делимично угрожен, а сви остали у највећем проценту да није угрожен.

Уочена је и статистичка значајност између степена образовања испитаника и процене угрожености квалитета воде, с изузетком испитаника са завршеном основном школом. Изузимајући испитанике са завршеном основном школом, уочава се да са порастом нивоа образовања опада проценат испитаника који сматра да квалитет воде, земљишта и биодиверзитета није угрожен. У складу са проценама је и осећај властите еколошке безбедности испитаника. Највећи проценат испитаника без школе, са завршеном средњом, вишом и високом школом се не осећа еколошки безбедним, док највећи постотак са завршеном основном школом има супротни став. На основу добијених резултата, можемо рећи да се образованији грађани чешће осећају еколошки небезбедно у односу на испитанике који имају нижи степен образовања.

Д) Испитујући да ли постоје разлике у процени квалитета живота, социјалне и еколошке безбедности између становника Бабушнице и Мајданпека уочене су извесне сличности и разлике.

а) Становници Мајданпека су задовољнији својим квалитетом живота у односу на испитанике Бабушнице. Без обзира што су им стамбене прилике повољније и мањи проценат живи код родитеља и има подстанарски и сустанарски статус у односу на испитанике Бабушнице, оне нису фактор који код испитаника Мајданпека утичу на процену квалитета живота. Међутим, на процену квалитета живота утиче учесталост конзумирања намирница богатих протеинима и витаминима и дружење као превасходни начин провођења ванрадног времена.

б) Повољнија процена квалитета живота становника Мајданпека условљена је повољнијом проценом социјалне безбедности. Највећи постотак испитаника Бабушнице, пак, проценио је степен социјалне безбедности као низак. За разлику од њих једнак проценат испитаника Мајданпека социјалну безбедност процењује као задовољавајућу и ниску, али знатно већи процент као висок у односу на испитанике Бабушнице. Процена се може повезати са радним статусом испитаника. Већи постотак ради на неодређено и одређено време у односу на испитанике Бабушнице, укључен је у здравствени и пензиони фонд и има веће просечне зараде (у Мајданпеку највећи проценат испитаника прима од 24001 до 32000 динара, а у Бабушници од 12001 до 16000 динара).

в) Разлике између подзорака уочене су и код осећаја еколошке безбедности и процене квалитета живота и у процени највећих претњи еколошкој безбедности. Становници Мајданпека као највеће претње наводе: отпад, индустријско загађење и квалитет пијаћих вода, а Бабушнице: осиромашени уранијум и не постојање уређених санитарних депонија за одлагање комуналног отпада.

Знатно већи постотак испитаника Мајданпека сматра да је угрожен квалитет воде, ваздуха, земљишта и биодиверзитета у односу на испитанике Бабушнице. Процена квалитета појединих елемената животне средине може се повезати са степеном информисаности. Међутим, без обзира на процену угрожености елемената животне средине испитаника Мајданпека, један број се осећа еколошки безбедним и процењују квалитет живота као висок. Становници Мајданпека су боље информисани о квалитету животне средине и већи постотак има информације о постојању служби за заштиту животне средине, а скоро четири пута више поседује сазнања о усвојеним стратешким документима у односу на испитанике Бабушнице.

Највећи проценат испитаника Бабушнице који се осећа и не осећа еколошки безбедно проценио је свој квалитет живота као низак, а они који се осећају делимично еколошки безбедно као задовољавајући. За разлику од њих највећи проценат

испитаника Мајданпека без обзира како су проценили своју еколошку безбедност, изјаснили су се да им је квалитет живота низак.

Испитаници Бабушнице у највећем проценту без обзира на пол, сматрају да је квалитет воде у њиховој општини није угрожен. Насупрот њима испитаници Мајданпека у највећем проценту, без обзира на полну припадност сматрају да је квалитет воде у угрожен. Утврђена је и статистичка значајност на подузорку Мајданпек између пола испитаника и њихове процене угрожености квалитета земљишта, већи проценат испитаника сматра да је оно делимично угрожено.

Имајући у виду економске и еколошке прилике у земљи и разлике у степену развијености добијени резултати су очекивани. Неразвијеност општине Бабушница, чија је једна од кључних манифестација висока незапосленост један је од кључних фактора који је утицао на процене социјалне безбедности и квалитета живота и истовремено знатно боље процене у свим испитиваним доменима еколошке безбедности. С друге стране, индустријски развој житељима Мајданпека је донео запослење, социјалну сигурност и учесталије задовољство квалитетом живота и једновремено знатно неповољније процене еколошке безбедности.

Општина Бабушница је са најмањим просечним платама у југоисточној Србији, што има за последицу низак степен социјалне безбедности целокупног становништва, а посебно су угрожена најмлађа и најстарија популација, као и жене које су чешће без посла и примају мање просечне зараде. Међутим, малобројна усвојена стратешка документа указују на недовољну ангажованост и бригу општинских власти да се било шта промени у области решавања привредних, социјалних и еколошких проблема и општина Бабушница крене ка одрживом локалном развоју.

Насупрот томе, градске власти општине Мајданпек су донеле више стратешких докумената, мада не и *Стратегију локалног одрживог развоја*, али је овај модел развоја инкорпориран у *Стратегију привредног економског развоја Општине Мајданпек 2010-2014*, а *Локални еколошки акциони план Општине Мајданпек* не постоји као посебан документ, већ је он саставни део *Локалног еколошког плана Борског округа* донетог 2005. године. Међутим, имајући у виду да је велики проценат испитаника проценио да је квалитет воде, ваздуха и земљишта угрожен у њиховој општини, услед специфичне индустријске активности – рударства, неопходне су даље активности на доношењу мера заштите животне средине.

На основу добијених података може се извести општи закључак да сложена друштвено економска ситуација Србије, која се налази у закаснелој транзицији, утиче

на висину животног стандарда грађана, њихову социјалну и еколошку безбедност и квалитет живота. Зато је неопходно одрживо планирање у свим друштвеним сегментима, пре свега на економском, социјалном и плану заштите животне средине уз равномеран регионални развој што представља основу одрживог развоја.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антонић, С. Постоји ли у Србији транснационална капиталистичка класа? У: С. Вујовић (ур.), *Образовање у транзицији*, стр. 71–92. Београд: Институт за социолошка истраживања, 2008.
2. Андевски, М. и Кундачина, М. *Еколошко образовање: од бриге за околину до одрживог развоја*. Ужице: Учитељски факултет, 2004.
3. Abbass, Z. *Climate Change, Poverty and Environmental Crisis in the Disaster Prone Areas of Pakistan*. GB: Oxfam, 2009.
4. Антонић, С. Класна структура Србије након 2000: појмовно-истраживачки оквир. У: М. Арандаренко, М. Прашчевић и С. Цвејић (ур), *Економско-социјална структура Србије – учинак прве деценије транзиције*, стр. 117–137. Београд: Научно друштво економиста и Економски факултет, 2011.
5. Антонић, С. Постоји ли у Србији транснационална капиталистичка класа?. У: С. Вујовић (ур.), *Друштво ризика: промене, неједнакости и социјални проблеми у данашњој Србији*, стр. 71–92. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, 2008.
6. Аристотел. *Никомахова етика*. Београд: Култура, 1958.
7. Арежина, В. *Проблеми мерења еколошке безбедности*. Београд: МСТ Гајић, 2010.
8. Atkinson, B. A. Measuring Poverty and Differences in Family Composition. *Economica*, Vol. 59, No. 233 (1992), pp. 1-16.
9. Atkinson B. A. and Micklewright, J. *Economic Transformation in Eastern Europe and the Distribution of Income*. Cambridge. UK: Cambridge University Press, 1992.
10. Förster, M. I. and Tóth, F. G. Poverty, inequalities and social policies in the Visegrad countries. *Economics of Transition*, Vol. 5, No. 2 (1997), pp. 505 – 510.
11. Бајагић, М. Појединачна и социјетална безбедност. *Безбедност*, год. 48, бр. 2 (2006), стр. 222-225.
12. Бакрач, С., Вуруна М. и Милановић, М. Деградација животне средине - утицај на еколошку безбедност. *Војно дело*, Vol. 62, No. 3 (2010), стр. 314 – 328.
13. Baldwin, D. The Concept of Security. *Review of International Studies*, No. 23 (1997), pp. 5-26.
14. Barnett, J. The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in *The New Security Era*. London: Zed Books, (2001), pp.15-25.

15. Baret, D. *Fast Focus on TQM, Productivity Press*". Oregon: Portland, 1994.
16. Beatley, T. The Vision of Sustainable Communities. In: R. J. Burby (ed.), *Cooperating with Nature*, pp. 233-262. Washington: D. C: Joseph Henry, 1998.
17. Билановић, А. Преглед доминантних становишта о односу социјалне сигурности и економског развоја. У: З. Кубурић, М. Зотовић, М. Шкорић и А. Кишјухас (прир.), *Истраживања у области социјалног рада, социјалне заштите и социјалне политике*, стр.7-42 . Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 2015.
18. Болчић, С. Пост-социјалистичка транзиција: контекст промена друштва Србије почетком деведесетих. У: С. Болчић (прир.), *Друштвене промене и свакодневни живот: Србија почетком деведесетих*, стр. 13 -31. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, 1995.
19. Бодријар, Ж. *Симулакрум и симулација*. Нови Сад: Светови, 1991.
20. Bossel, H. *Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications- Report to the Balaton Group*. Canada: International Institute for Sustainable Development, 1999.
21. Bohem, W. W. The Nature of Social Work. *Social Work*, Vol. 3, No. 2 (1958), pp. 10-18.
22. Buzan, B. *People, States & Fear: An Agenda for International Securites Studies in the Post-Cold War Era*, 2nd edition. London: Pearson Education Limited, 1991.
23. Buzan, B., Morten, K., Lemaitre, P., Tomer E. & Wæver, O. *The European Security Order Recast – Scenarios for the Post-Cold War Era*. London: Pinter, 1990.
24. Bunge, M. What is a quality of life indicators. *Social indicators research*, Vol. 2, No. 1 (1975), pp. 24-65.
25. Buzan, B., Hansen, L. *The Evolution of International Security Studies*. London: London School of Economics and Political Science, 2009.
26. Brown, L. L. *Svijet bez granica*. Zagreb: Globus, 1979.
27. Видојевић, З. Транзиција, демократија и њихове рефлексije у друштвеној свести. У: *Изазови и дoмети савремене социологије друштвеног развоја*, стр. 229-239. Ниш: Филозофски факултет, 2008.
28. Викоторов, А. Ш. *Одlike социолошког приступа у проучавњу безбедности*, „Сверуска научна конференција „Сорокинска читања“. Москва, 2005.
29. Викоторов, А. Ш. *В ведение в социологию безопасности*. Москва: Канон, 2008.
30. *Војни лексикон*. Београд: ВИЗ, 1981.

31. Wolerstin, I. *Savremeni svjetski sistem*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost, 1986.
32. Вратуша, В. *Транзиција – одакле и куда?*. Београд: „Чигоја штампа“ и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, 2012.
33. Вујадиновић, Д. Шта је рационални национални државни интерес Србије. У: *Између ауторитаризма и демократије, књига III. Национални и државни интерес модерне Србије*, стр. 21-33. Београд: Цедет. 2007.
34. Вуковић Д. *Социјална сигурност и социјална права*. Београд: Чигоја штампа, 2005.
35. Вуковић, Д. *Системи социјалне сигурности*. Београд: Службени Гласник, 2002.
36. Вуковић Д. и Чекеревац, А. *Социјална политика и социјалне реформе*. Београд: Факултет политичких наука, Чигоја, 2007.
37. Гавриловић, А. *Социјална политика*. Бања Лука: Филозофски факултет, 2005.
38. Gallopín, G.C. Indicators and their use: information for decision making. En Moldan, B. у S. Billhartz (eds.): *Sustainability indicators: Report of the project on Indicators of Sustainable Development*. SCOPE. pp. 13-27. Chichester, UK: Wiley and Sons Ltd. 1997.
39. Gardner, E. Arbeiterklasse und Okologie, *Marxistsche*, Frankfurt/Main: Blotter, 1979. <http://www.evropskiuniverzitet-brcko.com/Zbornik/Zbornik2016-1.pdf> - (Приступљено: 04.05.2016.).
40. Гађиновић, Р. и Стајић Љ. *Увод у студије безбедности*. Београд: Драслар партнер, 2007.
41. Гађиновић, Р. Безбедност као модерна научна дисциплина. У: Р. Гађиновић (прир.), *Србија - безбедности и институционални изазови*, стр.15-34. Београд: Институт за политичке студије, 2009.
42. Dalal-Clayton, B. and Bass, S. *Sustainable development strategies: A resource book*. New York: Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris and United Nations Development Programme, 2002.
43. Dalby, S. Security and Ecology in the Age of Globalization. ECSP Report, Issue 8, Summer 2002. pp. 95-108. Environmental Change and Security Program (ECSP), Woodrow: Wilson International Center for Scholars, 2002. http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/Report_8_Dalby.pdf - (Приступљено: 28. 06. 2015.).
44. Daly, H. Towards Some Operational Principles of Sustainable Development. *Ecological Economic*, No. 2 (1990), pp.1-7.

45. Delhey, J., Böhnke, P., Habich, R. and Zapf, W. Quality of Life in a European Perspective: the EUROMODULE as a New Instrument in Comparative Welfare Research. *Soc Indic Res*, Vol. 58, No. 1 (2002), pp. 161 – 175.
46. Despotović, Lj. Ekološka paradigma: prilozi zasnivanju političke ekologije. Novi Sad: „Stylos“, 2002.
47. Dziewiecka-Bokun, L. Poverty and the poor in Central and Eastern Europe. u: Gordon D., Townsend P. (ed.), *Breadline Europe*, pp. 251-265. Bristol: The Policy Press, 2000.
48. Ђорђевић, О. *Лексикон безбедности*. Београд: Партизанска књига, 1986.
49. Ђукановић, М. Етика и животна средина. У: В. Павловић (прир.), *Екологија, религија, етика*, стр. 43-57. Београд: Еко центар и Завод за уџбенике, 2013.
50. Ђукановић, М. *Животна средина и одрживи развој*. Београд: Елит, 1996.
51. Ђукановић, М. *Еколошки изазо*. Београд: Елит, 1991.
52. *Енциклопедијски лексикон, Мозаик знања - Основи одбране*. Београд: Интерпрес, 1969.
53. Elkinton, R. J. Medicine and the quality of life. *Ann Intern Med*, Vol. 64, No. 3 (1966), pp. 711 – 714.
54. Жикић, В. *Развој институционалних индикатора одрживог развоја у локалним заједницама Србије*, магистарска теза. Ниш: Факултет заштите на раду, 2007.
55. Илић Крстић, И., Милтојевић, В. Еколошка безбедност и одрживи развој у пограничним општинама источне и југоисточне Србије – студија случаја. У: М. Петровић (прир.), *Изазови одрживог развоја*, стр. 196-212. Београд: Социолошко удружење Србије и Црне Горе. Институт за социолошка истраживања, Филозофски факултет у Београду, 2013.
56. Пис, I. Poverty in countries in transition like a barrier in implementation of sustainable development. In: *Research People And Actual Tasks On Multidisciplinary Sciences*, pp. 97-101. University of Rousse: Printing House “Angel Kunchev”, 2007.
57. Плић, I., Милић, I. and Аранделовић, М. Assessing Quality Of Life: Current Approaches. *Acta Medica Medianae*, Vol. 49, No. 4 (2010), pp. 52 – 60.
58. *Индикатори људске безбедности у Србији: извештај за 2004*. Београд: Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду, 2005.
59. Исаковић, З. *Основи теорије политичке моћи у међународним односима*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 1998.
60. Јовановић, Ђ. *Суноврат у заједници*. Ниш: Градина, 1995.

61. Јовановић, С. *О држави - основи једне правне теорије*. Београд: Геца Кон, 1922.
62. Јовановић Поповић, Д. Еколошка безбедност и безбедност животне средине. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 142 (2013), стр. 103-118.
63. Кар, Т. Ј. *О природи ствари*. Београд: Просвета, 1951.
64. Кекић, Д. Култура безбедности у савременим схватањима безбедности. *Међународни проблеми*, Вол. LVI, бр. 2–3 (2004), стр. 221–248.
65. Кенеди, П. *Успон и пад великих сила - економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године*, друго издање. Подгорица: ЦИД и Београд: Службени лист СЦГ, 2003.
66. Kegley, W. Ch., Wittkopf, E. R. *World politics: trend and transformation.*, Wadsworth: Thomson, 2004.
67. Klare, M. T. *Resource Wars: The New Landscape of global Conflict*. New York: Owl Books, Reprint edition, 2002.
68. Косановић, Р. *Социјално право*. Београд: Friedrich Ebert Stiftung, 2011.
69. Косановић, Р. и Пауновић, С. *Радна и социјална права у Републици Србији*. Београд: НИП Радничка штампа, 2012.
70. Cocklin, Ch. R. and Blunden, G. Sustainability, Water Resources and Regulation. *GeoForum*, Vol. 29 No. 1 (1998), pp.51-68.
71. Cornia, G. A., Faith, G., Motivans, A., Paniccia R. and Sborgi, E. Policy, poverty and capabilities. *The Economies in transition*, Vol.6 No.1, (1996), pp. 149-172.
72. Кочовић, Д. *Социјална политика*. Београд: Факултет политичких наука, 2007.
73. Kushner F. R. and Foster, G. D. Obesity and quality of life. *Nutrition*, Vol. 16, No. 10 (October 2000), pp. 947–952.
74. Лакићевић, Д. *Социјална политика*. Београд: Савремена администрација, 1991.
75. Laszlo, E., i sar. *Ciljevi čovečanstva - izveštaj "Rimskog kluba" o novim horizontima svetske zajednice*. Zagreb: "Globus", 1979.
76. Лаш, К. *Побуна елита и издаја демократије*. Нови Сад: Светови. 1996.
77. *Leksikon temeljnih pojmova politike*. Sarajevo: Fond Otvoreno Društvo Bosne i Hercegovine, 1994.
78. Lelkes, O. Knowing what is good for you: Empirical analysis of personal preferences and the „objective good“. *Journal of Socio-Economics*, Vol. 35, No. 2 (2005), pp. 285 – 307.
79. *Mala politička enciklopedija*. Beograd: Savremena adminisgracija, 1975.
80. Mayring, P. *Psychologie des Glucks*. Sturtgard: Kohlhammer, 1991.

81. Марковић Ж. Д. *Социјална екологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2015.
82. Марковић, Ж. Д. Глобална економија, виртуализација регионални развој. У: *Регионални развој и демографски токови балканских земаља*, стр. Ниш: Универзитет у Нишу – Економски факултет, 2007.
83. Марковић, Ж. Д., *Социологија и глобализација*. Београд: Центар за усавршавање руководиоца у образовању, 2000.
84. Марковић, Ж. Д. Урбана екологија и еколошка свест. У: *Зборник радова, Урбана култура и екологија*. Ниш: Градина, 1994.
85. Masleša, R. *Teorije i sistemi sigurnosti*. Sarajevo: Magistrat, 2001.
86. Maruo, N. Measuring Welfare of the Japanese People – Including International Comparisons. Tokyo: Internationals Asien Forum, July 1973.
87. Matijević, M. *Specifičnosti suzbijanja ekološkog kriminaliteta*, 1st International Conference „Ecological Safety in post-modern Environment“, 26-27. Juny, Plenary Lecures, Panevropski Univerzitet „Apeiron“ Banja Luka, RS, BiH, 2009.
88. Meadows D. H., i dr. *Granica rasta*. Zagreb: Stvarnost, 1973.
89. McCall, S. What is Quality of Life. *Philosophica*, Vol. 25, No. 1 (1980), pp. 5 – 14.
90. McCall, S. Quality of Life. *Social Indicators Research*, Vol. 2, No. 2 (1975), pp. 229-248.
91. McNeill, J. R. Ideas Matter: A Political History of the Twentieth-Century Environment. *Current History*, No. 99 (2000), pp. 371-382.
92. Мијалковић, В. С. *Национална безбедност*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2009.
93. Милић, В. *Социолошки метод*. Београд: Нолит, 1978.
94. Милосављевић, С. *Политичка акција - Методолошки проблеми емпиријског истраживања политичке активности*. Београд: Институт за политичке студије Факултета политичких наука, 1977.
95. Милосављевић, М. *Социјална истраживања*. Београд: „Солидарност Србије“, 2013.
96. Милтојевић, В. *Еколошка култура*. Ниш: Факултет заштите на раду, 2005.
97. Милтојевић, В. *Еколошка култура и квалитет живота*, докторска дисертација. Ниш: Филозофски факултет, 2002.
98. Милтојевић, В., Ђорђевић, Ј. Еколошки покрети и заштита животне средине. У: *Зборник радова XXIV Међународне конференције о заштити радне и*

- животне средине и превенцији инвалидности*, стр. 179-184. Ниш: Институт за квалитет радне и животне средине 1. Мај, 1999.
99. Milanovic, B. *Income, inequality, and poverty during the transition from planned to market economy*. Washington D.C.: World Bank, 1998.
 100. Milanović B. *Explaining the Growth in Inequality During Transition From Planned to Market Economy*. Washington D.C: The World Bank, 1997.
 101. Micklewright, J. and Stewart, K. Child Well-Being in the EU- and Enlargement to the East. In: K. Vleminckx and T. M. Smeeding (eds), *Child Well-Being, Child Poverty and Child Policy in Modern Nations*, pp. 99-128. Bristol: The Policy Press. 2001.
 102. Milbrath W. L. *Indicateurs de la qualite de l'environnement*. Rapports et documents de science sociales. N. 38, UNESCO, 1979.
 103. Михајлов, Ђ. А. *Основе аналитичких инструмената у области животне средине*. Сремска Каменица: Univerzitet Educons, 2010.
 104. Михајлов, А. Одрживи развој: глобално и европско стратешко опредељење. У: С. Милутиновић (ур.), *Локални одрживи развој: изазови планирања у градовима и општинама Србије*, стр.105-123. Београд: Стална конференција градова и општина. 2006.
 105. Мишкових М. *Еколошка криза и еколошка свест омладине*. Шабац: Виша школа за образовање васпитача, Београд: Еко центар, 1997.
 106. Moles, A. *Quality of Life*. Strasbourg: Council of Europe, 1978.
 107. Nadić, D. *Ogledi iz političke ekologije*. Beograd: Čigoja štampa, 2012.
 108. Nadić, D. *Ekologizam i ekološke stranke*. Beograd: Službeni glasnik, 2007.
 109. Надић, Д. *Конципирање еколошке политике у условима вишепартијског система*, магистарска теза. Београд: Факултет политичких наука, 1993.
 110. Нај Џ. Како разумевати међународне сукобе. Београд: Стубови културе, 2006.
 111. Николич, В. и Анђелкович, Б. Образование по охране труда и окружающей среды в Республике Сербия: практика и развитие. У: *Педагогика и образование*. стр. 437-447. Москва: Экон-информ, 2013.
 112. Nye, S. J. *Soft Power, The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004.
 113. Nelson, N. D. *Great Powers and Global Insecurity*. In: G. Heinz, A. Hide-Price, R. Erich (eds), *Europe's New Security Challenges*, pp. 353-379. London: Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2001.

114. Noll, N. N. Towards a European System of Social Indicators: Theoretical Framework and System Architecture. *Social Indicators Research*, Vol. 58, No1 (2002), pp. 47–87.
115. Oliver, P. J. The Social Care Directive: development of a quality of life profile for use in community services for the mentally. *Social Work & Social Sciences Review*, Vol. 3, No. 1 (1991), pp. 5 – 45.
116. Павловић, В. *Друштвени и политички значај еколошке свести*. Београд: Самоуправно друштво и екологија, 1987.
117. Павловић, В. *Екологија, религија и етика*. Београд: Завод за уџбенике, 2013.
118. Павловић, В. *Друштвени покрети и промене*. Београд: Службени гласник, 2006.
119. Passerinni, E. *Meanings and Claims in Conflict: Social Change and Rhetorics in the Development of Sustainable Communities*, Ph. D. dissertation. Boulder: University of Colorado. Department of Sociology, 1999.
120. Пејановић, Љ., Лаковић В. и Стојановић С. *Угрожавање и физичко-техничка заштита*. Београд: Институт за политичке студије, 2007.
121. Пејановић, С. *Социјална политика*. Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, 2008.
122. Pest, V. Ecologically Sustainable Development and Project Appraisal in Developing Countries. *Ecological economics*, No.7 (1993), pp. 19-42.
123. Petzold-Bradley, E., Carius A. and Vincze, A. (eds.). *Responding to Environmental Conflicts: Implications for Theory and Practice. [NATO Science Partnership Sub-Series II 78]*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic, 2001.
124. Петрески, Д., Илиев, Е. Безбедносни изазови у региону. У: *Мултикултуралност и савремено друштво - право, безбедност“* - Зборник радова IV међународног научног скупа. Нови Сад: Висока школа за правне и пословне академске студије др Лазар Вркатић, 2013.
125. Реџулић М. *Globalizacija – dva lica sveta*. Београд: Gutembergova galaksija, 2002.
126. *Politička enciklopedija*. Београд: Savremena administracija, 1975.
127. Потемкин, В. П. *Историја дипломатије - дипломатија у периоду припрема "Другог светског рата (1919-1939)"*, свеска прва. Београд: Државни издавачки завод Југославије, 1945.
128. Продановић, Т. *Еколошки проблеми и самоуправно друштво*. Чачак: Међуопштински историјски архив, 1986.

129. Randall, A. and Farmer, M. Benefits, Coasts and Safe Minimum Standard of Conservation. In: D. Bronely (ed.). *The Handbook of Environmental Economics*, pp.137-155. Oxford: Blackwell, 1995.
130. Реймерс, Н. Ф. *Экология*. Москва: И.Ц. "Россия молдая", 1992.
131. *Речник социјалне сигурности*. Београд: Council of Europe, 2006.
132. Roland, P. Human Security - Paradigm Shift or Hot Air. *Internatiore Security*, Vol. 26, No. 2 (2001), pp. 87-102.
133. Rogers, S. K. *Ecological Security and Multinational Corporations*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Centar for Scholars, 1997.
134. Рус, В. Друштвени развој и квалитет живота, *Социологија*, Бр.1- 2 (1985), стр. 82.
135. Савић, А., Стајић Љ. *Основи цивилне безбедности*. Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије, 2006.
136. Sanfey, P. and U. Teksoz. Does transition make you happy?. EBRD Working papers, 2005, No. 91.
<http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/WP0091.pdf>
(Приступљено: 04.05.2016.).
137. Szalai, A., A Meaning of Comparative Investigation of the Quality of Life. In: A. Szalai and F. M. Andrews (Ed), *The Quality of Life: Comparative studies*. London: Sage, 1980.
138. Симић Р. Д. *Наука о безбедности*. Београд: ЈП Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, 2002.
139. Симић, Р. Д. *Светска политика*. Београда: Факултет политичких наука и Чигоја штампа, 2009.
140. Сименуновић, Д. *Теорија политике - основи политичких наука*. Београд: Удружење „Наука и друштво», 2002.
141. Симеуновић, Д. *Увод у политичку теорију*. Београд: Институт за политичке студије, 2009.
142. *Социологическая энциклопедия*. Москва: Мысль, 2003.
143. Соколовић, Д. *Теоријски приступ управљању знањем за заштиту и одрживи развој*, магистарска теза. Ниш: Факултет заштите на раду, 2006.
144. Spicker, P. *Social Policy-Theory and Practice*. University of Bristol: Policy Press, 2014.

145. Стајић, Љ., Мијалковић С., Станаревић С. *Безбедносна култура*. Београд: Драганић, 2005.
146. Стајић, Љ. *Основи безбедности*. Београд: Драганић, 2006.
147. Stanje ljudske bezbednosti: izveštaj za 2005 – 2006. Београд: Fond za otvoreno društvo: Београд, 2007.
148. Стевановић, Б. и др. *Енциклопедија - Животна средина и одрживи развој*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства и Српско Сарајево: Ецолибри, 2003.
149. Стојановић, Р. *Сила и моћ у међународним односима*. Београд: Радничка штампа, 1982.
150. Ступар, С. М. *Социјална политика*. Београд: Савремена администрација, 1960.
151. Supek, R. *Ova jedina zemlja*. Zagreb: Globus, 1989.
152. Schuessler, K. F., Fisher, G. A. Quality of Life Research and Sociology. *Annual Review of Sociology*, Vol.1, No. 11 (1985), pp. 129–149.
153. Taylor, C. L. and Hudson, M. C. *World Handbook of Political and Social Indicators*, Second Edition. New Haven: Yale University Press, 1972.
154. Теофиловић, Н. Јавни поредак и полиција у функцији заштите слобода и права човека и грађанина. *Политичка ревија*, Вол. 2, бр. 2, (2003), стр. 374-394.
155. Terriff, T., Croft, S., Lucy J. and Morgan, P. M. *Security Studies Today*, London: Polity Press, 2001.
156. De la Court. Th. Critique of the Dominant Development Paradigm. *Development*. No. 2 (1992), pp. 42-46,
157. Timbergen, J. (Ed). *RIO: Reshaping the International Order. A Report to the Club of Rome*. New York: "E. P. Dutton CO", 1976.
158. Годић, Д. и Вукасовић, В. *Еколошка криза у свету и одговор међународне заједнице*. Београд: Савезни секретаријат за рад, здравство и социјално старање, Сектор за животну средину, 2002.
159. Годоровић, З. *Институције еколошке безбедности*. Београд: Задужбина Андрејевић, 2009.
160. Toman, M. Pozzey J. and Krautkaemer J. *Economic Theory and Sustainability*. Dublin: Paper to EAERE Conference, 1994.
161. Tourain, A. *Sociologija društvenih pokreta*. Београд: Радничка штампа, 1983.
162. Torrance, W. G. Utility approach to measuring health - related quality of life. *Journal of Chronic Diseases*, Vol. 40, No. 6 (1987), pp. 593-600.

163. Fairweather, W. G., Sanders, D. H., Maynard, H. and Cressler, D. L. *Community Life for the Mentally III: An Alternative to Institutional Care*. Chicago: Aldine Publishing, 1991.
164. Ferge, Z., Sik, E., Róbert, P. and Fruszina A. *Social Costs Of Transition. International Report*. SOCO Working Paper. Vienna: Institute for Human Sciences, 1996.
165. Firor, J. and Jacobsen, J. E. Global Climate Change and Sustainable Development. *Air and Waste*, Vol. 43, No. 5 (1993), pp. 707-720.
166. Förster, M., and d'Ercole, M. *Income distribution and poverty in OECD countries in the second half of the 1990s*. Paris: OECD, 2005.
167. Fradier, G. *A Propose de la qualite de la vie*. Paris: UNESCO, 1976.
168. Haas, M., Marc A. L. and Parson, E. A. Appraising the Earth Summit: How Should We Judge UNCED's Success. *Environment*, Vol. 34, No. 8 (1992), pp. 6 - 33.
169. Hecker, H. J. *Peace and Sustainable Development through Environmental Security: A Methodology for Environmental Security Assessmen*. Hague: Institute for Environmental Security, 2011.
170. Cifrić, I. *Socijalna ekologija*. Zagreb: Globus, 1989.
171. Cifrić, I. Antropocentrična i biocentrična odgovornost za život. *Socijalna ekologija*, Vol. 14, No. 3 (2005), str. 195 – 215
172. Cifrić, I. Motivi čovjekovih postupanja prema živom svijetu. *Socijalna ekologija*, Vol. 16, No. 1 (2007), str. 79 – 100.
173. Чекеревац, А. *Упоредна и међународна социјална политика*. Београд: Савез друштвава социјалних радника Републике Србије, 1999.
174. Cherry, W. A. What is Ecological Security? *Peace Research*, Vol. 27, No. 2 (May 1995), pp. 87 - 89.
175. Чомски, Н. *Светски поредак - стари и нови*. Београд: Сгудентски културни центар, 1996.
176. Childers, C. and Philips, B. Sustainable Development or Transformative Development? Arkadelphia, Arkansas after the Tornado. *Quick Response Research Report*, No. 109, 1998, p. 9.
177. Шеших, Б. *Основи методологије друштвених наука*. Београд: Научна књига, 1974.
178. Шефер Б. *Социјална политика и социјална стратегија*. Београд: Београдски издаваско-графички завод, 1974.

179. Šimleša, D. *Snaga utopije*. Zagreb: ZAP, 2000.
180. Цевад, Т. Безбедносна аналитика, књига трећа, У: Ц. Термиз и С. Милосављевић, *Аналитика*. Лукавац: НИК Графит, 2008.
181. Штрбац, К. и Ристић, Т. Појам опасности. *Зборник радова са међународне научне конференције Ванредне ситуације*. Београд: Војно издавачки завод, 2009.
182. Westing, H. A. The Environmental Component of Comprehensive Security. *Bulletin of Peace Proposals*, Vol. 20, No. 2 (June 1989), pp. 129–134.
183. Willetts, P. Transnational Actors and International Organizations. In: J. Baylis and S. Smith (eds), *The Globalization of World Politics - An Introduction to International Relations*, pp. 356-383. New York: Oxford University Press Inc, 2001.
184. Wilensky, L. H. The Nation-State, Social Policy, and Economic Performance. In: M. Ferrara (Ed.), *Globalizzazione e sistemi di welfare*, pp.4-16. Torino: Edizioni della Fondazione G. Agnelli, 1991.
185. Wood-Dauphinee, S. Assessing quality of life in clinical research: from where have we come and where are we going?. *J Clin Epidemiol*, Vol. 52, No. 4 (1999), pp. 355 - 363.

КОРИШЋЕНА ДОКУМЕНТА

А) Документа међународног карактера

1. United Nations, Sustainable development, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992. AGENDA 21. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (Приступљено: 27.04.2016.).
2. Архуска конвенција, <http://aarhusns.rs/arhuska-konvencija-2/> (Приступљено: 01. 04. 2016.).
3. Assessment of Environmental Hot Spots, Serbia and Montenegro: From Conflict to Sustainable Development, SAM, April 2004, UNEP.
4. World Social Protection Report 2014/15: Building economic recovery, inclusive development and social justice, International Labour Office – Geneva: ILO, 2014.

5. World Bank, World Development Report 1992. New York: Oxford University Press, 1992.
6. Digest of EEA indicators 2014. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014.
7. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003.
8. European Environment Agency, EEA core set of indicators — Guide (EEA Technical report No 1/2005 — ISSN 1725-2237) Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005.
9. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies, Third Edition, United Nations, New York, 2007.
10. The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change— UNFCCC)
http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php, februar 2012. - (Приступљено: 27.04.2016.).
11. Measuring Social Well-Being in OECD Countries, Paris: The OECD Observer, No. 103/November 1976.
12. World Commission on Environment and Development. *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press, 1987.
13. OECD, Measuring Social Well-Being, Paris 1976.
<http://www.oecd.org/site/worldforum/33703702.pdf>- (Приступљено: 27.04.2016.).
14. Рио Декларација о животој средини и развоју. У: *Напори УН за бољу животну средину*. Београд: Савезно министарство за развој, науку и животну средину, 1997.
15. Резолуција Генералне скупштине УН 2200 (XXI) од 16. децембра 1966, „Службени лист СФРЈ, Међународни уговори“, бр. 7/71.
16. Regional Environmental Center (REC), UNDP, Ministry of the Czech Republic, "Benefits of a Strategic Environmental Assessment", edition 2, 2007.
17. Regional Environmental Center (REC), UNDP, EIA, "Agenda of the Side-Event", Belgrade, 12.10.2007; REC Caucasus, "Strategic Environmental Assessment in the Caucasus", Newsletter No. 2, 2005.
18. The Programme of Environmental Security for Poverty Alleviation, 2006.
http://www.rainforestalliance.org/sites/default/files/publication/pdf/environment_role.pdf
- (Приступљено: 27.04.2016.).

19. Универзална декларацији о људским правима Уједињених нација из 1948. године.
http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/04serbian/SChri/SCUniversal_Declaration_of_Human_Rights.pdf- (Приступљено: 27.04.2016.).
20. UNDP (United Nations Development Programme), 1990-1997.
http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/258/hdr_1997_en_complete_nostats.pdf- (Приступљено: 27.04.2016.).
21. United Nations Development Program, "Human Development Report (1994)".
http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf- (Приступљено: 27.04.2016.).

Б) Документа националног карактера

22. Годишњи извештај о стању квалитета ваздуха у Републици Србији 2014. године. Београд: Агенција за заштиту животне средине, 2015. године.
23. Закон о пензијском и инвалидском осигурању, „Службени гласник РС“, бр. 75/2014.
24. Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, „Службени гласник РС“, бр. 36/2009 и 88/2010.
25. Закон о здравственој заштити, „Сл. гласник РС“, бр. 107/2005, 72/2009 - др. закон, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013 - др. закон, 93/2014, 96/2015 и 106/2015.
26. Закон о правима бораца, војних инвалида и чланова њихових породица, Закон је објављен у "Службеном гласнику РС", бр. 54/89 и 137/04.
27. Извештај о здравственој исправности воде за пиће јавних водовода и војних објеката у Републици Србији, Извештај за 2014. годину. Београд: Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, 2015.
28. Индикатори животне средине у Републици Србији: кратак водич. Београд: УНДЕП и Агенција за заштиту животне средине, 2007.
29. Национална стратегија одрживог развоја, „Службени гласник РС“, бр. 55/2005.
30. Национални програм заштите животне средине, „Службени гласник РС“, бр. 12/2010.
31. Правилник о националној листи индикатора заштите животне средине, „Службени Гласник РС“, бр. 37/2011.

32. „Саопштење“, Републичког завода за статистику Републике Србије, *Статистика запослености и зарада*, Број 175-год. ЛХИИ. 25. 06. 2012.
33. Social Change in OECD Countries 1950–1980. The OECD Observer, No. 107/November 1980.
34. Сиромаштво у Србији у 2014 години. Београд: Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, август 2015.
35. *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/211704/strategija-za-smanjenje-siromastva-u-srbiji_syr.pdf; (Приступљено: 12.06.2016)
36. Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, октобра 2009. године. <http://www.kombeg.org.rs/Slike/CeBezbednost/statika/Strategija%20nacionalne%20bezbednosti%20Republike%20Srbije.pdf> – (Приступљено: 01. 04. 2016.).
37. *Стратегија управљања отпадом за период 2010-2019. Године*, „Сл. гласник РС“ бр. 29/10.

В) Документа локалног карактера

38. Локални план управљања отпадом општине Бабушница 2010—2020, Бабушница, децембар 2010. године; <http://www.babusnica.rs/images/dokumenti/Lokalni%20plan%20upravljanja%20otpadom%20Babusnica.pdf> - (Приступљено: 15.05.2016)
39. Локални еколошки план Борског округа, „Службени лист Општине Бор“, VII, бр. 21, 20. децембар 2013.
40. Локални план управљања отпадом на територији општине Мајданпек; http://www.majdanpek.rs/images/stories/izvestaji/Lokalni%20plan%20upravljanja%20otpadom%20-%20opstina%20Majdanpek_2010..pdf- (Приступљено: 15.05.2016)
41. Локални акциони план политике за младе општине Мајданпек (2010 - 2013); http://www.majdanpek.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=144:-2010-2014&catid=46:vesti&Itemid=65 - (Приступљено: 12.05.2016.).
42. Локални акциони план запошљавања Општине Мајданпек за 2015. годину, „Службени лист општине Мјданпек“, бр. 05/2015.
43. Локални акциони план за унапређење родне равноправности жена у Општини Мајданпек, „Службени лист Општине Мајданпек“, бр. 17/2011.

44. План генералне регулације Бабушнице;
<http://www.babusnica.rs/images/dokumenti/PGR/1-Tekst%20plana/Tekst%20plana.pdf>
(Приступљено: 15.05.2016)
45. Просторни план општине Бабушница 2010-2025;
http://www.babusnica.rs/images/dokumenti/Prostorni_plan/1-PPO%20BABUSNICA-TEKSTUALNI%20DEO/PPO%20Babusnica-tekstualni%20deo%20plana.pdf
(Приступљено: 15.05.2016)
46. Стратешки општински акциони план 2010-2013, Бабушница, децембар 2010. године;
http://www.babusnica.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=92&Itemid=503&lang=sr - (Приступљено: 15.05.2016)
47. Стратегија локалног економског развоја Општине Мајданпек 2010 – 2014, „Службени лист Општине Мајданпек“, II, бр. 16, 24. децембар 2009.

КОРИШЋЕНИ САЈТОВИ

1. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=24> (Приступљено: 10. 03. 2015).
2. <http://www.envirosecurity.org/conference/working/newanddifferent.pdf>
(Приступљено: 15.01. 2016).
3. <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm> (Приступљено: 15.11. 2014).
4. <http://www.coe.int/t/dg3/sscssr%5CSource%5CGlossSERBcyrillic.pdf>
(Приступљено: 10. 04. 2016).
5. <http://www.minrzs.gov.rs/lat/visine-socijalnih-davanja> (Приступљено: 22. 10. 2015.)
6. <http://www.eko.minpolj.gov.rs/strategija-ekoloske-bezbednosti-mehanizmi-realizacije>
(Приступљено: 10. 05. 2014).
7. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (Приступљено: 25. 11. 2014).
8. <http://www.sociolog.rs/godisnjak.php#br01>. (Приступљено: 12. 05.2015).
9. <http://www.cqm.rs/2005/fq2005/POSETAK/01%20UVOD.pdf> (Приступљено: 17. 03. 2014).
10. <http://www.un.org/millenniumgoals/> (Приступљено: 27. 04. 2015).
11. <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20> (Приступљено: 27. 04. 2016).

12. http://www.sustainable-development.gov.uk/what_is_sd/what_is_sd.htm
(Приступљено: 28. 06. 2015).
13. http://www.sustainable-development.gov.uk/what_is_sd/what_is_sd.htm
(Приступљено: 04. 05. 2015).
14. <http://www.rec.org./REC/Programs/PublicParticipation/Improvingpractices/national/products/se> (Приступљено: 14. 05. 2016).
15. <http://www.rec.org./REC/Programs/NGO/Support/PDF/Serbian/RightToKnow/Serbian.pdf> (Приступљено: 22.05.2016.)
16. www.sustainablemeasures.com (Приступљено: 15. 05. 2016).
17. (<http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/WP0091.pdf>)
(Приступљено: 04. 05. 2016).
18. www.worldbank.org (Приступљено: 14. 02. 2015).
19. <http://www.makroekonomija.org/category/bruto-domaci-proizvod/> (Приступљено: 11. 10. 2014).
20. <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/organizacija-i-strucna-sluzba/biblioteka-narodne-skupstine.1506.html> (Приступљено: 22. 06. 2015).
21. http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion (Приступљено: 22. 06. 2015).
22. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2> (Приступљено: 22. 06. 2015).
23. <http://www.fren.org.rs/node/353> (Приступљено: 22. 05. 2016).
24. <http://www.google.rs/search?q=Više+informacija+u+istraživanju:+Položaj+mladih+u+sistemu+socijalne+zaštite,+2013&ie=ц>, (Приступљено: 22. 05. 2016).
25. <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/10/Siromastvo-u-RS.jpg>
(Приступљено: 22. 0. 20161).
26. <http://www.babusnica.rs> (Приступљено: 15. 05. 2016).
27. <http://www.majdanpek.rs/> (Приступљено: 15. 05. 2016).
28. http://www.majdanpek.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=144:-2010-2014&catid=46:vesti&Itemid=65 (Приступљено: 10. 05. 2015).
29. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=24> (Приступљено: 12. 05. 2014).
30. <http://www.who.int/en/> (Приступљено: 19. 02. 2016).
31. http://gesis-simon.de/simon_eusi/index.php# (Приступљено: 14. 06. 2016).

ПРИЛОГ 1

Упитник

за идентификовање ставова о проблемима КВАЛИТЕТА ЖИВОТА И СОЦИЛАНО - ЕКОЛОШКЕ БЕЗБЕДНОСТИ ГРАЂАНА У ПОГРАНИЧНИМ ОПШТИНАМА БАБУШНИЦА И МАЈДАНПЕК

Општина:

Пол испитаника:
1. Женск 2. Мушки

Година рођења испитаника:

Степен образовања:

Брачно стање:
1. Ожењен / удата 2. Неожењен / неудата 3. Разведен / разведена 4. Удовац / удовица 5. Ванбрачна заједница

Које сте националности?
1. Албанске 2. Бугарске 3. Македонске 4. Ромске 5. Српске 6. Турске 7. Влашке 8. Друго, упишите шта _____

Да ли сте запослени?
1. Да, на неодређено 2. Да, на одређено 3. Не 4. Не, али радим на црно

Шта је Ваше занимање?

1. Руководилац (виши, јавни или приватни)
2. Стручњак (лекар,учитељ, новинар, писац итд.)
3. Пословођа, техничар
4. Службеник
5. Радници у услугама (немануелни)
6. Високо квалификовани радник
7. Квалификовани радник
8. Неквалификовани радник
9. Пољопривредник _____
10. Пољопривредник без другог запослења
11. Домаћица без другог запослења
12. Студент
13. Пензионер
14. Нешто друго _____

Ко је Ваш послодавац?

1. Приватни предузетник
2. Јавно предузеће
3. Имам сопствену радњу/предузеће
4. Радим на сопственом имању
5. Нешто друго. Наведите шта _____

Да ли вам, ваш послодавац, уплаћује здравствено и пензионо осигурање?

1. Да, уплаћује ми и здравствено и пензионо осигурање.
2. Уплаћује ми само здравствено осигурање.
3. Уплаћује ми само пензионо осигурање.
4. Не, не уплаћује ми ни здравствено и ни пензионо осигурање.

Која тврдња најбоље одсликава Вашу тренутну финансијску ситуацију?

1. Често немамо довољно ни за основне потребе као што је храна и стан.
2. Успевамо да задовољимо основне потребе, али не можемо да приуштимо ништа вредније.
3. Имамо довољно новаца за удобан живот.

Колико Ви лично просечно зарадите током једног месеца?

1. До 4 000 дин
2. 4 000 – 8 000 дин.
3. 8 000 – 12 000 дин.
4. 12 000 – 16 000 дин.
5. 16 000 – 24 000 дин.
6. 24 000 – 32 000 дин.
7. 32 000 – 64 000 дин.
- Више од 64 000 дин.

Колико чланова броји ваше домаћинство:

--

Колики су ваши приходи по члану домаћинства у последњих 6 месеци?

--

Да ли се осећате социјално безбедним?

1. Да

2. Не

3. Делимично

* Социјална безбедност обухвата класичне облике социјалног осигурања и социјалне заштите читавог становништва у случају болести, инвалидности, старости, смрти и незапослености, везује се за остварење сигурних материјалних услова живота и рада, или пак само за она стања која се обично називају социјални ризици. У ширем смислу подразумева целовит, повезан систем друштвених мера који гарантује одговарајући стандард живота и благостања људи, чији је саставни део и подручје социјалног осигурања.

Како процењујете степен ваше социјалне безбедности?

1. Као висок степен социјалне безбедности
2. Као задовољавајући степен социјалне безбедности
3. Као низак степен социјалне безбедности

Станујете у:

1. Кући у власништву
 2. Стану у власништву
 3. Код родитеља
 4. Подстанар
 5. Сустанар
- Нешто друго. Наведите шта _____

Ваша стамбена површина има:

А	Б	Ц
<ol style="list-style-type: none">1. Канализацију2. Септичку јаму3. Централно грејање4. Грејање на гас5. Грејање на дрва6. Грејање на угљ	<ol style="list-style-type: none">1. Градски водовод2. Сеоски водовод3. Користите бунарску воду	<ol style="list-style-type: none">1. Интернет2. Фиксни телефон3. Кабловску телевизију

Од превозних средстава имате:

1. Бицикл	4. Аутомобил
2. Мотор	5. Камион
3. Скутер	6. Нешто друго

Да ли сте задовољни својим начином живота?

1. Да 2. Не 3. Делимично

Које трошкове најтеже подмирујете?

- исхране
 ----- становања
 ----- одевања
 ----- личне хигијене
 ----- лечења
 -----неке друге, које _____
 * Молимо Вас рангираје бројевима од 1 (најтеже) до 6 (најлакше).

Колико пута недељно користите у исхрани:

млеко	а) сваки дан	б) сваки други дан	ц) једном недељно	д) понекада	е) никада
месо	а) сваки дан	б) сваки други дан	ц) једном недељно	д) понекада	е) никада
јаја	а) сваки дан	б) сваки други дан	ц) једном недељно	д) понекада	е) никада
воће	а) сваки дан	б) сваки други дан	ц) једном недељно	д) понекада	е) никада
поврће	а) сваки дан	б) сваки други дан	ц) једном недељно	д) понекада	е) никада
рибу	а) сваки дан	б) сваки други дан	ц) једном недељно	д) понекада	е) никада
слаткише	а) сваки дан	б) сваки други дан	ц) једном недељно	д) понекада	е) никада
воћне сокове	а) сваки дан	б) сваки други дан	ц) једном недељно	д) понекада	е) никада
алкохолна пића	а) сваки дан	б) сваки други дан	ц) једном недељно	д) понекада	е) никада

Да ли при куповини хране водите рачуна о етикети здрава храна?

1. Да 2. Не

Да ли сте Ви или чланови Вашег домаћинства последњих пет година били на летовању или зимовању?

1. Да

2. Не

Како најчешће проводите ванрадно (слободно) време?

- обављајући кућне послове
- читајући
- гледајући ТВ
- у биоскопу, позоришту или на концерту
- шетајући
- посвећујем га хобију
- у дружењу са пријатељима и рођацима
- обављајући додатне послове
- или (наведите како)-----

_____ * Молимо Вас рангираје бројевима од 1 (најчешће) до 9 (најређе).

Са ким се најчешће дружите?

1. Рођацима
2. Пријатељима
3. Колегама
4. Политичким истомишљеницима
5. Избегавам дружење, јер:
 - а) Не волим друштво
 - б) Немам пара
 - ц) Немам времена

Како процењујете Ваше здравствено стање?

1. Врло добро
2. Добро
3. Ни добро ни лоше
4. Лоше
5. Врло лоше

Колико често контролишете ваше здравље?

1. Једном годишње
2. Два пута годишње
3. Свака три месеца
4. Не идем на контроле

Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?

1. Да

2. Не

3. Делимично

Квалитет живота се дефинише као „подмиривање потреба људи у одређеним друштвеним условима са осећањем задовољства, што се то чини на начин којим се не угрожава физички и психички интегритет човека и не оспорава човек као слободно и стваралачко биће.

Како процењујете ваш степен квалитета живота?

1. као висок степен квалитета живота
2. као задовољавајући степен квалитета живота
3. као низак степен квалитета живота

Да ли је у вашој оптини, по вашем мишљењу, угрожен квалитет:

А) Воде	1) Не	2) Да	3) Делимично
Б) Ваздуха	1) Не	2) Да	3) Делимично
Ц) Земљишта	1) Не	2) Да	3) Делимично
Д) Биљног и животињског света	1) Не	2) Да	3) Делимично

Који проблеми по вама представљају претњу вашој еколошкој безбедности: (означите звездицом *)

Отпад	
Индустријско загађење	
Осиромашени уранијум и еколошке последице бомбардовања 1999	
Квалитет пијаћих вода	
Ретка постројења за пречишћавање отпадних вода	
Не постојање по прописима уређене санитарне депоније за одлагање комуналног отпада	
Не постојање локације за безбедно трајно одлагање или ускладиштење опасног отпада	
Не постојање ниједног постројења за третман опасног отпада	
Систем прикупљана и рециклаже отпадних материја које имају употребну вредност није успостављен	
Црне еколошке тачке у индустријској зони - зоне у насељу са великим загађењем ваздуха	
Коришћење оловног бензина	
Коришћење лож уља и дизела са високим садржајем сумпора	
Термоелектране као загађивачи	
Загађење река органским материјама	
Уроженост шумских ресурса прекомерном експлоатацијом, бесправном сечом и шумским пожарима	
Недовољно контролисана експлоатација дивљих биљних и животињских врста	
Упишите оно што није поменуто, а код вас изазива еколошку небезбедност	

Шта је за вашу добробит најважније? (1 –најважније, ..., 5-најмање важно)	
Могућност задовољавања основних потреба	
Здравље	
Добри социјални контакти (пријатељства)	
Безбедност, сигурност, укључујући <i>еколошку безбедност</i>	
Слобода избора	

Да ли знате да ли у вашој ОПШТИНИ постоји ПОСЕБНА служба за заштиту животну средину?

1. Да, знам	2. Не
-------------	-------

Да ли је по вашим сазнањима у вашој општини, граду усвојена Локална стратегија одрживог развоја?

1. Да, знам	2. Не
-------------	-------

Да ли сте икада узели учешће давањем мишљења код изградње неког објекта у вашој општини?

1. Да	2. Не
-------	-------

Да ли познајете некога ко је узео учешће давањем мишљења код изградње неког објекта у вашој општини?

1. Да	2. Не
-------	-------

Да ли сматрате да сте информисани о стању животне средине у вашој општини?

1. Да	2. Не	3. Делимично
-------	-------	--------------

Да ли знате за неку активност у вашој општини/граду која има за циљ заштиту животне средине?

--

Да ли знате неку невладину организацију која се бави заштитом животне средине (ако знате наведите њен назив)?

a) У вашој општини/граду_____
b) У Србији_____
c) У свету_____

Шта радите са амбалажом од кућне хемије, пестицида и хербицида?

1. Остају у кући
2. Бацам их на сметлиште
3. Бацам их у реку или неко удаљено место
4. Нешто друго

Да ли се осећате еколошки безбедним?

1. Да 2. Не 3. Делимично

Еколошка безбедност је веома сложен процес супротстављања угрожавању из било ког извора, било које врсте и било које компоненте природне целине укључујући и људско друштво, при чему се остварује неки степен заштићености од опаности по егзистенцији, потребе и интересе људи и њихове природне околине.

Како процењујете степен ваше еколошке безбедности?

1. Као висок степен еколошке безбедности
2. Као задовољавајући степен еколошке безбедности
3. Као низак степен еколошке безбедности

ПРИЛОГ 2

Табела бр.1 Стамбене прилике испитаника Бабушнице и Мајданпека

Станујете у:		Бабушница (Б)	Мајданпек (М)	Σ
Кући у власништву	Ф	102	128	210
	%	56,4	43	48
Стану у власништву	Ф	5	82	87
	%	2,8	27,5	18,2
Код родитеља	Ф	61	55	116
	%	33,7	18,5	24,2
Подстанар	Ф	11	30	41
	%	6,1	10,1	8,6
Сустанар	Ф	2	3	5
	%	1,1	1	1
Укупно:	Ф	181	298	479
	%	100	100	100

Табела бр.2 Канализациона инфраструктура стамбених површина испитаника

Ваша стамбена површина има:		Б	М	Σ
Канализацију	Ф	156	246	402
	%	86,2	82,6	83,9
Септичку јаму	Ф	25	52	77
	%	13,8	17,4	16,1
Укупно:	Ф	181	298	479
	%	100	100	100

Табела бр.3 Начин загревања стамбених површина испитаника

Ваша стамбена површина има:		Б	М	Σ
Централно грејање	Ф	29	90	119
	%	16,0	30,2	24,8
Грејање на гас	Ф	2	3	5
	%	1,1	1,0	1
Грејање на дрва	Ф	137	185	322
	%	75,7	62,1	67,2
Грејање на угаљ	Ф	13	20	33
	%	7,2	6,7	6,9
Укупно:	Ф	181	298	479
	%	100	100	100

Табела бр.4 Поседовање интернета, фиксног телефона и кабловске телевизије

Ваша стамбена површина има:				
		Б	М	Σ
Интернет	Ф	61	112	173
	%	33,7	37,6	36,1
Фиксни телефон	Ф	169	263	432
	%	93,4	88,3	90,2
Кабловску телевизију	Ф	98	117	215
	%	54,1	39,3	44,9
Укупно:	Ф	181	298	479
	%	100	100	100

Табела бр.5 Начин провођења ванрадног времена

Бабушница	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Обављајући кућне послове	56,9	6,6	24,9	0,0	0,6	2,8	6,6	1,1	0,6
Читајући	27,6	6,6	51,4	0,0	1,7	0,6	3,9	4,4	0,0
Гледајући ТВ	3,3	11,6	9,9	0,6	2,8	2,2	19,9	45,9	1,1
У биоскопу, позоришту, на концерту	1,7	5,0	2,2	5,0	8,3	6,6	50,3	12,2	3,9
Шетајући	1,1	9,4	3,9	7,7	43,6	5,0	6,1	4,4	13,3
Посвећујем га хобију	0,6	34,8	1,1	17,1	2,2	6,6	0,0	27,1	2,8
У дружењу са пријатељима и рођацима	6,1	10,5	1,1	39,2	10,5	17,1	7,2	2,2	1,1
Обављајући додатне послове	0,6	7,7	1,1	8,3	26,0	42,5	2,2	5,0	0,6
Нешто друго	0,0	9,4	0,0	8,8	0,0	2,2	0,0	0,0	69,1
Мајданпек	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Обављајући кућне послове	39,3	6,4	26,2	0,0	3,4	3,0	14,8	5,7	1,3
Читајући	23,2	7,7	31,9	0,0	6,7	7,0	14,8	8,7	0,0
Гледајући ТВ	9,7	9,7	19,8	0,3	19,5	12,8	19,5	8,1	0,7
У биоскопу, позоришту, на концерту	7,0	9,1	7,7	1,3	21,8	18,1	19,1	15,1	0,7
Шетајући	8,4	12,8	7,0	1,0	19,8	14,8	17,4	11,4	7,4
Посвећујем га хобију	6,4	20,8	4,4	6,4	17,8	16,1	9,7	15,4	3,0
У дружењу са пријатељима и рођацима	4,4	25,8	1,7	17,8	8,1	14,4	3,7	21,1	3,0
Обављајући додатне послове	1,0	4,4	1,7	59,1	2,3	7,0	0,3	13,8	10,4
Нешто друго	0,7	3,0	0,0	14,4	0,7	5,7	1,3	0,7	73,5

Табела бр. 6 Начин провођења ванрадног времена (ранг 1) и задовољство квалитетом живота

Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?					
Општина	Начин провођења ванрадног времена (ранг 1)	Да	Не	Делимично	Σ
Бабушница	обављајући кућне послове	3,9%	63,1%	33,0%	100,0%
	читајући	0,0%	33,3%	66,7%	100,0%
	гледајући ТВ	13,3%	53,3%	33,3%	100,0%
	у биоскопу, позоришту, на концерту	0%	0%	0%	0%
	шетајући	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
	посвећујем га хобију	0,0%	20,0%	80,0%	100,0%
	у дружењу са пријатељима и рођацима	0,0%	16,7%	83,3%	100,0%
	обављајући додатне послове	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
	нешто друго	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
Мајданпек	обављајући кућне послове	15,4%	51,3%	33,3%	100,0%
	читајући	26,3%	15,8%	57,9%	100,0%
	гледајући ТВ	34,6%	33,3%	32,1%	100,0%
	у биоскопу, позоришту, на концерту	0%	0%	0%	0%
	шетајући	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
	посвећујем га хобију	33,3%	0,0%	66,7%	100,0%
	у дружењу са пријатељима и рођацима	40,9%	27,3%	31,8%	100,0%
	обављајући додатне послове	29,4%	47,1%	23,5%	100,0%
	нешто друго	75,0%	0,0%	25,0%	100,0%

Табела бр.7 Одлазак на одмор и задовољство квалитетом живота

Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?					
Општина	Одлазак на годишњи одмор	Да	Не	Делимично	Σ
Бабушница	Да	25,8%	48,4%	25,8%	100,0%
	Не	1,3%	54,0%	44,7%	100,0%
Мајданпек	Да	38,0%	10,9%	51,1%	100,0%
	Не	24,3%	48,5%	27,2%	100,0%

Табела бр.8 Процена здравственог стања испитаника Бабушнице и Мајданпека

Како процењујете ваше здравствено стање?		Б	М	Σ
Врло добро	Ф	29	33	62
	%	16	11,1	12,9
Добро	Ф	52	91	143
	%	28,7	30,5	29,8
Ни добро ни лоше	Ф	49	75	124
	%	27,1	25,2	25,9
Лоше	Ф	50	87	137
	%	27,6	29,2	28,6
Врло лоше	Ф	1	12	13
	%	0,6	4	2,7
Укупно:	Ф	181	298	479
	%	100	100	100

Табела бр.9 Задовољство начином живота

Да ли сте задовољни својим начином живота?	Б	М	Σ	
Да	Ф	20	85	105
	%	11	28,5	21,9
Не	Ф	74	110	184
	%	40,9	36,9	38,4
Делимично	Ф	87	103	190
	%	48,1	34,6	39,7
Укупно:	Ф	181	298	479
	%	100	100	100

Табела бр. 10. Пол и стамбене прилике у оквиру подузорака

Општина	Пол	Кући/стану у власништву	Станујете у:			Σ
			Код родитеља	Као подстанар	Као сустанар	
Бабушница	женски	63,7%	26,4%	7,7%	2,2%	100,0%
	мушки	54,4%	41,4%	4,4%	0,0%	100,0%
Мајданпек	женски	69,3%	19,3%	10,7%	0,7%	100,0%
	мушки	71,6%	17,6%	9,5%	1,4%	100,0%

Табела бр. 11 Пол и рангирање начина провођења ванраднoг времена по општинама

(у%)

Општина	Начин провођења ванраднoг времена	Пол	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Бабушница	обављајући кућне послове	Ж	62,6	4,4	23,1		0,0	4,4	4,4	0,0	1,1
		М	51,1	8,9	26,7		1,1	1,1	8,9	2,2	0,0
	читајући	Ж	29,7	11,0	48,4		0,0	1,1	3,3	3,3	
		М	25,6	2,2	54,4		3,3	0,0	4,4	5,6	
	гледајући ТВ	Ж	1,1	6,6	13,2	0,0	1,1	1,1	16,5	54,9	2,2
		М	5,6	16,7	6,7	1,1	4,4	3,3	23,3	36,7	0,0
	у биоскопу, позоришту, концерту	Ж	2,2	6,6	3,3	6,6	6,6	4,4	53,8	8,8	3,3
		М	1,1	3,3	1,1	3,3	10,0	8,9	46,7	15,6	4,4
	шегајући	Ж	1,1	12,1	4,4	12,1	34,1	6,6	6,6	4,4	12,1
		М	1,1	6,7	3,3	3,3	53,3	3,3	5,6	4,4	14,4
	посвећујем га хобију	Ж	1,1	36,3	0,0	14,3	3,3	7,7		29,7	1,1
		М	0,0	33,3	2,2	20,0	1,1	5,6		24,4	4,4
	у дружењу	Ж	2,2	9,9	1,1	38,5	14,3	16,5	11,0	2,2	1,1
		М	10,0	11,1	1,1	40,0	6,7	17,8	3,3	2,2	1,1
	обављајући додатне послове	Ж	1,1	6,6	2,2	8,8	25,3	44,0	1,1	2,2	1,1
		М	0,0	8,9	0,0	7,8	26,7	41,1	3,3	7,8	0,0
	нешто друго	Ж		14,3		7,7		2,2			72,5
		М		4,5		10,1		2,2			66,3
Мајданпек	обављајући кућне послове	Ж	54,7	5,3	16,7		3,4	2,0	18,9	6,8	2,0
		М	23,6	7,4	35,8		3,4	3,0	14,8	5,7	1,3
	читајући	Ж	20,0	11,3	33,3		6,0	5,3	12,7	11,3	
		М	26,4	4,1	30,4		7,4	8,8	16,9	6,1	
	гледајући ТВ	Ж	9,3	14,0	23,3	0,7	16,7	8,7	21,3	5,3	0,7
		М	10,1	5,4	16,2	0,0	22,3	16,9	17,6	10,8	0,7
	у биоскопу, позоришту, концерту	Ж	3,3	8,0	9,3	1,3	28,7	15,3	19,3	14,0	0,7
		М	10,8	10,1	6,1	1,4	14,9	20,9	18,9	16,2	0,7
	шегајући	Ж	6,0	11,3	8,7	0,7	19,3	16,0	18,7	10,0	9,3
		М	10,8	14,2	5,4	1,4	20,3	13,5	16,2	12,8	5,4
	посвећујем га хобију	Ж	5,3	22,0	4,7	6,0	16,7	18,0	12,0	13,3	2,0
		М	7,4	19,6	4,1	6,8	18,9	14,2	7,4	17,6	4,1
	у дружењу	Ж	0,7	19,3	3,3	20,0	7,3	16,0	4,0	26,7	2,7
		М	8,1	32,4	0,0	15,5	8,8	12,8	3,4	15,5	3,4
	обављајући додатне послове	Ж	0,0	4,7	0,7	55,3	2,0	9,3	0,7	14,7	12,7
		М	2,0	4,1	2,7	62,8	2,7	4,7	0,0	12,8	8,1
	нешто друго	Ж	0,7	3,3		16,0	0,7	6,0	2,0	0,0	71,3
		М	0,7	2,7		12,8	0,7	5,4	0,7	1,4	75,7

Табела бр. 12 Пол испитаника и особе са којима се друже по општинама

Са ким се најчешће дружите:							
Општина	Пол	Рођаци	Пријатељи	Колеге	Политички истомишљеници	Избегавам дружење	Σ
Бабушница	женски	28,6%	57,1%	8,8%		5,5%	100,0%
	мушки	14,4%	60,0%	24,4%		1,1%	100,0%
Мајданпек	женски	21,3%	60,7%	6,7%	0,7%	10,7%	100,0%
	мушки	15,5%	67,6%	7,4%	1,4%	8,1%	100,0%

Табела бр. 13 Пол и процена здравственог стања по општинама

Како процењујете Ваше здравствено стање?							
Општина	Пол	Врло добро	Добро	Ни добро ни лоше	Лоше	Врло лоше	Σ
Бабушница	женски	12,1%	23,1%	34,1%	29,7%	1,1%	100,0%
	мушки	20,0%	34,4%	20,0%	25,6%	0,0%	100,0%
Мајданпек	женски	8,0%	24,7%	21,3%	39,3%	6,7%	100,0%
	мушки	14,2%	36,5%	29,1%	18,9%	1,4%	100,0%

Табела бр. 14 Пол, процена здравственог стања и контрола здравља

Колико често контролишете Ваше здравље?						
Процена здравственог стања	Пол	Једном годишње	Два пута годишње	Свака три месеца	Не идем на контроле	Σ
Врло добро	женски	34,8%	13,0%	4,3%	47,8%	100,0%
	мушки	33,3%	7,7%	5,1%	53,8%	100,0%
Добро	женски	43,1%	13,8%	5,2%	37,9%	100,0%
	мушки	25,9%	9,4%	2,4%	62,4%	100,0%
Ни добро ни лоше	женски	31,7%	34,9%	14,3%	19,0%	100,0%
	мушки	16,4%	31,1%	9,8%	42,6%	100,0%
Лоше	женски	27,9%	26,7%	24,4%	20,9%	100,0%
	мушки	25,5%	29,4%	21,6%	23,5%	100,0%
Врло лоше	женски	45,5%	27,3%	18,2%	9,1%	100,0%
	мушки	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%

Табела бр. 15 Године живота и процена здравственог стања по општинама

Како процењујете Ваше здравствено стање							
Општина	Године живота	Врло добро	Добро	Ни добро ни лоше	Лоше	Врло лоше	Σ
Бабушница	18-29	28,6%	11,9%	28,6%	28,6%	2,4%	100,0%
	30-39	9,4%	25,0%	25,0%	40,6%	0,0%	100,0%

	40-49	13,6%	43,2%	25,0%	18,2%	0,0%	100,0%
	50-59	20,0%	43,3%	16,7%	20,0%	0,0%	100,0%
	60 и више	6,1%	21,2%	39,4%	33,3%	0,0%	100,0%
Мајданпек	18-29	19,1%	35,3%	17,6%	26,5%	1,5%	100,0%
	30-39	17,5%	36,8%	22,8%	22,8%	0,0%	100,0%
	40-49	6,7%	34,7%	21,3%	30,7%	6,7%	100,0%
	50-59	7,3%	21,8%	38,2%	23,6%	9,1%	100,0%
	60 и више	2,3%	18,6%	30,2%	46,5%	2,3%	100,0%

Табела бр.16 Стамбене прилике и образовање по општинама

Бабушница					
Степен образовања:	Станујете у:				
	кући/ стану у власништву	код родитеља	подстанарском стану	сустанар је	Σ
Без школе и непотпуна основна школа	90,0%	5,0%	5,0%	0,0%	100,0%
Основна школа	62,5%	35,7%	0,0%	1,8%	100,0%
Средња школа	52,9%	36,8%	9,2%	1,1%	100,0%
Виша школа	45,5%	45,5%	9,1%	0,0%	100,0%
Висока школа	42,9%	42,9%	14,3%	0,0%	100,0%
Мајданпек					
Степен образовања:	Станујете у:				
	кући/ стану у власништву	код родитеља	подстанарском стану	сустанар је	Σ
Без школе и непотпуна основна школа	82,5%	7,5%	10,0%	0,0%	100,0%
Основна школа	72,2%	18,2%	7,8%	1,3%	100,0%
Средња школа	66,2%	22,7%	10,4%	0,6%	100,0%
Виша школа	69,2%	23,1%	0,0%	7,7%	100,0%
Висока школа	71,4%	0,0%	28,6%	0,0%	100,0%

Бабушница: ($X^2 = 16,83$ (df=12), Sig. 0,072)

Мајданпек: ($X^2 = 21,19$ (df=12), Sig. 0,048)

Табела бр. 17 Степен образовања (1- без школе, 2- основна школа, 3- средња школа, 4- виша школа и 5- висока школа) и рангирање начина провођења ванраднoг времена по општинама (у%)

Општина	Начин провођења ванраднoг времена	Школа	1	2	3	4	5	6	7	8	9
			Баб уш ни ца	обављајући кућне	1	75,0	10,0	5,0	0,0	0,0	10,0
		2	60,7	10,7	21,4	0,0	0,0	0,0	3,6	3,6	0,0

		3	50,6	3,4	32,2	0,0	1,1	2,3	10,3	0,0	0,0
		4	45,5	0,0	36,4	0,0	0,0	9,1	0,0	0,0	9,1
		5	71,4	14,3	0,0	0,0	0,0	0,0	14,3	0,0	0,0
	читајући	1	5,0	15,0	75,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,0	0,0
		2	25,0	5,4	62,5	0,0	1,8	0,0	1,8	3,6	0,0
		3	31,0	6,9	41,4	0,0	2,3	0,0	6,9	3,4	0,0
		4	54,5	0,0	18,2	0,0	0,0	9,1	0,0	18,2	0,0
		5	28,6	0,0	71,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	гледајући ТВ	1	0,0	0,0	10,0	0,0	0,0	0,0	25,0	60,0	0,0
		2	3,6	8,9	5,4	0,0	3,6	3,6	28,6	44,6	0,0
		3	3,4	14,9	12,6	1,1	3,4	2,3	12,6	43,7	2,3
		4	0,0	9,1	18,2	0,0	0,0	0,0	36,4	36,4	0,0
		5	14,3	28,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	57,1	0,0
	у биоскопу, позоришту, концерту	1	0,0	10,0	0,0	5,0	10,0	5,0	40,0	20,0	0,0
		2	1,8	1,8	3,6	1,8	7,1	12,5	55,4	10,7	3,6
		3	1,1	5,7	1,1	6,9	10,3	4,6	49,4	10,3	5,7
		4	9,1	9,1	0,0	0,0	0,0	0,0	54,5	18,2	0,0
		5	0,0	0,0	14,3	14,3	0,0	0,0	42,9	14,3	0,0
	шетајући	1	0,0	15,0	10,0	5,0	30,0	0,0	5,0	0,0	25,0
		2	0,0	7,1	3,6	10,7	39,3	8,9	3,6	7,1	16,1
		3	1,1	8,0	3,4	8,0	48,3	3,4	9,2	1,1	10,3
		4	0,0	18,2	0,0	0,0	54,5	9,1	0,0	18,2	0,0
		5	0,0	18,2	0,0	0,0	54,5	9,1	0,0	18,2	0,0
	посвећујем га хобију	1	5,0	30,0	0,0	15,0	0,0	10,0	0,0	15,0	0,0
		2	0,0	39,3	1,8	10,7	0,0	5,4	0,0	32,1	3,6
		3	0,0	33,3	1,1	14,9	3,4	8,0	0,0	29,9	3,4
		4	0,0	27,3	0,0	63,6	9,1	0,0	0,0	0,0	0,0
		5	0,0	42,9	0,0	28,6	0,0	0,0	0,0	28,6	0,0
	у дружењу	1	5,0	0,0	0,0	45,0	15,0	15,0	0,0	10,0	0,0
		2	7,1	7,1	1,8	35,7	10,7	21,4	8,9	1,8	0,0
		3	6,9	11,5	1,1	42,5	6,9	16,1	6,9	1,1	2,3
		4	0,0	36,4	0,0	27,3	27,3	9,1	0,0	0,0	0,0
		5	0,0	14,3	0,0	28,6	14,3	14,3	28,6	0,0	0,0
	обављајући додатне послове	1	0,0	10,0	0,0	10,0	30,0	25,0	5,0	0,0	0,0
		2	1,8	10,7	1,8	8,9	33,9	35,7	3,6	1,8	0,0
		3	0,0	4,6	0,0	8,0	21,8	47,1	1,1	9,2	1,1
		4	0,0	18,2	9,1	9,1	18,2	45,5	0,0	0,0	0,0
		5	0,0	0,0	0,0	0,0	14,3	85,7	0,0	0,0	0,0
	нешто друго	1	0,0	0,0	0,0	15,0	0,0	0,0	0,0	0,0	65,0
		2	0,0	3,6	0,0	8,9	0,0	0,0	0,0	0,0	75,0
		3	0,0	16,3	0,0	0,7	0,0	4,7	0,0	0,0	65,1
		4	0,0	0,0	0,0	9,1	0,0	0,0	0,0	0,0	81,8
		5	0,0	14,3	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	0,0	71,4
Општина	Начин провођења ванрадног времена	Школа	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Мајданпек	обављајући кућне послове	1	50,0	0,0	37,5	0,0	0,0	0,0	7,5	5,0	0,0
		2	49,4	2,6	24,7	0,0	1,3	0,0	11,7	10,4	0,0
		3	33,8	7,8	26,0	0,0	3,9	3,9	18,2	3,9	2,6
		4	15,4	23,1	15,4	0,0	7,7	7,7	23,1	7,7	0,0
		5	35,7	14,3	14,3	0,0	14,3	14,3	7,1	0,0	0,0
	читајући	1	27,5	2,5	32,5	0,0	12,5	2,5	10,0	12,5	0,0
		2	28,6	3,9	33,8	0,0	3,9	7,8	9,1	13,0	0,0
		3	21,4	10,4	31,8	0,0	5,2	7,1	17,5	6,5	0,0
		4	7,7	7,7	23,1	0,0	15,4	15,4	23,1	7,7	0,0
		5	14,3	14,3	28,6	0,0	14,3	7,1	21,4	0,0	0,0
	гледајући ТВ	1	0,0	5,0	12,5	2,5	22,5	20,0	30,0	7,5	0,0
		2	7,8	3,9	20,8	0,0	23,4	7,8	20,8	14,3	1,3
		3	11,0	12,3	20,1	0,0	16,9	13,6	19,5	5,8	0,6
4		30,8	15,4	15,4	0,0	23,1	7,7	0,0	7,7	0,0	

у биоскопу, позоришту, концерту	5	14,3	21,4	35,7	0,0	14,3	14,3	0,0	0,0	0,0
	1	5,0	5,0	5,0	0,0	20,0	20,0	17,5	27,5	0,0
	2	7,8	3,9	7,8	1,3	22,1	18,2	23,4	15,6	0,0
	3	7,8	11,0	6,5	1,9	22,7	19,5	16,9	12,3	1,3
	4	0,0	23,1	23,1	0,0	15,4	7,7	15,4	15,4	0,0
шегајући	5	7,1	14,3	14,3	0,0	21,4	7,1	28,6	7,1	0,0
	1	7,5%	12,5	7,5	0,0	17,5	15,0	22,5	7,5	10,0
	2	3,9	11,7	3,9	1,3	16,9	18,2	22,1	10,4	11,7
	3	9,7	13,6	8,4	0,6	22,7	12,3	13,6	14,3	4,5
	4	7,7	7,7	15,4	7,7	15,4	7,7	15,4	7,7	15,4
посвећујем га хобију	5	21,4	14,3	0,0	0,0	14,3	28,6	21,4	0,0	0,0
	1	2,5	25,0	5,0	5,0	20,0	5,0	12,5	25,0	0,0
	2	1,3	23,4	5,2	1,3	22,1	19,5	6,5	16,9	3,9
	3	9,1	20,1	4,5	6,5	16,9	15,6	11,0	12,3	3,9
	4	23,1	7,7	0,0	15,4	7,7	38,5	0,0	7,7	0,0
у дружењу	5	0,0	14,3	0,0	28,6	7,1	14,3	14,3	21,4	0,0
	1	5,0	45,0	0,0	17,5	2,5	17,5	5,0	5,0	2,5
	2	0,0	41,6	2,6	15,6	7,8	10,4	5,2	13,0	3,9
	3	5,2	16,2	1,9	18,2	8,4	16,2	2,6	28,6	2,6
	4	15,4	7,7	0,0	30,8	15,4	7,7	7,7	15,4	0,0
обављајући додатне послове	5	7,1	7,1	0,0	14,3	14,3	14,3	0,0	35,7	7,1
	1	2,5	2,5	0,0	67,5	5,0	12,5	0,0	7,5	2,5
	2	0,0	6,5	2,6	70,1	1,3	6,5	1,3	6,5	5,2
	3	1,3	3,9	0,6	54,5	2,6	7,1	0,0	15,6	14,3
	4	0,0	7,7	7,7	46,2	0,0	0,0	0,0	30,8	7,7
нешто друго	5	0,0	0,0	7,1	35,7	0,0	0,0	0,0	35,7	21,4
	1	0,0	0,0	0,0	7,5	0,0	7,5	0,0	0,0	85,0
	2	1,3	2,6	0,0	10,4	0,0	11,7	0,0	0,0	74,0
	3	0,6	4,5	0,0	18,8	1,3	2,6	0,6	1,3	70,1
	4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	7,7	15,4	0,0	76,9
	5	0,0	0,0	0,0	21,4	0,0	0,0	7,1	0,0	71,4

Табела бр. 18 Степен образовања и контрола здравља испитаника по општинама

Општина	Школа	Колико често контролишете ваше здравље?				Σ
		Једном годишње	Два пута годишње	Свака три месеца	Не идем на контроле	
Бабушница	Без школе	15,0%	15,0%	5,0%	65,0%	100,0%
	Основна школа	33,9%	7,1%	12,5%	46,4%	100,0%
	Средња школа	34,5%	20,7%	4,6%	40,2%	100,0%
	Виша школа	9,1%	18,2%	36,4%	36,4%	100,0%
	Висока школа	42,9%	28,6%	14,3%	14,3%	100,0%
Мајданпек	Без школе	22,5%	27,5%	27,5%	22,5%	100,0%
	Основна школа	7,8%	42,9%	16,9%	32,5%	100,0%
	Средња школа	36,4%	14,3%	10,4%	39,0%	100,0%
	Виша школа	53,8%	38,5%	0,0%	7,7%	100,0%
	Висока школа	42,9%	28,6%	14,3%	14,3%	100,0%

Табела бр.19 Степен образовања и задовољство квалитетом живота испитаника по општинама

Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?					
Општина	Школа	Да	Не	Делимично	Σ
Бабушница	Без школе	0,0%	50,0%	50,0%	100,0%
	Основна школа	0,0%	48,2%	51,8%	100,0%
	Средња школа	6,9%	58,6%	34,5%	100,0%
	Виша школа	27,3%	27,3%	45,5%	100,0%
	Висока школа	14,3%	71,4%	14,3%	100,0%
Мајданпек	Без школе	22,5%	62,5%	15,0%	100,0%
	Основна школа	28,6%	63,6%	7,8%	100,0%
	Средња школа	26,6%	20,1%	53,2%	100,0%
	Виша школа	46,2%	23,1%	30,8%	100,0%
	Висока школа	50,0%	14,3%	35,7%	100,0%

Табела бр.20 Запосленост и дружење испитаника по општинама

Бабушница						
Са ким се најчешће дружите?						
Да ли сте запослени?	Рођаци ма	Пријатељима	Колегама	Политичким истомишљеницима	Избегавам дружење	Σ
Да, на неодређено	9,8%	60,8%	25,5%	0,0%	3,9%	100,0%
Да, на одређено	9,4%	53,1%	37,5%	0,0%	0,0%	100,0%
Не	33,7%	57,8%	6,0%	0,0%	2,4%	100,0%
Не, али радим на црно	20,0%	66,7%	0,0%	0,0%	13,3%	100,0%
Мајданпек						
Са ким се најчешће дружите?						
Да ли сте запослени?	Рођаци ма	Пријатељима	Колегама	Политичким истомишљеницима	Избегавам дружење	Σ
Да, на неодређено	13,5%	65,6%	10,4%	1,0%	9,4%	100,0%
Да, на одређено	11,5%	69,2%	12,8%	0,0%	6,4%	100,0%
Не	23,7%	62,9%	0,0%	1,0%	12,4%	100,0%
Не, али радим на црно	37,0%	48,1%	3,7%	3,7%	7,4%	100,0%

Табела бр.21 Процена здравственог стања и запосленост по општинама

Бабушница						
Како процењујете ваше здравствено стање?						
Да ли сте запослени?	Врло добро	Добро	Ни добро ни лоше	Лоше	Веома лоше	Σ
Да, на неодређено	15,7%	31,4%	21,6%	31,4%	0,0%	100,0%
Да, на	18,8%	31,2%	31,2%	15,6%	3,1%	100,0%

одређено						
Не	14,5%	24,1%	30,1%	31,3%	0,0%	100,0%
Не, али радим на црно	20,0%	40,0%	20,0%	20,0%	0,0%	100,0%
Мајданпек						
Како процењујете ваше здравствено стање?						
Да ли сте запослени?	Врло добро	Добро	Ни добро ни лоше	Лоше	Веома лоше	Σ
Да, на неодређено	17,7%	34,4%	19,8%	24,0%	4,2%	100,0%
Да, на одређено	10,3%	43,6%	26,9%	14,1%	5,1%	100,0%
Не	6,2%	16,5%	25,8%	47,4%	4,1%	100,0%
Не, али радим на црно	7,4%	29,6%	37,0%	25,9%	0,0%	100,0%

Табела бр. 22 Запосленост испитаника и перцепција социјалне безбедности по општинама

Бабушница				
Да ли се осећате социјално безбедним?				
Да ли сте запослени?	Да	Не	Делимично	Σ
Да, на неодређено	21,6%	27,5%	51,0%	100,0%
Да, на одређено	15,6%	50,0%	34,4%	100,0%
Не	3,6%	81,9%	14,5%	100,0%
Не, али радим на црно	0,0%	46,7%	53,3%	100,0%
Мајданпек				
Да ли се осећате социјално безбедним?				
Да ли сте запослени?	Да	Не	Делимично	Σ
Да, на неодређено	11,5%	22,9%	65,6%	100,0%
Да, на одређено	3,8%	41,0%	55,1%	100,0%
Не	2,1%	69,1%	28,9%	100,0%
Не, али радим на црно	0,0%	66,7%	33,3%	100,0%

Табела бр. 23 Висина просечних зарада према броју чланова домаћинства по општинама

Бабушница							
Колико чланова броји ваше домаћинство?							
Колики су ваши приходи по члану домаћинства у последњих 6 месеци?	Једног	Два	Три	Четири	Пет	Шест и више	Σ
До 4 000 дин.	2,8%	4,2%	26,4%	38,9%	20,8%	6,9%	100,0%
4 001-8 000 дин.	2,1%	16,7%	22,9%	33,3%	16,7%	8,3%	100,0%
8 001-12 000 дин.	12,5%	4,2%	33,3%	20,8%	20,8%	8,3%	100,0%
12 001-16 000 дин.	0,0%	8,3%	33,3%	50,0%	8,3%	0,0%	100,0%
16 001-24 000 дин.	12,5%	6,2%	37,5%	37,5%	6,2%	0,0%	100,0%
24 001-32 000 дин.	11,1%	22,2%	33,3%	11,1%	22,2%	0,0%	100,0%
32 001-64 000 дин.	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Више од 64 000 дин.	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

Мајданпек		Колико чланова броји ваше домаћинство?					
Колики су ваши приходи по члану домаћинства у последњих 6 месеци?	Једног	Два	Три	Четири	Пет	Шест и више	Σ
До 4 000 дин.	1,6%	12,7%	15,9%	39,7%	14,3%	15,9%	100,0%
4 001-8 000 дин.	1,7%	23,3%	26,7%	33,3%	8,3%	6,7%	100,0%
8 001-12 000 дин.	7,7%	13,5%	19,2%	50,0%	7,7%	1,9%	100,0%
12 001-16 000 дин.	12,5%	15,6%	28,1%	34,4%	6,2%	3,1%	100,0%
16 001-24 000 дин.	3,8%	20,8%	20,8%	43,4%	7,5%	3,8%	100,0%
24 001-32 000 дин.	8,3%	12,5%	16,7%	41,7%	16,7%	4,2%	100,0%
32 001-64 000 дин.	30,8%	30,8%	0,0%	23,1%	15,4%	0,0%	100,0%
Више од 64 000 дин.	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%

Табела бр.24 Висина прихода по члану домаћинства и осећај социјалне безбедности испитаника по општинама

Бабушница		Да ли се осећате социјално безбедним?		
Колики су ваши приходи по члану домаћинства у последњих 6 месеци?	Да	Не	Делимично	Σ
До 4000 дин	1,4%	58,3%	40,3%	100,0%
4001-8000	2,1%	66,7%	31,2%	100,0%
8001-12000	4,2%	66,7%	29,2%	100,0%
12001-16000	25,0%	50,0%	25,0%	100,0%
16001-24000	43,8%	43,8%	12,5%	100,0%
24001-32000	66,7%	22,2%	11,1%	100,0%
32001-64000	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Више од 64 000 дин.	0,0%	0,0%	100%	0,0%

Мајданпек		Да ли се осећате социјално безбедним?		
Колики су ваши приходи по члану домаћинства у последњих 6 месеци?	Да	Не	Делимично	Σ
До 4000 дин	0,0%	88,9%	11,1%	100,0%
4001-8000	3,3%	56,7%	40,0%	100,0%
8001-12000	1,9%	38,5%	59,6%	100,0%
12001-16000	0,0%	53,1%	46,9%	100,0%
16001-24000	1,9%	13,2%	84,9%	100,0%
24001-32000	29,2%	4,2%	66,7%	100,0%
32001-64000	38,5%	30,8%	30,8%	100,0%
Више од 64 000 дин.	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%

Табела бр.25 Процена степена квалитета живота и социјална безбедност по општинама

Бабушница		Како процењујете ваш степен квалитета живота?			
Да ли се осећате социјално безбедним?	Висок	Задовољавајући	Низак	Σ	
Да	21,1%	42,1%	36,8%	100,0%	
Не	2,9%	29,5%	67,6%	100,0%	
Делимично	0,0%	57,9%	42,1%	100,0%	
Мајданпек		Како процењујете ваш степен квалитета живота?			
Да ли се осећате социјално безбедним?	Висок	Задовољавајући	Низак	Σ	
Да	75,0%	12,5%	12,5%	100,0%	
Не	4,3%	35,3%	60,4%	100,0%	
Делимично	46,9%	9,8%	43,4%	100,0%	

Табела бр. 26 Пол и радни статус испитаника по општинама

Бабушница		Да ли сте запослени?			
Пол испитаника:	Да, на неодређено	Да, на одређено	Не	Не, али радим на црно	Σ
Жене	16,5%	8,8%	72,5%	2,2%	100,0%
Мушкарци	40,0%	26,7%	18,9%	14,4%	100,0%
Мајданпек		Да ли сте запослени?			
Пол испитаника:	Да, на неодређено	Да, на одређено	Не	Не, али радим на црно	Σ
Жене	30,0%	22,0%	42,0%	6,0%	100,0%
Мушкарци	34,5%	30,4%	23,0%	12,2%	100,0%

Табела бр. 27 Године живота и укљученост у фонд здравственог и пензионог осигурања на нивоу целокупног узорка

Да ли вам, ваш послодавац, уплаћује здравствено и пензионо осигурање?					
Године живота	Да	Само здравствено	Само пензионо	Не	Σ
18-29	48,2%	0,9%	0,0%	50,9%	100,0%
30-39	70,8%	3,4%	0,0%	25,8%	100,0%
40-49	64,7%	3,4%	0,8%	31,1%	100,0%
50-59	62,4%	0,0%	2,4%	35,3%	100,0%
60 и више	42,1%	5,3%	9,2%	43,4%	100,0%

Табела бр.28 Године живота и висина просечне зараде по општинама

Бабушница		Колико ви лично просечно зарадите током једног месеца, узимајући у обзир све ваше приходе?							
Године живота	До 4000 дин	4001-8000	8001-12000	12001-16000	16001-24000	24001-32000	32001-64000	Више од 64 000 дин.	Σ
18-29	40,5%	9,5%	31,0%	9,5%	4,8%	2,4%	2,4%	0,0%	100,0%
30-39	18,8%	6,2%	3,1%	15,6%	18,8%	9,4%	25,0%	3,1%	100,0%
40-49	13,6%	9,1%	11,4%	27,3%	27,3%	6,8%	2,3%	2,3%	100,0%
50-59	13,3%	26,7%	20,0%	20,0%	16,7%	0,0%	0,0%	3,3%	100,0%
60 и више	9,1%	18,2%	24,2%	30,3%	12,1%	3,0%	3,0%	0,0%	100,0%
Мајданпек		Колико ви лично просечно зарадите током једног месеца, узимајући у обзир све ваше приходе?							
Године живота	До 4000 дин	4001-8000	8001-12000	12001-16000	16001-24000	24001-32000	32001-64000	Више од 64 000 дин.	Σ
18-29	13,2%	2,9%	10,3%	11,8%	22,1%	17,6%	19,1%	2,9%	100,0%
30-39	7,0%	14,0%	8,8%	5,3%	15,8%	33,3%	15,8%	0,0%	100,0%
40-49	12,0%	12,0%	16,0%	12,0%	14,7%	25,3%	6,7%	1,3%	100,0%
50-59	7,3%	21,8%	20,0%	10,9%	10,9%	21,8%	3,6%	3,6%	100,0%
60 и више	2,3%	4,7%	41,9%	30,2%	16,3%	2,3%	0,0%	2,3%	100,0%

Табела бр.29 Степен образовања и висина просечних зарада испитаника по општинама

Бабушница		Колико ви лично просечно зарадите током једног месеца, узимајући у обзир све ваше приходе?							
Степен образовања:	До 4 000 дин.	4 001-8 000	8 001-12 000	12 001-16 000	16 001-24 000	24 001-32 000	32 001-64 000	Више од 64 000	Σ
Без школе и непотпуна основна школа	5,0%	20,0%	25,0%	40,0%	5,0%	5,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Основна школа	19,6%	19,6%	21,4%	25,0%	12,5%	0,0%	1,8%	0,0%	100,0%
Средња школа	24,1%	6,9%	18,4%	16,1%	23,0%	5,7%	5,7%	0,0%	100,0%
Виша школа	9,1%	18,2%	0,0%	9,1%	9,1%	9,1%	27,3%	18,2%	100,0%
Висока школа	28,6%	14,3%	0,0%	0,0%	0,0%	14,3%	28,6%	14,3%	100,0%

Мајданпек	Колико ви лично просечно зарадите током једног месеца, узимајући у обзир све ваше приходе?								
	До 4 000 дин.	4 001-8 000	8 001-12 000	12 001-16 000	16 001-24 000	24 001-32 000	32 001-64 000	Више од 64 000	Σ
Степен образовања:									
Без школе и непотпуна основна школа	7,5%	30,0%	42,5%	15,0%	2,5%	0,0%	2,5%	0,0%	100,0%
Основна школа	18,2%	15,6%	35,1%	16,9%	7,8%	3,9%	2,6%	0,0%	100,0%
Средња школа	5,2%	5,2%	5,8%	13,0%	26,0%	35,1%	8,4%	1,3%	100,0%
Виша школа	15,4%	7,7%	0,0%	0,0%	7,7%	23,1%	38,5%	7,7%	100,0%
Висока школа	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	21,4%	57,1%	21,4%	100,0%

Табела бр.30 Степен образовања испитаника и њихова субјективна процена финансијске ситуације по општинама

Бабушница	Која тврдња најбоље одсликава вашу тренутну финансијску ситуацију:			
	Често немамо довољно ни за основне потребе као сто су храна и стан	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не можемо да приуштимо ништа вредније	Имамо довољно новца за удобан живот	Σ
Без школе и непотпуна основна школа	5,0%	35,0%	60,0%	100,0%
Основна школа	1,8%	46,4%	51,8%	100,0%
Средња школа	10,3%	71,3%	18,4%	100,0%
Виша школа	36,4%	63,6%	0,0%	100,0%
Висока школа	57,1%	42,9%	0,0%	100,0%
Мајданпек	Која тврдња најбоље одсликава вашу тренутну финансијску ситуацију:			
Степен образовања	Често немамо довољно ни за основне потребе као сто су храна и стан	Успевамо да задовољимо основне потребе, али не можемо да приуштимо ништа вредније	Имамо довољно новца за удобан живот	Σ
Без школе и непотпуна основна школа	0,0%	77,5%	22,5%	100,0%
Основна школа	0,0%	67,5%	32,5%	100,0%
Средња школа	5,2%	31,8%	63,0%	100,0%
Виша школа	15,4%	30,8%	53,8%	100,0%
Висока школа	42,9%	21,4%	35,7%	100,0%

Табела бр.31 Квалитет воде и еколошка безбедност по општинама

Бабушница		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет воде у вашој општини?	Да	Не	Делимично	Σ	
Не	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%	
Да	3,8%	76,9%	19,2%	100,0%	
Делимично	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%	
Мајданпек		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет воде у вашој општини?	Да	Не	Делимично	Σ	
Не	82,0%	18,0%	0,0%	100,0%	
Да	1,3%	92,1%	6,6%	100,0%	
Делимично	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%	

Табела бр.32 Квалитет ваздуха и процена еколошке безбедности по општинама

Бабушница		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет ваздуха у вашој општини?	Да	Не	Делимично	Σ	
Не	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%	
Да	0,0%	78,4%	21,6%	100,0%	
Делимично	0,0%	78,4%	21,6%	100,0%	
Мајданпек		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет ваздуха у вашој општини?	Да	Не	Делимично	Σ	
Не	98,1%	1,9%	0,0%	100,0%	
Да	12,6%	81,1%	6,3%	100,0%	
Делимично	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%	

Табела бр.33 Квалитет земљишта и процена еколошке безбедности по општинама

Бабушница		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет земљишта у вашој општини?	Да	Не	Делимично	Σ	
Не	75,7%	7,2%	17,1%	100,0%	
Да	14,7%	82,4%	2,9%	100,0%	
Делимично	5,6%	11,1%	83,3%	100,0%	
Мајданпек		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет земљишта у вашој општини?	Да	Не	Делимично	Σ	
Не	44,9%	34,7%	20,4%	100,0%	
Да	26,2%	68,7%	5,1%	100,0%	
Делимично	3,7%	7,4%	88,9%	100,0%	

Табела бр.34 Квалитет биодиверзитета и процена еколошке безбедности по општинама

Бабушница		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет биодиверзитета у вашој општини?		Да	Не	Делимично	Σ
Не		73,3%	8,3%	18,3%	100,0%
Да		6,7%	93,3%	0,0%	100,0%
Делимично		3,2%	6,5%	90,3%	100,0%
Мајданпек		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет биодиверзитета у вашој општини?		Да	Не	Делимично	Σ
Не		59,3%	22,0%	18,6%	100,0%
Да		4,3%	95,7%	0,0%	100,0%
Делимично		1,2%	45,3%	53,5%	100,0%

Табела бр.35 Еколошка безбедности и информисаност испитаника о постојању службе за заштиту животне средине у њиховој општини

Бабушница		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли знате, да ли у вашој општини постоји посебна служба за заштиту животне средине?		Да	Не	Делимично	Σ
Да, знам		13,6%	54,5%	31,8%	100,0%
Не		55,3%	17,6%	27,0%	100,0%
Мајданпек		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли знате, да ли у вашој општини постоји посебна служба за заштиту животне средине?		Да	Не	Делимично	Σ
Да, знам		20,2%	62,4%	17,4%	100,0%
Не		28,0%	46,0%	25,9%	100,0%

Табела бр.36 Еколошка безбедности и информисаност о усвајању Локалних стратегија одрживог развоја у општинама

Бабушница		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли је по вашем сазнању у вашој општини, граду усвојена Локална стратегија одрживог развоја?		Да	Не	Делимично	Σ
Да, знам		5,9%	58,8%	35,3%	100,0%
Не		54,9%	18,3%	26,8%	100,0%
Мајданпек		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли је по вашем сазнању у вашој општини, граду усвојена Локална стратегија одрживог развоја?		Да	Не	Делимично	Σ
Да, знам		17,1%	69,5%	13,3%	100,0%
Не		29,5%	42,5%	28,0%	100,0%

Табела бр.37 Степен информисаности и процена еколошке безбедности
испитаника по општинама

Бабушница		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли сматрате да сте информисани о стању животне средине у вашој општини?	Да	Не	Делимично	Σ	
Да	29,2%	50,0%	20,8%	100,0%	
Не	50,7%	19,0%	30,3%	100,0%	
Делимично	80,0%	6,7%	13,3%	100,0%	
Мајданпек		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли сматрате да сте информисани о стању животне средине у вашој општини?	Да	Не	Делимично	Σ	
Да	19,0%	57,9%	23,0%	100,0%	
Не	33,9%	44,1%	22,0%	100,0%	
Делимично	17,8%	57,8%	24,4%	100,0%	

Табела бр.38 Задовољство квалитетом живота и еколошка безбедност испитаника
по општинама

Бабушница		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?	Да	Не	Делимично	Σ	
Да	10,0%	40,0%	50,0%	100,0%	
Не	58,3%	19,8%	21,9%	100,0%	
Делимично	45,3%	22,7%	32,0%	100,0%	
Мајданпек		Да ли се осећате еколошки безбедним			
Да ли сте задовољни својим квалитетом живота?	Да	Не	Делимично	Σ	
Да	29,4%	41,2%	29,4%	100,0%	
Не	28,2%	51,8%	20,0%	100,0%	
Делимично	18,4%	61,2%	20,4%	100,0%	

Табела бр.39 Образовање и процена угрожености квалитета ваздуха

Бабушница		Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет ваздуха у вашој општини?		
Степен образовања:	Не	Да	Делимично	Σ
Без школе	45,0%	40,0%	15,0%	100,0%
Основна	53,6%	33,9%	12,5%	100,0%
Средња	57,5%	13,8%	28,7%	100,0%
Виша	18,2%	72,7%	9,1%	100,0%
Висока	0,0%	57,1%	42,9%	100,0%

Мајданпек

Да ли је по вашем мишљењу, угрожен квалитет ваздуха у
вашој општини?

Степен образовања:	Не	Да	Делимично	Σ
Без школе	15,0%	65,0%	20,0%	100,0%
Основна	20,8%	63,6%	15,6%	100,0%
Средња	17,5%	61,7%	20,8%	100,0%
Виша	7,7%	69,2%	23,1%	100,0%
Висока	14,3%	78,6%	7,1%	100,0%

БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Ивана Илић-Крстић је рођена 30. новембра 1981. године у Врању. Основну школу „Радоје Домановић“ и друштвено-језички смер гимназије „Бора Станковић“ у Врању у Врању, завршила је са одличним успехом. Филозофски факултет у Нишу уписује школске 2000/2001. и дипломира марта 2005. године на групи за социологију са просечном оценом 9,16 чиме стиче назив дипломирани социолог. Последипломске студије на Факултету заштите на раду у Нишу, смер Заштита животне средине, уписала је школске 2005/2006. године. Током студија остварила је просечну оцену 10. Магистарску тезу под називом „*Сиромаштво у Републици Србији и одрживи развој*“ одбранила је на Факултету заштите на раду у Нишу 5. фебруара 2010. године, под менторством др Весне Милтојевић, ванр. проф. и стекла академски назив магистра наука заштите животне средине. Тема за израду докторске дисертације под називом: „Социјално-еколошка безбедност, одрживи развој и квалитет живота“ одобрена је 2010. године (одлука бр. 8/18-01-006 од 13. 10. 2010. године).

Мр Ивана Илић-Крстић је у периоду од 2006. до 2008. као студент последипломских студија и стипендиста Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије волонтирала на предметима Социјална екологија, Социологија заштите на раду и Социологија на Факултету заштите на раду у Нишу. Године 2008. бирана је у звање сарадника у настави на истом факултету за ужу област Друштвено-хуманистичке науке у заштити радне и животне средине и изводила вежбе из предмета Социологија и основи безбедности, Социјална екологија, Социологија заштите на раду. У звање асистента за ужу област Друштвено-хуманистичке науке у заштити радне и животне средине изабрана је 2010. године. Од избора у ово звање била је ангажована за извођење вежби на предметима: Социологија и основи безбедности, Социологија, Социјална екологија, Социологија заштите на раду, Одрживи развој, Политика заштите животне средине, Локални одрживи развој и Информисање и односи са јавношћу.

Мр Ивана Илић-Крстић је још током основних и последипломских студија учествовала у неколико пројеката: *Конфликти у мултинационалном подручју: Бујановац, Прешево, Медвеђа*. CHF International, Цара Душана 12, 17 000 Врање, Србија. Студент на летњој пракси од 10. 7. 2004. до 25. 8. 2004, члан тима који се бавио проблематиком међу етничких односа на југу Србије; Истраживачки пројекти: " *Значај*

степен информисаности грађана Ниша, за укључивање у еколошке акције", "Степен квалитета радне средине у нишким радним организацијама, и спремност запослених да промене радну организацију". Пројекти су емпиријског карактера, реализовани у периоду од 4. 4. 2006. до 26. 5. 2006, анкетирањем испитаника од стране студената треће године Факултетеа заштите на раду у Нишу. Сарадник за обраду података у SPSS програму; *Стратегија деловања синдиката у Централној и Источној Европи и Србији у процесу транзиције*, Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије (Пројекат бр.1319), Пројекат реализовао Филозофски факултет у Нишу – Институт за социологију. Сарадник за прикупљање и обраду емпиријских података; *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014Д). Пројекат реализује Филозофски факултет у Нишу – Институт за социологију, а финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије. Руководилац пројекта др Љубиша Митровић. У периоду (2006-2008), ангажована као сарадник; стипендиста Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије. Тренутно је ангажована на пројекту: *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство за науку и технолошки развој, као члан истраживачког тима.

Рецензирала је неколико радова, била ментор студенту Весни Здравковић, која је узела учешће на првом међународном студентском конгресу. Одржала је три предавања по позиву Др Драгољуба Б. Ђорђевића ред. проф. Машинског факултета у Нишу, студентима основних и мастер студија Машинског факултета у Нишу.

Члан је *Српског социолошког друштва* од 2012. године.

Кандидаткиња је објавила 2 рада са импак фактором категорије M23, 2 рада у часописима међународног значаја верификовани посебном одлуком, 6 радова у водећим часописима националног значаја, 2 рада у научним часописима, 5 радова у зборницима међународног значаја штампаних у целини, 5 радова у зборницима са скупова међународног значаја штампаних у изводу, 8 радова са скупова националног значаја штампаних у целини, 3 рада са скупова националног значаја штампаних у изводу, 7 радова у тематским зборницима водећег националног значаја, 6 радова у тематским зборницима националног значаја и била је један од приређивача тематског

зборника водећег националног значаја *Старији људи у пограничју источне и југоисточне Србије*.

На основу изнетих резултата рада, укупан коефицијент компетенције кандидата је М 65,6.

1. Miltojević, V., Ilić Krstić, I. & Živković, S. (2012). Ecological Culture of Agricultural Producers – Case Study in Serbia and Bulgaria. *Tarım Bilimleri Dergisi- Journal of Agricultural Sciences*, 18(4), 315-328; ISSN 1300-7580
2. Ilić-Krstić, I. i Miltojević, V. (2012). Ekološka bezbednost i održivi razvoj u pograničnim opština istočne i jugoistočne Srbije – studija slučaja. U: *Konferencija Održivi razvoj i zaštita okruženja*, (25). Beograd: Filozofski fakultet-Institut za sociološka istraživanja i Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore. ISBN 978–86–913927–2–7
3. Miltojević, V., I. Ilić. 2008. Siromaštvo kao posledica tranzicionih procesa u Srbiji i otežavajući faktor ostvarivanja održivog razvoja. U: *Balkan u procesu evrointegracije – koncepcije razvoja i socijalne implikacije*, priredio M. Božić. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu. str. 163-177.
4. Милтојевић, В., и И. Илић. 2008. Екоцентризам као индикатор међуетничке толеранције у Србији. У *Квалитет међуетничких односа и култура мира на Балкану*, приредили Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић, 219–29. Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу.
5. Miltojević, Vesna i Ivana Ilić Krstić. „Mogućnosti zadovoljavanja potreba kao determinanta socijalne pravde u Srbiji, Makedoniji i Bugarskoj.“ U *Balkan u procesu evrointegracije (Modernizacija i razvoj)*, priredio Milorad Božić, str. 153-175. Niš: Filozofski fakultet u Nišu, 2011. ISBN 978-86-7379-236-1, COBISS.SR-ID 188616972
6. Милтојевић, Весна и Ивана Илић Крстић. „Пољопривредна производња и еколошка безбедност у општини Врање.“ У *Становништво југоисточне Србије: утицај демографских промена у југоисточној Србији на друштвени развој и безбедност*, приредио Љубиша Митровић, 373–386. Београд и Ниш: Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, 2012. ISBN 978-86-7025-556-2 COBISS.SR-ID 195727884
7. Ilić Krstić, I., Miltojević, V. 2013. „Ekološka bezbednost i održivi razvoj u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije – studija slučaja“. U *Izazovi održivog razvoja*, priredila Mina Petrović, str. 196-212. Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore.

Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet u Beogradu. ISBN 978-86-913927-7-2
COBISS:SR-ID 198438924

Прилог 1.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом:

СОЦИЈАЛНО – ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ, ОДРЖИВИ РАЗВОЈ И КВАЛИТЕТ ЖИВОТА

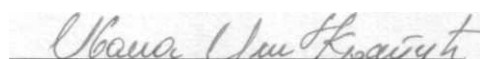
- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација, ни у целини, ни у деловима, није била предложена
- за добијање било које дипломе, према студијским програмима других
- високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину

других лица.

У Нишу, 29.08.2016.

Аутор дисертације: мр Ивана Илић Крстић

Потпис докторанда:

Прилог 2.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Име и презиме аутора: мр Ивана Илић Крстић

Студијски програм: Друштвено-хуманистичке науке у заштити животне средине

Наслов рада: Социјално-еколошка безбедност, одрживи развој и квалитет живота

Ментор: Др Весна Милтојевић, ред. Проф.

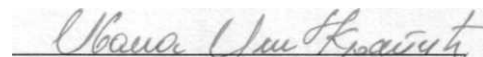
Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације истоветна електронској верзији, коју сам предао/ла за уношење у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, 29.08.2016.

Аутор дисертације: мр Ивана Илић Крстић

Потпис докторанда:

Прилог 3.

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да, у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, унесе моју докторску дисертацију, под насловом: **СОЦИЈАЛНО – ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ, ОДРЖИВИ РАЗВОЈ И КВАЛИТЕТ ЖИВОТА**, која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да подвучете само једну од шест понуђених лиценци; кратак опис лиценци је у наставку текста).

У Нишу, 29.08.2016.

Аутор дисертације: мр Ивана Илић Крстић

Потпис докторанда: